

Tomáš Gábriš (zost.)

SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE

ZÁRUKY A PREKÁŽKY
SPRAVODLIVÉHO PROCESU

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta

Tomáš Gábriš (zost.)

SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE

ZÁRUKY A PREKÁŽKY
SPRAVODLIVÉHO PROCESU

Bratislava 2018

Zborník je výstupom grantového projektu VEGA 1/0049/17 Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

Zostavil:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

Recenzenti:

doc. JUDr. Vierošlav Júda, PhD.

JUDr. Mgr. Daniel Krošlák, PhD., LL.M.

© prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA, 2018

ISBN 978-80-8168-916-1 (brožovaná)

ISBN 978-80-8168-917-8 (pdf)

OBSAH

PREDHOVOR	5
1. SÚDY A SUDCOVIA: SPOLOČENSKÝ KONTEXT	
Status sudcu v demokratickej spoločnosti (<i>Jarmila Chovancová</i>)	7
Etický kódex sudcu – zahraničné inšpiračné zdroje (<i>Róbert Jáger</i>)	12
... A spravodlivosť pre všetkých (<i>Rudolf Kasinec</i>)	26
Činnosť súdov na našom území po druhej svetovej vojne (<i>Erik Elias – Martin Skaloš</i>)	37
Súdnictvo v čase narastajúceho extrémizmu, populizmu a radikalizmu (<i>Daniel Šmihula</i>)	58
2. SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE A JEHO LIMITY: TEORETICKÉ ASPEKTY	
Spravedlnosť soudcovského rozhodování (<i>Miloš Večeřa</i>).....	78
Sudca ako ústa zákona: ústavný princíp alebo moderný právny mýtus? (<i>Ján Šurkala</i>)	95
Sudca a právna istota (<i>Michal Mrva</i>)	110
Soudcovský minimalismus a právo na spravodlivý proces (<i>Jana Nováková</i>).....	120
Dilemy soudcovského rozhodovania: súdna zdržanlivosť a súdny aktivizmus v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva na príklade náboženskej slobody (<i>Martin Gregor</i>).....	144
„Znalecké rozsudky“: Nevyhnutný dôsledok informačnej asymetrie pri sudcovskom rozhodovaní?! (<i>Ladislav Križan</i>)	169

Účast laických soudců při rozhodování jako překážka spravedlivého procesu? (<i>Vladimír Lajsek</i>)	182
Tak teda ako rozhodovať? Konfrontácia Dworkinovho Herkula so sudcom v chápaní právneho realizmu (<i>Olexij M. Meteňkanyč</i>).....	196
Sudcovské rozhodovanie z pohľadu súčasného právneho realizmu (<i>Tomáš Gábriš</i>).....	216
Humanizmus ako cesta k spravodlivému rozhodovaniu (<i>Slavomíra Henčeková</i>).....	234
Súdny dialóg medzi etikou a logikou (<i>Tomáš Gábriš</i>).....	252

3. PRAKTICKÉ IMPLIKÁCIE

Trestnoprávne garancie nezávislého a spravodlivého sudcovského rozhodovania (<i>Michal Krajčovič</i>)	270
Súdne preskúmanie rozhodnutí protimonopolného úradu (<i>Katarína Kalesná</i>)	285
Rozhodovanie súdov v oblasti súdnej kontroly výkonu inšpekcií (<i>Michaela Nosa</i>)	297
Procesné odklony v antidiskriminačnom spore – záruka spravodlivého procesu (<i>Michal Cenker</i>)	316
Prohibition of Abuse of Procedural Rights: an Obstacle to or a Guarantee for Fair Trial? The Experience under the Case Law of Polish Administrative Courts (<i>Jerzy Parchomiuk</i>).....	330

PREDHOVOR

Sudcovské rozhodovanie je v poňatí právnych realistov vo všetkých obdobiach právneho realizmu – amerického, škandinávského, talianskeho (janovského), francúzskeho, či „nového“ realizmu – podstatou práva. Podľa ich názorov sa totiž až sudcovským rozhodnutím, v súdnom konaní, právo skutočne „dotvorí“ a nájde svoje konkrétne vyjadrenie. Podobné názory vychádzajúce z filozofie jazyka považujú zákony iba za ilokučné rečové akty, do ktorých vlastný význam rečového aktu vkladajú až sudcovia. V obdobnom duchu, performatívny obrat v právnej teórii pripodobňuje zákon k scenáru, ktorý sa „oživuje“ až performáciou v realizácii a aplikácii práva. Behaviorálna ekonomická analýza práva však upozorňuje aj na určité riziká sudcovského rozhodovania – kognitívne sklony, ktoré podvedome ovplyvňujú rozhodovanie, a tým výkon spravodlivosti. Sudcovské rozhodovanie tak na jednej strane umožňuje skutočne efektívne naplňovať ideál spravodlivého procesu, na druhej strane však rovnako môže – v prípade chýb, omylov a zlyhaní – predstavovať prekážku spravodlivého procesu.

Takto široko postavenú tému si vytýčila konferenčná sekcia teórie práva v rámci každoročne organizovanej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018, ktorá sa na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave konala v dňoch 22. a 23. februára 2018. Výstup konferenčných rokovaní na tému sudcovského rozhodovania a s ním spojených záruk a prekážok, či rizík, držíte práve v rukách. Zborník má za cieľ upozorniť na fenomén sudcovského rozhodovania, a to ako na jeho právne, tak aj mimoprávne dimenzie. Tomu zodpovedá aj jeho vnútorné členenie do troch častí. Prvá zahŕňa širší spoločenský kontext fungovania súdnictva a statusu sudcu na území Slovenska. Druhá spracúva samotný fenomén sudcovského rozhodovania z viacerých teoretických a filozofických uhlov pohľadu, s dôrazom na právny realizmus. Napokon, posledná, tretia časť obsahuje príspevky poukazujúce na konkrétne praktické aspekty sudcovského rozhodovania vo vzťahu k naplňaniu princípu spravodlivého procesu.

V Bratislave, dňa 28. 3. 2018

Tomáš Gábriš,
za kolektív autorov

1. SÚDY A SUDCOVIA SPOLOČENSKÝ KONTEXT

STATUS SUDCU V DEMOKRATICKEJ SPOLOČNOSTI

Jarmila Chovancová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The content of this paper is to show importance of judge's philosophy and judge's role and his decisions, especially in hard cases. Most important is the question of interpretation and explanation of law.

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na dôležitosť sudcovskej filozofie a sudcovskej úlohy pri rozhodovaní najmä ťažkých prípadov. Nemenej dôležitou sa stáva aj otázka interpretácie a výkladu zákona.

Keywords: society, judge, law, justice, law, interpretation, explanation

Kľúčové slová: spoločnosť, súd, zákon, spravodlivosť, právo, interpretácia, výklad

Už zákonodarcovia v antike vedeli, že v súvislosti s mocou a pri zakladaní súdnej moci je dôležitá veľká opatrnosť. Solón vravel, že „zákony sú podobné pavučinám, lebo aj tie, ak padne do nich niečo ľahké a slabé, to zachytia, ak však väčšie, prerazí von.“¹ Vravel, že slovo sa pečatí mlčaním, mlčanie časom. Na otázku, ako by ľudia najmenej páchali bezprávie, povedal, že „keby sa s tými, ktorí trpia krivdu, spoločne znepokojovali aj tí, ktorí ju netrpia.“²

Zákon v období Solónu bol obdivuhodný zákon, čo podriaďoval ľud cenzúre úradu, ktorý bol ľuďom nesmierne vážený, a podriaďoval ho aj svojej vlastnej cenzúre. Neuveriteľný odkaz dávnej minulosti pre súčasnosť!

Dnes, ako aj v budúcnosti, by sme mali veľmi opatrne vyberať sudcov, ktorí súdia v mene ľudu. Veď ako je známe od čias Sokrata, sudca nesedí na súde preto, aby súdil podľa priazne, ale aby rozhodoval o spravodlivosti; zložil pred-

¹ LAERTIOS, D.: Životopisy slávnych filozofov. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007, s. 56.

² Tamže.

sa prísahu, že nebude prejavovať priazeň, komu sa mu zapáči, ale že bude súdiť podľa zákonov.

Zákonný systém je jediný právny systém, v ktorom sa demokracia mohla rozvíjať v jej aténskej podobe, totiž ako vláda seberovných nad seberovnými. „Zákonné“ je rozpísaná dohoda občanov obce. Nespravodlivý zákon bol niečím nepredstaviteľným. V tejto súvislosti vo vzťahu k spravodlivosti zákona jednoznačne platí, že spravodlivé je prísne synonymné so zákonným.

V rámci právno-filozofických teórií v súčasnosti sa postaveniu ale i úlohe sudcu v rámci rozhodovacích procesov venujú napríklad R. Dworkin a predstavitelia právneho realizmu, napríklad B. N. Cardozo, O. W. Holmes a ďalší z odlišných pozícií.

Keďže sa chcem pozrieť na status sudcu v demokratickej spoločnosti očami filozofa, je namieste otázka, aká je filozofia sudcu, presnejšie aká by mala byť filozofia sudcu?

Pozícia sudcu v spoločnosti je dôležitá pri hľadaní spravodlivosti a v tomto smere dobrá filozofia má iste aj praktický význam. Aký?

Určite životná filozofia a filozofia práva pomáhajú sudcovi pochopiť, ale hlavne uskutočňovať jeho úlohu a poslanie. V tejto súvislosti má svoje opodstatnenie filozofický diskurz, pretože sa podieľa na hľadaní pravdy, ale i pochopení obmedzenosti ľudskej mysle, ako i zložitosti ľudského pokolenia.

V čom pomáha dobrá filozofia sudcovi?

Iste a nepochybne v pochopení úlohy práva v spoločnosti, ako aj úlohy sudcu v rámci práva. Sudca je vo svojej pozícii vystavený rôznym filozofickým prístupom k právu, či už pozitivizmu, naturalizmu, realizmu, sociológii, ekonómii atď. Každý z nich by mal sudca venovať pozornosť, lebo obsahuje kúsok pravdy. Tento názor zdôrazňuje i profesor Edwin Patterson: *„Moja vlastná filozofia práva je eklektická Môj eklekticismus v právnej filozofii sa zakladá čiastočne na viere v toleranciu, čiastočne na viere v pluralizmus a čiastočne na zotrvačnosti zvyku.“*³ Z tohto postoja vyplýva, že jedine skúmaním všetkých teórií je možné pochopiť právo a úlohu sudcu, čo sa prejavuje aj v rozhodnutiach nášho Ústavného súdu. Aj v judikatúre Ústavného súdu SR nájdeme rozhodnutia, v ktorých sa súd odvoláva na Huga Grotia, J. S. Milla, či F. A. von Hayeka.⁴

³ PATTERSON, E.: *Jurisprudence: Men and Ideas of the Law*. Brooklyn, N.Y.: Foundation Press, 1953, s. 556.

⁴ MRVA, M. – TURČAN, M.: *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 133.

Právo predstavuje prostriedok, prostredníctvom ktorého uskutočňujeme spoločenské ciele. Samozrejme, neexistuje jednotné stanovisko, pokiaľ ide o obsah týchto cieľov, a každý sudca by mal zaujať stanovisko k uvedeným konštatovaniám.

Niektorí sudcovia (napr. Aharon Barak) konštatujú s poľutovaním, že posledné roky sa medzi akademickou obcou zaoberajúcou sa filozofiou práva a značným množstvom sudcov vytvorila medzera, čo nie je priaznivé. Sudcovia predsa potrebujú teóriu práva, práve tak, ako teória práva potrebuje sudcov.

Sudca je pri svojom rozhodovaní vystavený voľbe medzi rôznymi právnymi možnosťami; ako si má vybrať? Ako sa má rozhodnúť? A v snahe o optimálne riešenie si musí vytvoriť sudcovskú filozofiu, ktorá sa dotýka spôsobu riešenia zložitých prípadov, známych ako *hard cases*.

Podľa Aharona Baraka⁵ je pritom dôležité rozlišovať medzi sudcovskou filozofiou a právnou politikou.

Kým sudcovská filozofia predstavuje systém úvah, ktoré sudca zohľadňuje pri uplatnení svojho uváženia, a jeho postoj k sudcovskej úlohe spočíva na tomto filozofickom základe, právna politika podľa neho predstavuje princípy, spoločenské ciele a štandardy, ktoré sú obsiahnuté v samotnom základe normy, ktorá je používaná napríklad na ochranu ľudskej dôstojnosti, alebo ochranu národnej bezpečnosti.

Aharon Barak tvrdí,⁶ že sudcovská filozofia je úzko prepletená s osobnou skúsenosťou sudcu. Je ovplyvnená jeho vzdelaním a osobnosťou. Niektorí sudcovia sú opatrni viac a iní menej. Sú sudcovia, ktorí sú ľahšie ovplyvnení určitým druhom návrhov, ako iní. Niektorí vyžadujú ťažšie „dôkazné bremeno“ na to, aby sa odchyľili od existujúceho práva, zatiaľ čo iným stačí ľahšie „dôkazné bremeno“. Uvedený postoj je poznačený ich životnou skúsenosťou, preto niektorí sudcovia prisudzujú väčší význam spravodlivosti v individuálnom prípade, iní vo všeobecnej oblasti.

To, čo zdôrazňuje už uvádzaný A. Barak je to, že sudcovská filozofia je ovocím sudcovskej osobnej skúsenosti a určite je dôležitá pre sudcovské uváženie v rámci rozsahu rozumnosti. Sudcovská filozofia je kompasom, ktorá nám pomáha dostať sa do bezpečného priestoru pri riešení zložitých prípadov.

⁵ Bližšie pozri: BARAK, A.: Sudca v demokracii. Bratislava : Kalligram, 2016, s. 172 – 173.

⁶ Tamže.

Profesor Paul Freund⁷ vo svojej práci „Social Justice and the Law“ zastáva názor, že *„najdôležitejšia vec na sudcovi je jeho filozofia, a ak je pre neho nebezpečné mať nejakú, je to v každom prípade menej nebezpečné ako sebaklam, že nemá žiadnu.“*

Zo sudcovskej filozofie sa odvíja aj chápanie sudcovskej úlohy.

Podľa Waltera Schaefera „najviac záleží na sudcovom nevyslovenom postoji k úlohe sudcu. Ak vníma úlohu sudcu ako pasívnu ... nebude sa príliš starať o to, či sa delegovaná právomoc vykonáva alebo nie. Ak vníma súd ako spoločenský nástroj navrhnutý na to, aby vo svojich rozhodnutiach odzrkadľoval morálku spoločnosti, bude sa skôr snažiť pozrieť sa precedensu na zuby a porovnávať ho s ideálmi a aspiráciami jeho doby“.⁸

Je jasné, že pohľad na sudcovskú úlohu má vplyv na rozsah prostriedkov, ktoré sudca používa na naplnenie svojej úlohy. To sa prejavuje iba v situáciách, v ktorých sudca využíva uváženie.

Aj R. Dworkin zastáva názor, že v súdnych sporoch sa väčšina sudcov odvoláva na predchádzajúce rozhodnutia súdov, a že sudcovia musia rozhodovať hard cases skôr výkladom ako iba používaním minulých rozhodnutí.

U Dworkina sudca Herkules zohľadňuje princíp, podľa ktorého by sa zákony mali vykladať podľa toho, čo zamýšľal zákonodarca, a nie podľa toho, čo by ich robilo najlepšimi.

Tu jasne máme možnosť vidieť, že Dworkin chápe právo ako interpretačný pojem a ponúka teóriu, v ktorej predstavuje právo ako integritu, ktorá zlučuje právnu teóriu a súdne rozhodovanie. Svoje miesto tu zohráva aj otázka výkladu, ktorý je racionálnou aktivitou dávajúcou právnemu textu zmysel, či už ide o zmluvu, zákon alebo ústavu. Aký je však primeraný spôsob výkladu? Právna história je príkladom histórie vzostupu a pádu rôznych právnych výkladov, ktorá otvára priestor na hľadanie odpovede na otázku, čo je cieľom výkladu. Tým cieľom bude zrejme realizovať účel práva. Právo je nástrojom na uskutočnenie spoločenského cieľa, tak spoločenského života v komunite, ako aj zabezpečenia ľudských práv, rovnosti a spravodlivosti.

⁷ FREUND, P.: Social Justice and the Law. In: BRANDT, R. (ed.): Social Justice. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1962.

⁸ SCHAEFER, W.: Precedent and Policy. In: University of Chicago Law Review, roč. 34, 1966, č. 1, s. 23.

Ide o hľadanie správnej vyváženosti medzi týmito cieľmi a čo sa týka výkladu právneho textu, ten musí túto vyváženosť vyjadrovať. Zastávam názor, že pre sudcov by mal platiť odkaz Ch. Perellmana⁹: „Starostlivo sa staraj o spravodlivosť; neber dary, lebo zatemňujú rozum a prekrúcajú reči spravodlivých“. Ale tiež aj zásada A. Baraka¹⁰: „Tak, ako sedím pred súdom, zároveň stojím pred súdom“. Je zrejmé, že otázka správneho rozhodovania súdnych sporov, bola a bude veľkou úlohou, nielen pre súčasných, ale i budúcich právnikov.

Použitá literatúra:

BARAK, A.: Sudca v demokracii. Bratislava : Kalligram, 2016.

DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014.

FREUND, P.: Social Justice and the Law. In: BRANDT, R. (ed.): Social Justice. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1962.

MRVA, M. – TURČAN, M.: Interpretácia a argumentácia v práve. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.

LAERTIOS, D.: Životopisy slávnych filozofov. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007.

PATTERSON, E.: Jurisprudence: Men and Ideas of the Law. Brooklyn, N. Y. : Foundation Press, 1953.

PERELMAN, Ch.: Právna logika. Bratislava : Kalligram, 2014.

SCHAEFER, W.: Precedent and Policy. In: University of Chicago Law Review, roč. 34, 1966, č. 1.

Kontaktné údaje:

prof. PhDr. Jarmila Chovancová, CSc.

jarmila.chovancova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

⁹ PERELMAN, Ch.: Právna logika. Bratislava : Kalligram, 2014.

¹⁰ BARAK, A.: Sudca v demokracii. Bratislava : Kalligram, 2016.

ETICKÝ KÓDEX SUDCU – ZAHRANIČNÉ INŠPIRAČNÉ ZDROJE

Róbert Jáger

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta

Abstract

The paper describes the creation and importance of the ethical professional code in general and then points out the specifics of the creation and application of the Code of Ethics for Judges. In the second part of the paper, the author considers the option to enforce compliance with the code of ethics in the judiciary, pointing to opinions on this issue as voiced abroad. He points out how the issue of enforcement (or non-enforcement) of the Code of Ethics for Judges was dealt with in Germany, France, Italy and compares the situation in these countries with the situation in some eastern European countries and with some countries of the former Soviet Union.

Abstrakt

Príspevok popisuje tvorbu a význam etického profesijného kódexu vo všeobecnosti a následne poukazuje na špecifiká tvorby a aplikácie etického kódexu sudcov. V druhej časti príspevku sa autor zamýšľa nad možnosťou vynucovania dodržiavania etického kódexu v súdnictve, pričom poukazuje na stanoviská k tejto problematike v zahraničí. Poukazuje, ako sa s problémom eventuálneho vynucovania (či nevynucovania) etického kódexu sudcov vysporiadali či vysporiadávajú v Nemecku, Francúzsku, Taliansku a porovnáva situáciu v týchto krajinách so situáciou v niektorých krajinách východnej Európy a s niektorými krajinami bývalého Sovietskeho zväzu.

Key words: judiciary, code of ethics, application of the code of ethics, enforcement of the code of ethics

Kľúčové slová: súdnictvo, etický kódex, aplikácia etického kódexu, vynucovanie etického kódexu

Úvod

Napriec historickým vývojom veľkého množstva filozofických a etických teórií od staroveku až po súčasnosť sme sa mohli opakovane stretnúť s predstavami

o „ideálnej“ (či „dokonalej“) spoločnosti. Pre názory popisujúce takúto spoločnosť je zväčša charakteristické, že jednotlivci (či spoločenstvá ju tvoriace) dodržia nielen normy práva, ale aj normy morálky a dobrého správania, pričom ich dodržia bez nutnosti vynucovania. V reálnom živote však takýto ideálny stav nikdy naplnený nebol, a pravdepodobne ani nikdy nenastane.¹ K tomuto ideálnemu stavu v spoločnosti (či v spoločenstve) sa môžeme len – viac alebo menej úspešne – priblížiť. A práve na ceste k aspoň priblíženiu sa k nemu nám môžu, okrem iného, slúžiť aj profesijné etické kódexy.

O potrebe vytvorenia etických kódexov jednotlivých profesijných spoločenstiev sa v priestore strednej Európy viedli mnohé diskusie už v 90.-tych rokoch. Od pôvodného odmietavého postoja odôvodneného „nepotrebnosťou“ takýchto kódexov sa postupne vo väčšine profesijných organizácií akceptovala myšlienka ich postupného zavádzania. Pri prvotnom zavádzaní etických kódexov najčastejšie išlo o rozhodnutie „zhora“, keď sa vedenie spoločnosti rozhodlo zaviesť etický kódex, a zamestnanci ho jednoducho brali ako niečo, čo im „zasa len komplikuje život“, resp. „nejaká novinka, ktorá aj tak nič v spoločnosti nezmení, a je skôr na smiech“. No po viac ako dvoch desaťročiach od zavádzania prvých etických kódexov sa aspoň v časti spoločnosti zmenil náhľad na ne, a aj časťou zamestnancov sa stávajú akceptovanými.

Ak v určitej organizácii zavedený etický kódex nebol jej zamestnancami akceptovaný, môže byť táto situácia spôsobená aj chybami pri tvorbe a následnom zavádzaní kódexu do praxe. Najmä prvé etické kódexy boli vytvorené povrchné a „narýchlo“. Ak sa vedenie organizácie rozhodlo zaviesť etický kódex, boli jeho vytvorením poverení zväčša vybraní zamestnanci, ktorí pred tým nemali žiadne skúsenosti s tvorením etického kódexu. Takto sa vytvárali prvé etické kódexy typu „len aby sme ho mali“. Ak však organizácia mieni implementovať etický kódex, ktorý má mať reálny význam, mala by jeho tvorbu zveriť do rúk odborníkom v etike. Na Slovensku už dlhšiu dobu existuje aj vysokoškolské štúdium aplikovanej etiky, absolventi ktorého sú na tvorbu etických kódexov pripravovaní.

Ako by mali vyzeráť práce na kvalitnom etickom kódexe? Odborník (alebo odborníci) na tvorbu etického kódexu, ktorí sú organizáciou požiadaní o jeho prípravu, v prvej fáze intenzívne komunikujú so zamestnancami, ale aj s vedením organizácie. V tejto fáze majú zistiť, aké procesy v organizácii prebiehajú,

¹ Podľa autora tohto príspevku ide o pravdepodobnosť hraničiacu s istotou.

aké problémy sa pri nich môžu vyskytnúť. Cieľom tejto fázy je zistenie hodnôt organizácie, resp. zistenie toho, čo organizácia za svoje hodnoty chce považovať. Tieto hodnoty majú byť následne pretransformované do etických štandardov či etických princípov (zásad). Ďalším krokom by malo byť vytvorenie samotného etického kódexu, ktorý je slovným vyjadrením etických štandardov či etických princípov pretavených do noriem správania. V rámci tohto procesu je dôležité dbať aj o nájdenie správnej „strednej cesty“ medzi prílišnou všeobecnosťou (a možnou vágnosťou) noriem na jednej strane a prílišnou detailnosťou (prílišným precizovaním) noriem etického kódexu na druhej strane.

Na základe poznatkov z praxe je nutné upozorniť, že nie je nevyhnutné, aby organizácia realizovala premenu etických princípov do podoby etického kódexu. Aj dokument v podobe etických princípov môže plniť funkcie etického kódexu. Podobne je tomu aj v súčasnosti v súdnictve Slovenskej republiky: hoci je aktuálny dokument upravujúci správanie sudcov často označovaný ako „etický kódex sudcu“, v skutočnosti ide o „princípy správania sa sudcu“. Rozdiel je práve v precizovaní a formulovaní (či neformulovaní) konkrétnych noriem správania sa obsiahnutých v etickom kódexe, alebo ponechaní regulácie požadovaného správania sa len v podobe všeobecnejších princípov správania sa.

Na tvorbe etického kódexu by sa mali podieľať nielen odborníci na etiku, ale aj reprezentanti organizácie, ktorá ho mieni zaviesť. Dôležitým pri tom je, aby výsledná podoba etického kódexu bola akceptovaná čo najväčším počtom osôb, ktorým je tento adresovaný. Slovným (a písomným) vyjadrením noriem tvoriacich etický kódex sa však práce na ňom nemôžu ukončiť.

Následne nastupuje asi najdôležitejšia fáza, a tou je objasnenie jeho účelu, dôležitosti a významu pre adresátov noriem v ňom obsiahnutých. Taktiež musí byť etický kódex adresátom vysvetlený, aby rozumeli jednotlivým ustanoveniam, ako aj jeho významu ako celku. Dôležitým je aj vytvorenie etickej komisie, ktorá bude adresátom v prípade potreby môcť podať jeho výklad, alebo bude môcť adresátovi pomôcť sa rozhodnúť, ako má konať v situácii, v ktorej sa sám nevie rozhodnúť, alebo ako konať v súlade s kódexom, alebo ako konať v situácii, ktorú kódex neupravuje. Nie je vhodné, aby etická komisia zároveň aj sankcionovala porušenie etického kódexu. Mohla by tým stratiť dôveru členov organizácie, a tí by mohli mať strach obracať sa na ňu so svojimi prípadnými otázkami, a mohli by sa obávať, že prípadnú otázku môže etická komisia prijať aj ako podnet na začatie „disciplinárneho“ konania. Činnosť etickej

a disciplinárnej komisie by mala byť teda oddelená, čo však nevylučuje, aby stanovisko etickej komisie mohlo byť podkladom pre rozhodovanie disciplinárnej komisie.

No ani uvedením etického kódexu do praktického života nie sú práce na ňom definitívne zavŕšené. Podobne ako pri právnych predpisoch je nutné v dôsledku zmeny spoločenských podmienok (alebo pre inú potrebu) príslušný predpis novelizovať, obdobne je to aj pri etickom kódexe. Niekedy až praktická aplikácia etického kódexu odhalí skutočnosti, na ktoré sa pri jeho tvorbe pozabudlo, alebo ktoré počas jeho tvorby ešte neexistovali. Hoci by etický kódex (podobne, ako aj právne predpisy) mal byť „novelizovaný“, nemalo by sa to stávať tak často a v tak krátkych časových intervaloch, ako je tomu pri právnych predpisoch.

Poznatky z popísaného všeobecného postupu pri tvorbe etického kódexu budeme v ďalšom texte aplikovať na systém súdnictva. Pozornosť budeme venovať nasledujúcim oblastiam: 1. problematike toho, či v súdnictve je lepšie zavedenie etického kódexu, alebo len ponechanie voľnejšie formulovaného dokumentu v podobe etických princípov, 2. problematike vymedzenia oblastí, ktoré má etický kódex sudcu upravovať, 3. problematike možnosti vynuovenia dodržiavania etického kódexu sudcu.

1. Etické zásady sudcu verzus etický kódex sudcu

V predchádzajúcom texte sme prezentovali myšlienku, že nie je vždy nevyhnutné, aby organizácia realizovala premenu etických princípov do podoby etického kódexu. Obdobne je tomu napríklad aj v prípade zavádzania etických štandardov v súdnictve v Slovenskej republike. Hoci v našom súdnictve bol v 90.-tych rokoch zavedený etický kódex sudcu, v roku 2001 boli prijaté zásady profesijnej etiky² a najnovší vývoj priniesol zavedenie etických zásad sudcu. (Dovoľujeme si upozorniť, že hoci v Slovenskej republike máme v súčasnosti etické zásady sudcu, tieto sú v médiách prezentované a nazývané ako etický

² Referenčnou rovinou pre posudzovanie týchto zásad je aj tzv. Bangalórsky kódex. Z iniciatívy OSN a Transparency International prijala skupina, ktorá sa usiluje o posilnenie etiky súdnictva, návrh znenia kódexu správania sudcov v meste Bangalore v roku 2001. Podrobnejšie ho preskúmali zástupcovia vysokých súdnych orgánov 25. a 26. decembra 2002 v Haagu. Nazýva sa *Zásady pre správanie sudcov* a jeho cieľom je ustanoviť pravidlá tak, aby sudcom slúžili ako usmernenie a zároveň poskytl rámec pre dohľad nad ich správaním. Zásady vychádzajú zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Medzinárodného dohovoru o občianskych a politických právach a z tradície sudcovského stavu.

kódex sudcu.) Obe podoby majú svoje výhody aj nevýhody. Etický kódex je precizovaným etických zásad sudcu, no úlohu etického kódexu môžu plniť aj etické zásady.

Kontinentálna právna tradícia podporovala a podporuje myšlienku kodifikácie. Mnohé európske krajiny už majú etické kódexy vo verejnom sektore, v regulovaných profesiách aj v súkromnom sektore. Etické kódexy boli v nedávnej minulosti zavádzané aj pre sudcov, najmä vo východoeurópskych krajinách. To, že sa etické kódexy sudcov zavádzajú najmä vo východoeurópskych krajinách, sa môže javiť ako paradox. Práve krajiny, v ktorých sa moderné demokratické princípy etablujú len pomaly, ako prvé zavádzajú etické kódexy. Ale zavedenie etického kódexu sudcu vo východoeurópskych krajinách neznamená „kodifikovanie“ všeobecne uznávaných a dlhodobo používaných pravidiel správania (ako termín „kódex“ môže evokovať) ale, naopak, etický kódex sudcu v týchto krajinách má pomôcť morálne správanie sa sudcov zabezpečiť či prehĺbiť.

Jedným z najstarších dokumentov označovaných ako etický kódex sudcu pochádza z Talianska z roku 1994. Keďže sa tento „kódex“ skladá len zo štrnástich článkov, je na mieste sa zamyslieť nad oprávnenosťou používania termínu „kódex“. Ideo dokument pomerne všeobecný, ktorý v praxi výkonu súdnictva v Taliansku veľa nezlepšil, a bol prijatý skôr ako dokument typu „len aby bol“.³ Obdobne tomu bolo na Slovenku, keď bol v roku 1999 prijatý etický „kódex“ obsahujúci len osem článkov. Situácia s praktickou zmenou v súdnictve na Slovensku bola obdobná ako v Talianku. Aj napriek tomu je potrebné oceniť aspoň snahu o zavedenie etického profesijného kódexu pre sudcov, a považovať ho za „prvý krok“.

Je nutné vyjadriť sa aj k otázke, či je v súdnictve lepšie zavedenie etického kódexu sudcu, alebo zavedenie etických zásad sudcu. Vedecké bádanie v oblasti eticky a aplikovanej eticky nám na túto otázku neposkytuje jednoznačnú odpoveď. Vo všeobecnosti je možné uprednostniť etické zásady najmä pri povolaniach a profesiách, ktoré sa vyznačujú hlbšou vedomostnou a intelektuálnou bázou adresátov, ktorým sú etické zásady určené. Všeobecné vymedzenie formulácií etických zásad predpokladá, že adresáti sú schopní z nich sami dedukovať závery, aké správanie je požadované (alebo neprípustné) v konkrétnej

³ „V Taliansku, kde sa etika písala 12 rokov, si ju sotva nejaký sudca všimol a ani nemala žiadne viditeľné následky“. Pozri bližšie: BRIX, B.: *Súdna etika, globálny pohľad, diskusia v Nemecku*. In: Prístup k spravodlivosti – Bariéry a východiská 9 – „Zodpovednosť sudcu: Sudcovská etika a disciplinárna zodpovednosť“. Pezinok: Via Iuris – Centrum pre práva občana, 2011, s. 11.

situácii. Vyžaduje sa teda aktívnejší prístup samotných adresátov pri praktickej aplikácii etických zásad. V prípade úpravy požadovaného správania sudcov je oprávnené možné predpokladať, že sudcovia takúto schopnosť majú, a teda nie je u nich nevyhnutné zavádzanie etického kódexu sudcov, ale postačuje zavedenie etických zásad sudcu. Takto je to aj v prípade súdnictva Slovenskej republiky, ale až čas ukáže, ako sú etické zásady sudcu v praxi aplikované.

2. Oblasti úpravy správania sudcu

Oproti veľmi stručným a všeobecným etickým kódexom (ktoré sa zavádzali v minulosti) stojí na opačnej strane mantinelu podoba etického kódexu, ktorý je až príliš precizovaný, a zasahuje aj do oblastí, kde to nie je nevyhnutné.

Napríklad návrh etického kódexu sudcu (pôvodný názov „sudcovský etický kódex“) v Kazachstane v čl. 22 až 24 zavádza sudcovu „zodpovednosť za konanie jeho blízkych príbuzných“. Ide o nielen o formuláciu veľmi všeobecnú, ale takto formulovaná norma môže zasahovať aj do oblasti, kam by profesijný etický kódex zasahovať nemal. Aj v stanovisku Benátskej komisie k tomuto ustanoveniu sa konštatuje, že sudca síce môže byť právne zodpovedný za správanie svojich maloletých detí, ale návrh kódexu by mal jasne vymedziť, že sudca nezodpovedá za konanie svojich plnoletých detí a iných dospelých. Súčasne možno od sudcu požadovať, aby sa dištancoval od tých členov rodiny, ktorí porušili zákon, a aby nevytváral dojem, že by mohol použiť svoj vplyv a prestíž sudcovského úradu na ich obhajobu.

Čl. 22 toho istého návrhu etického kódexu sudcu v Kazachstane stanovuje sudcovi „povinnosť postarať sa o invalidných rodičov a členov rodiny“. Benátska komisia konštatuje, že je nevyhnutné uistiť sa, aby táto požiadavka sudcu nadmerne nezaťažovala, a pôvodne formulovaný právny záväzok starostlivosti by mal skôr slúžiť ako odporúčanie.

V tom istom článku návrhu etického kódexu sudcu je ustanovené, aby „sudca informoval predsedu súdu a orgán sudcovskej samosprávy o rozvoде a najmä jeho dôvodoch“. Benátska komisia vo svojom stanovisku nevidí žiadne opodstatnenie tohto ustanovenia. Takáto formulácia môže vytvoriť nesprávny dojem, že osobný život sudcov majú úplne pod kontrolou predsedovia súdov a že rozvod je amorálny akt. Sudca sa môže rozvádzať aj pre okolnosti, ktoré nie sú dôsledkom jeho morálneho previnenia, alebo tiež pre okolnosti, za ktoré nemôže nikto. No aj v prípade, že by takáto povinnosť informovať predsedu súdu naozaj

existovala a bola by dodržiavaná, predseda súdu z právneho hľadiska nemôže reálne urobiť nič, aby rozvodu zabránil. Zároveň by to nemal byť predseda súdu, ktorý rozhoduje o tom, či je rozvod odôvodnený alebo nie.

Taktiež čl. 29 návrhu stanovuje sudcovi povinnosť dodržiavať „*zdravý životný štýl*“. Benátska komisia konštatuje, že takto formulované pravidlo je nejasné. „*Zdravý životný štýl*“ je príliš vágna formulácia: napríklad fajčenie je síce nezdravý zvyk, ale nie je správne tvrdiť, že fajčiari nemôžu byť dobrými sudcami. Návrh kódexu by možno mal hovoriť o konkrétnych „nezdravých činnostiach“ – ako napríklad závažné a pretrvávajúce problémy s alkoholom, užívanie zakázaných látok – ktoré môžu vážne poškodiť sudcovu verejnú povesť a môžu byť považované za nekompatibilné s etickými štandardmi.

Ten istý článok návrhu obsahuje tiež slovné spojenie „*nemorálne správanie*“. Ide o slovné spojenie, ktoré môže byť interpretované nadmerne extenzívne. Tak, ako v prípade „*zdravého životného štýlu*“, autori návrhu kódexu by podľa stanoviska Benátskej komisie mohli uviesť typické príklady nemorálneho správania.⁴

Na týchto niekoľkých príkladoch sme si dovolili poukázať, ako je nutné veľmi citlivo postupovať pri tvorbe noriem etického kódexu sudcu. Dôležité je správne vymedziť oblasti, do ktorých etický kódex môže zasahovať. Neexistuje všeobecne záväzný predpis obsahujúci sumár oblastí, ktoré majú byť etickým kódexom sudcu upravené, ale zo Stanoviska č. 3 Poradnej rady európskych sudcov do pozornosti Výboru ministrov Rady Európy o princípoch a pravidlách regulujúcich sudcovské profesionálne správanie, najmä v oblasti etiky, nezlučiteľného správania sa a nestrannosti, možno dedukovať, že týmito oblasťami by mali primárne byť okruhy späťe s: a) vystupovaním sudcov pri vykonávaní funkcie, b) správanie sa sudcov pri výkone ich funkcie, c) ostatné profesionálne aktivity sudcov, d) vzťahy medzi sudcami a médiami. Tento výpočet však nie je uzavretý a etické kódexy môžu upravovať aj iné oblasti.

Nie je pritom výnimočné, ak etický kódex sudcu upravuje aj oblasť súkromného života sudcu.⁵ V Etickom kódexe sudcu na Slovensku z roku 2001 sa

⁴ Pozri bližšie: Stanovisko k návrhu sudcovského etického kódexu (Kazachstan) CDL-AD (2016)013 Prijaté Európskou komisiou pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia) na jej 107. plenárnom zasadnutí (Benátky 10. – 11. júna 2016). Dostupné na internete: <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/0/CDL-AD%282016%29013+-+Kazachstan+-+Stanovisko+k+navrhu+sudcovskeho+etickeho+kodexu%281%29.pdf/031dfc40-7373-46b9-8d60-2bf334aa4528> (navštívené dňa 20.1.2018).

⁵ Podobne tomu bolo aj v prípade Etického kódexu sudcu na Slovensku z roku 2001: „*I. Sud-*

nachádza odsek 1 nazvaný „Súkromný život sudcu“. Formulácia tohto odseku je pomerne všeobecná (na rozdiel od ustanovení návrhu etického kódexu sudcu v Kazachstan), slovenská formulácia sa tak v tomto prípade javí ako akceptovateľnejšia.

Benátska komisia v prípade vymedzenia oblastí úpravy konkrétneho etického kódexu sudcu konštatuje, okrem iného, aj to, že ide o otázku, ktorá do značnej miery závisí od tradícií danej spoločnosti. Benátska komisia teda neposkytuje taxatívnu enumeráciu oblastí, ktoré môžu alebo nemôžu byť v etickom kódexe sudcu upravené, ale umožňuje aj v primeranej miere zohľadniť špecifickú danú krajinu, jej spoločnosť, tradície alebo jej historický a kultúrny odkaz. Dôležitým pritom však je v neposlednom rade to, aby pravidlá etického kódexu neobmedzovali nezávislosť sudcov pri ich rozhodovaní.

3. Vynucovanie dodržiavania etického kódexu sudcu

Kódexy správania sa majú niekoľko zásadných výhod: v oblasti súdnictva kódexy (ale aj zásady sudcovskej etiky) pomáhajú sudcom vyriešiť otázky profesionálnej etiky, dávajúc im autonómiu v ich rozhodovaní a garantujúc ich nezávislosť od ostatných autorít. Informujú verejnosť o štandardoch správania sa, ktoré verejnosť môže oprávnené od sudcov očakávať. Podieľajú sa na uistení verejnosti, že súdna moc je spravovaná nezávisle a nestranne.⁶ Hoci s takto naznačenými výhodami etického kódexu sudcu sa možno stotožniť, ako postupovať v prípade, ak sudca (alebo sudcovia) etický kódex nedodržia?

Slovensko, podobne ako Estónsko, Litva, Ukrajina, Moldavsko, Slovinsko, Česká republika majú „etický kódex sudcov“, alebo „princípy správania sa“⁷ schválené delegátmi na zhromaždení sudcov, ktoré sa odlišujú od disciplinárnych

ca nesmie využívať prestíž svojho úradu na získanie výhod pre seba alebo iného, ani využívať, či poskytovať informácie, ktoré získal v súvislosti so svojim postavením či funkciou, na účely, ktoré nesúvisia s jeho poslaním. 2. Sudca dbá o svoju dôveryhodnosť pri správe svojho majetku a majetku svojej rodiny aj tým, že nevstupuje do právnych vzťahov, ktoré by mohli narušiť vážnosť a dôstojnosť funkcie sudcu.“ Dostupné na internete: http://zdruzenie.sk/wp-content/uploads/2016/10/1_eticky_kodex_zss.pdf (navštívené dňa 20.1.2018).

⁶ Stanovisko č. 3 Poradnej rady európskych sudcov (CCJE) do pozornosti Výboru ministrov Rady Európy o princípoch a pravidlách regulujúcich sudcovské profesionálne správanie, najmä v oblasti etiky, nezlučiteľného správania sa a nestrannosti. Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/168074822f> (navštívené dňa 21.1.2018).

⁷ V ďalšom texte už nebudeme rozlišovať medzi etickým kódexom a princípmi alebo zásadami sudcovskej etiky, a budeme používať „univerzálny“ termín etický kódex.

pravidiel. Pri porušení disciplinárnych pravidiel môže nasledovať disciplinárne konanie. Je však správne, aby nedodržanie etického kódexu bolo taktiež dôvodom pre disciplinárne konanie?

Z teoretického uhla pohľadu by malo byť základom disciplinárneho konania porušenie noriem obsiahnutých v právnych predpisoch, ktoré sú vydávané nositeľmi verejnej moci. Etický kódex je vo väčšine krajín dokumentom, ktorý nie je vydávaný nositeľmi štátnej moci, ale najčastejšie je to dokument, ktorý je prijímaný samosprávnymi organizáciami sudcov. Je teda správane, aby etický kódex sudcu zakladal disciplinárnu zodpovednosť sudcu?

V praxi sa doteraz vytvorili dva základné systémy, kde v rámci prvého sa porušenie etického kódexu nespája s eventuálnym disciplinárnym konaním, a druhý, kde porušenie etického kódexu zakladá disciplinárnu zodpovednosť.

Jedným z prepisov, ktorý navrhoval pomerne striktné stíhanie sudcov za porušenie etického kódexu bol aj už spomenutý návrh etického kódexu z Kazachstanu. Čl. 7 ustanovuje, že etická komisia sa môže zaoberať otázkou disciplinárneho stíhania sudcov pre hrubé porušenie etických štandardov. Toto znenie predmetného článku je možné vysvetliť aj tak, vec môže byť postúpená z etickej komisie na disciplinárnu komisiu. Taktiež aj čl. 3 návrhu kódexu definuje pravidlá v ňom obsiahnuté ako záväzné. Možno teda dedukovať, že návrh kódexu má byť relevantný v disciplinárnych konaniach proti sudcom a má následne aj viesť k disciplinárnej sankcii (pre porušenie akéhokoľvek ustanovenia etického kódexu).

Na tomto mieste upozorňujeme na už uvedenú skutočnosť, že úlohou etickej komisie by malo byť primárne podávať výklad etického kódexu alebo pomáhať sudcom pri rozhodovaní, ako sa v konkrétnej situácii majú zachovať. Neodporúča sa, aby etická komisia mala právomoci späť s disciplinárnym konaním.

O možnosti disciplinárnej zodpovednosti sudcov za porušenie etického kódexu sa vyjadrila aj Benátska komisia. Vo svojom stanovisku k zákonu o súdnictve a postavení sudcov a k novele zákona o vrchnej súdnej rade Ukrajiny konštatovala, že v návrhu zákona o vrchnej súdnej rade Ukrajiny je stanovené, že disciplinárna zodpovednosť môže vzniknúť aj v prípade „opakovaného alebo hrubého porušenia pravidiel sudcovskej etiky, ktoré určujú autoritu justície“. Benátska komisia konštatuje, že z takto formulovaného návrhu nie je jasné, či sa týka existujúceho etického kódexu alebo všeobecných, nepísaných pravidiel. Vo viacerých stanoviskách Benátska komisia kritizovala všeobecnú penalizáciu

porušení etických kódexov ako príliš všeobecnú a vágnu a konštatovala, že sú potrebné presnejšie ustanovenia, ak sa majú ukladať disciplinárne sankcie.⁸

Možno tak konštatovať, že Benátska komisia vo svojich stanoviskách (k sudcovským etickým kódexom Kirgizska a Tadžikistanu) uprednostňuje etický kódex, ktorý má mať len odporúčací charakter, nie záväzný dokument priamo aplikovateľný v disciplinárnom konaní. Zároveň zdôraznila, že etický kódex by nemal byť priamo aplikovateľný a slúžiť ako dôvod na uloženie disciplinárnej sankcie. Uvedené Benátska komisia odôvodňuje tým, že účel etického kódexu je iný ako účel disciplinárneho konania, a používanie etického kódexu ako nástroja disciplinárneho konania má potenciálne vážne dôsledky pre sudcovskú nezávislosť.

Napriek tomu si je Benátska komisia v prezentovanom stanovisku vedomá toho, že rozdiel medzi disciplinárnym predpisom a etickým kódexom nemusí byť až taký markantný. Ten istý typ správania môže (v závislosti od jeho závažnosti a jeho dôsledkov viesť) k napomenutiu orgánom sudcovskej samosprávy, ktorému je zverené posudzovať veci etiky, alebo k závažnejšej sankcii uloženej disciplinárnym orgánom.

Benátska komisia teda uznala, že sudcovské etické kódexy prijaté profesijnými združeniami sudcov „*môžu dať návod disciplinárnym orgánom pri rozhodovaní v disciplinárných veciach*“.⁹ Uviedla, že „*vždy bude existovať určitá súvislosť medzi princípmi etického správania a princípmi disciplinárných predpisov. No aby sa predišlo potláčaniu nezávislosti sudcu na základe všeobecných a niekedy až vágnych ustanovení etického kódexu, sankcie musia vychádzať z explicitných ustanovení zákona a majú byť primerané a aplikované ako posledná možnosť v reakcii na opakujúcu sa neetickú súdnu prax*“.¹⁰ Benátska komisia je teda za taxatívny výpočet konkrétnych disciplinárných previnení v zákone namiesto všeobecnej definície, ktorá by sa mohla javiť ako príliš vágna.

Barbara Brix, nemecká sudkyňa a členka pracovnej skupiny pre etiku poukazuje na filozofický dôvod, prečo by sa súdna etika nikdy nemala spájať

⁸ CDL-AD(2015)007. Spoločné stanovisko Benátskej komisie a Direktoriátu pre ľudské práva Generálneho direktoriátu pre ľudské práva a právny štát, § 50.

⁹ CDL-AD(2015)018. Správa o slobode prejavu sudcov, § 23.

¹⁰ CDL-AD(2013)035. Stanovisko k návrhu sudcovského etického kódexu Tadžikistanu, § 31. Porovnaj s CDLAD(2014)006, Spoločné stanovisko Benátskej komisie, OBSE/ODIHR a Direktoriátu pre ľudské práva Rady Európy k návrhu zákona o disciplinárnej zodpovednosti sudcov Moldavska, § 15.

s disciplinárnymi sankciami. Filozofiu etiky, podľa jej názoru, založil Aristoteles ako filozofický predmet o správnom živote. V jeho filozofii etiky neexistovalo „mal by si alebo máš povinnosť“, ale znepokojujúca otázka „čo by som mal robiť?“. Odpoveď na túto otázku nájdeme v postoji jednotlivca: „Kto som ja a na čo a ako myslím?“ Človek dodržiava etické pravidlá nie preto, lebo sa bojí trestu zvonka, ale preto, že je presvedčený, že dané etické pravidlo je dobré. Spájanie súdnej etiky s disciplinárnymi sankciami voči sudcom je teda podľa Barbary Brix protirečením samo osebe, a okrem toho môže zmariť základnú myšlienku súdnej etiky. Filozofické pozadie vedie k ďalšiemu záveru: len sudcovia sami by mali stanoviť a vypracovať súdnu etiku, nemala by sa im nanucovať.¹¹

Alexandra Krsková venujúca sa veľkú časť svojej kariéry filozoficko-etickým otázkam (aj) práva, sa k otázke eventuálneho vynučovania dodržiavania etického kódexu sudcu vyjadrila nasledujúco: Iste by sme tu mohli diskutovať o zosilnení kontroly, sprísnení postihu, ale cnosť nemôže byť vynútená tak, ako nemôže byť vynútená viera. Vynucované akty konformity už nie sú cnosťou. Ja na položenú otázku odpovedať neviem, ale myslím, že ju predchádza ešte jedna podstatnejšia: prečo sa z celej spoločnosti vytráca poctivosť?¹²

Použitá literatúra:

- BUŠÍK, L.: Etické dilemy v rozhodovacej praxi sudcu. In: Aplikovaná etika – kontext a perspektívy. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta, 2010, s. 380 – 393.
- BUŠÍK, L.: Eticko-právne aspekty právnickej profesie. In: Mladá veda 2007 : zborník vedeckých štúdií doktorandov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007, s. 250 – 260.
- BUŠÍK, L.: Etické dilemy v rozhodovacej praxi sudcu. In: Aplikovaná etika – kontext a perspektívy. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta, 2010, s. 180 – 193.

¹¹ BRIX, B.: Súdna etika, globálny pohľad, diskusia v Nemecku. In: Prístup k spravodlivosti – Bariéry a východiská 9 – „Zodpovednosť sudcu: Sudcovská etika a disciplinárna zodpovednosť“. Pezinok : Via Iuris – Centrum pre práva občana, 2011, s.11.

¹² KRŠKOVÁ, A.: Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku. In: Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu. Bratislava : Transparency international, 2012, s. 30.

- BUŠÍK, E.: Právnická etika a jej význam v praxi. In: Profesijsná etika a prax: zborník Katedry etiky a aplikovanej etiky. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008, s. 8 – 29.
- BRIX, B.: Súdna etika, globálny pohľad, diskusia v Nemecku. In: Prístup k spravodlivosti – Bariéry a východiská 9 – „Zodpovednosť sudcu: Sudcovská etika a disciplinárna zodpovednosť“. Pezinok : Via Iuris – Centrum pre práva občana, 2011, s. 10 – 12.
- Code of Judicial Ethics. Zagreb : The Supreme Court of the Republic Croatia, 2006. 25 s.
- CSONTOS, L.: Etika v práve. Študijné texty pre poslucháčov Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava : Dobrá kniha, 2002.
- ČAPUTOVÁ, Z.: Profesijsná etika sudcov v etických kódexoch, judikatúre a stanoviskách etických poradných komisií. Pezinok : VIA IURIS, 2012. 115 s.
- ČIPKÁR, J.: Etika a právo (dejiny etiky, etika ako systém, sociálna etika, environmentálna etika a profesijsná etika právnik). Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. 381 s.
- ČMELÍKOVÁ, Z.: Etika ako nástroj morálneho rozvoja organizácie. Brno : Computer Press, 2010. 200 s.
- DRGONEC, J.: Disciplinárna zodpovednosť sudcov: Mechanizmus a podmienky jej uplatnenia. Prvá časť: Inštitucionálne zabezpečenie. In: Justičná revue, roč. 58, 2006, č. 3, s. 413 – 431.
- DRGONEC, J.: Disciplinárna zodpovednosť sudcov: Mechanizmus a podmienky jej uplatnenia. Druhá časť: Uplatňovanie disciplinárnej zodpovednosti v praxi disciplinárneho súdu. In: Justičná revue, roč. 58, 2006, č. 4, s. 601 – 618.
- FOBEL, P.: Aplikovaná etika, bioetika a etická expertíza. In: Bioetika ako akademická a profesionálna špecializácia. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2009, s. 7 – 32.
- FOBEL, P. – FOBELOVÁ, D.: Na ceste k organizačnej etike. In: Organizačná etika a profesionálne etické poradenstvo. Banská Bystrica : [s. n.], 2013, s. 39 – 48.

- FOBELOVÁ, D. – FOBEL, P. – KOVALOVÁ, D. – HAJDUK, E.: Všeobecná a aplikovaná etiky. Časť I., všeobecná etika. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2002.
- FOBELOVÁ, D.: Úloha prípadových štúdií pri inštitucionalizácii etiky do praxe. Špeciálne vzdelávacie potreby: jubilejná časť konferenčného cyklu. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2016, s. 137 – 141.
- FOBELOVÁ, M. – FOBELOVÁ, D.: Etika ako dôležitá súčasť uplatňovania spoločenskej zodpovednosti organizácií. In: Organizačná etika a profesionálne etické poradenstvo. Banská Bystrica : [s. n.], 2013, s. 91 – 126.
- GÁBRIŠ, T.: Súdnictvo v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, 26. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 71 – 84.
- KRAJČOVIČ, M.: Nezávislosť súdnej moci z pohľadu právneho princípu. In: Justičná revue, roč. 68, 2016, č. 8 – 9, s. 829 – 856.
- KRČOVÁ, E.: O etických problémoch sudcov. In: Právny obzor, roč. 73, 1990, č. 4, s. 350 – 356.
- KLUČKA, J.: Etické pravidlá medzinárodných súdnych orgánov a tribunálov. In: Právny obzor, roč. 100, 2017, č. 2, s. 289 – 305.
- KERECMAN, P.: Sudcovia a advokáti, alebo o etických aspektoch vzťahov profesií. In: Justičná revue, roč. 61, 2009, č. 8 – 9, s. 929 – 957.
- KOVÁČECHOVÁ, E. – ČAPUTOVÁ, Z.: Vybrané aspekty disciplinárneho súdnictva. Pezinok : VIA IURIS, 2012. 59 s.
- KREMNIČANOVÁ, E.: Pôsobnosť etických expertov v oblasti etického poradenstva. In: Etika & poradenstvo & prax. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2012, s. 58 – 68.
- KREMNIČANOVÁ, E.: Etické poradenstvo a etická expertíza: dizertačná práca. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2012.
- KRSKOVÁ, A.: Etické desatoro začínajúceho advokáta: (vademekum profesijnej etiky). 1. vyd. Bratislava : Iura Edition, 2008. 282 s.

KRSKOVÁ, A.: Peripetie okolo sudcovskej etiky na Slovensku. In: Výzvy slovenského súdnictva a možnosti zlepšenia existujúceho stavu. Bratislava : Transparency international, 2012, s. 30 – 36.

ROJÍK, J.: Modely praxe v aplikovaných etikách. Sú potrebné zmeny? In: Profesionálne etické kompetencie : profilovanie a uplatnenie. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2013, s. 32 – 38.

SLAŠŤAN, M.: Disciplinárna zodpovednosť ako poistka nezávislosti sudcov. In: „Právo na súdnu ochranu a garancie nezávislosti sudcov z pohľadu teórie a praxe“: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica : Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2015, s. 92 – 101.

<https://rm.coe.int/168074822f>

Stanovisko k návrhu sudcovského etického kódexu (Kazachstan) CDL-AD (2016)013 Prijaté Európskou komisiou pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia) na jej 107. plenárnom zasadnutí (Benátky 10. – 11. júna 2016).

<https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/0/CDL-AD%282016%29013+-+Kazachstan++-+Stanovisko+k+navrhu+sudcovskeho+etickeho+kodexu%281%29.pdf/031dfc40-7373-46b9-8d60-2bf334aa4528>

http://zdruzenie.sk/wp-content/uploads/2016/10/1_eticky_kodex_zss.pdf.

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.

robert.jager@centrum.sk

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta

Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

... A SPRAVODLIVOSŤ PRE VŠETKÝCH

Rudolf Kasinec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The conference paper presents an analysis of one of the most interesting and most popular legal films “... and Justice for All”, the main theme of which is the justice in the courtroom. The film was created in 1979 and despite its age, it did not lose its relevance at all. Even today, the audience can grasp the fundamental questions of the relationship between law and justice and its presence/absence in the courtroom.

Abstrakt

V príspevku sa pokúsime analyzovať jeden z najzaujímavejších a najpopulárnejších právnických filmov s názvom „...a spravodlivosť pre všetkých“, ktorého hlavnou témou je spravodlivosť v súdnej sieni. Film bol vytvorený ešte v roku 1979, no napriek svojmu veku nestratil vôbec na svojej aktuálnosti. Aj dnes dokáže divákovi sprostredkovať zásadné otázky vzťahu práva a spravodlivosti a jej prítomnosti, resp. neprítomnosti v súdnej sieni.

Keywords: movie, justice, judge, lawyer, equity, judicial process

Kľúčové slová: film, spravodlivosť, sudca, obhajca, rovnosť, súdne konanie

Úvod

Spravodlivosť je jednou zo základných požiadaviek kladených na právo od jeho počiatkov. Problémom je, že právo i spravodlivosť sú nehmotné kategórie, ktoré dokážeme len veľmi zložito definovať. Spravodlivosť ako spoločenská hodnota je členmi spoločnosti vnímaná často odlišne. Chceme, aby bolo právo spravodlivé, no zároveň požadujeme, aby boli právne normy, ktorými je právo tvorené, zrozumiteľné, jasné a vymožiteľné. Aj z tohto dôvodu sa viacerí autori¹ prikláňajú ku konceptu tzv. vidiacej spravodlivosti, ktorá ak chce prípady rozhodovať uspokojivo, potrebuje hľadieť do očí stranám v konaní. Ďalší autori

¹ Pozri napríklad VRŠANSKÝ, P.: Medzinárodná obyčaj ako prejav „vidiacej spravodlivosti“. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. roč. 35, 2016, č. 2, s. 258 – 271.

podmieňujú existenciu spravodlivosti² v práve možnosťou domáhať sa svojich práv a slobôd na nezávislom a nestrannom súdnom orgáne.

Aby sudy dokázali garantovať aspoň zdanie spravodlivosti, musia byť držiteľmi a presadzovateľmi jednej zo zložiek štátnej moci – súdnej. „*Od čias vytvorenia paroemie ‘res iudicata ius facit’ v rímskom práve*³ až po dnešné časy sa prislusťuje súdu akási moc či *autorita. Hoci vystupuje v tej či onej teórii pod iným menom a uplatňuje sa v iných súvislostiach, je to skoro vždy táto moc či autorita súdu, ktorou sa odôvodňujú a vysvetľujú mnohé zjavy, najmä účinky, ktoré spojujú platné pozitívne právo s právoplatným súdnym rozhodnutím.*“⁴ Klasické pozitivistické poňatie súdnych rozhodnutí ako doslovnej kópie zákona sa stalo zastarané. Sudy pri rozhodovaní musia prihliadať na skoršie rozhodnutia domácich i európskych súdnych orgánov a v pozadí by nemali zostať ani najdôležitejšie z právnych princípov, pretože len tak je možné sa priblížiť ideálu spravodlivého súdneho rozhodovania.

Právo podobne ako umenie je od počiatku súčasťou ľudskej spoločnosti. Ich pozície a účel boli vždy stanovené jasne. Právo slúžilo na reguláciu a ochranu členov spoločnosti, umenie zas poskytovalo ľuďom prioritne zábavu. Postupom času sa čoraz viac približovali a umenie hľadalo cestu k právu a, naopak, právo sa stávalo súčasťou umenia. Otázky vzťahu práva a spravodlivosti sú jednou z najčastejšie vyobrazovaných tém v rozličných formách umenia. Umenie sa postupom času stalo prostriedkom ako ovplyvňovať názory občanov a prostredníctvom nových ideí sa dosahovali zmeny i v oblasti práva. Ideálnym umeleckým prostriedkom, ktorý dokáže v jedinom momente ovplyvniť názory tisícok či dokonca miliónov osôb, sa stal film.

Pre právnikov je najzaujímavejším subžánrom tzv. súdna dráma, či právnický thriller. Súdna dráma sa odohráva najčastejšie v budovách súdov alebo súvisia s riešením súdneho sporu. V právnických thrilleroch vystupuje niektorý zástupca právnického povolania a zobrazuje sa tu pozadie riešenia právnej kauzy. Ak

² O prístupe k spravodlivosti v súčasnom práve pozri: KRAJČOVIČ, M.: Prístup k spravodlivosti. In: Justičná revue, roč. 69, 2017, č. 2, s. 179 – 187.

³ O súdnej ochrane subjektívnych práv s starovekom Ríme pozri: BRTKO, R.: Orgány súdnej ochrany subjektívnych práv v období rímskeho legisakčného procesu. In: Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva. Praha: Leges, 2017, s. 103 – 119; BRTKO, R.: Počiatky súdnej ochrany subjektívnych práv v rímskom práve – päť legisakcií. In: Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva. Praha : Leges, 2016, s. 50 – 70.

⁴ RATICA, J.: Súd a tvorba práva. Žilina : Eurokódex, 2009, s. 47.

by sme mali zvoliť jediného vybraného zástupcu z tejto skupiny filmov, museli by sme vybrať film s názvom „...a spravodlivosť pre všetkých“ (USA, 1979).

1. Stručná analýza filmu „...a spravodlivosť pre všetkých“

Názov filmu je odvodený z posledných štyroch slov amerického Sľubu vernosti (Pledge of Allegiance), ktorý sa pravidelne cituje v Kongrese USA, na školách, verejných zhromaždeniach a znie: *„Prisahám vernosť vlajke Spojených štátov amerických, republiky a tomu, čo symbolizuje; jeden národ pred Bohom, nerozdeliteľný, so slobodou a spravodlivosťou pre všetkých.“* Film je takmer nemožné komplexne analyzovať. Vo filme sa objavuje množstvo informácií priamo, či nepriamo spojených s právom. Každá z postáv má nejakú spojitosť s justičným systémom, vo filme prebieha množstvo súdnych konaní a hlavne sa tu rieši otázka dostupnosti spravodlivosti pred súdom, ktorá má byť každému poskytutá bez rozdielu.

Samotný film možno označiť za najprávnickejší film, aký bol kedy vytvorený. Na úplnom začiatku filmu zaznie spomínaný sľub vernosti, ktorý je sprevádzaný zábermi na vnútrošok budovy súdu. Počas približne troch minút divák vidí zábery na súdne siene, priestor určený pre žalobcu i obžalovaného počas súdneho pojednávania, kancelárie sudcov, miesta pre porotcov, súdne spisy, sudcovský talár a kladivko, lavice pre zúčastnenú verejnosť, výstražné nápisy a pod. Režisér nám týmto naznačuje, že nebude postupovať ako vo väčšine podobných filmov. Tradične je nám predstavená budova súdu zvonku, ktorá sa stane kľúčovou budovou pre následný osud postáv. Vo filme „...a spravodlivosť pre všetkých“ sú súdne konania len styčnými bodmi deja, no hlavným účelom je nazrieť do pozadia celkového fungovania súdneho systému. Dôležité sú v tomto prípade osoby, ktoré sa na tomto „verejnom divadle“ podieľajú.

Hlavnou postavou filmu je Arthur Kirkland, s ktorým sa stretávame pomerne netradične. Postava advokáta je vyobrazená v cele predbežného zadržania, kde sa ocitla za trestný čin pohrdania súdom (za fyzické napadnutie sudcu). Až následne sa oboznamujeme s hlavným hrdinom a motívom jeho konania. Arthura Kirklanda možno označiť za skúseného obhajcu, ktorý svoju profesiu vykonáva už viac ako 12 rokov. Stále však verí v spravodlivosť pred súdom, no o túto vieru postupne prichádza, keď mu v krátkom období za rozličných okolností zomrú dvaja klienti (jeden spácha samovraždu; ďalší je zastrelený pri pokuse o útek z väzenia, kde je rok a pol nespravodlivo uväznený). Problémom je, že obaja klienti sa stali obeťami formalistickej mašinérie súdneho rozhodovania,

ktoré sa striktnie držalo litery zákona, bez ohľadu na spravodlivosť pre súdené osoby. Neskôr je Arthur Kirkland nedobrovolne donútený obhajovať jedného zo sudcov, ktorého verdikt bol príčinou smrti jeho klienta. Všetky tieto udalosti vedú k finálnej scéne filmu, keď hlavný predstaviteľ v podaní brilantného Al Pacina prednesie nezabudnuteľnú úvodnú reč v súdnom procese so sudcom, ktorá má fatálne dôsledky pre všetkých zúčastnených. Arthur sa stáva vykonávateľom spravodlivosti, i za cenu obrovských osobných obetí.

Ďalšími kľúčovými postavami sú osoby ctihodných sudcov – Francisa Rayforda a Henryho T. Fleminga. Na prvý pohľad pôsobia ako dôstojne stelesnenie ideálov spravodlivosti pred súdom, no prvý dojem môže klamať. Sudca Rayford (Kirklandov osobný priateľ) trpí samovražednými sklonsmi a do súdnej siene si pod talárom nosí zbraň, o ktorej sa vyjadrí: „*Existuje právo a poriadok. A toto je poriadok.*“⁵ Pri jednom pojednávaní túto zbraň dokonca použije k varovnému výstrelu. Zo sudcu Fleminga sa počas deja vykryštalizuje sexuálny násilník, ktorý znásilnil mladú ženu. O osobe, ktorú nespravodlivo odsúdil, sa vyjadrí: „*Kašlem na vášho klienta.*“⁶ Problém je, že tieto osoby majú stelesňovať ideál spravodlivosti a byť jeho garantmi v konaní pred súdom. Ich hlavnou úlohou má byť zabezpečenie spravodlivosti pre všetkých bez ohľadu na rasu, pohlavie, sexuálnu orientáciu, náboženské vyznanie i majetkové pomery.

2. Problémy vzťahu práva, spravodlivosti a spoločnosti vo filme

Film samotný možno označiť za spoločenskú výpoveď o stave americkej justície na konci 70.-tych rokov. No jeho odkaz možno rozšíriť i na dnešnú situáciu, a to nielen v americkom súdnom systéme. Film vyniká svojou univerzálnosťou a nestratí sa v žiadnom právnom poriadku. Každý divák vo filme identifikuje viacero problémov, ktoré ťažia práve „jeho“ súdny systém. Za problémy americkej justície vyobrazené vo filme možno označiť:

- 1) Časová a emocionálna vyťaženosť obhajcov – vo filme sú súde zavalené prípadmi. Súdne konania v budove súdu prebiehajú nonstop. Jedno konanie skončí a ďalšie ihneď začína. Taktiež sú využívané viaceré súdne siene, aby mohlo prebiehať viacero konaní súčasne. Situácia nie je lepšia ani v súčasnosti. Americké súdnictvo, podobne ako to slovenské, je zahltené obrovským množstvom prípadov.

⁵ JEWINSON, N.: ...And Justice for All. USA : Columbia Pictures US, 1979, 119 min.

⁶ Tamže.

- 2) Svojevôľa sudcov – obaja sudcovia vo filme vystupujú suverénne a veria, že oni sú jediní, ktorí stoja nad spravodlivosťou a zákony akoby sa ich ani ne týkali.
- 3) Tlak médií – vo filme sa objavujú médiá len v pozadí, no zohrávajú významnú úlohu pri riešení jednotlivých káuz. V súčasnosti sa zapojenie médií do súdneho procesu mnohonásobne zvýraznilo. Zástupcovia oficiálnych i alternatívnych médií sa dožadujú účasti na súdnych pojednávaniach a vyhotovujú z nich obrazovo-zvukové alebo zvukové záznamy. Verejnosť sa tak stáva priamym účastníkom súdneho konania. Verejnosť tak dokáže prostredníctvom tlaku médií priamo alebo nepriamo vplývať na konečný verdikt.
- 4) Neúcta voči súdu – jedným z problémov, ktoré sa vo filme objavujú, je i neúcta zúčastnených osôb na procese k súdnej autorite. Hlavná postava je na začiatku uväznená za fyzické napadnutie sudcu, ďalší obžalovaný vulgárne oslovuje sudcu a vyhovára sa na lekársku diagnózu (cukrovka), v ďalšej scéne znehodnotí obžalovaný dôkazy proti svojej osobe (pokúsi sa prehltnúť falošné bločky do lotérie, ktoré slúžili ako usvedčujúci dôkaz).
- 5) Justičné omyly – jedným z najväčších problémov americkej justície sú pomerne často sa vyskytujúce justičné omyly. Tvorcovia poukazujú na tento problém, kedy sa jeden z klientov Arthura Kirklanda stane obeťou justičného omylu a formalistický prístup súdu zabráni v očistení jeho mena a prepusteníu na slobodu (dôvodom bolo zmeškanie lehoty na dodatočné predloženie oslobodzujúcich dôkazných prostriedkov). Už na konci sedemdesiatych rokov považovali tvorcovia tento problém za veľmi vážny. Ale až zavedením testov DNA ako dôkazného prostriedku na konci 80.-tych rokov sa na svetlo sveta dostalo množstvo justičných omylov.
- 6) Nerovnosť pred zákonom – tradičný problém každého právneho systému. Osoby s väčším finančným zabezpečením dostanú lepšiu právnu pomoc ako osoby nemajetné. Každý občan má právo na adekvátnu obhajobu, no nie každému je takáto obhajoba poskytnutá. Vyťaženosť verejných obhajcov je enormná, čo sa prejavuje i v nedostatku času na prípravu primeranej obhajoby. Často dochádza k riešeniu sporov prostredníctvom dohody o vine a treste, keď sú aj nevinné osoby potrestané, no sú im udelené len podmieňané alebo alternatívne tresty. Dôvodom je nechota verejných obhajcov, prokurátorov i sudcov púšťať sa do dlhých a nákladných súdnych procesov.

- 7) Zlé podmienky v zariadeniach určených pre väzobné stíhanie a výkon trestu odňatia slobody – americký väzenský systém patril v období vzniku filmu medzi jeden z najprísnejších. Situácia sa stále nezmenila a násilie, šikana i teror sú prítomné vo väčšine väzenských zariadení v USA. Tento problém je načrtnutý hneď v jednej z úvodných scén, keď je hlavná postava umiestnená vo väzbe. Neskôr vo filme sa znova vyskytuje zariadenie pre výkon trestu odňatia slobody, kde je klient Arthura Kirklanda, obeť justičného omylu, vo väzení podrobený krutému zaobchádzaniu zo strany väzňov. Výsledkom je jeho smrť rukou ostreľovača pri akte odporu, kedy sa chcel so zbraňou v ruke dostať na slobodu po viac ako roku a pol pozbavenia osobnej slobody.
- 8) Nezávislosť súdnictva – „*sudca nemôže byť absolútne nezávislý už len z toho dôvodu, že nemôže byť postavený mimo svet. Aj keď si bude udržiavať určitý odstup od štátu, vždy na ňom zostáva trochu závislý, a to, okrem iného, i preto, že štát mu zaisťuje jeho príjem. Má totiž fundamentálny záujem na prosperite štátu, ktorý síce s požiadavkou spravodlivosti spravidla stráda, ale v určitých prípadoch sa s nimi môže dostať i do rozporu.*“⁷ Sudca je tak viazaný i zviazaný štátnou mocou, ktorej je súčasťou. Otázne je, či väčšia miera nezávislosti zabezpečí i vyššiu mieru spravodlivosti v konaní pred súdom.

3. Sudca ako skutočný garant spravodlivosti

Film „...a spravodlivosť pre všetkých“ vznikol v čase medzi vytvorením najvýznamnejších amerických filozofických diel 20. storočia – Taking Rights Seriously (1977) a Law's Empire (1985), ktorých autorom je Ronald Dworkin. V diele Ríša práva nám prezentuje sudcu, ktorý je skutočným zosobnením idey spravodlivosti. Meno bájneho gréckeho hrdinu sa stalo podkladom pre zhmotnenie ideálneho sudcu. Tento mýtický sudca je absolútnym protipólom sudcov vyobrazených v analyzovanom filme. Čím je výnimočný Dworkinov legendárny sudca Herkules?:

- a) Riadi sa zmyslom pre ústavnú integritu a je presvedčený, že kľúčová je najlepšia dostupná interpretácia ústavného textu a praxe ako celku. Nehľadáme len na jednotlivé ustanovenia ústavy, ale pristupujeme k nej ako ku komplexnému a prepojenému dokumentu, v ktorom jednotlivé jeho časti spolu úzko súvisia.

⁷ HAPLA, M.: Dělba moci a nezávislost justice. Brno : Masarykova univerzita, 2017, s. 52.

- b) Jeho argumenty sa opierajú aj o národnú tradíciu, a preto je nutné pristupovať citlivo i k výkladu ústavných dejín, ktorý má tieto dejiny ukázať v čo najlepšom svetle. Historické okolnosti sú preň rovnako dôležité ako prítomnosť.
- c) Odmietá predstavu, že sudcovia sa musia podriaďovať oficiálnym zvoleným predstaviteľom bez ohľadu na ich pozíciu v ústavnom systéme.
- d) Za úlohu si stanovil ochraňovať princípy demokracie prostredníctvom príslušných ustanovení ústavy. Ďalej ochraňuje i jednotlivcov a menšiny pred vôľou väčšiny a pri tejto ochrane je nestranný, nepodľahne názorom väčšiny.
- e) Odmietne ustúpiť vôli zákonodarného orgánu, ktorý sa snaží nahradiť jeho rozhodnutie, ak je presvedčený, že daný postup je skôr politickou otázkou ako otázkou princípu.⁸

K Dworkinovým znakom ideálneho sudcu ešte môžeme priradiť: *„Sudca aplikuje pozitívne právo v kontexte základných politických hodnôt spoločnosti, čo mu umožňuje vytvoriť koherentný právny celok kombinujúci zákony, predchádzajúce súdne rozhodnutia a politickú morálku spoločnosti. Sudca, ktorý má zohrávať náročnú rolu akéhosi premostenia medzi pozitívnym právom a systémom neprávnych hodnôt, musí byť komplexnou vyzretou osobnosťou, ktorá prostredníctvom svojej interpretácie práva dokáže posúdiť relevantné spoločenské hodnoty a vyjadriť konsenzuálne stanovisko, rešpektované celou spoločnosťou.“*⁹ Tento Dworkinov ideál je v priamom rozpore s osobami sudcov, ktoré vystupujú vo filme „...a spravodlivosť pre všetkých“.

Ďalším významným americkým sudcom bol Benjamin N. Cardozo (pôsobil ako sudca Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických v rokoch 1932 až 1938), ktorý sa vo svojom najvýznamnejšom diele Podstata súdneho procesu (The Nature of Judicial Process, 1921) vyjadril ku vzťahu sudcu k právnym normám. Tento problém bol vo filme rovnako vyobrazený a prejavoval sa v prílišnom formalistickom rozhodovaní jednotlivých káuz. *„Právo je však aj vedomý alebo cielený rozvoj, preto vyjadrenie obyčajovej morálky bude nesprávne, ak myseľ sudcu nie je orientovaná na dosiahnutie morálneho cieľa a na jeho stelesnenie v právnych normách. Štandardy alebo vzory užitočnosti a morálky*

⁸ DWORKIN, R.: Ríša práva, Bratislava : Kalligram, 2014, s. 499-500.

⁹ MÉSZÁROS, T.: Filozof a pápež (Hercules a Šalamún). In: Projustice, roč. 2, 29. apríl (2013). Dostupné na internete: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/filozof-a-papez> (navštívené dňa 27.2.2018).

*nájde sudca v živote spoločenstva.*¹⁰ Podľa Cardoza nestačí len slepo nasledovať právne normy, ale je nutné k rozhodovaniu pridať i morálne hodnoty vyznávané spoločnosťou.

4. Odkaz filmu pre dnešného diváka (právnik)

Analyzovaný film má takmer štyridsať rokov, preto sa môže javiť ako absolútne nevhodný pre analýzu. Opak je však pravdou. Tento film nestratil od svojho vzniku nič zo svojej aktuálnosti a odkaz, ktorý nám prezentuje, pretrvá ešte mnoho ďalších desaťročí. Tento film dokáže súčasnému divákovi a najmä právnikovi (bez rozdielu na jeho povolanie) poslúžiť ako:

- 1) spoločenská výpoveď o aktuálnom probléme – týmto problémom je nedôvera ľudí v právo a spravodlivosť všeobecne. Nezáleží v akom právnom poriadku tento film sledujete, pretože každý divák v demokratickom štátnom režime sa dokáže vcítiť do hlavného hrdinu.
- 2) námet pre diskusiu – film otvára množstvo etických a morálnych dilem, ktoré dokážu zaujať i neprávnikov. Prieťahy v súdnom konaní, vyťaženosť verejných obhajcov, arogancia a svojvôľa zo strany sudcov, psychická náročnosť advokátskej profesii, etické otázky vo vzťahu advokáta a klienta a množstvo ďalších právnych i spoločenských problémov sa objavujú v tomto filme.
- 3) historická sonda – film vznikol ešte v roku 1979 a budúci rok uplynie 40 rokov od jeho vzniku. Čo je zarážajúcejšie je, že film svojim obsahom vôbec nezostarol. Rovnaké problémy sa vyskytujú i v súčasnom práve. Modernizovalo sa vybavenie súdov, dôkazné prostriedky, technické vybavenie, no ľudské osudy odohrávajúce sa v súdnej sieni sa ani len v najmenšom nezmenili.
- 4) podklad pre komparáciu – film nám umožňuje nahliadnúť do fungovania súdov v angloamerickom právnom prostredí. Tým sa nám vytvára ideálny priestor pre porovnanie súdnej mašinerie rozličných právnych systémov. Toto porovnanie je v dnešnej dobe aktuálne, lebo „*dochádza k prenikaniu prvkov Common Law do štruktúry kontinentálneho práva. Opačné procesy možno badať v rámci angloamerického systému. Tento jav je jedným zo znakov konvergencie právnych systémov navzájom.*“¹¹ Vnesenie sociologického pohľadu do komparačnej roviny je viac ako vítané.

¹⁰ CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 88.

¹¹ GREGOR, M.: Interpretácia záväznosti judikatúry vrcholných súdnych orgánov v právnom poriadku SR. In: Historia et theoria iuris [elektronický zdroj], roč. 8, 2016, č. 2, s. 8.

- 5) náhľad do právnických profesií – vo filme sú nám postupne ukázané viaceré právnické profesie. V hlavných i vedľajších úlohách sa objavujú sudcovia, obhajcovia, prokurátori, súdni znalci, členovia etickej komisie, členovia justičnej i väzenskej stráže ako i mnoho ďalších tzv. administratívnych povolání – zapisovatelia, kresliči, sekretárky a pod. Nesmieme zabúdať ani na účastníkov konania – obžalovaní, odsúdení, členovia poroty, svedkovia, verejnosť prítomná na pojednávaní a ďalšie osoby.
- 6) pojednanie o spravodlivosti – hlavnou témou filmu je spravodlivosť pred súdom. O jej prítomnosti, či absencii, sa presvedčí divák sám pri sledovaní filmu. Ako tvorcovia chápu spravodlivosť pred súdom sa dozvedáme až v záverečných scénach filmu pri vyobrazení súdneho procesu a úvodnej reči hlavnej postavy.

Záver

Spoločnosť i právo sa neustále vyvíjajú. „*Spoločenská dynamika sa v posledných desaťročiach kontinuálne zvyšuje a právny systém, ktorý je vo svojej podstate konzervatívnym prvkom sociálneho univerza, je vystavený mnohým aktuálnym výzvam.*“¹² Jednou z takýchto aktuálnych výziev je zabezpečenie spravodlivosti pred súdom. Spoločnosť dáva štátu najavo rozličným spôsobom svoju nespokojnosť so situáciou v súdnictve v právnych poriadkoch po celom svete. Jedným z prostriedkov, ako poukázať na tento nežiaduci stav a osloviť čo najväčší počet adresátov, je vyjadrenie problému prostredníctvom umenia. Najefektívnejším prostriedkom vyjadrenia názorov sa v 20. storočí stalo filmové umenie. Film slúži nielen ako účinný prostriedok propagandy, ale dokáže byť i mocným nástrojom v boji proti štátnemu režimu, prípadne dokáže poukázať na partiálne nedostatky v práve, politike i spoločnosti.

Film „...a spravodlivosť pre všetkých“ má za cieľ divákovi prezentovať pozadie súdnej mašinérie a otvára i mnohé otázky najmä vo vzťahu práva a spravodlivosti pre súdom. Hlavná postava Arthur Kirkland tento vzťah v závere zhrnul v nasledujúcich vetách: „*Vrátíme sa k spravodlivosti. Čo je to spravodlivosť? Čo je účelom spravodlivosti? Jej zámerom je preukázať vinu vinným a oslobodiť nevinných. Prosté, že? Lenže tak jednoduché to nie je. No povinnosťou obhajcu je hájiť práva jedinca. Rovnako ako je povinnosťou obžaloby dozerat na dodržiavanie*

¹² ŠURKALA, J.: Ústavné súdnictvo a legitimita v postmodernej situácii. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, roč. 34, 2015, č. 2, s. 126.

*zákona. Spravodlivosť pre všetkých. Ale s tým je trochu problém. A viete aký? Obe strany chcú zvíťaziť. My chceme vyhrať. Chceme vyhrať bez ohľadu na pravdu. Chceme vyhrať bez ohľadu na spravodlivosť. Bez ohľadu na to, kto je vinný alebo nevinný. Víťazstvo je všetkým.*¹³ Tento problém pretrval do dnešných dní. Zo súdneho procesu sa v mnohých prípadoch stalo divadlo, či hra troch strán – obžaloby, obhajoby a niekedy aj sudcu (prípadne senátu). Zo súdneho procesu sa tak stáva športové podujatie, v ktorom chce každá strana zvíťaziť. Pritom by pri každom súdnom konaní mali existovať jediní víťazi a nimi sú pravda a spravodlivosť. Dosiahnutie tohto stavu pre súdom by bolo ideálne. *„Ideál je niečo, o čo sa treba usilovať v rámci hraníc našich schopností. Táto pravda, ak je jasne pochopená, má tendenciu zjednocovať sudcovskú funkciu. Povinnosť sudcu vyhlásovať právo v súlade s rozumom a spravodlivosťou sa zdá jeho povinnosti vyhlásovať ho v súlade s obyčajou. Je to obyčajová morálka správne zmýšľajúcich mužov a žien, ktorú má vynútiť (presadiť) svojim rozhodnutím.*¹⁴ Nielen striktné dodržiavanie litery zákona a následná interpretácie jeho noriem, ale osobitný a ľudský prístup ku každému prípadu sú zárukou spravodlivého rozhodovania.

Použitá literatúra:

- BRTKO, R.: Orgány súdnej ochrany subjektívnych práv v období rímskeho legisakčného procesu. In: Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva. Praha : Leges, 2017, s. 103 – 119. ISBN 978-80-7502-125-0.
- BRTKO, R.: Počiatky súdnej ochrany subjektívnych práv v rímskom práve – päť legisakcií. In: Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva. Praha : Leges, 2016, s. 50-70. ISBN 978-80-7502-139-7.
- CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011. 134 s. ISBN 978-808101-418-5.
- DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014. 533 s. ISBN 978-80-8101-812-1.
- GREGOR, M.: Interpretačná záväznosť judikatúry vrcholných súdnych orgánov v právnom poriadku SR. In: Historia et theoria iuris [elektronický zdroj], roč. 8, 2016, č. 2, s. 6 – 14.

¹³ JEWINSON, N.: ...And Justice for All. USA: Columbia Pictures US, 1979, 119 min.

¹⁴ CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 89.

- HAPLA, M.: Dělbá moci a nezávislost justice. Brno : Masarykova univerzita, 2017. ISBN 978-80-210-8478-0.
- JEWINSON, N.: ...And Justice for All. USA : Columbia Pictures US, 1979, 119 min.
- KRAJČOVIČ, M.: Prístup k spravodlivosti. In: Justičná revue, roč. 69, 2017, č. 2, s. 179 – 187. ISSN 1335-6461.
- MÉSZÁROS, T.: Filozof a pápež (Hercules a Šalamún). In: Projustice, roč. 2, 29. apríl (2013). Dostupné na internete: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/filozof-a-papez> (navštívené dňa 27. 2. 2018).
- RATICA, J.: Súd a tvorba práva. Žilina : Eurokódex, 2009. 160 s. ISBN 978-80-89363-23-0.
- ŠURKALA, J.: Ústavné súdnictvo a legitimita v postmodernej situácii. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, roč. 34, 2015, č. 2, s. 125 – 147.
- TURČAN, M.: Kelsenovská a americká koncepcia ústavného súdnictva. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, roč. 33, 2014, č. 1, s. 89 – 99. ISSN 1336-6912.

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

ČINNOSŤ SÚDOV NA NAŠOM ÚZEMÍ PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE¹

Erik Elias – Martin Skaloš

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta

Abstract

The contribution deals with the issue of the Czechoslovak judiciary, its status and the function of courts after the Second World War. The authors examine the issue in the context of the fundamental power-political changes in Czechoslovakia, with emphasis on the period of years 1945, 1948 and 1989. Attention is drawn to the judiciary after the resumption of the Czechoslovak State in 1945, with an emphasis on retributive justice, the impact of the February 1948 takeover of power and the organization of the judiciary, the influence of the 1960 Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic on the judiciary and judicial reform in the 1960s, and changes in the organization and function of the judiciary until November 1989.

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou československého súdnictva, jeho postavením a činnosťou súdov po druhej svetovej vojne. Autori skúmajú danú problematiku v kontexte so zásadnými mocensko-politickými zmenami v Československu, s dôrazom na obdobie rokov 1945, 1948 a 1989. Pozornosť upriamujú na súdnictvo po obnovení československého štátu v roku 1945, s dôrazom na retribučné súdnictvo, dopad Februárového prevratu v roku 1948 na organizáciu súdnictva, vplyv Ústavy ČSSR z roku 1960 na súdnu sústavu a reformy súdnictva v 60.-tych rokoch 20. storočia, ako aj zmeny v organizácii a činnosti súdnictva až do novembra 1989.

Keywords: judiciary development, judiciary in Czechoslovakia, retributive judiciary, social justice, organization of judiciary, court function, reform of the judiciary.

¹ Tento príspevok bol podporovaný projektom VEGA (1/0049/17) Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

Kľúčové slová: vývoj súdnictva, súdnictvo v ČSR, retribučné súdnictvo, socialistické súdnictvo, organizácia súdnictva, činnosť súdov, reforma súdnictva.

Úvod

Obdobie po roku 1945 je charakterizované vytvorením osobitného retribučného súdnictva na súdenie vojnových zločincov, zradcov a kolaborantov. Na základe prezidentských dekrétov, platných však len v českých krajinách, sa vytvorila sústava mimoriadnych ľudových súdov a Národný súd. Podobnú funkciu ako prezidentské dekréty zohralo na území Slovenska retribučné nariadenie SNR.²

V nasledujúcich rokoch vývoj prešiel od retribúcie k represii, resp. neštandardné trestné procesy sa začali využívať „na ochranu republiky“ a jej režimu. S cieľom ochrany ľudovodemokratického štátu a jeho spoločenského zriadenia pred trestnou činnosťou vonkajších aj vnútorných nepriateľov bol vydaný zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a zároveň s ním zákon č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde. Štátny súd pritom existoval už v období medzivojnovej republiky a podobne súdil trestné činy spáchané proti záujmom ochrany republiky.³

Prvé narušenie tradičnej stredoeurópskej paradigmy práva a jeho aplikácie predstavovala súdna aplikácia ústavy všeobecnými súdmi na všetkých úrovniach. Tento dovtedy netradičný postup mal slúžiť na presadenie ideí obsiahnutých v Ústave 9. mája v situácii, kedy sa v praxi mali aplikovať ešte nezmenené prvorepublikové zákony. Ústava totiž dala v čl. 171 ods. 3 pokyn interpretovať a aplikovať zákony v súlade s ústavou. Československé sudy tak napríklad opakovane argumentovali ústavným princípom rovnosti pohlaví, z čoho vyvodzovali, že už nezáleží len na manželovi, aby určil, kde manželia budú bývať. To, že manželka odmietla bývať v dome manželových rodičov, preto ešte nemožno pokladať za dôvod na rozvod. Tento systém však bol veľmi skoro opustený – zrejme z dôvodu ideologického prispôsobenia znenia zákonov a iných podústavných noriem ústavným princípom v rokoch právnickej dvojročnice.⁴

² Retribučnou normou na Slovensku sa stalo nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov.

³ VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 92 – 93.

⁴ KÜHN, Z.: Aplikace práva soudcem v eře středoevropského komunismu a transformace : Analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha : C.H.Beck, 2005, s. 35 – 37.

1. Obnova demokratického súdnictva

Dekrétom prezidenta republiky č. 11/1944 Úr. vest. čs. o obnovení právneho poriadku bola zabezpečená práva kontinuita s prvou republikou a boli zrušené všetky právne predpisy vydané po mníchovskom diktáte. Zároveň nariadením Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n. SNR bolo ustanovené, že všetky zákony a nariadenia zostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú republikánsko-demokratickému duchu.

V oblasti organizácie súdnictva teda došlo k výraznej kontinuite s prvorepublikovou súdnou sústavou. Súčasne s dekrétom o obnovení právneho poriadku došlo k vydaniu dekrétu prezidenta republiky č. 79/1945 Zb. o úprave súdnictva v Českej a Moravskosliezskej krajine z 19. septembra 1945 (doplnené zákonom č. 243/1946 Zb.), ktorým bolo zlikvidované nemecké súdnictvo v občianskoprávných i trestných veciach. Zároveň sa týmto dekrétom územná organizácia riadnych súdov a úradov verejnej žaloby v Českej a Moravskosliezskej krajine obnovovala v tom usporiadaní a stave, v akom bola dňa 29. septembra 1938 podľa vtedy platných predpisov.

Na právnu úpravu organizácie súdov a úradov verejnej žaloby na Slovensku sa vzťahovalo nariadenie SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR. Z neho vyplýva, že po oslobodení bola v podstate prevzatá (recipovaná) organizácia súdov, štátnej správy justície a orgánov verejnej žaloby, ako bola vybudovaná na základe predpisov pochádzajúcich ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska, z obdobia prvej republiky, a pokiaľ ide o Slovensko, tiež podľa predpisov vydaných za Slovenského štátu.

Po roku 1945 však existovali dva najvyššie súdy a dva najvyššie správne súdy. Popri Najvyššom súde z prvej republiky vytvorenom zákonom č. 216/1919 Zb. z. a n. so sídlom v Brne, bol vládny nariadením č. 49/1939 Sl. z. zriadený pre celý obvod Slovenského štátu Slovenský najvyšší súd so sídlom v Bratislave. Vláda ČSR síce dňa 2. júna 1945 uzavrela so Slovenskou národnou radou tzv. prvú pražskú dohodu o tom, že najvyššie súdne tribunály budú spoločné pre územie celého štátu, no neskôr bolo toto ďalšou dohodou z 11. apríla 1946 zmenené v tom zmysle, že Najvyššie súdy v Brne a Bratislave sa považujú, pri zachovaní ich doterajšej organizácie a pôsobnosti podľa predpisov pre ne platných, za súčasť jednotného Najvyššieho súdu, ktorý mal sídlo v Brne.

Dvojaká organizácia bola zachovaná aj pri organizácii novozriadených výnimočných súdov, ktorými boli mimoriadne ľudové súdy a národné súdy. Jedným z najdôležitejších mocenskopolitických opatrení bolo totiž vykonanie národnej

očisty a potrestanie vojnových zločincov a domácich zradcov. Národná očista sa uskutočňovala najrôznejšími formami, z nich najdôležitejšími boli vytvorenie mimoriadneho ľudového súdництва a očista štátneho aparátu.⁵

2. Retribučné súdnictvo

Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR z 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва (zmenené a doplnené nariadením Slovenskej národnej rady č. 83/1945 Zb. n. SNR, č. 57/1946 Zb. n. SNR, a č. 88/1947 Zb. n. SNR) a vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Zb. n. SNR z 5. júna 1945 sa stali právnym základom ľudového súdництва na Slovensku. V českých krajinách to boli dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Zb. z 19. júna 1945 o potrestaní fašistických zločincov, zradcov a ich pomocníkov a o mimoriadnych ľudových súdoch (zmenený zákonmi č. 22/1946 Zb. a č. 245/1946 Zb.), dekrét č. 17/1945 Zb. o Národnom súde (zmenený zákonom č. 245/1946 Zb.), ústavný dekrét č. 137/1945 Zb. z 27. októbra 1945 o zaistení osôb, ktoré boli považované za štátne nespoľahlivé v revolučnom období a dekrét č. 138/1945 Zb. z 27. októbra 1945 o potrestaní niektorých previnení proti národnej cti.⁶

O potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomocníkov hovoril prezident Beneš oficiálne i neoficiálne nielen v Londýne, ale aj v priebehu rokovaní s československými komunistami v decembri roku 1943. Úloha potrestať vojnové zločiny bola obsiahnutá aj v kapitole IX. Košického vládneho programu.

Dekrét č. 16/1945 Zb. mal – pokiaľ ide o legislatívny proces, legislatívnu prax aj pôsobnosť – niektoré osobitosti. Prezident totiž ešte v Londýne vydal dekrét č. 6/1945 Úr. vest. čs. z 1. februára 1945, ktorý sa obsahovo takmer zhodoval s dekrétom č. 16/1945 Zb.; najvýraznejší rozdiel bol v tom, že do dekrétu č. 16/1945 Zb. bola dodatočne zaradená skutková podstata „udavačstva“ (§ 114), ktorú dekrét č. 6/1945 Úr. vest. čs. neobsahoval. Druhá osobitosť (alebo skôr problém) spočíva v tom, že dekrét č. 16/1945 Zb. – podobne ako dekrét č. 17/1945 Zb. – nemal celoštátnu platnosť. SNR totiž už 15. mája 1945 vydala nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR (a to v podstate v rozpore s kapitolou IX.

⁵ SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 165 – 167.

⁶ SCHELLE, K. – SCHELLEOVÁ, I.: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945 – 1989. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 346.

Košického vládneho programu, ktorá hovorila o tom, že vojnoví zločinci, kolaboranti a zradcovia budú súdení podľa už vydaného dekrétu č. 6/1945 Úr. vest. čs.). Prezident – hoci nerád – dal však v osobitnom liste predsedovi vlády (na vedomie), že obidva retribučné dekréty (č. 16 a č. 17/1945 Zb.) „nebudú aplikované na území Slovenska“.

Rozdiely slovenskej úpravy možno zhrnúť nasledujúco:

- a) SNR nenadväzovala pri retribuícii na predmníchovské právne predpisy, zatiaľ čo retribučné dekréty prezidenta vychádzali z právnej kontinuity, maximálne sa opierali o staršie právne predpisy (zákon na ochranu republiky, resp. trestné zákony z rokov 1852 a 1878).
- b) Nariadenie SNR triedilo skutkové podstaty predovšetkým podľa páchatelov (§ 1 – fašistickí okupanti, § 2 – domáci zradcovia, § 3 – kolaboranti, § 4 – zrada na povstaní, § 5 – previnilci fašistického režimu), retribučný dekrét naproti tomu postupoval podľa konania a stupňa nebezpečnosti činu.
- c) Tresty slovenského nariadenia boli poňaté prísnejšie. Najvýraznejší rozdiel bol v tom, že slovenská úprava pripúšťala u niektorých trestných činov jediný trest – trest smrti, zatiaľ čo dekrét prezidenta chápal trest smrti väčšinou ako alternatívu pri existencii priťažujúcich okolností a umožňoval aj v prípadoch, keď podľa dekrétu ukladal trest smrti, uložiť trest ťažkého žalára od dvadsať rokov až na doživotie.
- d) Rozdielna bola tiež vlastná organizácia ľudového súdnictva a ustanovenie procesných pravidiel. Oproti dekretálnej úprave bola slovenská úprava len rámcová. Preto bolo tiež potrebné vydať dodatočne vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zb. n. SNR.⁷
- e) Vo vlastnej organizácii ľudového súdnictva sa nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR týkalo ľudových súdov všetkých stupňov, ktorými boli „Národný súd so sídlom v Bratislave“, „okresné ľudové súdy“, a navyše „miestne ľudové súdy“ (§ 9). Okresné ľudové súdy mali byť podľa tohto právneho predpisu vytvorené v každom sídle okresu, miestne ľudové súdy v každej politickej obci v sídle miestneho národného výboru. Dekrét prezidenta republiky sa naproti tomu týkal len mimoriadnych ľudových súdov, ktoré sa mali zriaďovať v sídle krajských súdov. O miestnych ľudových súdoch nehovoril vôbec. Pôsobnosť, ktorá zodpovedala činnosti miestnych ľudových súdov na

⁷ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa II. (1945 – 1960). Praha : Karolinum, 2006, s. 54 – 55.

Slovensku, prešla dekrétom č. 138/1945 Zb. na okresné národné výbory v českých krajinách. Zatiaľ čo prezidentov dekrét č. 16/1945 Zb. sa týkal jedine mimoriadnych ľudových súdov, ktoré sa mali zriaďovať v sídle krajských súdov, Národného súdu sa týkal osobitný dekrét č. 17/1945 Zb.

- f) Rozdiely boli tiež v spôsobe menovania sudcov ľudových súdov. Na Slovensku menovalo a odvolávalo predsedov senátov okresných ľudových súdov (z radov sudcov z povolania) povereníctvo spravodlivosti SNR na návrh príslušného okresného národného výboru, prísediaci boli menovaní príslušným okresným národným výborom. Pri miestnych ľudových súdoch menoval a odvolával predsedu senátu okresný národný výbor a prísediacich okresný národný výbor na návrh miestneho národného výboru, pričom predseda nemusel byť sudcom z povolania, ba ani právnikom. Rovnako zloženie senátov ľudových súdov bolo na Slovensku iné, početnejšie (senáty mohli mať 5-11 členov, teda až 10 prísediacich).⁸ Možno však povedať, že slovenská inštitúcia „miestnych ľudových súdov“, ktoré mali súdiť miestnych činiteľov HSEŠ a iných fašistických organizácií, sa ukázala byť nie celkom šťastným riešením, ktoré viedlo k mnohým vybočeniam, vyrovnávaniu osobných účtov a politickým konfrontáciám.
- g) Určité rozdiely boli aj v poňatí Národného súdu. Zatiaľ čo nariadenie SNR chápalo Národný súd výlučne ako súd trestný, dekrét prezidenta republiky ho charakterizoval ako súd trestný, ako aj ako súd čestný (§ 1 ods. 2 dekrétu č. 17/1945 Zb.). V oboch prípadoch však išlo o súd príslušný na súdenie najvyšších predstaviteľov Slovenského štátu a protektorátnych kolaborantov. Národné súdy rozhodovali v sedemčlenných senátoch, ktoré sa skladali z predsedu a zo šiestich prísediacich. Predsedom senátu bol sudca z povolania.

Národný súd v Prahe rozhodoval v sedemčlenných senátoch, ktoré zostával prednosta Národného súdu. Prednosta Národného súdu, jeho dvaja námestníci, ako aj predsedovia senátov museli byť sudcovia z povolania. Menoval ich prezident republiky na návrh vlády. Predsedu Národného súdu v Bratislave a jeho námestníka menovalo a odvolávalo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Prísediacich Národného súdu v Prahe menovala vláda na návrh ministra

⁸ Okresné ľudové súdy súdili v päťčlenných senátoch, zložených z predsedu, ktorým musel byť sudca z povolania a zo štyroch sudcov z ľudu (§ 23 ods. 1 nar. SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR). Miestne ľudové súdy tvorili predseda a štyria až desať členov (§ 28 ods. 1 nar. SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR).

spravodlivosti zo zoznamov, ktoré zostavili zemské národné výbory. Prísediacich Národného súdu v Bratislave a ich náhradníkov menovalo a odvolávalo predsedníctvo Slovenskej národnej rady, s ohľadom na paritné zastúpenie politických strán.⁹

Rozdiely boli teda dosť výrazné. Malo to za následok, že vo vláde v rôznych súvislostiach dochádzalo k značným konfrontačným stretom. K zjednoteniu obidvoch noriem došlo až v roku 1948 zákonom č. 33/1948 Zb. zo dňa 25. marca 1948, ktorým sa obnovuje účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve a menia sa niektoré ich ustanovenia. Činnosť retribučných súdov bola ukončená do 31. decembra 1947. Po februárovom prevrate ich činnosť bola však na čas obnovená.

3. Reforma vojenského, porotného a správneho súdnictva

Zákomom č. 226/1947 Zb. došlo k zmene organizácie vojenských súdov. Vojenské sudy, ktorými boli krajské vojenské sudy, vrchné vojenské sudy a Najvyšší vojenský súd, tvorili aj naďalej samostatnú súdnu sústavu. K zmene došlo aj v právnej úprave organizácie porotných súdov zákonom č. 232/1946 Zb. Do príslušnosti porotných súdov prináležali, pokiaľ zákon neustanovil inak:

- a) zločiny a prečiny, ktoré podľa svojej povahy a podľa okolností, za ktorých boli spáchané, svedčili o páchatelovej snahe vykonať vplyv na usporiadanie verejných vecí,
- b) zločiny, za ktoré ustanovoval zákon trest smrti alebo trest odňatia slobody dlhší než päť rokov.

Zločiny krádeže, sprenevery (sprenevery v úrade), podvodu – s výnimkou krivého svedectva – podvodného úpadku a poškodenia cudzích veriteľov, prislúchalo súdiť zborovému súdu prvej inštancie aj v tých prípadoch, keď na ne zákon neustanovoval trest odňatia slobody dlhší ako 5 rokov.

Porotné sudy boli zriadené pri zborových súdoch prvej inštancie s trestnou právomocou. Porotný súd sa skladal zo súdneho zboru a z poroty. Súdny zbor bol zostavený z predsedu porotného súdu a z dvoch ďalších členov. Predsedu a potrebný počet jeho námestníkov ustanovil prednosta zborového súdu druhej inštancie zo sudcov pôsobiacich pri zborovom súde prvej inštancie, pri ktorom

⁹ Pred slovenským Národným súdom a okresnými súdmi stálo do konca roku 1947 cez 20 000 osôb, ktorých bolo odsúdených cez 8 000 osôb.

mal porotný súd zasadať. Ostatných členov porotného súdu ustanovil prednosta zborového súdu prvej inštancie zo sudcov pôsobiacich pri tomto súde.

Porotu tvorilo dvanásť porotcov vybraných losovaním. Porotcom mohol byť len ten, kto bol zapísaný do stálych voličských zoznamov, dosiahol vek 35 rokov, vedel čítať a písať a býval v obci pobytu aspoň jeden rok. Pre posúdenie týchto podmienok bol rozhodujúci deň 1. októbra toho roku, v ktorom sa zostavovali zoznamy porotcov.¹⁰

Správne súdnictvo bolo v prvej republike postavené len na existencii Najvyššieho správneho súdu so sídlom v Prahe, ktorého členovia boli menovaní prezidentom republiky na návrh vlády. V Protektoráte Čechy a Morava bolo správne súdnictvo zlikvidované. Povojnové Československo sa síce vrátilo ku konštrukcii z prvej republiky, došlo teda k obnoveniu Najvyššieho správneho súdu, ktorý bol premiestnený do Bratislavy, jeho činnosť sa však nerozvinula. Ďalší jeho osud už bol likvidačný. Ústava z roku 1948 síce obsahuje ustanovenie o správnom súde, v jej novelizovanej podobe však toto ustanovenie zmizlo. Dňom 1. januára 1953 jeho existencia končí ako fakticky, tak právne (§ 18 zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre).¹¹

4. Kontrola ústavnosti a vývoj právnej úpravy ústavného súdnictva po roku 1948

Výkon súdnej moci po roku 1948 je charakteristický tzv. sudcovským aktívizmom, pri ktorom sudca nie je len aplikátorom práva, ale právo tiež aktívne formuje a prispôbuje svojím výkladom.

Sudcovia mali rozhodovať ideologicky a neskrývať to za nepriehľadnú hradbu právnického formalizmu. Rozhodnutia mnohých súdov sú preto plné marxistických frázy, neustále opakujúcich fundamentálny rozdiel medzi právnym systémom buržoáznej spoločnosti založenej na vykorisťovaní človeka človekom na jednej strane a spravodlivým socialistickým systémom na strane druhej.

S tým súviselo aj neskrývané preferovanie kolektívnych záujmov pred záujmami individuálnymi, napríklad uprednostnenie záujmu družstva pred záujmom súkromného podnikateľa. Osobitne sa zdôrazňoval triedny prístup

¹⁰ SCHELLE, K. – SCHELLEOVÁ, I.: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha : Karolinum, 2004, s. 347 – 349, resp. SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 169 – 171.

¹¹ Tamže, s. 304 – 309.

k právu a zákonom, čo malo znamenať napríklad uprednostňovanie robotníkov pred dedinskými boháčmi.

Od 60.-tych rokov, keď prišlo vytriezvenie z opojenia marxizmom-leninizmom, bol sudcovský aktivizmus postupne nahradený prísny právny formalizmom. V 70.-tych rokoch už bola sudcovská kultúra úplne iná. Argumentácia sa zakladá na jazykovom výklade, na účel a zmysel úpravy sa neprihliada.

Po organizačnej stránke, sústredenie všetkých súdov do jednej sústavy znamenalo, že sa musel zrušiť aj Najvyšší vojenský súd a Štátny súd. V dôsledku vybudovania novej prokuratúry, ktorá prebrala úlohy správneho súdnictva, sa zrušil aj Správny súd. Zrušili sa aj labské plavebné súde, ktoré prakticky nevykonávali žiadnu činnosť. Volebný súd a ústavný súd zanikli už tým, že neboli prevzaté Ústavou 9. mája.¹²

Ústava Československej republiky z roku 1948 (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.) inštitúit ústavného súdu nepoznala. Ustanovenie § 65 ods. 1 ústavy zverilo predsedníctvu Národného zhromaždenia právomoc podávať záväzný výklad zákonov, ak je vec sporná a rozhodovať výlučne o tom, či zákon alebo zákon SNR odporuje ústave alebo nariadenie zákonu.

Ako uvádza dôvodová správa, vychádzalo sa z toho, že „*Národné zhromaždenie sa podľa novej ústavy stáva skutočne najvyšším orgánom v štáte*“ a odstraňuje všetky „*zvláštne orgány (predovšetkým ústavný súd), ktoré boli viac-menej byrokratickej povahy a ktoré fakticky stáli nad Národným zhromaždením*“.¹³

Zákon, ktorý mal vykonať citované ústavné ustanovenie však vydaný nebol, a tak ani pokus o prenesenie kontroly ústavnosti z ústavného súdu na parlamentný orgán sa v právnej praxi neuplatnil.

Ústava ČSSR z roku 1960 (úst. zák. č. 100/1960 Zb.) kontrolu ústavnosti zverila len všeobecne Národnému zhromaždeniu, čo v praxi znamenalo jej nevykonávanie.

Až v ústavnom zákone o československej federácii (úst. zák. č. 143/1968 Zb.), ktorý bol pripravovaný a chápaný ako súčasť demokratizačného procesu u nás, a tiež vzhľadom na federalizáciu Československa (zložitejšia štruktúra štátnych orgánov) sa ideu ústavného súdnictva podarilo presadiť.¹⁴ Citovaný ústavný

¹² Bližšie pozri SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2011, s. 228 – 229.

¹³ Ústava Československej republiky ze dne 9. května 1948. Praha : Orbis, 1950, s. 73.

¹⁴ Hlava šiesta, čl. 86 – 101 ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

zákon *de iure* zriadil federálny ústavný súd i ústavné súdy republík ako členských štátov federácie.

Federálnemu ústavnému súdu bolo popri tradičnej právomoci ako je rozhodovanie o súlade právnych noriem v ich hierarchii (čl. 87) zverené aj rozhodovanie v iných veciach, napríklad rozhodovanie vo veciach volebných (čl. 91), kompetenčných (čl. 88), o ochrane ústavou zaručených občianskych práv a slobôd, ak boli porušené rozhodnutím alebo iným zásahom federálnych orgánov (čl. 92 úst. zák.).

Zákon o organizácii ústavného súdu a konaní pred ním, na ktorý odkazoval čl. 100 citovaného úst. zákona, ani ústavné zákony národných rád, ktorými malo byť upravené postavenie ústavných súdov z roku 1968, sa však ani na chvíľku neuplatnili v praxi a boli zrušené až ústavným zákonom č. 91/1991 Zb. o Ústavnom súde ČSFR, prijatím ktorého bol obnovený proces reálneho formovania súdnej kontroly ústavnosti prostredníctvom špecializovaného orgánu súdneho charakteru. Ústavný súd ČSFR bol fakticky ustanovený v januári 1992 a bol činný do zániku ČSFR (t. j. do 31. decembra 1992).¹⁵

5. Dopad februárového prevratu na organizáciu súdnictva

Už retribučné súdnictvo v roku 1945 prinieslo účasť laikov na súdnictve v podobe ľudových súdov. Laický prvok však bol v súdnictve prítomný už v období medzivojnovnej Československej republiky, a od konca 19. storočia aj v Uhorsku – v podobe porotného systému.

V trende laicizácie súdnictva pokračoval ľudovodemokratický režim. Právny základ na to dala Ústava 9. mája. Jej § 140 ods. 1 a 3 zakotvil, že súdy vykonávajú svoju moc spravidla v senátoch, ktoré sa skladajú zásadne zo sudcov z povolania a zo sudcov z ľudu. Tým sa určil princíp čiastočného odbyrokratizovania súdnictva a jeho zľudovenia. Tento princíp sa do podrobnosti vykonal zákonom č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Ten zaviedol pre všetky riadne súdy sudcov z ľudu.

Prelomovým predpisom v oblasti súdnictva po februárovom prevrate sa teda stal zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Znamenal likvidáciu sto rokov sa vyvíjajúcej súdnej organizácie a prispôbenie súdnej organizácie

¹⁵ Ústavný súd ČSFR publikoval celkom 16 rozhodnutí (nálezov, resp. uznesení). Z nich dve sú vo veci kompetenčných sporov, štyri rozhodnutia sú procesného charakteru, šesť nálezov sa dotýkalo otázok súladnosti právnych noriem, v jednom prípade išlo o uznesenie o výklade ústavného zákona a v troch veciach ústavný súd rozhodoval o ústavnej sťažnosti.

krajskému zriadeniu národných výborov. Nadväzoval naň zákon č. 320/1948 Zb. o územnej organizácii krajských a okresných súdov. Súdne konanie novo upravili justičné kódexy vydané v období tzv. právnickej dvojročnice (1948-1950).

Podľa zákona o zľudovení súdnictva vykonávali súdnu moc okresné sudy, krajské sudy a Najvyšší súd (ako riadne sudy), pokiaľ nebol výkon tejto moci zákonom prikázaný osobitným, resp. rozhodcovským súdom.

Sudy zásadne rozhodovali v senátoch. Pri súdoch prvej inštancie však mohol v niektorých vymenovaných veciach vykonávať súdnu právomoc aj sudca z povolania ako samosudca (napríklad pri vydávaní platobných príkazov, v knižných a registrových veciach alebo v niektorých prípadoch nesporného konania či exekučných veciach). Ďalšie veci, v ktorých mal vykonávať súdnu moc samosudca, mohol nariadením stanoviť minister spravodlivosti.

Zákon o zľudovení súdnictva predovšetkým zjednotil celú súdnu sústavu a zabezpečil jej unifikáciu na celom území Československej republiky. Zrušil doterajšie zemské sudy a obvody a sídla krajských a okresných súdov boli prispôbené obvodom a sídlam krajských a okresných národných výborov. Zrušil tiež okresné a krajský obchodný súd v Prahe, pracovné sudy, rozhodcovské sudy sociálneho poistenia, poisťovacie sudy, banícke rozhodcovské sudy a vrchný banícky rozhodcovský súd. Zanikli tiež porotné sudy a sudy mládeže. V súdnictve došlo k zásadným personálnym zmenám tak, aby personálne obsadenie súdov zodpovedalo „triednej skladbe spoločnosti“. Sudcovia z ľudu boli postavení na úroveň sudcov z povolania a bola im zabezpečená majorita.

Charakteristické pre vtedajší totalitný režim kladúci hlavný dôraz na represiu voči akýmkoľvek náznakom odporu bolo vytvorenie Štátneho súdu, ktorého vznik predpokladal zákon o zľudovení súdnictva. Právne bol zriadený zákonom č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde. Ako vyplýva z dôvodovej správy k tomuto zákonu a z okolností jeho zriadenia, bol vytvorený preto, aby bolo zabezpečené jednotné posudzovanie trestných činov podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Štátny súd sídlil v Prahe a samostatné oddelenia mal v Brne a v Bratislave.¹⁶

Charakter deformácie vtedajšieho súdnictva dokresluje skutočnosť, že dochádzalo aj k vzniku osobitných mimosúdnych orgánov, na ktoré sa prenášala časť trestnej právomoci (tzv. akčné päťky, akčné trojky a pod.).

¹⁶ Bližšie pozri SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2011, s. 229 – 232.

System súdnicva vytvorený bezprostredne po februárovom prevrate sa skoro ukázal aj pre vtedajší represívny režim ako značne problematický, a tak na začiatku 50.-tych rokov došlo k prvým korektúram v jeho organizácii.

6. Dotvorenie jednotnej súdnej sústavy

Zmeny v organizácii súdnicva priniesol ústavný zákon č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre, ktorým bola dotvorená jednotná súdna organizácia, zahrňujúca dovtedajšie občianske aj vojenské súdnicvo na čele s jediným Najvyšším súdom. Na vykonanie tohto ústavného zákona bol vydaný zákon č. 66/1952 Zb. o organizácii súdov. Reorganizácia bola súčasťou celého komplexu opatrení komunistického režimu údajne na „rozvinutie hospodársko-organizátorskej a kultúrných výchovnej funkcie ľudovodemokratického štátu“.

Zákon zaviedol len dva druhy súdov: všeobecné a osobitné. Všeobecnými súdmi sa stali ľudové sudy, krajské sudy a Najvyšší súd. Osobitnými súdmi boli vojenské a rozhodcovské sudy. Vojenské súdnicvo tvorili vojenské obvodové sudy a vyššie vojenské sudy (a Najvyšší súd). Štátny súd bol zrušený a jeho právomoc prešla na krajské sudy. Zákon potvrdil zásadu, že sa súdnicvo vykonáva v dvoch inštanciách. Opravnou inštanciou nad ľudovými súdmi bol krajský súd a nad vojenským obvodovým súdom vyšší vojenský súd. Ak v prvej inštancii rozhodoval krajský, resp. vyšší vojenský súd, bol opravnou inštanciou Najvyšší súd. Zákon ďalej zakotvoval zásadu voliteľnosti všetkých sudcov, teda ako sudcov z povolania, tak aj sudcov z ľudu.

V 50.-tych rokoch sa sudy, najmä trestné, stali jedným z rozhodujúcich nástrojov diktatúry komunistickej strany, resp. komunistického stranického aparátu, významnou represívnou zložkou zneužívanou voči všetkým odporcom komunistického režimu. Charakter a poslanie vtedajšieho komunistického súdnicva boli včlenené priamo do textu zákona. Z úvodných ustanovení zákona sa preto dozvedáme, že poslaním súdov má byť: chrániť spoločenský poriadok a štátne zriadenie republiky, jej socialistickú výstavbu a socialistické vlastníctvo, ďalej osobné, pracovné a majetkové práva a zákonom chránené záujmy občanov a nakoniec práva a zákonom chránené záujmy socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií.

Sudy mali na základe vtedajšej komunistickej doktríny zisťovať, aby zákony a iné právne predpisy boli presne a dôsledne zachovávané a aby boli používané „v súlade so záujmami pracujúceho ľudu“. Preto tiež mali upozorňovať príslušné

orgány na nedostatky, ktoré v tomto smere zistili. Vojenské sudy okrem toho mali chrániť bojaschopnosť ozbrojených zborov, disciplínu a poriadok v nich stanovený, upevňovať nedeliteľnú veliteľskú právomoc, a tým prispievať k obrane vlasti.

Pri ukladaní trestov mali mať sudy na zreteli nielen potrestanie páchatelov trestného činu, ale aj jeho polepšenie a prevýchovu. Svoje úlohy mali sudy plniť tým, že vedú trestné konanie a podľa zákona ukladajú tresty zradcom vlasti, škodcom socialistického vlastníctva a iným nepriateľom ľudu, tým, ktorí porušujú vojenské povinnosti, ako aj tým, ktorí porušujú osobné a majetkové práva občanov, a že vykonávajú občianskoprávne konania a rozhodujú o právach a zákonom chránených záujmoch občanov, socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií.¹⁷

Sám komunistický režim rýchlo spoznal značné nedostatky súdnictva a naň nadväzujúcich inštitúcií, a preto sa tieto otázky stali predmetom diskusií aj najvyšších stranických rokovaní. Na celoštátnej komunistickej konferencii konanej v júni 1956 zaznela na adresu súdnej organizácie pomerne ostrá kritika. Konferencia však prijala smernice „pre odstránenie zistených nedostatkov, pre zvýšenie ochrany práv občanov a pre upevnenie socialistickej zákonnosti“, ktoré boli právne naplnené vydaním novely zákona o organizácii súdov (zákon č. 66/1956 Zb.), novely trestného zákona (zákon č. 63/1956 Zb.) a nového trestného poriadku (zákon č. 64/1956 Zb.).

Charakter organizácie súdnictva 50.-tych rokov dotvoril zákon č. 36/1957 Zb. zo 4. júla 1957 o voľbách sudcov a sudcov z ľudu ľudových a krajských súdov a o úprave niektorých ich pomerov, ktorý právne upravil voliteľnosť všetkých sudcov, teda ako sudcov z povolania, tak aj z ľudu. Sudcovia ľudových a krajských súdov boli volenými funkcionármi. Tento zdanlivo demokratický spôsob ich ustanovenia ich robil závislými na národných výboroch ovládaných komunistickou mašinériou a znemožňoval realizáciu základných zásad moderného súdnictva, najmä zásady sudcovskej nezávislosti.

V súvislosti so súdnou sústavou nemožno opomenúť voluntaristický experiment zo samotného konca tohto obdobia, predstavovaný tzv. súdružskými súdmi. Spájal sa s novou politickou líniou Sovietskeho zväzu, preklamovanou Nikitom S. Chruščovom na XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho

¹⁷ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právni dejiny na území Slovenska. Ostrava : Key Publishing, 2007, s. 359 – 362.

zväzu a bol reakciou na trestnú represiu zo začiatku 50.-tych rokov. Podľa jeho iniciátorov malo proklamované víťazstvo socializmu viesť nielen k zmierneniu trestnej represie a posilneniu výchovnej roly trestného práva, ale v rámci toho tiež k preneseniu niektorých úloh súdov na spoločenské organizácie.

Súdružské sudy začali vznikať v roku 1959 z iniciatívy straníckych orgánov. Spôsob ich vzniku je príznačný pre dobový prístup k právu, pretože sa utvárali bez náležitého právneho podkladu a zo začiatku sa opierali len o smernicu politického byra Ústredného výboru KSC z 21. apríla 1959. Organizovali ich odborové organizácie, preto úplná väčšina z nich fungovala v priemyslových podnikoch. Len výnimočne vznikali aj pri národných výboroch. Na súdružské sudy sa preniesla časť súdnej kompetencie, konkrétne prehrešky v pracovnoprávnej oblasti (drobné rozkrádania, krádeže, absencie), niektoré rodinnoprávne spory (neplatenie výživného a pod.) a v neposlednom rade tiež rôzne narušenia pravidiel socialistického spolužitia. Pritom sa však nepovažovali za súčasť súdnej sústavy, ale za spoločenské organizácie, ktoré budú postoje občanov ovplyvňovať predovšetkým spoločenským odsúdením a spoločenským pôsobením.

Zatiaľ čo v českých krajinách rástli súdružské sudy ako huby po daždi, na Slovensku ich zakladanie viazlo. K 1. augustu 1960 ich na Slovensku vzniklo len 43, zatiaľ čo v českých krajinách viac ako sedem stoviek. Úplná väčšina, takmer sedemsto, ich pôsobila v priemyselných podnikoch, k nim patrili aj všetky slovenské. S pôsobením súdružských súdov bolo spojené množstvo nielen faktických, ale aj teoretických problémov, takže najmä z odborných kruhov voči nim zaznievalo mnoho výhrad a volaní na ich zrušenie. Od polovice 60.-tych rokov navyše stúpol význam súdnych pojednávaní, takže pred súdmi končili aj páchatelia menej spoločensky nebezpečných činov.¹⁸

7. Reforma súdnictva v šesťdesiatych rokoch

Podľa textu ôsmej hlavy tzv. socialistickej ústavy z roku 1960 súdnictvo mali vykonávať volené a nezávislé ľudové sudy: Najvyšší súd, krajské a okresné sudy, vojenské sudy (vyššie vojenské a vojenské obvodové sudy), ako aj miestne ľudové sudy (vytvorené v obciach a na pracoviskách).

K zmenám v organizácii súdov došlo po prijatí socialistickej ústavy zákonom č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov, č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových

¹⁸ SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2011, s. 235.

súdoch, č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania a vládny nariadením č. 63/1961 Zb., ktorým sa vydáva volebný poriadok pre voľby sudcov okresných súdov. Zákon č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov bol pomerne rýchlo nahradený zákonom č. 36/1964 Zb. o organizácii súdov a o voľbách sudcov, ktorým bolo zrušené aj vládne nariadenie č. 63/1961 Zb. V 60.-tych rokoch bolo tiež osobitne upravené rozhodcovské konanie – zákonom č. 98/1963 Zb. Rozhodcovské konanie prestalo byť súčasťou občianskeho súdneho poriadku. Podstatným obmedzením bolo to, že rozhodcovské zmluvy bolo možné uzavrieť len v sporoch o majetkové nároky z medzinárodného obchodného styku.

Základné zásady organizácie a činnosti súdov boli jasne formulované v § 4 zákona: „*Súdnicтво sa vykonáva za širokej účasti pracujúceho ľudu. Pri plnení svojich úloh postupujú súdy v úzkej súčinnosti s inými štátnymi orgánmi, najmä s národnými výbormi a s dobrovoľnými spoločenskými organizáciami pracujúcich a usilujú sa o to, aby do boja proti porušovaniu socialistického právneho poriadku boli zapojené najširšie vrstvy občanov. V súdnom konaní môžu vystupovať aj zástupcovia dobrovoľných spoločenských organizácií, najmä ako spoločenský žalobcovia alebo spoločenský obhajcovia.*“

Súdy mali podľa zákona rozhodovať zásadne v zboroch (senáty, prezídium, plénum). Senáty Najvyššieho súdu, krajských, okresných a vojenských súdov boli zostavené tak zo sudcov, ktorí svoju funkciu vykonávali ako svoje povolanie, ako aj zo sudcov, ktorí svoju funkciu vykonávali popri svojom zamestnaní. V zákone bola deklarovaná ich rovnosť.

V zákone bola formálne deklarovaná aj nezávislosť sudcov pri výkone ich funkcií, zároveň však bola stanovená ich povinnosť vykladať zákony v súlade so socialistickým právnym vedomím.

Po prijatí socialistickej ústavy v roku 1960 sa hľadali nové formy proklamovaného zľudovenia súdnicтва. Tie mali predstavovať nové miestne ľudové súdy, ktoré sa ustanovovali na základe zákona č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch, vydaného spoločne so zákonom o organizácii súdov.

Zákon konkretizoval rámcovú ústavnú proklamáciu o ich zriadení (čl. 98 ods. 2 a čl. 101 ústavy z roku 1960). Na rozdiel od súdružských súdov tvorili súčasť súdnej sústavy. Mali chrániť najmä socialistický štát a jeho spoločenské zriadenie, ako aj politické, osobné, majetkové a iné práva občanov, vychovávať svojou činnosťou občanov a prispievať k upevňovaniu socialistickej zákonnosti, k zabezpečeniu spoločenského poriadku a k rešpektovaniu pravidiel socialis-

tického spolužitia. Prejednávali tzv. previnenia a jednoduché majtkové spory a – pokiaľ im ich postúpil prokurátor alebo súd – aj menej závažné trestné činy.

Miestne ľudové súde ustanovovali na návrh miestneho národného výboru alebo odborovej organizácie okresné národné výbory v obciach nad 3000 obyvateľov a v závodoch. Do začiatku roka 1963 sa ich konštituovalo takmer deväť stoviek.¹⁹ Miestne ľudové súde boli nesporne jedným z najproblematickejších pozostatkov myšlienok 50.-tych rokov, s ktorými sa v 60.-tych rokoch stretávame. O ich nekvalifikovanosti nie je pochýb.

Keď stranické vedenie, znervóznené z niektorých dôsledkov postupného politického uvoľňovania, opustilo iluzórne predstavy z prelomu 50. a 60. rokov a začalo volať po dôslednejšom postihu kriminálnych a sociálnych živlov, legislatíva zákonom č. 58/1965 Zb. pôsobnosť miestnych ľudových súdov obmedzila. Definitívne boli zrušené v roku 1969. Zlé skúsenosti so súdružskými a ľudovými súdmi viedli k ich odstráneniu, ale nie k odmietnutiu princípu ľudovosti súdnictva.

8. Reforma súdnictva v roku 1964 a vplyv federalizácie

Zákon č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov bol v pomerne krátkej čase nahradený zákonom č. 36/1964 Zb. o organizácii súdov a o voľbách sudcov, do ktorého bola zahrnutá aj právna úprava volieb všetkých sudcov z povolania a sudcov z ľudu. Tento zákon s mnohými úpravami vyplývajúcimi z noviel z rokov 1968, 1969, 1978, 1988 a 1990 platil až do 90.-tych rokov.

Na organizáciu súdnictva mala pochopiteľne vplyv federalizácia štátu v roku 1968. Organizáciu a pôsobnosť súdov novoupravili čl. 98, 99 a 101 ústavy v znení ústavného zákona č. 155/1969 Zb., podrobnejšie rozvedené v novelizácii zákona o organizácii súdov a o voľbách sudcov (č. 36/1969 Zb.; úplné znenie zákona bolo uverejnené pod č. 19/1970 Zb.). Po vzniku federácie sa sformovala sústava republikových súdov a súdov federálnych. Republikovými boli okresné a krajské súde a Najvyšší súd republiky, federálnymi Najvyšší súd ČSSR a vojenské súde a v období brannej pohotovosti štátu aj nižšie a vyššie poľné súde.

Po federalizácii teda zostala v zásade zachovaná súdna sústava zo začiatku 60. rokov, teda všeobecné súde a vojenské súde. Organizácia okresných a krajských súdov zostala v oboch národných republikách bez zmeny. Zo sústavy

¹⁹ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava-Přívoz : Key Publishing, 2007, s. 369 – 370.

všeobecných súdov však vypadli miestne ľudové sudy a ústavné zmeny vyvolali potrebu zriadenia troch najvyšších súdov: Najvyššieho súdu ČSSR, Najvyššieho súdu ČSR a Najvyššieho súdu SSR.

Nezmenil sa princíp voľby sudcov orgánmi zastupiteľského typu. Sudcov z povolania volila na dobu 10 rokov Slovenská národná rada (v ČSR Česká národná rada), sudcov z ľudu na dobu 3 rokov príslušný národný výbor.²⁰

9. Pražská jar a normalizácia

Obdobie tzv. Pražskej jari sa stalo skutočne otrasom spoločenského života ako celku, ale predovšetkým výrazne poznamenalo situáciu a ďalší vývoj v súdnictve. Neobyčajne rýchlo bol spracovaný a prijatý zákon o súdnych rehabilitáciách. Po jeho realizácii sa do justície vracali niektorí sudcovia, ktorí z politických dôvodov v minulosti boli nútení odísť alebo odišli znechutení zo svojich funkcií. Začatie rehabilitačných procesov predovšetkým narušilo dovtedy úspešne aplikovanú masku, pod ktorou sa sudcovia z predchádzajúcej éry skrývali. Prvýkrát po dvadsiatich rokoch sa totiž otvoril problém zodpovednosti sudcu za jeho rozhodnutia.

Sovietska okupácia síce signalizovala, že krátke obdobie socializmu s ľudskou tvárou končí, napriek tomu však prvých osem mesiacov toho roku znamenalo zásadný obrat. Okrem iného, ani cudzia intervencia nemohla zabrániť ústavným zmenám, ktoré mali uspokojivo vyriešiť latentný problém česko-slovenského spoluzitia a v rámci ktorých vznikli dve autonómne súdne systavy, spravované národnými ministerstvami a spájané iba dvomi federálnymi orgánmi, teda federálnym Najvyšším súdom a federálnou Generálnou prokuratúrou. Autoritu federálnej justície fakticky zabezpečovala iba sústava vojenských súdov, ktorým bol rovnako priznaný charakter súdov federálnych. Realizácia tejto zmeny bola vykonaná novým federálnym zákonom, ktorý celkom jednoznačne vyslovil do budúcnosti požiadavku úplného právnického vzdelania a zloženie justičnej skúšky ako predpoklad výkonu funkcie sudcu z povolania, a ktorý síce zachoval systém voľby sudcov, zveril však túto voľbu pre republikové súdne systavy príslušným Národným radám, pre federálnu sústavu Federálnemu zhromaždeniu a sudcovský mandát upravil na dobu desať rokov. Laický prvok však zostal aj v tejto sústave aktívny, aj keď účasť sudcov z ľudu zostala zachovaná

²⁰ SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2011, s. 243 – 246.

iba v prvostupňových senátoch. V odvolacích a preskúmajúcich konaniach bol laický prvok už vylúčený.

Sudcovský zbor však v priebehu normalizácie zaznamenal zásadné zmeny. Od jesene 1969 sa prebiehajúcim stranickým previerkám podrobila prakticky väčšina sudcov z povolania. Sitom týchto previerok množstvo z nich neprešlo. Aby bolo možné ich z výkonu súdnictva vylúčiť, bez ohľadu na ich riadne nadobudnutý mandát, bola vykonštruovaná exkluzívna právna konštrukcia, ktorá vychádzala z predpokladu, že ten, kto bol vylúčený zo strany, ale najmä aj ten, kto bol vyškrtnutý, sa dopustil zrady veci robotníckej triedy a tým vlastne porušil vtedajší sudcovský sľub, ktorým sa každý sudca zaviazal byť verný veci socializmu. Preto boli splnené všetky zákonom predpokladané dôvody pre to, aby bol zo sudcovskej funkcie odvolaný.

Previerky v rokoch 1969 až 1971, v ktorých prepadli dokonca aj niektorí z pôvodnej kádrovej elity, spôsobili prechodný nedostatok sudcov z povolania, a bolo preto uvažované o obnovení tradície skrátených prípravných kurzov pre prípravu a získanie nových sudcov. Celkový proces normalizácie, začatý po roku 1970, v súdnej praxi znamenal oživenie agendy s výrazne politickým zafarbením. Týkalo sa to nielen trestnoprávnej agendy, ale predovšetkým agendy pracovnoprávnej a obnovené princípy triednej aplikácie triedneho práva boli po pätnástich rokoch opäť akcentované.

Systém ako taký sa snažil udržať si kontrolu nad výkonom justície niektorými procesnými inštitútmi, predovšetkým výkladovými stanoviskami Najvyšších súdov. Kríza vynútených politických hodnôt sa obdobne prejavila aj v správaní ľudových prisediacich. Ich zbor, stále ešte výrazne pôsobiaci v prvoinštančnej justícii, nebol tak výrazne preverený, a ich politická skepsa začala často viac než kedykoľvek pred tým ovplyvňovať správanie sudcov z povolania. Ak v druhej polovici 80.-tych rokov a predovšetkým v priebehu roku 1988 a začiatkom roku 1989 politický rozklad trestnej justície takmer vrcholil, paradoxne konzervatívne živly výraznejšie pôsobili v množstve prípadov v občiansko-právnych agendách. V tomto smere situáciu ovplyvnila skutočnosť, že na občianskoprávne agendy po roku 1968 prešli opäť niektorí ortodoxní sudcovia, ktorí sa ako trestní sudcovia kompromitovali v politických procesoch v predchádzajúcom období a prevedením do občianskoprávnej agendy akosi zmizli z očí poučenej

verejnosti. Pre normalizačné obdobie je však príznačné, že KSČ opäť prevzala do svojich rúk vedenie rezortu ministerstva spravodlivosti.²¹

Záver

Možno konštatovať, že prakticky po celé obdobie trvania komunistického režimu sa za úpravou justície skrývali dve základné motivácie: tak snaha totalitárneho režimu o totálnu kontrolu justície ako dôležitej zložky presadzovania štátnej moci, ako aj úsilie o implementáciu niektorých idealistických a utopistických ideálov komunistickej ideológie (zhora presadzované rovnostárstvo, postupné „odumieranie“ práva a jeho aktérov atď.). Medzi obidvoma pólmi však stála pofidérna demokratizácia justície, ktorá vytvárala pochybné zdanie demokracie tam, kde v skutočnosti žiadna nebola (napr. inštitút „sudcov z ľudu“, ktorého pôvodným zmyslom bolo uľahčiť kontrolu štátostrany nad justíciou, akokoľvek boli súčasne zdôrazňované idealistické tézy marxizmu-leninizmu), lebo ani nemohla byť. Príkladom je úprava voľby sudcov, ktorá zostala len na papieri a nebola – rovnako ako iné voľby v reálnom socializme – v praxi realizovaná ako skutočná „voľba“ medzi viacerými kandidátmi.

Už prvé zákony spoločne s „normatívnou silou fakticity“ zabezpečili, že sa československé súdnictvo stalo v krátkom čase veľmi dobre fungujúcou súčasťou novo utváraného totalitárneho systému. Zákon o zľudovení súdnictva totiž vraj priniesol skutočnú rovnosť strán, zistenie materiálnej pravdy, odstránenie strohého formalizmu, zjednodušenie, zrýchlenie a zhospodárnenie konania. Za týmto hodnotením sa však skrývala inštitucionálne zakotvená možnosť svojvôle politicky ovplyvňovaných sudcov pri aplikácii práva.

Použitá literatúra:

BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2001. 392 s. ISBN 80-8055-473-3.

BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 1012 s. ISBN 978-80-210-4844-7.

²¹ MOTEJL, O.: Soudnictví a jeho správa. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (ed.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 820 – 821.

- ČIČ, M. a kol.: Československý socialistický štát a právo. Vznik a rozvoj. Bratislava : Veda vydavateľstvo SAV, 1987. 559 s. ISBN neuvedené.
- FLEGR, V.: Československá justice a prokuratura. Praha : Ústav státní správy, 1979. 251 s. ISBN neuvedené.
- GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. (1945 – 1960). Praha : Karolinum, 2006. 512 s. ISBN 80-246-1210-0.
- GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III. (1960 – 1989). Praha : Karolinum, 2007. 448 s. ISBN 978-80-246-1285-0.
- KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno : Barrister & Principal, 2001. 253 s. ISBN 80-85947-75-7.
- KOVÁČ, D.: Dějiny Slovenska. 2. doplnené a rozšírené vydanie. Praha : Lidové noviny, 2007. 423 s. ISBN 978-80-7106-899-0.
- KOVÁČ, D. a kol.: Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha : Fortuna Print, 1999. 608 s. ISBN 80-88980-08-9.
- KÜHN, Z.: Aplikace práva soudcem v eře středoevropského komunismu a transformace : Analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha : C. H. Beck, 2005. 201 s. ISBN 80-7179-429-5.
- KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989. Praha : Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- MALÝ, K. – SOUKUP, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2004. 914 s. ISBN 80-246-0863-4.
- OGURČÁK, Š.: Organizácia justície a prokuratúry. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 1990. 160 s. ISBN 80-7097-074-X.
- PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2002. 387 s. ISBN 8070974826.
- PLUNDR, O. – HLAVSA, P.: Organizace justice a prokuratury. 5. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha : Panorama, 1987. 259 s. ISBN neuvedené.
- RENNER, H. – SAMSON, I.: Dejiny Česko-Slovenska po roku 1945. Bratislava : SAP, 1993. 207 s. ISBN 80-85665-16-6.

- SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 592 s. ISBN 80-86432-65-3.
- SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2011. 428 s. ISBN 978-80-557-0156-1.
- SOUKUP, L.: Príspevky k vývoji právneho rádu v Československu 1945-1990. Praha : Karolinum, 2002. 418 s. ISBN 978-246-0217-2.
- ŠTAJGR, F. – PLUNDR, O.: Organizácia justície a prokuratúry. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956. 226 s. ISBN neuvedené.
- VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: Československé právne dejiny. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2011. 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K.: Právni dějiny na území Slovenska. Ostrava : Key Publishing, 2007. 457 s. ISBN 978-80-87071-43-4.

Kontaktné údaje:

JUDr. Erik Elias

e-mail: erik.elias@umb.sk

Právnická fakulta UMB

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín

Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.

e-mail: martin.skalos@umb.sk

Právnická fakulta UMB

Katedra dejín štátu a práva

Komenského 20

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

SÚDNICTVO V ČASE NARASTAJÚCEHO EXTRÉMIZMU, POPULIZMU A RADIKALIZMU

Daniel Šmihula

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Abstract

Modern democracies are going through the crisis of trust in liberal democracy. This problem is escalated in post-socialist countries where in addition to growing social differences and ethnic fragmentation we face also a high level of corruption and disappointment from an insufficient catch-up of Western countries. One of objects of social criticism is also the judiciary (corruption, privileges, excessive duration of court trial). New radical populist and extremist movements usually have a negative attitude to judiciary and present it as an obstacle of a real justice. They tend to prefer various “direct solutions”. Independent democratic judiciary is becoming an object of their attacks in political presentations, on the internet etc. It is obvious that if such movements get to power the independent judiciary system would be seen as an obstacle for the enforcement of “new realities”. It would be ignored or forced to accept steps of a new power. Now the judiciary is playing a role of a defender of liberal democracy, justice and rule of law. Together with executive power it has to act against enemies of democracy and legal order planning destruction of democratic principles. Modern societies must be inspired more by a model of “militant democracy” (*Streitbare Demokratie*) following the theories of K. Loewenstein and K. Mannheim and by active legal measures including judicial ones fight against their enemies.

Abstrakt

Súčasnú modernú demokraciu prechádzajú krízou dôvery v liberálnu demokraciu. Osobitne výrazne sa to prejavuje v postsocialistických štátoch, kde sa k takým javom ako rast sociálnych rozdielov alebo etnická fragmentácia pridáva aj znechutenie z korupcie a sklamanie z nedostatočne rýchleho doháňania západných krajín. Predmetom spoločenskej a do veľkej miery oprávnenej kritiky je aj súdnictvo (korupcia, privilégia, nadmerná dĺžka konaní). Radikálne a extrémistické hnutia, ktoré sa derú do popredia, majú zväčša k súdnictvu negatívny vzťah a prezentujú ho ako prekážku realizácie skutočnej spravodlivosti.

Uprednostňujú (najmä neoficiálne) rôzne „priame riešenia“. Nezávislé demokratické súdnicstvo sa stáva predmetom ich útokov v politických prejavoch, na internete a pod. Je zrejmé, že nástupom tzv. alternatívy k moci by nezávislé súdnicstvo bolo vnímané ako prekážka uplatnenia „nových pomerov“. Bolo by zrejme obchádzané alebo tlačené do pozície schvaľovateľa rozhodnutí novej výkonnej moci. V súčasnosti ale súdnicstvo zohráva aj úlohu ochrancu liberálnej demokracie, spravodlivosti a právneho štátu. Spoločne s exekutívou musí vedieť aktívne pôsobiť proti nepriateľom demokracie a právneho poriadku. Nemá sa cítiť byť zviazané nadmernými ohľadmi voči skupinám, ktoré samé právne normy a zásady vnútorne neuznávajú a plánujú ich zničenie. Moderné slobodné spoločnosti sa musia viac podobať na „militantné demokracie“ (*Streitbare Demokratie*) podľa koncepcie K. Loewensteina a K. Mannheima a aktívne zákonnými prostriedkami vráťane súdnych, zasahovať proti svojim nepriateľom.

Keywords: antisystem movements, judiciary, democracy

Kľúčové slová: antisystémové hnutia, súdnicstvo, demokracia

1. Súčasný stav spoločenskej krízy v liberálnych demokraciách

Posledné roky sa čoraz viac presadzuje pocit, že model usporiadania moderných západných spoločností, aký bol typický pre obdobie rokov 1950-2000, a ku ktorému sme sa po roku 1989 chceli priblížiť aj my, **prežíva krízu**. Zjednodušene tento model označujeme ako „liberálna demokracia“, no okrem slobody, rovnoprávnosti, kreovania moci za pomoci volieb obsahuje v sebe aj fenomén právneho štátu, sociálneho štátu a rešpektovania práva.

Jedným z hlavných zdrojov straty dôvery v demokraciu je **zastavenie rastu životnej úrovne**¹ stredných a nižších vrstiev niekedy okolo rokov 1990 – 2000, a to napriek pokračujúcemu celkovému hospodárskemu rastu, čo tieto chápu ako isté porušenie „sociálneho kontraktu“. (Príčiny tohto stavu nie sú predmetom tejto štúdie, no môžeme ich hľadať v nástupe **neoliberálnej ekonomickej ideológie**, ktorá zbavila štát povinnosti sociálne rozdiely vyrovnávať – ako bolo typické v rokoch 1918 – 1980, a tiež v **globalizácii** a presune výroby do rozvojových a postsocialistických krajín, čím sa zhoršilo vyjednávacie postavenie zamestnancov vo vyspelých krajinách, a napokon v strate pocitu národného

¹ Pozri: ATKINSON, A.B.: *Inequality*. Cambridge (MA), London : Harvard University Press, 2015, s. 33 a 67.

bezpečnostného ohrozenia, čo nenúti elity príliš dbať na potrebu národnej jednoty a medzitriedneho kompromisu.)

Významným faktorom sú aj **zmeny etnického zloženia vyspelých spoločností**, ktoré sú dôsledkom ideológie multikulturalizmu a masového prisťahovalectva z krajín tretieho sveta. Osobitne výrazne sa kríza liberálnych demokracií prejavuje v postsocialistických štátoch, kde sa k takým javom ako rast sociálnych rozdielov, etnická fragmentácia pridáva aj znechutenie z korupcie a sklamanie z nedostatočne rýchleho doháňania západných krajín.

Kríza liberálnych demokracií je o to významnejšia, že sa odohráva súčasne s oslabovaním ekonomicko-technologicko-vojenskej dominancie západných demokratických štátov a nástupom nových mocností mimo západného civilizačného okruhu, ktoré doteraz prešli len čiastočnou modernizáciou, neosvojili si demokraciu, zostali autoritárske a využívajú slobodu demokratických krajín na aktívne zasahovanie do ich vnútornej politiky, samozrejme, podporujúc rôzne antiliberálne alternatívy.

To všetko ale môže znamenať, že jav, ktorý by sme mali tendenciu vnímať ako prechodný, sa môže stať dlhodobým faktorom, lebo bude petrifikovaný globálnou mocenskou zmenou.

2. Súdnictvo v centre spoločenskej kritiky

V demokratických krajinách, najmä v spomenutých postsocialistických krajinách, sa **predmetom kritiky stáva aj súdnictvo**. Kritizuje sa korupcia, rôzne privilégiá sudcovského stavu, nadmerná dĺžka súdneho konania, a tiež aj faktická beztretnosť niektorých privilegovaných spoločenských skupín. Nízku dôveru v súdnictvo zjavne dokumentujú aj prieskumy verejnej mienky.² Je, samozrejme, logické, že otázka súdnictva a spravodlivosti sa stala aj politickou otázkou a reforma súdnictva je predmetom politických programov vlastne všetkých politických strán.

Súčasne sme v posledných rokoch sme na Slovensku ale i v ostatných krajinách EÚ svedkami nástupu tzv. **politických alternatív** – strán, hnutí alebo len ideologických konceptov, ktoré útočia na paradigmy západnej liberálno-demokratickej politiky tak, ako sa presadili v období asi tak 1960 – 2000. Kritizujú

² Súdna rada Slovenskej republiky: Správa z prieskumu verejnej mienky o dôvere verejnosti k súdom (September 2016). Dostupné na internete: http://www.sudnarada.gov.sk/data/files/740_prieskum_sprava-z-vyskumu-dovera.pdf (navštívené dňa 21. 1. 2018).

súčasným problémom v spoločnosti a predkladajú zväčša izolacionistickú a autoritársku víziu ich nápravy. V tejto štúdii v užšom zmysle sú tzv. alternatívnymi hnutiami prejavy, ktoré sa objavili okolo roku 2010, a to najmä na internete, sociálnych sieťach a prelínajú politické posolstvo so šírením konšpiračných teórií, odmietaním modernej vedy a medicíny a prikláňaním sa k magickým mystickým interpretáciám reality. (Klasický napr. pravicový extrémizmus bol už analyzovaný inými autormi.) Ich protagonisti sú nezriedka anonymní, alebo ťažko vypátrateľní. Objavujú sa vážne podozrenia, že niektoré z týchto nových alternatívnych hnutí sú podporované z Ruska.³ Pred dvoma-troma rokmi existovala tendencia tieto antisystémové alternatívne hnutia ignorovať ako kuriózný okrajový fenomén mimo „serióznej politiky“. Skúsenosti z českých volieb v rokoch 2017 a 2018 však dokazujú, že v skutočnosti majú potenciál pri správnej organizácii získať 15 – 20% hlasov a stať sa jazýčkom na váhach.

Môžeme pritom – s istým nadhľadom – v česko-slovenskom priestore hovoriť o niekoľkých typoch tzv. nových alternatívnych hnutí alebo ideológií, ktoré sa ale často prelínajú:

- Radikálna antikapitalistická ľavica
- Klasické populistické hnutia obvyčajne združené okolo silných lídrov
- Radikálne nacionalisticko-izolacionistické smery
- Slovansko-proruská skupina
- Prívrženci konšpiračných teórií a ideológií
- Polofašistické a autoritárske hnutia
- Antiislamisti

Spomenuté skupiny majú v mnohom veľmi spoločný postoj k súdnicstvu a právu. Prv, než sa ale k nemu dostaneme, bude užitočné si pripomenúť, aký vzťah k právu mali podobné dobové alternatívne hnutia v minulosti, v 20. storočí, keď prekotný „vpád modernity“, prvá svetová vojna a veľká hospodárska kríza vytvorili spoločenskú atmosféru priaznivú pre odklon od racionality, práva a demokracie.

³ HAMATOVÁ, K.: Informace, Dezinformace, Propaganda. In: ŠÍR, J. a kol.: Ruská agrese proti Ukrajině. Praha : Karolinum, 2017, s. 162 – 179.

3. Historický exkurz – súdnictvo v predstavách minulých totalitných hnutí

Túto úlohu splní krátky exkurz o tom, ako vnímali súdnictvo a právo **fašistické a komunistické hnutia**, s ktorými súčasné alternatívne hnutia majú viacero spoločných prvkov.

Boľševická revolúcia v Rusku znamenal odvrhnutie dovtedajšieho právneho systému a súdnictva a v prvých fázach sa sovietsky režim usiloval o spoločnosť bez stálych súdov a jasne stanoveného a spísaného práva.⁴ Právo ako také malo odumrieť. Presne definované objektívne právo a systém nezávislého súdnictva by boli prekážkami radikálnej transformácie spoločnosti, o ktorú sa boľševici usilovali. Presadzovala sa koncepcia právneho nihilizmu a rozhodovať sa malo na základe „revolučného vedomia“. V tridsiatych rokoch v stalinistickom ZSSR došlo akoby ku „kompromisu“, ktorý reprezentoval napríklad Vyšinskij, ktorý definoval právo ako čistý prejav vôle vládnucej triedy vynucovaný štátnou mocou. Socialistické právo tak malo zdanlivo podobu kontinentálneho právneho systému v **krajne normativistickej a pozitivistickej podobe**. Cieľom práva v socialistickej spoločnosti však nebolo dosiahnuť spravodlivosť ako ju chápala väčšina spoločnosti, ale upraviť vzťahy v spoločnosti podľa zámerov a cieľov komunistického režimu, ktorý si ich definoval na základe politickej ideológie marxizmu-leninizmu. Právo je tak podriadené politike a politickým cieľom. Záujmy štátu a kolektívu sú nadriadené právam a záujmom jednotlivých občanov. Politická moc sa snažila nanútiť obyvateľom isté normy správania a isté hodnoty, ktoré nezodpovedali právnomu a politicko-spoločenskému cíteniu väčšiny obyvateľstva.

Popri oficiálnych právnych predpisoch existoval celý systém tzv. „cyklostylového“ alebo „telefónneho“ práva – teda inštrukcií a pokynov pre podriadené súdne a administratívne orgány, ako majú postupovať v konkrétnych prípadoch. Tieto inštrukcie sa často diametrálne odlišovali od toho, čo bolo uvedené v oficiálnych právnych predpisoch. Vyskytovali sa časté (i keď navonok možno neoficiálne) zásahy orgánov komunistickej strany do činnosti súdnych a správnych orgánov. Písané právo tak platilo do veľkej miery len „pro forma“ a prax sa riadila inými princípmi. V konečnom dôsledku boli sudcovia vnímaní ako „úradníci v oblasti justície“.

⁴ BEŇA, J.: Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy, II. diel. Bratislava : Univerzita Komenského, 1994, s. 21 – 97.

V mnohom analogické predstavy možno nájsť aj vo fašistickej a nacionálno-socialistickej ideológii a teórii „nacistického práva“.⁵ Aj v nacistickej právnej teórii boli právo a súdnicstvo len nástrojom na pretvorenie spoločnosti v zmysle nacionálno-socialistickej ideológie, hoci v skutočnosti ani nedošlo k sformovaniu jasnej koncepcie nacistického práva – azda na rozdiel od ZSSR na to nemalo nacistické Nemecko ani čas. Základom bolo asi vyjadrenie bavorského nacistického ministra spravodlivosti a neskoršieho ministra bez kresla Hansa Franka: „Právo je to, čo prospieva nemeckému národu“. A Führer vie, čo to je... žiada sa dodať. Zájmy jednotlivca sú aj v tomto prípade podriadené záujmom vyššieho celku – teraz definovaného národne a rasovo, pričom podobu týchto záujmov by sme mali hľadať niekde v mystických hĺbkinách národného spoločenstva. Právo sa malo ponímať nie racionálne, ale citovo. Sudca má počúvať svedomie národa, ktoré vychádza z jeho krvi, pôdy, minulosti a rasy. Nie teda z písaných právnych kódexov. Prípadné písané právo má vychádzať z práva vrodeneho. Právne presvedčenie môže toto písané formálne právo v špecifických situáciách zbavovať platnosti.

Takáto ideológia zdanlivo dáva sudcom do ruky veľkú moc, pokiaľ si však opäť neuvedomíme, že sudca a sudy nie sú vnímané ako nezávislé inštitúcie, pretože ich rozhodovanie malo byť vždy podriadené takým nejasným kategóriám ako „duch národa“, ktorých vykladačom bola politická moc.

Nacistická politická a právna ideológia ani nedokázala sformulovať ucelenú a systematickú teóriu vývoja spoločnosti a jej práva. Nacistickí ideológovia a právní teoretici sa zamotali v metafyzických pojmoch ako „rasovo podmienený právny cit“, „duch národa“, „duša rasy“, „spojenie krvi a pôdy“, „prozreteľnosť“ a pod. Z ich hľadiska to bolo potrebné, pretože pri svojich úvahách nepripúšťali iný výsledok ako ten, že potvrdia primát germánskej rasy a nemeckej kultúry nad všetkými ostatnými etnikami a právo „vodcu“ Adolfa Hitlera Nemcom vládnuť. A tu, ako uvádza Viktor Kanpp: „...nastáva skok od logiky do mystiky.“

Tento exkurz bol azda dostatočne ilustratívny a varovný. A teraz sa môžeme vrátiť do našej súčasnosti.

⁵ Pozri: KNAPP, V.: Problém nacistické právní filosofie. Dobrá Voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002.

4. Ideológia alternatívnych hnutí a ich vzťah k právu a nezávislému súdnictvu

Súčasnú alternatívne politické hnutia volajú po radikálnych krokoch vykonávaných štátnou mocou a jej brachiálnym aparátom v prospech naplnenia istej ideologickej vízie, alebo odstránenia problému, ktorý aktuálne chápu ako páči-vý (napr. ilegálna migrácia). Spája ich volanie po silnom štáte vedenom malou osvietenou skupinou, ktorá vie, čo je pre národ a štát dobré, poprípade vedenom rovno jedným vodcom.

Predstavitelia týchto hnutí obyčajne cítia istú krivdu z vývoja po roku 1989 alebo ju aspoň artikulujú. Nemusia ísť vždy len o ľudí, ktorí klesli ekonomicky. Často ide o predstaviteľov inteligencie, ktorí nijako majetkovo netrpeli, dokonca sa im otvorili aj nové možnosti, no majú pocit straty sociálnej prestíže, pretože nástupom trhovej ekonomiky sa do popredia dostali predstavitelia novej majetkovej elity a podnikatelia, zatiaľ, čo napríklad novinári, spisovatelia, vysokoškolskí učitelia a pod. statusovo akoby klesli. Často ide o intelektuálov, ktorí sa v nových pomeroch a v novom medzinárodnom ukotvení Slovenska nevedia dobre uplatniť a nedokážu primerane fungovať v rámci širšej obce európskych intelektuálov. O to majú väčší sklon preberať rôzne pseudovedecké teórie alebo zjednodušujúce konšpirátorské koncepcie.

Kritika spoločnosti zo strany „alternatívcov“ je silne prepojená s odmietavým postojom k modernej vede, medicíne a racionálnemu mysleniu ako takému, medzinárodnému poriadku a medzinárodnej spolupráci. Spája ich aj istý negatívny postoj k súčasnému Západu a modernej západnej civilizácii, hoci nezriedka sa prezentujú ako obrancovia toho pravého neskazeného (a v skutočnosti fiktívneho) Západu, Európy a pod. Majú kritický vzťah k USA, EÚ a obdivný k Rusku a prezidentovi Putinovi. Často sa obracajú do minulosti. Globalizáciu vnímajú ako škodlivý proces a volajú po nejakej forme izolacionizmu, neutrality a prerušenia kontaktov s najvyspejšími regiónmi západného sveta, ktoré vnímajú ako existenčné ohrozenie. Veria v existenciu akejsi konšpirácie finančnej plutokratickej elity, ktorá sa usiluje o ovládnutie a likvidáciu malých národných štátov.

Väčšine takýchto hnutí je vlastný antisemitizmus a odpor voči humanitnej inteligencii (čestnú pozíciu zaujímajú právnici, bankári, manažéri, novinári) a veľkým mestám. Nepriateľov vidia aj v kapitalizme, kapitalistoch, ale nezriedka aj vo vyššej strednej triede.

Tieto hnutia sa vymedzujú hlavne negativisticky. Vieme, čo všetko kritizujú, ale nie vždy vieme, čo chcú. Preto nie je jednoduché zistiť, aký majú pozitívny program reforiem a prebudovania spoločnosti. Ak aj dokážeme nájsť alebo vyextrahovať nejaké programové koncepcné tézy, sú pomerne jednoduché a majú podobu požiadaviek a heslovitých bodov. Ich predstavy vieme nájsť v **podobe krátkych manifestov** alebo v rôznych **internetových diskusiách**. Hneď na úvod treba povedať, že právom a súdnictvom sa zaoberajú pomerne málo. Ak áno, tak hlavným posolstvom je takmer výlučne len kritika.

Alternatívne hnutia tak zatiaľ nepredložili nejakú vlastnú koncepciu právneho myslenia – a to buď preto, že ho nepovažujú za dôležité alebo toho nie sú intelektuálne schopné. **Kritika právneho poriadku** a súdnictva je ale súčasťou širšej kritiky liberálno-demokratickej spoločnosti, pre ktorú tvoria nezávislé súdy a rešpektovaný právny systém základ – pretože umožňujú priamo alebo nepriamo existenciu ďalších fenoménov demokracie ako sú právny štát, ľudské práva, suverenita ľudu, delba moci, zodpovednosť vlády voči parlamentu, politická pluralita, férovosť volieb, kontrolná funkcia opozície a pod.

Z uvedených fenoménov liberálno-demokratickej spoločnosti „alternatívci“ spochybňujú takmer všetky – okrem **suverenity ľudu**, ktorú sa, naopak, snažia naplniť popretím súčasného právneho poriadku a ústavného systému. Za predstaviteľov vôle ľudu považujú samých seba. „Suverenita ľudu“ tak ale získava podobný význam ako „zákonitosť dejín, prozreteľnosť, historická nevyhnutnosť, záujem pracujúcej triedy, duch národa“ v komunistickom a fašistickom myslení.

Súčasnú súdnictvo chápu „alternatívci“ ako absolútne skorumpované a skazené a platný **právny poriadok** moderných demokracií ako nefunkčný a brániaci dosiahnutiu skutočnej spravodlivosti. Právo údajne slúži len ako nástroj elity právnikov a finančníkov (a utajených vládcov sveta) na ovládanie zvyšku spoločnosti. Nezávislé demokratické súdnictvo sa preto stáva predmetom ich útokov v politických prejavoch, na internete a pod. Je to logické, pretože sa usilujú o zmenu a právo a nezávislé súdy sú obyčajne inštitúciami na ochranu existujúcich pomerov, proti ktorým sa predsa stavajú. Musia ich odstrániť ako prekážky.

Väčšinou hovoria nie o naplnení práva, ale skôr o dosiahnutí spravodlivosti alebo „**spravodlivosti**“, a to inými prostriedkami ako pomocou práva a súdnictva. Propagujú teda **mimoprávne cesty nápravy**, a to „priamo“ – najmä pomocou priameho **direktívneho zásahu štátnej moci** (reprezentujúcej širšiu

spoločenskú vôľu), po tom, ako by sa zmocnili vlády. Existencia nezávislých súdov a súdnych a byrokratických procedúr, ktoré by sa riadili všeobecne záväzným a neutrálnym právom, by predsa bránila dosiahnutiu vyššieho „záujmu spoločnosti“. Právom a právnikmi vlastne pohrdajú. K ľudským právam a rôznym ústavne garantovaným právam majú ambivalentný vzťah – kritizujú ich prípadné porušovanie zo strany súčasnej spoločnosti, zároveň sa nimi nemienia obmedzovať pri dosahovaní reorganizácie spoločnosti.

Tu je azda vhodné uviesť, že keby sme podrobnejšie sledovali jednotlivé „alternatívne“ hnutia a skupinky, ako sa postupne vynárajú na internetovej, mediálnej, spoločenskej a politickej scéne, zisťujeme, že ich vzťah k právu a súdnictvu sa vyvíja obyčajne podľa nasledujúceho modelu:

Najprv sa tieto skupiny vlastne prezentujú ako bojovníci za realizáciu práva a proti stavu v spoločnosti, ktorý nie je v súlade so spravodlivosťou. Potom údajne narazia na skorumpovanosť súdnictva, štátu a politiky. Vo verejnom pôsobení preto začnú zdôrazňovať hlavne negatíva justície a nespokojnosť občanov s ňou.⁶ Následne dôjde k odmietnutiu právneho systému a súdnictva a spomenutému hľadaniu spravodlivosti mimo ich rámca.

Konkrétne predstava „spravodlivosti“ ako dosiahnutia istého nového ideálneho stavu usporiadania spoločenských pomerov vyplýva z tej-ktorej ideológie a našťastie u radikálov, extrémistov a „alternatívco“ nie je jednotná. Akcentujú tiež rozdielne momenty. Nikde to je vízia silného autoritárskeho štátu riešiaceho problémy nepolitickou priamou cestou bez „tárania v parlamente“, inde vízia nového masového prerozdelenia majetku (náprava zločinov privatizácie, vyvlastnenie zahraničných subjektov), národno-rasovej očisty spoločnosti alebo mravnej obrody založenej na eliminácii všetkého, čo nezapadá do nejakého veľmi striktno stanoveného kánonu spoločenských a sexuálnych vzťahov.⁷

V každom prípade, pokiaľ v liberálnej demokracii právo a nezávislé súdnictvo predstavujú istú významnú hodnotu, vo víziách „alternatívco“ to tak

⁶ Súdnicstvo významne ovplyvňuje kvalitu života Slovákov. In: Hlavné správy, 16. 5. 2017; alebo: PONIŠT, S.: Slovenské súdnictvo sa ukázalo svetu, a nie v dobrom svetle. Za 5 rokov nedokázali sudy dotiahnuť spor o deti do úspešného konca, írskemu otcovi uznali v Štrasburgu odškodné 10 000 eur! In: Hlavné správy, 6.12.2017. Dostupné na internete: <https://www.hlavnespravysk/slovenske-sudnictvo-sa-ukazalo-svetu-nie-v-dobrom-svetle-za-5-rokov-nedokazali-sudy-dotiahnut-spor-o-deti-uspesneho-konca-irskemu-otcovi-uznali-v-strasburgu-odsokodne-10-000-eur/1230742> (navštívené dňa 21.1.2018).

⁷ Pozn. autora: Homosexualita prekáža, ale krádeže a vraždy v mene „očisty“ nie.

nie. Sú skôr prekážkou, ktorú treba eliminovať, aby mohlo dôjsť k uplatneniu „nových pomerov“. Keby sa nimi navrhované „alternatívne“ vízie v spoločnosti presadili, bola by to zlá správa pre právnikov, sudcov a advokátov. V lepšom prípade by boli súdy ignorované, v horšom tlačené do pozície vykonávateľov rozhodnutí politickej moci alebo dokonca nahradené nejakým alternatívnym systémom.

5. Konkrétne príklady

V spektre slovenských alternatívnych hnutí a médií je ťažké nájsť nejaké ucelené vízie a koncepcie súdnicstva a práva. Väčšina priestoru je venovaná ich útočnej kritike. Paradoxne sa slovenská konšpirátorsko-alternatívna scéna oháňa ochranou údajných záujmov obyčajných ľudí, no vyjadruje sa predovšetkým ku globálnym „geopolitickým problémom“ a svetovým mocenským otázkam – rozhodujúcou otázkou akoby bol vzťah k Rusku, čo vyvoláva mnohé podozrenia. Menej k tomu, ako by mala slovenská spoločnosť vyzeráť a ako by sa mala reálne zlepšiť v oblasti fungovania práva, administratívy a ekonomiky.

Aj napríklad novoročný manifest z prostredia časopisu *Zem a Vek* (**Zásadná zmena Slovenska 2018**)⁸ o práve a súdnictve hovorí len málo. Požaduje len posilnenie postavenia prezidenta a inštitútu referenda. Nadpolovičná väčšina bodov sa venuje zahraničným otázkam (uvoľnenie väzieb na EÚ, posilnenie vzťahov s eurázijskými krajinami, odmietanie migrantov a pod.).

Z okruhu priaznivcov časopisu *Zem a vek* (označujú sa ako **Národno-oslobodzovacie hnutie**) pochádza aj podobná výzva s titulom „**Z temnoty na svetlo**“ (sprevádzaná fotografiou samotného Rostáša na koni s odhalenou hrudou a fackou v ruke).⁹ Okrem zavedenia priamej demokracie, rozpustenia parlamentu a politických strán, obmedzenia pôsobenia a vyvlastňovania zahraničných podnikateľských subjektov, nastolenia neutrality a zrušenia existujúcich školských osnov, má aj požiadavky, ktoré deklaruje ako naplnenie práva: „*Vyvodenie právnych dôsledkov s hmotnou zodpovednosťou voči všetkým politikom a zodpovedným osobám v riadiacich štruktúrach štátu od roku 1989, v dôsledku ktorých boli poškodení slovenskí občania. Konfiškácia majetku všetkým osobám*“

⁸ Zásadná zmena Slovenska 2018. Dostupné na internete: <http://zemavek.sk/zasadna-zmena-slovenska-2018/> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

⁹ *Zem a Vek*, č. 11/2015.

a finančným skupinám, ktoré nebudú schopné preukázať legálny spôsob nadobudnutia majetku.“

Z kontextu je však zrejmé, že toto „právo“ nemá nič spoločné s právnym poriadkom platným v demokratických spoločnostiach a nemá sa naplniť uplatnením klasických právnych procedúr, ale čisto revolučnou cestou.

Časť prívržencov tzv. priamej demokracie, ktorí vyrástli z hnutia „proti Gorile“ v rokoch 2012-13, sa dokázala zhodnúť na spoločnom **Memorande slobodného občana** (3. 11. 2012).¹⁰ Toto ale právo a súdy v podstate ignoruje. Nehovorí o tom, ako by právo malo vyzerieť. Opiera sa skôr o etické a morálne zásady: „K tomu, aby som mohol spolu s ostatnými, rovnako slobodnými ľuďmi vládnuť slobodnej spoločnosti sa zaväzujem, že budem ctieť najvyššie morálne zásady a tie budú pre mňa Zákonom.“

K cieľom sa snaží dostať pravdepodobne priamou občianskou a politickou akciou – nie pomocou súdov. O práve je v texte len málo zmienok. V zásade len o zákone, ktorým by sa ukotvila priama demokracia, ktorá už potom zrejme právo v dnešnej podobe potrebovať nebude. Následné (najvýznamnejšie?) zákony by mali byť prijímané asi pomocou vyjadrenia priamej vôle ľudu (referendum?): „Spôsob spravovania vecí verejných, ako aj všetkých verejných inštitúcií musí vychádzať zo spravodlivej a efektívne kontrolovanej delby moci a precízneho systému brzd a protiváh, vychádzajúcej z ústavne zakotveného zákona o priamej demokracii.... Ústavné zákony vychádzajú priamo z vôle slobodných občanov a sú nadradené všetkým ostatným.“

Hlbšie právno-teoretické myslenie prejavila skupinka, ktorá sa nazýva **Občiansky tribunál** a vznikla asi 9. 11. 2013.¹¹ S ľuďmi okolo Memoranda slobodného občana je pravdepodobne prepojená personálne. Sama sa prezentuje ako zástupca „...tribunálu rozumu, nástroja pre ustanovenie, vykonávanie a dodržiavanie prirodzeného práva a spravodlivosti v štáte.“ Legitimitu odvodzuje priamo od občana, revolúcie a nepísaného práva (bližšie vysvetlenie absentuje). Tento Občiansky tribunál sa deklaruje byť „...dočasným, jediným ústavodarným, zákonodarným, výkonným a súdnym orgánom počas stavu ústavnej núdze.“

¹⁰ Memorandum slobodného občana. Dostupné na internete: <https://web.archive.org/web/20140924063243/http://www.memorandum.sk:80/#memorandum> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

¹¹ Občiansky tribunál. Dostupné na internete: <http://obcianskytribunal.sk/obciansky-tribunal/> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

Túto ústavnú núdzu údajne aktuálne prežívame, lebo súčasný stav jeho predstavitelia chápu ako nespravodlivý a protiprávny: „*Občania sa nechali zviesť zdaním samostatnosti, práva a slobody za pomoci skorumpovaných médií. Až vtedy, keď sa na základe lúpeží majetku obyvateľov a štátu a znižovania životnej úrovne na hranicu chudoby presvedčili, že ide o vlastizradu a genocídu slovenského národa, začali povstanie proti neludskému režimu.*“

Pojem „právo“ však nepoužívajú vo význame platného pozitívneho práva, ale operujú napríklad s pojmom „vrodené právo“, čo naznačuje, že pre autorov ide skôr o akýsi metaprávny súbor predstáv o spravodlivosti než o skutočné právo v modernom ponímaní. Samotné použitie takéhoto pojmu priam naznačuje istú duchovnú spriaznenosť s nacionálno-socialistickým hnutím: „*Občiansky tribunál umožňuje prostredníctvom **vrodeného práva** vyvodit' ústavnoprávnu a trestnoprávnu zodpovednosť verejných činiteľov za zločiny proti základom republiky a trestným činom proti ľudskosti, spáchaných na nevinnom a bezbrannom obyvateľstve. Ustanovujeme retroaktívnu objektívnu zodpovednosť za spáchané zločiny verejných činiteľov, s možnosťou uplatnenia retribučného práva, ktoré sa vzťahuje na všetkých verejných činiteľov a funkcionárov. Spravodlivosť bude vykonávať Špecializovaný legitímny trestný súd.*“ Tento špecializovaný súd sa bližšie nešpecifikuje, v textoch je zmienka len o Retribučnom súde, ktorý bude organizovať zrýchlené procesy.¹²

Program je jasný – uchopenie moci a zúčtovanie s predstaviteľmi „starej spoločnosti, starého režimu“ ako zločincami prostredníctvom nových revolučných kvázisúdnych orgánov, ktoré sa nebudú opierať o demokratické právne zásady spravodlivého procesu. Legitimita toho všetkého by sa opierala o novú ústavu schválenú referendum, pričom jej obsahové stránky a skutočnú záväznosť necháva bokom. Cieľom by mala byť „sanácia štátu“ prostredníctvom dikrátorských metód opierajúcich sa o pôvodnú nespokojnosť s tým, čo máme teraz. Či by prvotné referendum zverujúce moc novým revolučným orgánom nebolo súčasne aj posledným, je zaujímavou otázkou.

Uvedená internetová stránka obsahuje aj akési zmätené texty tváriace sa ako ústavno-právne a teoreticko-právne analýzy, ktoré sa zaoberajú najmä záležitosťami spoločenskej zmluvy, suverenity občanov, prirodzeného práva a práva na

¹² Poz. autora: Názory takéhoto typu však musíme vnímať aj ako prejav zúfalstva nad rastom sociálnych rozdielov po roku 1989, ktoré sú vnímané ako produkt zneužívania moci politickou elitou a korupčnej privatizácie.

odpor. Základná idea je asi taká, že štát a mocenská elita dnes porušuje spoločenskú zmluvu a občania sa jej majú postaviť na odpor, na čo majú aj plné právo.

Výnimkou, ktorá požaduje, naopak, posilnenie súdnictva a prokuratúry, je napríklad Slovenské hnutie obrody. Vo svojom manifeste z 1.7.2017 „**Programové tézy Slovenského Hnutia Obrody**“¹³ má krátku kapitolu, ktorá sa venuje právu a spravodlivosti.

Požaduje v nej: „*Prokuratúru a slovenské súdnictvo je nevyhnutné zbaviť vplyvu politikov, a preto budeme presadzovať zmenu spôsobu voľby generálneho prokurátora Slovenskej republiky a taktiež zmenu spôsobu voľby členov Súdnej rady Slovenskej republiky tak, aby bola zabezpečená nezávislosť a nestrannosť súdnej moci.*“

Konkrétny mechanizmus však tiež chýba. Nedá sa predpokladať, že by členovia hnutia mali nejaký sformovaný, i vzhľadom na súbor ostatných požiadaviek v právnej oblasti, ktoré majú značne konzervatívno-populistický charakter: „*Chceme presadiť zavedenie hmotnej zodpovednosti politikov a verejných funkcionárov za nehospodárne nakladanie s majetkom štátu a verejnými financiami...*

...Podporujeme sprísnenie dohľadu a kontroly štátu nad vykonávaním exekučnej činnosti.

Odmietame akékoľvek snahy o dekriminalizáciu drog a všetky úvahy o prípustnosti cenzúry.

Budeme presadzovať zásadné sprísnenie trestov za trestné činy spáchané na deťoch.

Odmietame politiku Bruselu kriminalizujúcu legálnych vlastníkov strelných zbraní a nezmyselné sprísňovanie podmienok pre ich legálnu držbu pod rúškom boja proti terorizmu.“

Teda vykresľovanie demokratických politikov ako nepriateľov, tlak na sprísnenie trestov voči páchatelom a ohrozovateľom tradičných morálnych predstáv a výzvy k ozbrojenej občianskej svojpomoci. V iných oblastiach toto hnutie v podstate reflektuje čiastkové požiadavky horšie platených zamestnancov a drobných živnostníkov.

Na internetových sieťach sa k takýmto akoby koncepčným a programovým dokumentom často rozvíja **diskusia**, ktorá odhaľuje mnohé z myslenia pisateľov –

¹³ Programové tézy Slovenského Hnutia Obrody. Dostupné na internete: <http://www.sho.sk/programove-tezy> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

podporovateľov takýchto manifestov. Tí vytvárajú doslova vlastnú protestnú a konšpirátorskú subkultúru – alebo skôr navzájom konkurenčné subkultúry.

Ďalším zdrojom informácií o myslení tzv. alternatívcov sú aj rôzne **interne-tové spravodajské platformy**. Okrem toho, že svetu vládnu ilumináti, Zem je plochá, Krym je ruský, Európu zaplavia moslimovia, utečenci znásilňujú ženy, očkovanie a eurointegrácia škodia, Putinovo Rusko bude triumfovať nad západnými demokraciami a nás spasí kresťansko-slovanská civilizácia, sa okrajovo dozvedáme, že súčasné súdnictvo a právny systém sú totálne nefunkčné, slúžia len malej židovsko-plutokratickej menšine a treba ho zrušiť. Čo by malo prísť potom, nie je jasné.

Najradikálnejšie je negatívizmus voči súdnictvu a platnému písanému právu vyjadrený na **sociálnych sieťach**, napríklad facebooku. Ilustratívny prehľad poskytol vo svojich blogoch Ján Benčík.¹⁴ Okrem toho, koho by títo radikáli a alternatívci chceli poslať do plynu, sa z neho opäť potvrdzuje, že odmietajú súčasný právny a ústavný systém, ktorého súčasťou je aj súdnictvo a ich predstavy o novom politickom usporiadané nepočítajú s významným postavením súdov a práva ako takého.

6. Úloha súdnictva v boji proti nepriateľom demokracie a koncept militantnej demokracie

Nemali by sme mať žiadne ilúzie, čo by sa stalo s právnym štátom, nezávislosťou súdnictva alebo naším právnym systémom ako takým, keby sa radikálne skupiny tzv. alternatívy dostali k moci. To, že niečo také nemusí byť nepredstaviteľné, dokazuje – azda voľakedy nemysliteľné – parlamentné zastúpenie Ludovej strany Naše Slovensko alebo českého hnutia Svoboda a priama demokracie v parlamentoch.

Liberálna demokracia však musí byť schopná brániť seba a svoj právny poriadok, pokiaľ chce prežiť a nemala by mať pri tomto rozhodnutí žiadne veľké morálne zábrany. Inak sa stáva systémom, ktorý je odsúdeným na zánik. Pod pluralitou a slobodou názorov by sme si nemali predstavovať úplne bezbrehé šírenie myšlienok zameraných na likvidáciu demokracie a právneho štátu. Nemali by sme mať zviazané ruky. Ak by demokratické slobodné štáty v minulosti aktívnejšie zasahovali voči boľševickým, komunistickým, fašistickým a nacionálno-socialistickým hnutiam, v 20. storočí by azda mohlo byť o 100 – 120 miliónov

¹⁴ Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/autor/jan-bencik/> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

mŕtvych menej. To je aj pragmatická odpoveď na otázku, či sme oprávnení obmedzovať slobodu iných, či by sme nemali byť viacej tolerantní a pod. Demokrati by mali byť menšími kultúrnymi, politickými a hodnotovými relativistami a viac si veriť. Demokratickí politici, úradníci, policajti a sudcovia by si tiež mali uvedomiť, že ak sa extrémisti a alternatívci dostanú k moci, oni osobne budú novým režimom stíhaní, ponižovaní a likvidovaní. Preto je v ich najvlastnejšom záujme zabrániť takémuto scenáru vývoja.

Moderné slobodné spoločnosti sa musia viac podobáť na „militantné demokracie“ (*Streitbare Demokratie*) podľa koncepcie Karla Loewensteina a Karla Mannheima a aktívne zákonnými prostriedkami vrátane súdnych zasahovať proti svojim nepriateľom.¹⁵

Militantná demokracia je aktívny a preventívny spôsob reakcie na všetky aktivity politických extrémistov smerujúce proti systému vlády práva a proti systému základných ľudských práv a slobôd – a to aj pomocou represívneho aparátu vrátane súdництва. Extrémisti by nemali využívať tie výhody demokracie, ktoré sa snažia zlikvidovať. Demokracia musí zabrániť, aby sa moci chopil ten, kto chce demokraciu poprieť. Keďže keby sa tak stalo, demokracia bude zničená raz a navždy.¹⁶ (Alebo aspoň na dlho.) Diktatúra návrat k demokracii napríklad na základe nových volieb a nového referenda už obyčajne nepovolí.¹⁷ Aj demokracia musí skupiny svojich nepriateľov vedieť potlačiť v záujme ochrany práv väčšiny. Ľudské práva a demokratické slobody by nemali byť absolutizovaným fetišom, ak je nutné v záujme ich zachovania v spoločnosti niektorým členom spoločnosti isté slobody uprieť. To ale predpokladá širší, tzv. antiextrémistický konsenzus všetkých demokratických síl v štáte.

Dôležitú úlohu pri tom zohráva aj súdnictvo. Spoločne s exekutívou musí vedieť aktívne zasahovať proti nepriateľom demokracie a právneho poriadku. Nemá sa cítiť byť zviazané nadmernými ohľadmi voči skupinám, ktoré samé právne normy a zásady vnútorne neuznávajú a plánujú ich zničenie.

V boji proti extrémizmu a tzv. alternatívcom súdnictvo musí:

- Získať vlastnú istotu a sebadôveru, že opatrenia voči extrémizmu sú **legitímne** a morálne oprávnené.

¹⁵ Pozri: STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtrémistické politice. In: Politické vedy, 2014, 3, s. 6 – 32.

¹⁶ LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights, I. In: The American Political Science Review, Vol. 31, 1937, No. 3, s. 417 – 432.

¹⁷ Pozn. autora: Pravda, v dejinách vieme nájsť aj výnimky.

- Mať k dispozícii **právny základ takýchto opatrení** (napr. § 17 zákona č. 85/2005 o politických stranách a politických hnutiach, ktorý umožňuje rozpustiť politickú stranu, alebo príslušné paragrafy Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.: § 311 – Vlastizrada, § 312 – Úklady proti Slovenskej republike, § 359 – Násilie proti skupine obyvateľov, § 361 – Šírenie poplašnej správy, § 392 – Služba v cudzom vojsku, § 417 – ohrozenie mieru, § 418 – Genocídium, § 419 – Terorizmus a niektoré formy účasti na terorizme, § 419a – Účasť na bojovej činnosti organizovanej ozbrojenej skupiny na území iného štátu, § 421 – Založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd, § 422 – Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd, § 422a-b-c – Výroba, rozširovanie a prechovávanie extrémistických materiálov, § 422d – Popieranie a schvaľovanie holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti, § 423 – Hanobenie národa, rasy a presvedčenia, § 424 – Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti.)
- Mať odhodlanie ich aktívne **použiť**.
- Disponovať reálnym **výkonným aparátom** (polícia, bezpečnostné zložky).
- Získať spoločenskú a politickú **podporu**.

Právny základ na takéto opatrenia je u nás už daný, rovnako aj výkonný aparát. Zdá sa, že nechýba ani sebadôvera a odhodlanie predstaviteľov polície a súdnictva zasiahnuť (máme napríklad pozitívny prípad rozpustenia Slovenskej pospolitosti v roku 2006 a aj niekoľko trestných stíhaní). Čo sa týka spoločenskej a politickej podpory, existuje v prípade fašizujúcich sa skupín, resp. islamistov; veľké váhanie však existuje v prípade skupín komunistickej a „slovenskej“ orientácie. Nevykryštalizoval sa však ešte postoj voči novej konšpirátorsko-alternatívnej scéne, ktorej názory na politiku a právo boli už prezentované. Zatiaľ je táto vnímaná skôr ako nepríjemný než skutočne nebezpečný fenomén. Možno aj preto, že navonok propaguje aj aktuálne populárne myšlienky: boj proti korupcii, priamu demokraciu, zastavenie „utečencov“, zmierenie s Ruskom, boj proti zahraničnému kapitálu – a tak nie je politicky jednoduché proti nej zasiahnuť.

Záver

V spoločnosti rastie radikalizácia a extrémizmus. Je to dôsledok rastúcej nespokojnosti populácie s aktuálnym vývojom, ktorá je sčasti oprávnená.

Neznamená to ale, že keď má niekto pravdu v tom, že je nespokojný a búri sa, má pravdu aj v návrhoch riešení, ktoré predkladá.

Osobitnú formu protestu predstavujú rôzne tzv. alternatívne hnutia a internetové platformy, ktoré sa začali objavovať v horizonte okolo roku 2010 (a v prípade ktorých je podozrenie na prepojenie na Rusko).

Ich spoločným znakom je odmietanie liberálnej demokracie a aj takých fenoménov modernej slobodnej demokratickej spoločnosti ako je moderná veda, racionálne myslenie, ľudské práva a pod. Ich vzťah k súdnictvu a právnenému systému je negatívny alebo v lepšom prípade ľahostajný – nepovažujú ich za potrebné pre fungovanie spoločnosti. Dôležitejšie je pre nich naplnenie „vyššej spravodlivosti“ v podobe niektorého „politického ideálu“, obyčajne spojeného s nástupom izolacionizmu, preatím väzieb na západné demokratické spoločnosti, odmietnutím zahraničného západného kapitálu, autoritárskym antiliberálnym režimom, obmedzovaním ľudských práv a slobôd, vodcovským princípom (podivne spojeným s tzv. priamou demokraciou), vyčleňovaním zo spoločností tých, ktorí sa do nej „nehodia“ (Rómovia, moslimovia, homosexuáli, židia, intelektuáli), no na druhej strane posilňovanie princípu sociálnej rovnosti v rámci tej „správnej skupiny“ (napr. etnicky).

Ak by názory týchto skupín začali prenikať viac do praktickej politiky a politického mainstreamu, znamenalo by to časom dezintegráciu súdnictva, pokles jeho významu a autority a príklon k rôznym administratívno-mocenským priamym riešeniam.

Úlohou demokratického štátu a demokratického súdnictva je takémuto vývoju zabrániť. A to aj použitím metód militantnej demokracie. Ak niekto nastolený problém podceňuje, mal by si spomenúť, že aj mnohí z tých, ktorí si mysleli, že Hitler je len taký šašo z mníchovskej pivnice, skončili nakoniec v plynovej komore.

Použitá literatúra:

- ATKINSON, A. B.: *Inequality*. Cambridge (MA), London : Harvard University Press, 2015. ISBN 978-0-674-50476-9.
- BEŇA, J.: *Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy, II.* diel. Bratislava : Univerzita Komenského, 1994. ISBN 80-223-0781-5.
- DAVID, R. – BRIERLEY, J. E.C.: *Major Legal Systems in the World Today*. London : Stevens and Sons, 1996. ISBN 0-420-47350-5.

- HAMATOVÁ, K.: Informace, Dezinformace, Propaganda. In: ŠÍR, J. a kol.: Ruská agrese proti Ukrajině. Praha : Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3711-2.
- KNAPP, V.: Hlavní zásady československého socialistického občanského práva. Praha : SNPL, 1958.
- KNAPP, V.: Problém nacistické právní filosofie. Dobrá Voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002.
- PIKETTY, T.: Kapitál v 21. storočí. Bratislava : Ikar, 2015. ISBN 978-80-551-4248-7
- ŠTEFANOVIČ, M.: Svetové právne systémy. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007. ISBN 978-80.88931-72-0.

Časopisecké zdroje:

- LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights, I. In: The American Political Science Review, Vol. 31, 1937, No. 3, s. 417 – 432.
- LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamental Rights, II. In: The American Political Science Review, Vol. 31, 1937, No. 4, s. 638 – 658.
- STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: Politické vedy, 2014, 3, s. 6 – 32.

Internetové zdroje:

- Memorandum slobodného občana. Dostupné na internete: <https://web.archive.org/web/20140924063243/http://www.memorandum.sk:80/#memorandum> (navštívené dňa 21. 1. 2018).
- Občiansky tribunál. Dostupné na internete: <http://obcianskytribunal.sk/obciansky-tribunal/> (navštívené dňa 21. 1. 2018).
- Programové tézy Slovenského Hnutia Obrody. Dostupné na internete: <http://www.sho.sk/programove-tezy> (navštívené dňa 21. 1. 2018).
- PONIŠT, S.: Slovenské súdnicstvo sa ukázalo svetu, a nie v dobrom svetle. Za 5 rokov nedokázali sudy dotiahnuť spor o deti do úspešného konca, írskemu otcovi uznali v Štrasburgu odškodné 10 000 eur! In: Hlavné správy, 6.12.2017. Dostupné na internete: <https://www.hlavnespravy.sk/slovenske-sudnictvo-sa-ukazalo-svetu-nie-v-dobrom-svetle-za-5-rokov-nedokazali-sudy-dotiahnut-spor-o-deti-uspesneho-konca-irskemu-otcovi-uznali-v-strasburgu-odskodne-10-000-eur/1230742> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

Súdna rada Slovenskej republiky: Správa z prieskumu verejnej mienky o dôvere verejnosti k súdom (September 2016), VIA IURIS. Dostupné na internete: http://www.sudnarada.gov.sk/data/files/740_prieskum_sprava-z-vyskumu-dovera.pdf (navštívené dňa 21. 1. 2018).

Súdnictvo významne ovplyvňuje kvalitu života Slovákov. In: Hlavné správy, 16. 5. 2017. Dostupné na internete: <https://www.hlavnespravy.sk/sudnictvo-vyznamne-ovplyvnuje-kvalitu-zivota-slovakov/265055> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

TAUCHEN, J.: Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní. In: Dny práva – 2010 – Days of Law, 1. ed. Brno: Masaryk University, 2010. Dostupné na internete: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Tauchen_Jaromir_\(3587\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Tauchen_Jaromir_(3587).pdf) (navštívené dňa 21. 1. 2018).

Zásadná zmena Slovenska 2018. Dostupné na internete: <http://zemavek.sk/zasadna-zmena-slovenska-2018/> (navštívené dňa 21. 1. 2018).

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. MUDr. Daniel Šmihula PhD. Dr.Iur.

dsmihula@hotmail.com

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Kráľovská 386/11

909 01 Skalica

Slovenská republika

2. SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE A JEHO LIMITY: TEORETICKÉ ASPEKTY

SPRAVEDLNOST SOUDCOVSKÉHO ROZHODOVÁNÍ

Miloš Večeřa

Masarykova univerzita Brno, Právnická fakulta

Abstract

The right to a fair trial is constitutionally associated with the right to justice. Independent and impartial courts have the obligation to ensure justice in their decisions-making. Justice in law can be articulated into two themes: justice of law and legal justice. Legal justice is primarily associated with judicial decisions. Judicial law-making contributes to achieving the legal justice of the individual case.

Abstrakt

Právo na spravedlivý proces je z ústavního hlediska spojováno s právem na spravedlnost. Nezávislým a nestranným soudům náleží povinnost zajistit spravedlnost ve své rozhodovací činnosti. Spravedlnost v právu lze tematizovat do dvou okruhů: spravedlnost práva a legální spravedlnost. Legální spravedlnost spojujeme především s judičiálním rozhodováním. Soudcovská tvorba práva přispívá k dosažení legální spravedlnosti konkrétního případu.

Keywords: justice, legal justice, judicial decisions-making, judicial law-making

Klíčová slova: spravedlnost, legální spravedlnost, soudcovské rozhodování, soudcovská tvorba práva

Úvod

Právo na spravedlivý proces patří k základním lidským právům. Jeho původ sahá do vzdálené minulosti s kořeny zejména v anglosaském právu. Základní zásady soudního řízení a zajištění práva obžalovaného na spravedlivý proces můžeme nalézt již v dokumentech jako *Magna Charta Libertatum* (1215), *Habeas Corpus Act* (1679) a *Bill of Rights* (1689). Rozhodovací činností soudů se z tohoto práva následně vyvinula anglosaská koncepce lidských práv promítající se do konceptu anglosaského *Rule of Law* s jeho doktrínou *Due Process of Law*. Podstatou práva na spravedlivý proces je možnost domáhat se svého práva u nezávislého a nestranného soudu, který rozhoduje podle pravidel zaručujících spravedlivé posouzení věci. Právo na spravedlivý proces se ve 20. století stalo

jedním ze základních znaků demokratického právního státu i v kontinentálním právním systému. Ústavní soud ČR označil právo na spravedlivý proces za základ demokratického právního státu. Představuje základní právo, které je dnes v řízení před Ústavním soudem ČR nejčastěji namítaným právem.

Pojem právo na spravedlivý proces jako takový nenalezneme v české Listině základních práv a svobod (dále také „Listina“), ani v Ústavě Slovenské republiky. Za právo na spravedlivý proces je označován čl. 36 odst. 1 Listiny (čl. 46 odst. 1 Ústavy SR), podle něhož „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“ Dnešní pohled Ústavního soudu ČR na právo na spravedlivý proces je ve spojitosti s čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod šířeji vztahován na celou hlavu pátou Listiny zahrnující právo na soudní a jinou právní ochranu.

Právo na spravedlivý proces je z ústavního hlediska spojováno s právem na spravedlnost, jeho negací je odepření spravedlnosti (*denegatio iustitiae*). Nezávislým a nestranným soudům (ve stanovených případech i jiným orgánům) náleží povinnost zajistit spravedlnost ve své rozhodovací činnosti. Jakou spravedlnost jsou vlastně soudy povinny zajistit a jak k tomu přispívá soudcovské dotváření práva?

1. Pluralita spravedlnostního hodnocení

Spravedlnostní hodnocení představuje jeden ze základních hodnotících přístupů člověka k sociální realitě, k chování lidí, ke společenským vztahům, procesům a institucím. Je zřejmě antropologickým faktem,¹ že člověk vnímá tyto souvislosti prostřednictvím kulturou zformovaného smyslu pro spravedlnost, který nemá jen racionální, ale i iracionální a emocionální složku. Je vlastní našemu každodennímu uvažování a hodnocení jako velmi přesvědčivý argument a není přitom podstatné, zda si jednajícím subjekt principy spravedlnosti explicitně uvědomuje a vědomě a intencionálně uplatňuje a nebo jsou jeho jednání imanentně vlastní a realizuje je zcela intuitivně a spontánně.

Problematika spravedlnosti v právu vždy představovala velké téma právní filozofie, které nemá, jak připomínal německý právní filosof Gustav Radbruch, život usnadňovat, nýbrž ho zproblematizovat. Výchozí otázkou uvažování o spravedlnosti v právu jsou úvahy vztahující se k základní ideji práva: Je jí

¹ WEINBERGER, O.: Norma a Institute: Úvod do teorie práva. Brno : MU, 1995, s. 193 an.

idea spravedlnosti nebo, naopak, idea moci? K fenoménu moci vztáhl právo např. německý právní filosof Rudolf Stammler konstatováním, že: „*Moc potřebuje myšlenku práva, aby se ospravedlnila a právo naopak potřebuje moc, aby se prosadilo.*“² V demokratických právních státech tvoří základ ideje práva idea spravedlnosti jako nepostradatelný důvod oprávněnosti práva a jeho legitimacy.

Gustav Radbruch se v úvahách o účelech práva dostává ke třem komponentám ideje práva – ke třem účelům práva. První komponentou ideje práva je spravedlnost, druhou komponentu představuje účelnost (resp. obecné blaho) a třetím požadavkem na právo z hlediska ideje práva je právní jistota. Nejvýše z těchto tří účelů práva stojí podle Radbrucha idea spravedlnosti, která je absolutní, a i když formálně, za to však všeobecně platná.³ Také Viktor Knapp vnímá důležitost ideje práva, která tvoří integrující část pojmu práva, je základem právního vědomí a „*není ve své podstatě nic jiného než idea spravedlnosti*“.⁴

Právo sehrává významnou roli při nalézání a výkonu spravedlnosti, nepředstavuje však výsadní doménu spravedlnosti, jak mají často právníci tendenci absolutizovat. Spravedlnost jako taková se právem nevyčerpává. Jak si povšiml již Aristoteles konstatováním, že spravedlnost má transcendentální, přesahující ráz nad právem.⁵ V Etice Nikomachově takto rozlišil spravedlnost etickou a spravedlnost právní.⁶ Obdobně Viktor Knapp připomíná rozlišení spravedlnosti právní, mravní (etické), historické a sociální, které lze sotva uvést na společného jmenovatele.⁷ Významný prvorepublikový právník a národohospodář Karel Engliš velmi přesně dovedl, že se ve společnosti polarizují právní a další společenské pořádky a „*každý pořádek má svou spravedlnost*“.⁸ Vedle spravedlnosti legální (zákonné, právní) tak můžeme vydělit především spravedlnost morální (etickou) a spravedlnost sociální. Vedle těchto základních okruhů spravedlnostního hodnocení nelze pominout okruhy spravedlnosti politické, ekonomické, transcendentální (boží), historické, environmentální, komunitariánské, feministické a některé další.

² HARVÁNEK, J. a kol.: *Teorie práva*. Brno : MU, 1998, s. 40.

³ Viz RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha : Wolters Kluwer, 2012, s. 31 an.

⁴ KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 41.

⁵ K tomu podrobně TOMSA, B.: *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1923, s. 109 an.

⁶ Viz k tomu ARISTOTELÉS: *Etika Nikomachova*. Praha : J. Laichter, 1937, s. 104 an.

⁷ Současně však činí nepochybný právněpolitický závěr: „*Platné právo platí nezávisle na svém mimoprávním hodnocení*“. KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 82.

⁸ ENGLIŠ, K.: *Věčné ideály lidstva*. Praha : Vyšehrad, 1992, s. 124.

Pluralita spravedlnostního hodnocení ve svém důsledku znamená, že totéž lidské jednání, společenský vztah či sociální situace můžeme ohodnotit v rozdílných okruzích spravedlnosti shodně, ale i diametrálně rozdílně. To, co je „skutečně“ spravedlivé, není v běžném životě ani v teorii spravedlnosti jednoznačné, naopak, je často sporné a diskutabilní. Nikdo neví, respektive není schopen dokázat, co je spravedlivé, zdůrazňuje významný právní teoretik a logik Ota Weinberger. Zdá se mu však, že lze prokázat, alespoň v relaci k velmi srozumitelným předpokladům, že něco je nespravedlivé.⁹ Tento fakt je třeba vztáhnout i na právní oblast, včetně soudcovského rozhodování.

Pluralita spravedlnostního hodnocení nutně činí obtížným poskytnout univerzální vřezahrnující vymezení spravedlnosti. Spravedlnost můžeme charakterizovat jako hodnotu, jako ctnost (podle Aristotela nejdůležitější z ctností) nebo jako princip (zejména z pohledu práva). Spravedlnost vyjadřuje dobré uspořádání mezilidských vztahů, žádoucí způsob a výsledek rozdělování hodnot a optimální uspořádání společnosti.¹⁰ Kategorii spravedlnosti lze chápat i jako absenci, nepřítomnost nespravedlnosti.¹¹

2. Spravedlnost v právu

Právo je vždy založeno na určité koncepci spravedlnosti, respektive představuje určitou koncepci spravedlnosti, a bývá také často považováno za explicitní symbol spravedlnosti. Německý právní filosof Bernd Rüter v tomto smyslu konstatoval, že *„Právo bývalo často považováno za explicitní symbol spravedlnosti a není tomu tak dávno, co mnozí občané věřili, že právníci mají být znalci ve věcech spravedlnosti“*.¹²

Krajní právní pozitivismus, představovaný zejména normativní právní teorií, zúžil spravedlnostní úvahy v právu pouze na otázky legální (zákonné, právní) spravedlnosti. Představitel Ryzí nauky právní Hans Kelsen považoval spravedlnost za iracionální ideál, který jakkoliv je snad nepostradatelný lidskému chění a jednání, lidskému poznání zůstává nepřístupný a proto je mu zůstaveno pouze pozitivní právo. Právní věda může akceptovat pouze spravedlnost legální,

⁹ WEINBERGER, O.: Norma a Inŝtuce: Úvod do teorie práva. Brno : MU, 1995, s. 194.

¹⁰ Autor textu se podrobně věnuje vymezení spravedlnosti v práci VEČEŘA, M.: Spravedlnost v právu. Brno : MU, 1997.

¹¹ Srov. k tomu ZOUBEK, V.: Postmoderní právověda a státověda. Plzeň : Aleš Čeněk, 2016, s. 54.

¹² RÜTHERS, B.: Co je na spravedlnosti nespravedlivé – k proměnám právních ideálů při změnách politických systémů. In: Právník, 1994, č. 5, s. 447.

jako spravedlnost podle práva, jako pozitivní právnost. Jako nespravedlnost se Kelsenovi *a contrario* jevílo, jestliže v jednom případě dojde k aplikaci normy, a v jiném, prvním případě naprosto obdobném, však nikoliv.¹³ Obdobný názor zastával i zakladatel Brněnské normativní právní školy František Weyr.

Problematicke spravedlnosti náleží v právní oblasti zvláštní místo a důležitost, zejména v aplikační praxi, kde hledisko spravedlnosti by mělo být v základu právního uvažování. Bez hodnoty spravedlnosti by právo nebylo právem. Právní život je bez diskusí o spravedlnosti nemyslitelný, jak poznamenává Weinberger.¹⁴

Otázky spravedlnosti v právu se rozpadají do dvou základních tematických okruhů. Prvním okruhem je otázka spravedlnosti práva samotného, tedy co je spravedlivé právo? Druhým okruhem je otázka legální spravedlnosti, tedy spravedlnost interpretace a rozhodování podle práva a na základě práva, kdy v tomto případě vycházíme z apriorního předpokladu spravedlivého práva. Jde zde zejména o celou oblast interpretace a aplikace práva, tedy problematiku spravedlnosti rozhodovací činnosti soudních i správních orgánů, a to jak pokud jde o spravedlivou proceduru, tak o spravedlnost vlastního rozhodnutí.

2.1 Spravedlnost práva

Právo je vyjádřením rozličných představ o spravedlnosti, nebo jak říká Nigel Simmons: je založeno na té či oné koncepci spravedlnosti a nejsme schopni prokázat, že právě ta zvolená koncepce spravedlnosti vyjádřená v právu je tou pravou a správnou koncepcí spravedlnosti.¹⁵

Co je spravedlivé právo představuje základní otázku iusnaturalisticky orientovaných koncepcí práva, k níž vztahují problematiku spravedlnosti v právu. Obrácení pozornosti k otázce spravedlivé právní úpravy ale neztrácí svoji relevanci ani v pozitivisticky pěstované právní vědě.

Pro krajní právní pozitivismus byla otázka spravedlivého práva pro svoji zdánlivou samozřejmost považována vždy spíše za otázku okrajovou. Programová snaha právního normativismu o nehodnotící přístup k právu zbavený morálních, historických a sociologických soudů z právní vědy apriorně

¹³ KELSEN, H.: Ryzí nauka právní: Metoda a základní pojmy. Brno-Praha : Orbis, 1933, s. 12 – 13.

¹⁴ WEINBERGER, O.: Norma a Instituce: Úvod do teorie práva. Brno : MU, 1995, s. 193.

¹⁵ SIMMONDS, N. E.: Central Issues in Jurisprudence: Justice, Law and Rights. London : Sweet and Maxwell, 2002, s. 6.

vylučovala jiná hlediska spravedlnostního hodnocení práva než legalistická. Podle Hanse Kelsena zákon určuje, co je spravedlivé a spravedlivé je jen jiné slovo pro legální nebo legitimní.¹⁶ Nelze nicméně přijmout názor, že zákonodárcem stanovený obsah právní normy může být zcela arbitrární, jak to vyslovil Kelsen, který připomíná, že normy stanovené lidskými volnými akty mají ve vlastním volním významu libovolný charakter, t. j. každé libovolné chování může jimi býti stanoveno jako mající býti. „*Právní normy neplatí mocí svého obsahu. Kterýkoliv libovolný obsah může býti právem, neexistuje žádné lidské chování, jež by bylo důsledkem svého obsahu vyloučeno státi se obsahem právní normy*“.¹⁷ Shodný názor vyjádřil i František Weyr slovy: „*Je jasno, že právní normy mohou mít jakýkoliv obsah, t. j. stanovití cokoliv*“.¹⁸ Krajní právní pozitivismus tak položil důraz na formu právní normy a odhlédl od jejího obsahu.¹⁹

Recentní právní věda se otázek spravedlivého práva nemůže programově vzdávat, i když úvahy, zda existuje racionální kritérium, které by umožnilo jednoznačně klasifikovat právní normy jako spravedlivé či nikoliv, vyznívají spíše skepticky.²⁰

Z hlediska právně teoretických, právně filosofických, právně politických a právně sociologických úvah lze specifikovat tyto aspekty zpochybňující spravedlnost právní úpravy:

1. Právní norma se dostává do rozporu se základními lidskými právy a svobodami, právními principy či s hodnotovým řádem společnosti;
2. Právní norma (právní předpis) je v rozporu s ústavními zákony, mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu ČR, nebo evropským právem;

¹⁶ Kelsen tyto své krajní názory po odchodu do Spojených států postupně mírnil s ohledem na sociologizující přístupy v americké jurisprudenci. Připustil hlediska morálních kritérií v právu představující justifikaci práva. V případě, že se však morální normy rozcházejí s právními normami, pak je otázka justifikace irelevantní, neboť právní normy jako předepisující, co má být, konstituují hodnoty. KELSEN, H.: *Pure Theory of Law*. Berkeley : University of California Press, 1967, s. 68.

¹⁷ KELSEN, H.: *Ryzí nauka právní: Metoda a základní pojmy*. Brno-Praha : Orbis, 1933, s. 33.

¹⁸ WEYR, F.: *Úvod do studia právního (normativní theorie)*. Reprint z roku 1946. Brno : MU, 1994, s. 26.

¹⁹ K tomu výstižně poznamenal významný právní filosof Vladimír Kubeš, že normativní škole pro vytýčený její úkol „*nezbylo, než abstrahovat od obsahu normy vůbec, abychom přišli k čistému pojmu norma*“.²⁰ KUBEŠ, V.: *Právní filosofie XX. století*. Brno : MU, 1992, s. 53.

²⁰ Významný belgický právní filosof a teoretik Chaim Perelman dospívá po řadě úvah k závěru, že nelze takové univerzální a neměnné kritérium spravedlnosti nalézt. PERELMAN, Ch.: *Justice, Law, and Argument*. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1980, s. 49 an.

3. Právní norma (právní předpis) je zatížena závažným formálním nebo obsahovým nedostatkem (logická rozpornost s jinou právní normou, nedodržení pravomoci a kompetence právotvorného orgánu při tvorbě práva a pod.);²¹
4. Právní norma je nespravedlivá z hlediska mimoprávních okruhů spravedlnosti, tedy zejména z pohledu morální a sociální spravedlnosti.

Zpochybnění spravedlnosti právní normy samo o sobě neznamená bezprostřední právní důsledek dotýkající se její právní závaznosti. Důsledky se však budou dotýkat především úvah o spravedlnosti aktu aplikace takové právní normy. Můžeme takto dovodit, že u soudního rozhodnutí vydaného na základě právní normy, u níž lze argumentovat zejména prvními dvěma výše zmíněnými výhradami, může být namítána jeho nespravedlnost zainteresovaným účastníkem nebo orgánem. Z hlediska principů formální spravedlnosti je nicméně třeba se přiklonit k aplikaci i u výše zmíněných případů nespravedlivých, leč platných a účinných právních norem, neboť, jak říká John Rawls: „*Dokonce i tehdy, jsou-li zákony a instituce nespravedlivé, je často lepší, budou-li tyto zákony důsledně uplatněny.*“ Řád je důležitý sám o sobě, pomáhá lidem plánovat jejich jednání racionálně a lidé vědí, co mohou od státních orgánů očekávat.²²

Z hlediska soudcovského rozhodování se otázka spravedlivé právní úpravy dotýká prostoru, který zákonodárce ponechá judiciální diskreci. Zákonodárce musí pečlivě vážit, kdy bude na místě ponechat soudci větší prostor pro jeho diferencovaný postup v rámci jeho uvážení při hledání spravedlivého rozhodnutí konkrétního případu a kdy nikoliv.

2.2 Legální spravedlnost v judiciálním rozhodování

Legálně spravedlivé je jednání či autoritativní rozhodování, které je v souladu s právem (s implicitním předpokladem, že právo je spravedlivé). V koncentrovaném vyjádření charakterizujeme legální spravedlnost jako spravedlnost na základě práva a podle práva.²³ Legální spravedlnost spojujeme především

²¹ Americký právní teoretik Lon L. Fuller mluví v této souvislosti o principech vnitřní morálky práva, mezi něž zařazuje zejména vnitřní rozpornost právních norem, nesrozumitelnost právních norem, jejich retroaktivitu, nesplnitelnost normou požadovaného chování a nenáležitou publikaci právního předpisu. FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Praha : OIKOYMENH, 1998, s. 37 an.

²² RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 47.

²³ Jozef Prusák zdůrazňuje, že legální spravedlnost je totožná s právem a jeho požadavky. Legálně

s judiciálním rozhodováním v individuálním případě, tedy se spravedlivou aplikací práva v konkrétním případě. Tematizaci spravedlivého rozhodování tak vztahujeme k rozhodovací činnosti soudce jako představitele a vykonavatele spravedlnosti, resp. ochránce před nespravedlností. Představa legální (zákonné) spravedlnosti jako spravedlivého rozhodování je ostatně vyjádřena v tradičním zosobnění spravedlnosti jako bohyně spravedlnosti (*Justitia*), soudkyně, která se zavazánými očima váží spravedlnost. Zákon o soudech a soudcích č. 6/2002 Sb. v § 62 odst. 1 v textu soudcovského slibu ukládá v tomto směru soudci *expressis verbis* rozhodovat nezávisle, nestranně a spravedlivě.²⁴

Problematiku spravedlivého rozhodování lze rozdělit do dvou tematických okruhů spravedlnosti: na otázky spravedlnosti formální a spravedlnosti obsahové. Požadavky formální spravedlnosti jsou z hlediska legální spravedlnosti základním předpokladem k dosažení obsahové spravedlnosti. Jde především o rovnost před zákonem. Lze ji charakterizovat jako princip, kdy za stejných relevantních podmínek nastanou ve všech posuzovaných případech stejné právní následky, přičemž příslušný právní řád stanoví, které podmínky jsou těmi relevantními a které právní následky mají nastat. Tedy se všemi stejnými (rovnými) osobami musí být za stejných relevantních podmínek zacházeno v daném ohledu stejně. Naplnění formální spravedlnosti při aplikaci práva je podstatně podmíněno respektováním požadavků procedurální (procesní) spravedlnosti v postupu řízení před soudy a dalšími státními orgány. Procesní spravedlnost vytváří podmínky pro spravedlivé posouzení dané věci. Koncentrovaným výrazem a garancí procesní spravedlnosti je právo na spravedlivý proces jako jedno ze základních lidských práv.

Obsahové požadavky spravedlnosti se vztahují k obsahové stránce právních norem a spočívají zejména v práci s právním textem a následným nalézání práva a spravedlnosti. Soudce je při svém rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou ve smyslu čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR a evropským právem. K naplnění požadavku obsahové spravedlnosti v rozhodovací činnosti nepostačuje ve většině případů pouze jazykové znění právního textu. Soudce právo dotváří svou interpretační a rozhodovací činností, kdy zvažuje možnost podřazení dané

nespravedlivé jsou justiční omyly nebo soudní rozhodnutí na základě nedostatečně zjištěného skutkového stavu. PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995, s. 26.

²⁴ Soudcovský slib zavazuje soudce: „Slibuji na svou čest a svědomí, že se budu řídit právním řádem České republiky, že jej budu vykládat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a že v souladu s ním budu rozhodovat nezávisle, nestranně a spravedlivě.“

skutkové podstaty pod formální skutkovou podstatu, naráží na problematiku mezi určitosti práva, mezer v právu, neurčitých pojmů, použití analogie, prostoru pro judiciální uvážení a pod.

Legální spravedlnost, jako spravedlnost na základě a podle práva, má velmi blízko k pojmům pozitivní právnost a zákonnost. Tato pojmová blízkost ale nezahrnuje stejný významový kontext a tedy nejde o pojmy obsahově totožné (synonymické), i když z pohledu právního formalismu je zejména normativní teorie chápala v zásadě jako totožné. Podle Hanse Kelsena představuje legální spravedlnost pozitivní právnost. Spravedlnost v právu pak podle Kelsena souvisí se snahou zbavit problém spravedlnosti subjektivních hodnotových soudů a postavit spravedlnost na pevnou zem. „*Spravedlnost' v tomto smyslu znamená zákonost; 'spravedlivý' z hlediska obecné normy znamená být aplikován na všechny případy, kde ... tato norma by měla být aplikována.*“²⁵

Zákonnost z hlediska aplikační roviny vyjadřuje bezvýhradnou vázanost všech právních subjektů právem. Legální spravedlnost jako spravedlnost podle práva vyjadřuje nejen postup podle práva, ale i spravedlnostní ohodnocení z pohledu „spravedlivého práva“. Samotný postup podle zákona neznamená *ipso facto* naplnění legální spravedlnosti z obsahového hlediska.

Z konfrontace kritérií „zákonně“ a „spravedlivě“ vyloučnou čtyři možné situace:

1. Zákonné a spravedlivé – většina soudních rozhodnutí;
2. Zákonné, ale nespravedlivé – litera zákona byla dodržena, ale rozhodnutí nevyhovuje požadavkům spravedlnosti. Soudce nereflexuje změny společenské situace, utíká se k necitelnému formalismu, v rámci soudního uvážení posoudí věc nevyváženě apod.;
3. Nezákonně, ale spravedlivé – soudce rozhodl v dané věci *praeter legem* nebo *contra legem* podle pocitu spravedlnosti vzhledem k tomu, že právní norma je obsoletní, neurčitá, nejednoznačná, rozchází se s právními principy apod. Mohou to ale být i důvody subjektivní povahy na straně soudce. Právo se zde může dostat do rozporu s právní jistotou.
4. Nezákonně a nespravedlivé – sem spadá většina nezákonných rozhodnutí.

Nezákonná, stejně jako nespravedlivá aplikace práva znamená zpochybnění práva na soudní ochranu a vynutitelnost práva. Na soudci tak leží tíha

²⁵ KELSEN, H.: *General Theory of Law*. New York : Russell and Russell, 1961, s. 14.

odpovědnosti za rozhodování, které bude v souladu se zákonem (t. j. legální) a zároveň spravedlivé.²⁶ Významné místo ve službě legální spravedlnosti náleží vedle obecných soudů ústavnímu soudnictví.

3. Soudcovská tvorba práva

Specifickou oblast judiciálního rozhodování představuje soudcovská tvorba práva. Na rozdíl od angloamerického právního systému, kde soudcovská tvorba práva představuje základní pramen práva, prodělalo soudcovské právo na evropském kontinentě během posledních dvou století pozoruhodný vývoj.²⁷ Do konce 18. století bylo soudcovské právo řádným pramenem práva. Velká francouzská revoluce s nedůvěrou k soudcovskému stavu jako ochránci starých pořádků a prosazující se proces modernizace státu a práva přinesly položení těžiště na právo pozitivní spojené s velkými kodifikacemi. Historický proces pozitivace a byrokratizace práva vytvořil podmínky pro kontinentální oddělení legislativy a aplikace práva. Na těchto základech vyrostl liberální právní stát založený na principech zákonnosti a ústavnosti, vztažených i na oddělený právotvorný a aplikační proces.

Selhání krajního právního pozitivizmu při ochraně lidských práv v autoritářských a totalitních politických systémech, zásadní společenské změny spojené s globalizací a evropeizací, přechod západní společnosti od společnosti moderní (industriální) ke společnosti pozdně moderní (postmoderní) a ideová a demografická pluralizace společností se promítají do změny práva i jako objektu právního poznávání. V oblasti právně interpretační a aplikační vyvolávají potřebu rozvinutí právně interpretačního a aplikačního diskurzu, jenž není jen věcí právních teoretiků, ale i judiciální praxe. Projevem tohoto diskurzu je posilování postavení moci soudní, role soudců jako představitelů justice a významu soudní judikatury. Nepřímým projevem jsou i některá úvodní ustanovení nového českého občanského zákoníku.²⁸ Součástí tohoto diskurzu je i měnící se pohled na soudcovskou tvorbu práva.

²⁶ Metaforicky to lze vyjádřit i tak, aby dané rozhodnutí nebylo jen „*regel recht*“ ale i „*lege artis*“.

²⁷ Podrobně se vývoji soudcovského práva na evropském kontinentě věnuje práce BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol.: *Judikatura a právní argumentace*. 2. vyd. Praha : Auditorium, 2013, s. 23 an.

²⁸ Občanský zákoník č. 89/2012 Sb. klade důraz na soudcovské rozhodování jdoucí výjimečně i proti zákonnému textu. „*Každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž spočívá tento zákon, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit*“ (§ 2 odst. 1).

Demokratický právní stát byl od devatenáctého století budován na montesquieuovském ideálu dělby moci a představě bezvýhradné vázanosti soudce zákonem. Jakkoliv je tato představa kontinentální právní kultuře vlastní, nemůže se v určitých situacích reálné soudcovské rozhodování obejít bez soudcovské tvorby práva, byť pouze tam, kde je to nezbytné a za respektování určitých zásad a právem stanovených limitů. Ani po racionálním zákonodárci nelze požadovat, aby ve fázi tvorby práva předvídal všechny možné situace a právní vztahy, které přináší každodenní život.²⁹

Soudcovskou tvorbou práva³⁰ v širším smyslu³¹ se v kontinentálním právním systému obvykle označuje aplikační činnost soudce přesahující prosté nalézáání práva. Soudcovskou tvorbu práva lze charakterizovat jako činnost soudce, při které dochází k dotváření práva. Toto dotváření práva nastupuje v okamžiku, kdy proces výkladu práva i s využitím dostupných interpretačních postupů nevede k jednoznačnému konkrétnímu řešení daného případu. Soudcovská tvorba práva bývá označována i jako „soudcovská dotvorba práva“³², „soudcovské vytváření práva“³³ nebo „soudcovské dotváření práva“.³⁴ Hans Schlosser mluví o „soudcovském právu“, které vzniká za účelem řešení jednotlivého případu.³⁵ Soudcovské právo představuje tvorbu či dotváření závazných pravidel chování *a posteriori* s prvky spontánnosti.³⁶ „Soudcovské právo je tedy relevantním

Soudce je povinen následovat zákonný text, „nikdo se však nesmí dovolávat slov právního předpisu proti jeho smyslu“ (§ 2 odst. 2).

²⁹ Jak poznamenává Hart „*Lidští zákonodárci nemohou znát všechny možné kombinace okolností, které může přinést budoucnost*“. HART, H. L. A.: Pojem práva. Praha : Prostor, 2010, s. 133.

³⁰ Viktor Knapp tohoto termínu užil již v roce 1969 v názvu svého článku. KNAPP, V.: Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. In: Právník, 1969, roč. 108, č. 2, s. 81 – 91.

³¹ Soudcovskou tvorbu práva lze chápat v užším smyslu jako jeden ze způsobů tvorby práva příznačný pro oblast angloamerického práva. V širším slova smyslu rozumíme soudcovskou tvorbu práva činnost soudce při dotváření práva.

³² Hanuš v tomto ohledu zdůrazňuje, že soudce v právním státě dotváří právo pouze a jedině tam, kde je nutno ho dotvářet. Dotvorba práva je navazujícím pokračováním právotvorného procesu. Viz HANUŠ, L.: Právní argumentace nebo svévole. Praha : C. H. BECK, 2008, s. 89 – 90.

³³ Srov. KÜHN, Z.: Aplikace práva ve složitých případech: K úloze právních principů v judikatuře. Praha : Karolinum, 2002, s. 228.

³⁴ MELZER, F.: Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace. Praha : C. H. BECK, 2010, s. 210.

³⁵ Jde o produkt procesu nacházení práva, protože soudce nedokázal zdůvodnit své rozhodnutí na základě znění zákona. SCHLOSSER, H.: Výklad v práve, aplikácia práva a soudcovská tvorba práva. In: Teória práva. Bratislava : EUROKÓDEX, 2011, s. 189.

³⁶ Znamená tak větší difuzi subjektů normotvorby, než je tomu v případech vytváření těchto pravidel

*pramenem nejen v zemích angloamerické právní kultury ale též v kontinentální Evropě, Českou republiku nevyjímaje.*³⁷

Soudcovskou tvorbu práva spojujeme s aplikační činností soudce. Při hlubším pohledu je však zřejmé, že úzce souvisí především s vlastním interpretačním procesem. Právě interpretace práva je ve větší či menší míře procesem dotváření práva.³⁸ V širším chápání je právní interpretace vnímána jako proces, který nespočívá jen v nalezení „právního významu těch skutečností, které považujeme za prameny či zdroje právní normativity“.³⁹ Cílem interpretace je objasnění smyslu právního textu, a to zejména s ohledem na následnou aplikaci práva či jiné formy realizace práva. Součástí interpretačního procesu je tak i formulace vlastního odůvodnění soudního rozhodnutí.

Soudcovská tvorba práva se úzce dotýká funkce právní interpretace. Právní interpretace dnes neplní jen funkci deskripce usilující o nalezení jediného argumentačně podloženého významu normativního textu představujícího pouze jeden správný výklad.⁴⁰ Konstitutivní povaha právní interpretace vychází z přesvědčení, že právní text může být interpretován různými způsoby vzhledem k rozdílným hodnotovým přístupům interpreta. Základním faktem zde zůstává, že soudce „tvoří“ právo ve snaze se vypořádat s konkrétním řešeným případem. V tomto směru lze poukázat na Hartův pojem otevřené textury práva (*open texture*) vyjadřující vágnost a neurčitost všech textů právních norem.⁴¹

Otázka soudcovské tvorby práva v kontinentální právní kultuře nutně tematizuje míru vázanosti soudce zákonem, která nemá jen doktrinální rovinu.⁴²

ve formě zákonů a dalších právních předpisů. GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 7. aktual. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2017, s. 289.

³⁷ HARVÁNEK, J. a kol.: *Právní teorie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 227.

³⁸ GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 7. aktual. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2017, s. 141.

³⁹ Je tomu tak zejména při výkladu chápáním interpretace práva v kontextu jejích hermeneutických východisek. Viz výklad právní interpretace v HARVÁNEK, J. a kol.: *Právní teorie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 309 an.

⁴⁰ Pravidla je podle Ronalda Dworkina třeba aplikovat metodou všechno nebo nic. DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 46.

⁴¹ Otevřená textura práva podle Harta znamená, že „existují oblasti jednání, kde je ponechána řada otevřených prvků, aby byly rozvíjeny soudy a veřejnými činiteli, kteří mají ve světle určitých okolností nalézt přijatelný kompromis mezi soupeřícími zájmy, jež se svou závažností případ od případu liší“. HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2010, s. 139.

⁴² Jde o věčnou otázku obecné právní teorie i právních odvětví platného práva. Srov. k tomu více GERLOCH, A. – TRYŽNA, J.: Nad vázaností soudce zákonem z pohledu některých soudních rozhodnutí. In: *Právní rozhledy*, 2007, č. 1, s. 23 an.

Tuto vázanost soudce lze vyjádřit konceptem vázaného či, naopak, volného soudcovského rozhodování, respektive hledat model, který vyvažuje jejich krajní polohy.⁴³ Historicky představuje vázané či, naopak, volné soudcovské rozhodování zdánlivě protipóly úlohy soudce v aplikačním procesu:

1. Na jedné straně vystupuje soudce, který pouze aplikuje zákony – tato role vychází z osvícenských představ, jak je charakterizoval Charles Montesquieu, který úlohu soudce vyjádřil tvrzením, že „*soudcové jsou jen ústa, která citují text zákona, lidé bez vůle, kteří nemohou zmírnit moc ani přísnost zákonů*“⁴⁴ Tyto představy pak byly vtěleny i do kodifikační vzešlých z demokratických revolucí, jež zakázaly soudcům tvořit právo.⁴⁵
2. Na druhé straně stojí představa otevřenosti právního systému prosazující se jako výraz nastupující postmoderny s ideovým, hodnotovým a normativním pluralismem a právním polycentrismem.

Uvedené dva krajní póly přístupu soudce k interpretaci a aplikaci právních norem nejsou v plném rozsahu realizovatelné. Vyžadují hledání kompromisního řešení v situaci narůstající složitosti a mnohotvárnosti měnící se a méně předvídatelné sociální reality, kdy právní systém ztrácí mnoho ze své obsahové a částečně i formální jednoty a je zahlcován legislativní nadprodukcí. Tento stav reflektují racionální přístupy k soudcovské tvorbě práva, které připouští existenci více možných řešení jednotlivého případu a nerezignují na nalezení nejlepšího možného řešení, které je potvrzené racionalitou předkládaného odůvodnění.

4. Spravedlnost soudcovského dotváření práva

Soudcovská tvorba práva se v kontinentálním právním prostředí neuskutečňuje *de iure*, ale *de facto*. Základní otázkou soudcovského dotváření práva dnes není, zda soudcovská tvorba práva ano či nikoliv, ale ve kterých případech, za jakých podmínek a s jakými omezeními k ní přistoupit.

⁴³ Zdeněk Kühn v návaznosti na Jerzy Wróblevského rozlišuje trojí model ideologie soudcovské aplikace práva: ideologii vázaného soudcovského rozhodování, ideologii volného soudcovského rozhodování a konečně ideologii legální a racionální aplikace práva jako kompromis dvou předchozích ideologií. Viz KÜHN, Z.: Aplikace práva ve složitých případech: K úloze právních principů v judikatuře. Praha : Karolinum, 2002, s. 232 an.

⁴⁴ MONTESQUIEU, Ch.: O duchu zákonů. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2003, s. 198.

⁴⁵ Kupříkladu známý čl. 5 francouzského občanského zákoníku z roku 1804 (*Code Civil*) stanovil: *Soudcům se zakazuje rozhodovat o věcech, které jim byly předloženy, všeobecným a normativním způsobem.*

Soudcovská tvorba práva není a nemůže být bezbřehá a svévolná, musí respektovat limity vyplývající z ústavně garantovaných principů a postavení soudní moci v rámci principu dělby moci, především ve vztahu k moci zákonodárné.

Rozvoj nových interpretačních postupů nemůže vést k interpretační a aplikační libovůli. Z toho resultují i limity soudcovské tvorby práva, jejichž respektování legitimizuje soudcovskou tvorbu práva pro daný případ. Respektování těchto limitů podmiňuje i legální spravedlnost judiciálního dotváření práva. Mezi tyto limity patří především:

1. Interpretace právních norem musí být ve výsledku *secundum et intra legem* – výsledky argumentace pomocí interpretačních metod nemohou být v rozporu se samotným textem právní normy.⁴⁶
2. Dotváření práva *contra legem* přichází v úvahu pouze výjimečně jako nouzový, pomocný prostředek, a to zpravidla tehdy, když nelze z právně politických důvodů u hodnotových mezer v zákoně očekávat nápravu „normativního deficitu“ ze strany zákonodárce.
3. Soudcovská tvorba práva nesmí sloužit utilitárním společensko-politickým cílům, soukromým ekonomickým zájmům a zájmům zvýhodňujícím nebo, naopak, znevýhodňujícím určitý okruh právních subjektů v rozporu s principem rovnosti před zákonem.⁴⁷
4. Soudcovská tvorba práva je meritorně vyloučena v některých právních odvětvích a v dílčích oblastech práva, které se podstatně dotýkají právní jistoty a základních ústavně garantovaných právních zásad. Jde především o odvětví trestního práva hmotného,⁴⁸ taktéž je vyloučeno dotváření práva např. v oblasti daňového práva, správního trestání, pravomocí a kompetencí státních orgánů apod.

Pro soudcovskou tvorbu práva svědčí postulát hodnotové koherence právního řádu, požadavek spravedlnosti konkrétního případu a princip rovnosti před soudem, který se promítá do požadavku zobecnitelnosti soudního

⁴⁶ Viz k tomu GERLOCH, A.: Teorie práva. 7. aktual. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2017, s. 147.

⁴⁷ Čl. 1 Listiny základních práv a svobod.

⁴⁸ Nelze např. soudcovsky dotvářet zákonná ustanovení, která promítají zásadu „*Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo na majetku, lze za jeho spáchání uložit*“ (čl. 39 Listiny základních práv a svobod), stejně tak jako zásadu „*nullum crimen sine lege*“.

rozhodnutí na ostatní obdobné případy, což znamená přístup obdobný přístupu zákonodárce.

Závěr

Žijeme v době pozdně moderní společnosti, která se vyznačuje narůstající složitostí a mnohotvárností sociálního života, který přináší více svobody, na druhé straně však více nejistoty ze stále se měnící a méně předvídatelné sociální reality. S narůstající heterogenností sociální struktury společnosti a pluralizací způsobů jednání, myšlení, hodnotových a normativních systémů, životních stylů, ideálů a náboženských vyznání není dost dobře možné integrovat sociální život jiným způsobem než prostřednictvím právního řádu. Právo se tak v pozdně moderní společnosti postupně stává jediným normativním systémem se všeobecnou závazností. Právní formy jako významný prostředek stabilizace společenských vztahů budou hrát ve společnosti stále větší roli.

To bude klást větší požadavky na určitou podobu práva, na roli soudců ve společnosti a chápání spravedlnosti práva. Je otázkou, kam se bude obsah spravedlnosti v právu posouvat: ke spravedlnosti zásluhové, sociální, pragmatické, elitářské či jiné? To se bude promítat do chápání spravedlnosti judiciálního rozhodování a soudcovské tvorby práva.

Použitá literatura:

- ARISTOTELÉS: Etika Nikomachova. Praha : J. Laichter, 1937. 291 s.
- BOBEK, M. – KŮHN, Z. a kol.: Judikatura a právní argumentace. 2. vyd. Praha : Auditorium, 2013, 496 s. ISBN 978-80-87284-35-3.
- DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha : OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 807298022X.
- ENGLIŠ, K.: Věčné ideály lidstva. Praha : Vyšehrad, 1992. 161 s. ISBN 80-7021-113-X.
- FULLER, L. L.: Morálka práva. Praha : OIKOYMENH, 1998. 229 s. ISBN 80-86005-8.
- GERLOCH, A.: Teorie práva. 7. aktual. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2017. 335 s. ISBN 978-80-7380-652-1.
- GERLOCH, A. – TRYZNA, J.: Nad vázaností soudce zákonem z pohledu některých soudních rozhodnutí. In: Právní rozhledy, 2007, č. 1, s. 23 – 27.

- HANUŠ, L.: Právní argumentace nebo svévole. Praha : C. H. BECK, 2008. 222 s. ISBN 978-80-7400-035-5.
- HART, H. L. A.: Pojem práva. Praha : Prostor, 2010. 312 s. ISBN 80-7260-103-2.
- HARVÁNEK, J. a kol.: Právní teorie. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013. 439 s. ISBN 978-80-7380-458-9.
- HARVÁNEK, J. a kol.: Teorie práva. Brno : MU, 1998. 348 s. ISBN 80-210-1791-0.
- KELSEN, H.: Pure Theory of Law. Berkeley : University of California Press, 1967. 356 s. ISBN 1-58477-206-9.
- KELSEN, H.: General Theory of Law. New York : Russell and Russell, 1961. 516 s.
- KELSEN, H.: Ryzí nauka právní: Metoda a základní pojmy. Brno-Praha : Orbis, 1933. 55 s.
- KNAPP, V.: Teorie práva. Praha : C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
- KNAPP, V.: Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. In: Právník, 1969, roč. 108, č. 2, s. 81-91.
- KUBEŠ, V.: Právní filosofie XX. století. Brno : MU, 1992. 138 s. ISBN 80-210-0491-6.
- KŮHN, Z.: Aplikace práva ve složitých případech: K úloze právních principů v judikatuře. Praha : Karolinum, 2002, 419 s. ISBN 80-246-0483-3.
- MELZER, F.: Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace. Praha : C. H. Beck, 2010. 304 s. ISBN 978-80-7400-149-9.
- MONTESQUIEU, Ch.: O duchu zákonů. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2003. 365 s. ISBN 80-86473-30-9.
- PERELMAN, Ch.: Justice, Law, and Argument. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1980. 181 s. ISBN 90-277-1089-9.
- PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995. s. 308. ISBN 80-7160-080-6.
- RADBRUCH, G.: O napětí mezi účely práva. Praha : Wolters Kluwer, 2012. 157 s. ISBN 978-80-7357-919-7.

- RAWLS, J.: Teorie spravedlnosti. Praha : Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
- RŮTHERS, B.: Co je na spravedlnosti nespravedlivé – k proměnám právních ideálů při změnách politických systémů. In: Právník, 1994, č. 5, s. 437 – 448.
- SIMMONDS, N.E.: Central Issues in Jurisprudence: Justice, Law and Rights. London : Sweet and Maxwell, 2002. 316 s. ISBN 0-421-74120-1.
- SCHLOSSER, H.: Výklad v práve, aplikácia práva a sudcovská tvorba práva. In: Teória práva. Bratislava : EUROKÓDEX, 2011. 342 s. ISBN 978-80-89447-40-4.
- TOMSA, B.: Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii. Bratislava : Univerzita Komenského, 1923. 195 s.
- VEČEŘA, M.: Spravedlnost v právu. Brno : MU, 1997. 182 s. ISBN 80-210-1644-2.
- WEINBERGER, O.: Norma a Institute: Úvod do teorie práva. Brno : MU, 1995. 217 s. ISBN 80-210-1123-8.
- WEYR, F.: Úvod do studia právníckého (normativní theorie). Reprint z roku 1946. Brno : MU, 1994. 79 s. ISBN 80-210-0915-2.
- WEYR, F.: Teorie práva. Orbis: Praha-Brno, 1936. 388 s.
- ZOUBEK, V.: Postmoderní právověda a státověda. Plzeň : Aleš Čeněk, 2016. 462 s. ISBN 978-80-7380-598-2.

Kontaktní údaje:

prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.
 Milos.Vecera@law.muni.cz
 Masarykova univerzita Brno
 Právnícká fakulta
 Veveří 70
 611 80 Brno
 Česká republika

SUDCA AKO ÚSTA ZÁKONA: ÚSTAVNÝ PRINCÍP ALEBO MODERNÝ PRÁVNÝ MÝTUS?

Ján Šurkala

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The judge is traditionally perceived as “mouth of the law” in the continental legal culture. He is to apply laws and other normative legal acts and restrain from attempts to modify them or from filling in the *lacuna iuris*. In the current article we aim to examine whether this theoretical concept has been ever consequently applied in the territory of Slovakia. Moreover we will examine whether this paradigm is relevant for contemporary law in the Slovak Republic and the European Union.

Abstrakt

V kontinentálnom právnom priestore sa tradične zvykne na sudcu nahliadať ako na tzv. „ústa zákona“. V tomto poňatí má sudca výlučne aplikovať zákony a ostatné právne predpisy a má sa zdržať akýchkoľvek snáh o dotváranie práva či vyplňanie medzier v práve. V tomto príspevku sa pokúsime overiť, či táto teoretická koncepcia bola vôbec niekedy konzekventne aplikovaná na našom území. Zároveň tiež zhodnotíme jej udržateľnosť a relevanciu v kontexte súčasného práva v Slovenskej republike a Európskej únii.

Keywords: judge, application of law, norm creation, judge made law, closed legal order, legal positivism

Kľúčové slová: sudca, aplikácia práva, normotvorný proces, sudcovská normotvorba, uzavretosť právneho poriadku, právny pozitivizmus

Úvod

Pohľad na sudcu ako na ústa zákona je v našom geografickom priestore pevne zakorenený minimálne posledných niekoľko desaťročí. Táto Montesquieuova koncepcia,¹ ktorá znamenala zásadnú zmenu paradigmy v kontinentálnom

¹ Porovnaj: MONTESQUIEU, M. S.: *The Spirit of Law*. Clark: The Lawbook Exchange, 2005, s. 194.

právnom priestore, sa s nástupom právneho pozitivizmu a unifikačných snáh spojených s kodifikáciou práva od konca 18. storočia dostávala do popredia a zásadným spôsobom ovplyvňovala chápanie roly sudcu v tomto právnom systéme. Z tohto pohľadu sa javí relevancia tejto koncepcie ako nespochybniteľná aj pre dnešné právo v Slovenskej republike, keďže sa hlásime ku kontinentálnej právnej kultúre.

Práve z týchto pozícií „ochrany tradičnej podoby kontinentálneho právneho systému“ pred neželanými cudzorodými vplyvmi z externého prostredia v poslednom čase varujú niektorí autori, ktorým sa nepáčia určité vývojové tendencie, ktoré sa v našom právnom poriadku objavujú. Naším podnetom na hlbšiu analýzu tohto problému je práve jeden z týchto ponosov – článok advokáta Pavla Kollára „Názor advokáta: K niektorým protiústavným ustanoveniam v CSP“, ktorý bol publikovaný v máji 2017 na portáli Najprávo.²

Autor argumentuje v neprospech ústavnosti ustanovení nového Civilného sporového poriadku (zákon č. 160/2015 Z. z.), ktoré do slovenského súkromného práva zavádzajú tzv. „ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít“ ako jeden z *de facto* formálnych prameňov práva. Daný zákon totiž predpisuje súdom, aby prípady rozhodovali v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít, resp. ak tak neurobia, aby riadne zdôvodnili dôvody svojho odklonu.³ K presvedčeniu o neústavnosti týchto ustanovení autor dospel poukazom na porušenie princípu nezávislého výkonu funkcie sudcu, ktorý má byť viazaný len právnymi predpismi a svojím svedomím. Okrem tohto však svoje tvrdenie podporuje aj argumentom o charaktere kontinentálneho právneho systému ako systému písaného práva s dominantným postavením normatívneho právneho aktu, pričom priamo referuje na prácu právneho teoretika Jozefa Prusáka.⁴

Je však chápanie sudcu ako iba interpretátora normatívneho právneho aktu relevantné aj v dnešnej postmodernej dobe v globalizovanom svete, ktorý sa vyznačuje práve vzájomným ovplyvňovaním právnych kultúr a prelínaním sa

² KOLLÁR, P.: Názor advokáta: K niektorým protiústavným ustanoveniam v CSP. In: Najpravo.sk. Dostupné na: <http://www.najpravo.sk/clanky/nazor-advokata-k-niektorym-protiustavnym-ustanoveniam-v-csp.html> (navštívené dňa 27. 2. 2018).

³ Porovnaj: čl. 2 ods. 2, čl. 4 ods. 2, § 220 ods. 2 a ods. 3, § 393 ods. 2 a ods. 3, § 421 ods. 1 písm. a) a písm. b) zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.

⁴ PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 241 – 242.

právnych poriadkov? A bola vôbec v našich podmienkach táto koncepcia niekedy dlhodobo dominantná? Aké hlboké sú korene tejto doktríny – resp. je nevyhnutne „vrodená“ pre kontinentálnu právnu kultúru? Na tieto otázky sa pokúsime zodpovedať v tomto krátkom príspevku.

V prvej časti príspevku sa v krátkosti pokúsime načrtnúť a popísať situácie, kedy považujeme sudcov na normotvorcov – resp. za tvorcov precedensov – v súčasnom práve v Slovenskej republike. V druhej kapitole spravíme historický exkurz, ktorým si kladieme za cieľ zmapovať relevanciu princípu „sudca ako ústa zákona“ v rímskom práve ako základe kontinentálneho právneho systému. V poslednej podkapitole sa pokúsime zosyntetizovať výsledky predchádzajúcich dvoch s cieľom stanovenia relevancie sudcovského práva v našom právnom priestore v nasledujúcom období.

1. Súčasnú postavenie precedensu ako formálneho prameňa práva v Slovenskej republike

Aj napriek uvedenému všeobecnému konštatovaniu, že právny poriadok Slovenskej republiky patrí do rodiny právnych poriadkov kontinentálneho právneho systému, ktorý je založený hlavne a dominantne na normatívnom právnom akte, precedens – resp. judikatúra – má v niektorých prípadoch povahu formálneho prameňa práva so všetkým, čo k tomu patrí. V tejto kapitole sa obmedzíme len na nespochybniteľné prípady precedentného charakteru judikatúry, či už slovenských, alebo medzinárodných súdov, ktoré majú dopad na náš právny poriadok. Chceme však hneď na začiatku uviesť, že aj v iných prípadoch sa dá uvažovať o úplnom alebo čiastočnom precedentnom charaktere súdnych rozhodnutí.

Precedensy sa dajú typologicky rozdeliť do nasledujúcich štyroch skupín podľa druhu súdu a charakteru konania, ktorého sú výsledkom.

1.1 Precedens v judikatúre Ústavného súdu Slovenskej republiky

Do prvej skupiny zaraďujeme dva typy rozhodnutí Ústavného súdu SR. Konkrétne ide o konanie o súlade predpisov nižšej právnej sily s predpismi vyššej právnej sily podľa čl. 125 Ústavy SR a konanie o výklade ústavy podľa čl. 128 Ústavy SR.⁵ V oboch prípadoch ide o rozhodnutie, ktoré má dopad na neurčité

⁵ Porovnaj: GREGOR, M.: Interpretácia záväznosti judikatúry vrcholných súdnych orgánov v právnom poriadku SR. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 8, 2016, č. 2, s. 10.

počet subjektov (všeobecnosť) a nie je limitované len na riešenie konkrétnej kauzy medzi určitými stranami. Rozhodnutie Ústavného súdu v konaní o výklade má povahu legálneho výkladu, ktorým Ústavný súd dotvára právo.⁶ Výsledky týchto konaní majú priamy dopad buď na platnosť či účinnosť konkrétneho normatívneho právneho aktu alebo majú záväzný charakter vzhľadom na jeho budúcu interpretáciu. Navyše, oba typy rozhodnutí sú publikované vo všeobecnom publikačnom nástroji⁷ – Zbierke zákonov – kde sú publikované aj normatívne právne akty, čím je splnená aj požiadavka všeobecnej publicity precedenčných rozhodnutí.⁸

Podľa nášho názoru chcel dať aj touto úpravou ústavodarca jasne najavo, že rozhodnutia ústavného súdu v týchto veciach vníma v rovnakej normatívnej a funkčnej rovine ako samotné normatívne právne akty. Ostatné rozhodnutia Ústavného súdu majú tiež svoju vysokú mieru presvedčivosti, no vzhľadom na absenciu všeobecnosti ich nemožno považovať za normatívne. Na strane druhej ich normatívnu silu *de facto* niektorí autori uznávajú.⁹

1.2 Precedens ako ustálená rozhodovacia prax najvyšších súdnych autorít

Do druhej skupiny patrí už spomínaná „ustálená rozhodovacia prax najvyšších súdnych autorít“, ktorá je podľa ustanovení nového Civilného sporového poriadku (zákon č. 160/2015 Z. z.) záväzná aj pre súdne rozhodnutia v budúcnosti. Podľa čl. 2 ods. 2 je v súlade s princípom právnej istoty, aby bol spor rozhodnutý primárne v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít. Normotvornú pozíciu súdu zdôrazňuje aj čl. 4 ods. 2, ktorý stanovuje, že v prípade medzery v práve „*súd prejedná a rozhodne právnu vec podľa normy, ktorú by zvolil, ak by bol sám zákonodarcom*“, aj s ohľadom na právnu náuku a ustálenú rozhodovacia prax najvyšších súdnych autorít. Pozícia tejto ustálenej rozhodovacie praxe je umocnená aj v § 220 ods. 2 a 3, ktoré

⁶ BRÖSTL, A. a kol.: Teória práva. Košice : UPJŠ, 2007, s. 130. K terminologickej diferenciacii medzi „tvorbou“ a „dotváraním“ práva pozri: CUPER, J.: Tvorba súdy právo alebo ho iba dotvárajú? In: Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19.9.2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 14 – 24.

⁷ Porovnaj: Čl. 125 ods. 6 a čl. 128 Ústavy SR.

⁸ LALÍK, T.: O sudcovskej tvorbe práva. In: Justičná revue, roč. 66, 2014, č. 1, s. 18.

⁹ DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava : Eurokódex, 2010, s. 151 – 152.

stanovujú, že v odôvodnení rozsudku sa musí súd, okrem iného, vysporiadať s touto súdnou praxou a v prípade, že sa od nej chce odkloniť, musí to „dôkladne odôvodniť“. Podobne tak musí postupovať aj odvolací súd (§ 393 ods. 2 a 3). Rozhodnutie odvolacieho súdu, ktorým sa odkláňa od ustálenej rozhodovacej praxe najvyšších súdnych autorít je dôvodom na prípustnosť dovolania (§ 421 ods. 1 písm. a)). Rovnako je dovolacím dôvodom aj skutočnosť, že sa predmetná otázka ešte pred dovolacím súdom buď neriešila vôbec, alebo riešila rozdielne (§ 421 ods. 1 písm. b) a c)). Podobnú funkciu „zjednotiteľa rozhodovacej praxe“ plní aj zriadenie tzv. „Veľkého senátu“. V zmysle § 48 ods. 1 má vec predložiť senát Najvyššieho súdu SR pred tzv. Veľkým senát v prípade, že dospeje k odlišnému právnomu stanovisku ako dospela skoršia judikatúra Najvyššieho súdu. Právny názor Veľkého senátu je pre senáty Najvyššieho súdu SR záväzný (§ 48 ods. 3).

Koncepcia „ustálenej rozhodovacej praxe najvyšších súdnych autorít“ v podobe, ako ju do Slovenského právneho poriadku prináša nový Civilný sporový poriadok, je nepochybne novotou, ktorá tu dosiaľ nebola. Podľa nášho názoru však ide o vysoko pozitívnu a žiaducu právnu úpravu, ktorá má potenciál výrazne zvýšiť úroveň právnej istoty v oblasti sporového civilného konania. Výčitky poukazujúce na obmedzenie nezávislého rozhodovania súdov a sudcov sú neopodstatnené, keďže súdy aj naďalej môžu rozhodovať kauzy, ktoré riešia, rozdielnym spôsobom, ako ich rieši ustálená rozhodovacia prax – len ich musia riadne zdôvodniť. To vytvára pozitívny tlak na skvalitňovanie súdneho rozhodovania a odôvodnení súdnych rozhodnutí. Vytvára to navyše predpoklady pre zjednocovanie názorov jednotlivých súdov a posilnenie princípu „rozhodovať rovnaké veci rovnako“, pretože v opačnom prípade by dochádzalo k neželaným excesom.¹⁰

Z hľadiska doktrinálneho možno túto koncepciu považovať za definitívny odklon od koncepcie „sudcu ako úst zákona“ a príklon k jeho aktívnej roly aj na normotvornom poli. Ako ukážeme v nasledujúcej kapitole, táto pozícia nie je v našich zemepisných šírkach a v kontinentálnej právnej tradícii vôbec cudzia – práve naopak. Navyše, ak niekomu prekáža, že zákon blanketne odkazuje na normatívnu hodnotu judikatúry pri konkretizovaní a cizelácii ustanovení normatívnych právnych aktov, malo by mu rovnako vadiť, ak zákon odkazuje

¹⁰ Porovnaj: MRVA, M.: Exces z ustálenej judikatúry a právna istota. In: Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19. 9. 2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 98 – 104.

na normatívnu hodnotu „dobrých mravov“ či „obchodných zvyklostí“. Tie, mimochodom, tiež dotvárajú obsah práva, zákon im zveruje normatívnu silu a často sú pri riešení právnych káz rozhodujúce. Postavenie judikatúry preto treba vnímať obdobne.

1.3 Precedens v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva

Slovenská republika je od 30. júna 1993 členom Rady Európy a signatárom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) sa stala už svojim vznikom 1. januára 1993. Spory ohľadom dodržiavania ustanovení Dohovoru rieši Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), ktorý sídli v Štrasburgu. Rozhodnutia tohto súdu sú v zmysle čl. 46 Dohovoru záväzné pre daný prípad a pre dané strany – teda *inter partes*. Všeobecná normatívna platnosť judikatúry teda z tohto článku nevyplýva.¹¹ V rovine interpretácie Dohovoru však má ESLP neotrasiteľnú pozíciu. Podľa čl. 32 sú Súdu zverené všetky otázky týkajúce sa výkladu a aplikácie tak samotného Dohovoru, ako aj jeho protokolov. Súd teda *de facto* aj *de iure* interpretačne dotvára Dohovor a záväzne stanovuje jeho výklad. Rozhodnutia ESLP sú preto všeobecne záväzné pre všetky signatárske štáty bez ohľadu na to, či sa ich daný prípad týka alebo nie.

V podmienkach Slovenskej republiky je toto silné postavenie judikatúry ESLP umocnené aj monistickou koncepciou medzinárodného práva s primátom práva medzinárodného,¹² ktorá sa uplatňuje vo vzťahu k prameňom medzinárodného práva vymedzeným v čl. 7 ods. 5 Ústavy SR, medzi ktoré patrí aj Dohovor. Podobne aj čl. 154c ods. 1 Ústavy stanovuje prednosť Dohovoru pred zákonom (za predpokladu, že prináša širšiu ochranu ľudských práv). *Ex constitutione* teda platí, že zákony a iné normatívne právne akty musia v prípade konfliktu ustúpiť medzinárodným zmluvám o ľudských právach. Ak teda takáto medzinárodná zmluva – v našom prípade Dohovor – obsahuje vo svojom znení všeobecné interpretačné zmocnenie ESLP vykladať jeho obsah, potom je judikatúra ESLP prameňom slovenského práva vo formálnom zmysle.

¹¹ K tomu pozri: LALÍK, T.: Záväznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného práva. In: Právnik, roč. 152, 2013, č. 1, s. 53.

¹² K tejto koncepcii bližšie pozri: MALENOVSKÝ, J.: Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva obecně a v českém právu zvláště. Brno : Doplněk, 2000, s. 12; OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: Základy teorie konstitucionalizmu. Bratislava : Eurokódex, 2011, s. 94.

1.4 Precedens v judikatúre Súdneho dvora Európskej únie

Rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie majú zásadný dopad na zabezpečenie jednotného výkladu európskeho práva, a to tak dnes, ako aj minulosti.¹³ Jeho dve základné úlohy sú charakterizované v čl. 267 Zmluvy o fungovaní EÚ ako: 1. výklad zmlúv (resp. primárneho práva EÚ) a rozhodovanie o platnosti a výklade aktov inštitúcií EÚ (tzv. sekundárne právo EÚ).

V tomto kontexte môže súdny orgán členského štátu EÚ požiadať Súdny dvor o výklad práva EÚ, ak je to nevyhnutné pre jeho rozhodnutie vo veci.¹⁴ V prípade, ak takáto predbežná otázka vystane v konaní pred orgánom, proti ktorému nie je prípustný opravný prostriedok, položenie predbežnej otázky Súdnemu dvoru EÚ je obligatórne. Cieľom tohto ustanovenia európskeho práva je zabezpečiť jednotný výklad práva EÚ vo všetkých členských štátoch.¹⁵

Tieto ustanovenia sú reflektované aj v platnom práve Slovenskej republiky. Napríklad v § 7 ods. 3 zákona č. 301/2005 Z. z. (trestný poriadok) je stanovené, že otázky, o ktorých má kompetenciu rozhodovať Súdny dvor Európskej únie, sa nesmú posudzovať ako predbežné otázky. Inými slovami, ak sa takáto otázka v rámci trestného konania objaví, slovenské súdy si o tom nemôžu spraviť predbežný právny názor a pokračovať ďalej v konaní, ale, naopak, musia položiť predbežnú otázku Súdnemu dvoru EÚ a do toho času trestné konanie prerušiť v zmysle § 241 ods. 3 alebo § 244 ods. 4.

Ešte viac záväznosť európskej judikatúry vystupuje do popredia v prípade nového Civilného sporového poriadku (zákon č. 160/2015 Z. z.). V čl. 3 je jasne definované, že ustanovenia tohto zákona treba vždy vykladať, okrem iného, aj v súlade s „*judikatúrou Súdneho dvora Európskej únie, a to s trvalým zreteľom na hodnoty, ktoré sú nimi chránené.*“¹⁶ Obdobne ako v trestnom poriadku je riešená aj problematika prejudiciálnej otázky a povinného prerušenia civilného

¹³ K adaptácii Súdneho dvora ako orgánu aktívne formujúceho podobu európskeho práva a jeho základných zásad pozri: KLÍMA, K. a kol.: *Evropské právo*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 260 – 267.

¹⁴ Bližšie k problematike predbežnej otázky pozri: NAÔMÉ, C.: *Prejudiciálna otázka v európskom práve: praktický sprievodca*. 1. vydanie. Bratislava : IURA EDITION, 2011, s. 33 – 70.

¹⁵ Bližšie k záväznosti judikatúry SD EÚ pozri: BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol.: *Judikatura a právni argumentace*. 2. vydání. Praha : Auditorium, 2013, s. 303 – 306.

¹⁶ Podobne je tento princíp vyjadrený aj v čl. 2 ods. 1 zákona č. 161/2015 Z. z. *Civilný mimosporový poriadok*.

konania až do doby, pokiaľ o nej nebude rozhodnuté.¹⁷ Rovnako je rozpor právoplatného rozsudku s rozhodnutím Súdneho dvora EÚ považovaný za dôvod na obnovu konania.¹⁸

Na základe uvedeného sa stotožňujeme s konštatovaním Mazáka a Jánošíkovej, že „Súdny dvor (EÚ) svojou činnosťou v podstate tvorí (dotvára) právo Európskej únie“.¹⁹ Dokonca si myslíme, že vo svetle najnovšej rekonštrukcie občianskeho práva procesného je v podmienkach Slovenskej republiky považovaná judikatúra Súdneho dvora EÚ za formálny prameň práva, ktorý nemá záväznosť len pre daný prípad, ale je aplikovateľný všeobecne.

2. Všeobecná záväznosť (normativita) precedensu v rímskom práve

Úloha sudcu je v rímskom práve determinovaná značne odlišným chápaním procesnoprávných prostriedkov ochrany subjektívnych práv ako je to v modernom práve. Žaloba (*actio*) totiž nebola vnímaná len ako nástroj procesnej ochrany subjektívneho práva, ale bola s ním priamo stotožňovaná.²⁰ Ak preto subjekt nemal v danej konkrétnej situácii k dispozícii osobitnú žalobu, dá sa povedať, že nemal ani subjektívne právo.

Z pohľadu práve riešenej otázky je ešte dôležitejšie, že rímsky civilný proces bol vo svojej podobe formulového procesu rozdelený na dve štádiá so zásadne rozdielnym charakterom. Prvé štádium *in iure* prebiehalo pred magistrátom a jeho cieľom bol určiť právne podmienky konania sporu medzi dvoma stranami, ktoré boli vyjadrené vo finálnej formule. Pred magistrátom – najčastejšie prétorom – sa teda neskúmal skutkový stav veci, pretože prétor sa uspokojil s tvrdeniami strán, ktoré boli dokazované až v druhom štádiu. V štádiu *in iure* išlo teda výlučne o vymedzenie právnej stránky sporu. Druhé štádium – *apud*

¹⁷ Porovnaj: § 162 ods. 1 písm. c) zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok. Podobne aj § 128 písm. b) zákona č. 161/2015 Z. z. Civilný mimosporový poriadok a § 100 ods. 1 písm. c) zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok.

¹⁸ Porovnaj: § 397 písm. e) zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok. Podobne aj § 472 písm. c) zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok.

¹⁹ Porovnaj: MAZÁK, J. – JÁNOŠÍKOVÁ, M.: Základy práva Európskej únie. 1. vydanie. Bratislava : IURA EDITION, 2009, s. 312. Medzi pramene európskeho práva vo formálnom zmysle zaradzujú súdne rozhodnutia (judikatúru) aj autori Kalesná, Hruškovič a Ďuriš. Porovnaj: KALESNÁ, K. – HRUŠKOVIČ, I. – ĎURIŠ, M.: Európske právo. 1. vydanie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 138.

²⁰ Porovnaj: REBRO, K. – BLAHO, P.: Rímske právo. 3. vydanie. Bratislava, Trnava : IURA EDITION, 2013, s. 106.

iudicem – prebiehalo už pred súkromným sudcom (*iudex*), ktorého si vybrali sporové strany, a ktorý bol za sudcu ustanovený v žalobnej formule. Tento sudca skúmal skutkový stav a na základe podmienok určených v žalobnej formule vyniesol buď odsudzujúci alebo oslobodzujúci rozsudok.

Z hľadiska nami skúmanej otázky je dôležité odlíšiť rozdielne roly prétora a sudcu.²¹ Ak hovoríme o úlohe sudcu, jeho úloha bola v skutku v pravom slova zmysle viazaná na daný konkrétny prípad. Svedčí o tom tak jeho výber po dohode zmluvných strán, ako aj rozhodovanie za podmienok určených vo formule, ktorá bola koncentrovanou vôľou sporových strán. Preto nemalo takéto rozhodnutie všeobecný normatívny charakter a bolo záväzné výlučne *inter partes*.

Na strane druhej by však bolo chybou prehliadať úlohu magistráta v prvom štádiu konania. Prétor povoľoval konkrétne žalobné prostriedky tak na základe civilného práva (*ius civile*), ale aj na základe svojho ediktu. Ten obsahoval osvedčené žalobné formuly, ktorými prétor chránil situácie, ktoré civilné právo buď neriešilo alebo ich riešilo nedostatočne.²² Prétorová normotvorná činnosť bola teda ohniskom honorárneho práva (*ius honorarium*), ktoré svojím významom za právom civilným nijako nezaostávalo.²³

V tomto smere je vhodné prétorovu činnosť rozlišovať z hľadiska jej normatívnej sily. Ako sme už zmienili, prétor mal osobitnú nariaďovaciu právomoc – *ius edicendi*. Svojím ediktom vydaným spravidla na začiatku jeho funkčného obdobia deklaroval, ktoré procesné prostriedky ochrany bude poskytovať a za akých podmienok. Tento edikt bol formálne publikovaný v tzv. prétorskom albe umiestenom na fóre. Edikt nebol zákonom v pravom zmysle slova, pretože prétor takúto právomoc nemal. Rovnako však nemožno povedať, že by bol edikt nejakým „podzákonným aktom“. Paralely stotožňujúce rolu ediktu s úlohou a právnou silou podzákonného právneho predpisu – v našich podmienkach napríklad vyhláškou ministerstva – by boli chybné, keďže prétor v edikte upravoval postavenie procesných strán často aj odchyľne od *ius civile*. Nejestvoval tu teda vzťah subordinácie ediktu voči zákonu a rovnako neplatila ani požiadavka

²¹ K rozdielnym úlohám prétora a sudcu pozri: KASER, M.: Prätör und Judex im Römischen Zivilprozess. In: *The Legal History Review*, Vol. 32, 1964, Issue 3, s. 329-362.

²² BRTKO, R.: Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickej a justiniánskej dobe rímskeho práva. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 100 – 102.

²³ K významu ediktu a prétorskej normotvorby pozri: MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. 3. Aufl. Leipzig : Hirzel, 1887, s. 202 – 209.

jeho súladnosti so zákonom. Edikt mal v pravom slova zmysle svoje vlastné normatívne jadro – vlastnú legalitu a legitimitu.

Tak či onak, spôsob prijímania ediktu, jeho všeobecnosť v zmysle neviazanosti na konkrétny prípad, nenasvedčuje, že by malo ísť o právny precedens. Pri precedense totiž právo vzniká inak – z podmienok konkrétneho prípadu, ktorý sa rozhodne záväzne *inter partes* – je následne vyvedená jeho všeobecná normatívna aplikabilita aj na obdobné situácie v budúcnosti. Edikt, naopak, vznikal autoritatívnym rozhodnutím vysokého štátneho úradníka so zverenou právomocou, o tom, ktoré všeobecne formulované právne prostriedky ochrany poskytnie alebo, naopak, neposkytnie. Spôsob vzniku ediktu teda skôr poukazuje na jeho povahu normatívneho právneho aktu.

Tento pohľad je však neúplný. Konkrétne žalobné formuly totiž boli do ediktu zaraďované až vtedy, keď už v praxi dlhodobo fungovali. Boli vytvorené prétormi (magistrátmi) v procesnom štádiu *in iure* pri riešení konkrétnych prípadov. Ak daná situácia nebola pokrytá ani *ius civile* ani v ediktoch zaznamenaných formulách, mohol prétor poskytnúť aj *ad hoc* ochranu. Príkladom tohto postupu je početná skupina žalôb koncipovaných na báze popisu skutkového stavu (*actiones in factum conceptae*).²⁴ Inou skupinou boli žaloby, ktoré vychádzali z adaptácie jestvujúcich procesných prostriedkov na novú situáciu pridaním určitej fikcie (*actiones ficticiae*).²⁵ Orgán aplikácie práva – prétor – teda právo tvoril priamo počas riešenia konkrétneho prípadu v situácii, kedy bolo písané právo nedostatočné. Následné zaradenie niektorých typizovaných

²⁴ Bližšie k týmto žalobám pozri: GRÖSCHLER, P.: *Actiones in factum. Eine untersuchung zur Klage-Neuschöpfung im nichtvertraglichen Bereich*. Berlin : Duncker & Humblot, 2002; HALLEBEEK, J.: An 'action tailored to the facts': some remarks concerning the *actio in factum* of D.13,7,13 PR. in the tradition of continental European legal scholarship. In: *Viva vox iuris romani: essays in honour of Johannes Emil Spruit*. Amsterdam : Gieben, 2002, s. 181 – 196; POKROWS, J. V.: *Die Actiones in factum des classischen Rechts*. In: *ZSS – RA*, 1985, Vol. 16, s. 7 – 104; ŠURKALA, J.: Žaloby in factum conceptae ako nástroj na dosiahnutie spravodlivosti v rímskom prétorskom práve. In: *Acta Iuridica Olomucensia*, roč. 11, 2016, č. 3, s. 121 – 129.

²⁵ K žalobám s fikciou pozri najmä: BIANCHI, E.: *Fictio Iuris: Ricerche sulla finzione in diritto romano dal periodo arcaico all'epoca augustea*. Padova : Cedam, 1997; LELLA, L. di: *Formulae ficticiae*. Contributo allo studio della riforma giudiziaria di Augusto. Napoli: Jovene, 1984; MERCOGLIANO, F.: *Actiones ficticiae: Tipologie e datazione*. Napoli : Jovene, 2001; RICCOBONO, S.: *Formulae Ficticiae a Normal Means of Creating New Law*. In: *The Legal History Review*, Vol. 9, 1928, Issue 1, s. 1 – 61; ŠURKALA, J.: *Formulae ficticiae v rímskom procesnom práve*. In: *Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva*. Praha : Leges, 2017, s. 146 – 158.

prétorských zásahov do prétorského ediktu bolo teda len sekundárne. Z toho dôvodu môžeme považovať *ius honorarium* za *en bloc* právo „sudcovské“ – teda právo vytvorené na báze konkrétneho a extendované na budúce všeobecné. Špecifickosť rímskej situácie spočíva len v tom, že sudca (*iudex*) rozhodoval vždy len o konkrétnom spore, ale prétor mal zmiešanú rolu aplikátora práva aj normotvorcu.

Zavedením kogničného procesu²⁶ sa tento dualizmus síce odstránil, ale všeobecná záväznosť rozhodnutí súdov bola zachovaná – tentokrát preto, lebo bola považovaná za administratívnu (súdnu) obyčaj.²⁷

Záver

Spolu s Kasincom²⁸ si aj my uvedomujeme, že odporcov normatívnej sily precedensov je dnes stále dostatok. Napriek tomu sme aj na základe uvedenej analýzy presvedčení, že normatívny charakter určitých typov súdnych rozhodnutí je v podmienkach Slovenskej republiky skutočnosťou, ktorá sa nedá poprieť ani napriek pretrvávajúcim doktrinálnym sporom. V tomto smere možno konštatovať, že prax do značnej miery predbehla teóriu – resp. normatívna hodnota súdnych rozhodnutí vo vzťahu k budúcim prípadom je nespochybniteľná aj napriek pochybnostiam niektorých (pravdepodobne aj väčšiny) súčasných teoretikov.

Preto považujeme za nanajviš vhodné, aby bola vypracovaná ucelená teória právneho precedensu, ktorá by nielen verne popisovala reálne postavenie precedensu v právnom prostredí Slovenskej republiky a Európskej únie, ale ktorá by

²⁶ Ku kogničnému procesu bližšie pozri: HAUSMANINGER, H. – SELB, W.: *Römisches Privatrecht*. 9. Aufl. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 2001, s. 386 – 389; VÁŽNÝ, J.: *Římský proces civilní*. Praha : Melantrich, 1935, s. 92 a nasl.

²⁷ K súdnym rozhodnutiam ako jednej z foriem rímskeho obyčajového práva pozri: KERNEIS, S.: *Consuetudo Legis: Writing Down Customs in the Roman Empire (2nd – 5th Century CE)*. In: *Journal of the Max Planck Institute for European Legal History*, Vol. 24, 2016, s. 248; ŠURKALA, J.: *Povaha obyčaje v rímskom práve*. In: *Dny práva 2016 - Days of law 2016: Právni obyčej*. Brno : Masarykova univerzita, 2017, s. 133 – 137.

²⁸ KASINEC, R.: *Precedens ako formálny prameň práva – názory pro et contra*. In: *Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19. 9. 2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 55. Ďalej pozri: KASINEC, R.: *Sudcovská tvorba práva v slovenskom právnom poriadku – včera, dnes a zajtra*. In: *Vybrané aspekty súdneho precedensu v podmienkach Slovenskej republiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 9 – 35.

aj načrtla nové možnosti vývoja tohto formálneho prameňa práva. Inšpiráciou nám v tejto úlohe môžu byť ako koncepcie normatívnej sily súdnych rozhodnutí, ktoré v našom právnom priestore boli prítomné v nedávnej či dávnejšej minulosti. Osobitne vhodným inšpiratívnym zdrojom sa nám javí klasické rímske právo, ktoré sa dokázalo úspešne popasovať s dilemou medzi zachovaním princípu legality a primátu zákonného práva na jednej strane, a pružnosťou súdnorozhodovacích a normotvorných mechanizmov na strane druhej.

Tak či onak – novoveká maxima o „sudcovi ako ústach zákona“ je v dnešnej situácii už prekonaná. O tom niet najmenších pochyb. Sudca preto musí viesť právo nielen zodpovedne aplikovať na konkrétny prípad, ale mal by aj tvorivo a so znalosťou veci uvažovať s vedomím toho, že jeho rozhodnutia, či už priamo, alebo nepriamo, môžu ovplyvniť aj iné kauzy v budúcnosti. Tento prístup nie je posvätením sudcovskej svojvôle – práve naopak.

Použitá literatúra:

- BIANCHI, E.: *Fictio Iuris: Ricerche sulla finzione in diritto romano dal periodo arcaico all'epoca augustea*. Padova : Cedam, 1997.
- BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol.: *Judikatura a právní argumentace*. 2. vydání. Praha : Auditorium, 2013.
- BRÖSTL, A. a kol.: *Teória práva*. Košice : UPJŠ, 2007.
- BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013.
- CUPER, J.: *Tvoría súdy právo alebo ho iba dotvárajú?* In: *Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19. 9. 2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 14 – 24.
- DRGONEC, J.: *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava : Eurokódex, 2010, s. 151 – 152.
- GREGOR, M.: *Interpretačná záväznosť judikatúry vrcholných súdnych orgánov v právnom poriadku SR*. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 8, 2016, č. 2, s. 6 – 14.

- GRÖSCHLER, P.: *Actiones in factum. Eine untersuchung zur Klage-Neuschöpfung im nichtvertraglichen Bereich.* Berlin : Duncker & Humblot, 2002.
- HALLEBEEK, J.: An 'action tailored to the facts': some remarks concerning the actio in factum of D.13,7,13 PR. in the tradition of continental European legal scholarship. In: *Viva vox iuris romani: essays in honour of Johannes Emil Spruit.* Amsterdam : Gieben, 2002, s. 181 – 196.
- HAUSMANINGER, H. – SELB, W.: *Römische Privatrecht.* 9. Aufl. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 2001.
- KALESNÁ, K. – HRUŠKOVIČ, I. – ĎURIŠ, M.: *Európske právo.* 1. vydanie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012.
- KASER, M.: *Prätor und Judex im Römischen Zivilprozess.* In: *The Legal History Review,* Vol. 32, 1964, Issue 3, s. 329 – 362.
- KASINEC, R.: *Precedens ako formálny prameň práva – názory pro et contra.* In: *Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19. 9. 2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 49 – 56.
- KASINEC, R.: *Sudcovská tvorba práva v slovenskom právnom poriadku – včera, dnes a zajtra.* In: *Vybrané aspekty súdneho precedensu v podmienkach Slovenskej republiky.* Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 9 – 35.
- KERNEIS, S.: *Consuetudo Legis: Writing Down Customs in the Roman Empire (2nd – 5th Century CE).* In: *Journal of the Max Planck Institute for European Legal History,* Vol. 24, 2016, s. 244 – 250.
- KLÍMA, K. a kol.: *Evropské právo.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.
- KOLLÁR, P.: *Názor advokáta: K niektorým protiústavným ustanoveniam v CSP.* In: *Najpravo.sk.* Dostupné na: <http://www.najpravo.sk/clanky/nazor-advokata-k-niektorym-protiustavnym-ustanoveniam-v-csp.html> (navštívené dňa 27. 2. 2018).
- EALÍK, T.: *O sudcovskej tvorbe práva.* In: *Justičná revue,* roč. 66, 2014, č. 1, s. 1 – 19.

- LALÍK, T.: Závaznost' rozhodnutí ESEP a dekonštrukcia ústavného práva. In: Právnik, roč. 152, 2013, č. 1, s. 50 – 66.
- LELLA, L. di: *Formulae ficticiae. Contributo allo studio della riforma giudiziaria di Augusto*. Napoli : Jovene, 1984.
- MALENOVSKÝ, J.: Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva obecně a v českém právu zvláště. Brno : Doplněk, 2000.
- MAZÁK, J. – JÁNOŠÍKOVÁ, M.: Základy práva Európskej únie. 1. vydanie. Bratislava : IURA EDITION, 2009.
- MERCOGLIANO, F.: *Actiones ficticiae: Tipologie e datazione*. Napoli : Jovene, 2001.
- MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. 3. Aufl. Leipzig : Hirzel, 1887.
- MONTESQUIEU, M. S.: *The Spirit of Law*. Clark : The Lawbook Exchange, 2005.
- MRVA, M.: Exces z ustálenej judikatúry a právna istota. In: Postavenie precedensu v našom právnom prostredí: zborník z konferencie konanej dňa 19. 9. 2013 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 98 – 104.
- NAÔMÉ, C.: *Prejudiciálna otázka v európskom práve: praktický sprievodca*. 1. vydanie. Bratislava : IURA EDITION, 2011.
- OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava : Eurokódex, 2011.
- PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001.
- REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. vydanie. Bratislava, Trnava : IURA EDITION, 2013.
- RICCOBONO, S.: *Formulae Ficticiae a Normal Means of Creating New Law*. In: *The Legal History Review*, Vol. 9, 1928, Issue 1, s. 1 – 61.
- ŠURKALA, J.: *Formulae ficticiae v rímskom procesnom práve*. In: *Procesné prostriedky a inštitúty rímskeho a kánonického práva*. Praha : Leges, 2017, s. 146 – 158.
- ŠURKALA, J.: *Povaha obyčaje v rímskom práve*. In: *Dny práva 2016 – Days of law 2016: Právní obyčej*. Brno : Masarykova univerzita, 2017, s. 126 – 163.

ŠURKALA, J.: Žaloby in factum conceptae ako nástroj na dosiahnutie spravodlivosti v rímskom prétorskom práve. In: Acta Iuridica Olomucensia, roč. 11, 2016, č. 3, s. 121 – 129.

VÁŽNÝ, J.: Římský proces civilní. Praha : Melantrich, 1935.

Kontaktné údaje:

Mgr. Ján Šurkala, PhD.

jan.surkala@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

SUDCA A PRÁVNÁ ISTOTA

Michal Mrva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The article is devoted to the issue of legal certainty in relation to the person of the judge. Attention is paid to the three most frequent cases of legal uncertainty of the subjects of law that are associated with the person of the judge. On the example of the decisions of the Slovak and Czech constitutional courts, the author postulates the requirements for predictability of judicial decisions that should be met by judges.

Abstrakt

Príspevok je venovaný problematike právnej istoty vo vzťahu k osobe sudcu. Pozornosť je venovaná trom najčastejším prípadom právnej neistoty subjektov práva, ktoré sú spojené s osobou sudcu. Na príkladoch rozhodnutí slovenského a českého ústavného súdu autor postuluje požiadavky na predvídateľnosť súdnych rozhodnutí, ochrany legitímnych očakávaní subjektov práva a právnej istoty, ktoré by mali sudcovia naplňať. Zároveň je v príspevku na praktických príkladoch demonštrované, akým spôsobom sa sudcovia svojich prehreškov proti princípu právnej istoty dopúšťajú.

Keywords: judge, legal certainty, constant case-law, diversion, arbitrary decision

Kľúčové slová: sudca, právna istota, ustálená judikatúra, odklon, arbitrárne rozhodnutie

Úvod

Princíp právnej istoty je jedným zo základných princípov, na ktorých je budovaný právny štát. Tento princíp možno charakterizovať ako „*politické zriadenie, kde je právo predvídateľné, v ktorom sa človek môže spoľahnúť na právo.*“¹ Princíp právnej istoty je princíp dôvery v právo. Ľudia musia mať dôveru v právo, pričom predpokladom tejto dôvery je ako obsahová, tak aj formálna

¹ MALCEVOVÁ, E.: Občan, občianska spoločnosť, právny štát. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 1995, s. 54.

kvalita práva, a rovnako tiež i kvalita jeho aplikácie a realizácie. „Právna istota ako jeden z princípov právneho štátu znamená, že ide o existenciu možnosti predvídať postup orgánov verejnej moci – orgánov štátnej moci v konkrétnom prípade.“² Laici však často nie sú schopní sami zistiť presný obsah a rozsah ich práv a povinností, čo samo osebe nie je negatívnym javom. S cieľom zistenia právnej pozície konkrétneho subjektu v rámci konkrétneho právneho vzťahu sa títo často obracajú na právnikov so žiadosťou o vypracovanie analýz a stanovísk, ktoré majú objasniť, či tento subjekt je alebo nie je nositeľom práva či právneho nároku. Pri vypracovávaní predmetných analýz a stanovísk sa však v práci právnikov čoraz častejšie vyskytujú prípady, keď títo síce uvedú svoj právny názor na to, ako by mal byť konkrétny prípad vyriešený v prípade, ak bude podaná žaloba na súd, no súčasťou predmetných stanovísk a analýz je takmer vždy aj výpočet rôznych alibistických vyhlásení, ktoré majú eliminovať právnu zodpovednosť konkrétneho právnikovi za jeho právny názor a navrhnutý postup riešenia prípadu. Spolu s obsahom a rozsahom takýchto vyhlásení v právnych analýzach a stanoviskách klesá ich právny význam. Subjekt práva si totiž analýzu dáva vypracovať s cieľom zistenia jeho právneho postavenia a nie s cieľom potvrdenia jeho neistoty. Nie vždy je prítomnosť tohto druhu vyhlásení dôsledkom nízkej erudície konkrétneho právnikovi alebo dokonca celého tímu právnikov. Predmetné vyhlásenia sú najčastejšie motivované „strachom“ z často nepredvídateľného postupu konkrétneho sudcu, ktorému bola alebo bude vec pridelená na prejednanie a rozhodnutie. Práve tieto problémy viedli autora k zamysleniu sa nad problémom právnej (ne)istoty s ohľadom na osobu sudcu. Príspevok je teda venovaný úlohe a postaveniu sudcu ako garanta princípu právnej istoty a zároveň ako najväčšej hrozbe pre tento bazálny princíp právneho štátu.

1. Sudca a právna istota

Pojem istota vyjadruje určitosť, nespornosť, bezpečnosť, a teda stav, v ktorom sa môžeme na niečo či niekoho spoľahnúť a dôverovať.³ Vo vzťahu k právu ide o určitosť, nespornosť a dôveru v právo. Zjednodušene možno povedať, že právna istota vyjadruje stav, v ktorom sa určitá osoba môže spoľahnúť, že ak bude postupovať podľa platnej právnej úpravy, bude jej poskytnutá ochrana (v prípade, ak to bude potrebné) zo strany štátu a jeho orgánov. Ak nedôjde

² VACULÍKOVÁ, N.: Právna istota. In: Normatívna analýza inštitútu legisvakancie. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 2009, s. 86.

³ Porovnaj: <http://www.slex.sk/index.asp> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

k vzniku spornej situácie a subjekty v rámci právnych vzťahov riadne a navzájom predvídateľne plnia svoje povinnosti, stav právnej istoty je zabezpečený, a to bez toho, aby štát musel do tohto vzťahu akokoľvek ingerovať. Toto je z hľadiska právnej istoty ideálny stav. Ak však dôjde k neistote subjektov ohľadom ich práv a povinností, vzniká často potreba odstrániť tento stav prostredníctvom činnosti štátnych orgánov – súdov, ktorých personálnym substrátom sú jednotliví sudcovia. Práve od nich závisí miera naplnenia alebo nenaplnenia princípu právnej istoty v každej jednotlivéj veci, ktorú sú povinní prejednať a rozhodnúť.

Vo vzťahu k princípu právnej istoty možno v právnej praxi identifikovať tieto tri situácie spojené s činnosťou (prípadne nečinnosťou sudcu), ktoré predmetný princíp najčastejšie narušujú:

1. arbitrárne rozhodnutia vyskytujúce sa v situáciách bez predchádzajúcej rozhodovacej praxe vyšších a najvyšších súdnych autorít;
2. odklon od ustálenej judikatúry, prípadne odklon od predchádzajúceho rozhodnutia vyšších či najvyšších súdnych autorít;
3. prietahy v súdnom konaní.

I keď sa bez akýchkoľvek pochybností v právnej praxi vyskytujú mnohé ďalšie prípady narušujúce princíp právnej istoty (ako sú napr. otázky spojené s nekvalitnou normotvorbou; retroaktivitou a pod.), na účely tohto príspevku, ktorý je venovaný sudcovskej právnej (ne)istote, možno upriamiť pozornosť práve na tri už spomenuté problémové okruhy.

1.1 Arbitrárne rozhodnutia vyskytujúce sa v situáciách bez predchádzajúcej rozhodovacej praxe vyšších a najvyšších súdnych autorít

Pokiaľ ide o prvú alternatívu sudcovskej právnej neistoty, možno dať do pozornosti rozhodnutie Ústavného súdu ČR vo veci sp. zn. IV. ÚS 690/01, v ktorom tento súd uviedol, že: *„Ke znakům právního státu a mezi jeho základní hodnoty patří neoddelitelné princip právní jistoty (čl. 1 odst. 1 Ústavy), jehož nepominutelným komponentem je nejen předvídatelnost práva, nýbrž i legitimní předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci v souladu s právem a zákonem stanovenými požadavky. Tato předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci je vyjádřením maximy, na základě níž se lze v demokratickém právním státě spolehnout na to, že ve své důvěře v platné právo nikdo, t. j. fyzická či právnická osoba, nebude zklamán. Pouze takto předvídatelné chování naplňuje v praxi fungování materiálně*

chápaného demokratického právneho štátu a vylučuje priestor pre prípadnú svévoli. Obsah citovaných ustanovení, totiž že štátna moc lze uplatniť len v prípadoch, medzi a spôsob, ktoré stanoví zákon, nelze totiž chápať jako volnú úvahu štátných orgánů, zda tak učiní či nikoliv, ale naopak jako povinnost uplatňovat tuto moc (zákonem stanoveným způsobem) tam, kde je to nezbytné (k tomuto srov. nález ve věci sp. zn. IV. ÚS 488/01 ze dne 11. 7. 2002, Sbírnka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 27, nález č. 85), neboť podřízení štátní moci v obou těchto směrech svrchovanosti zákona tvoří základ právniho štátu.“

Uvedené rozhodnutie Ústavného súdu ČR bez akýchkoľvek pochybností pléduje v prospech ochrany legitímnych očakávaní subjektov právnych vzťahov (strán sporu). Zjednodušene možno jeho obsah zhrnúť do nasledujúcej vety: „Úlohou súdu a sudcu je poskytnúť ochranu legitímnym očakávaniam subjektov práva, a to pri zabezpečení čo možno najvyššej miery očakávanej spravodlivosti.“

Najčastejšie pochybenia a zlyhania súdov a sudcov v tomto smere sa vyskytujú v prvostupňových konaniach a v situáciách, keď sudca rieši situáciu bez predchádzajúcej ustálenej (alebo ide o prípad úplne neexistujúcej) rozhodovacej praxe vyšších a najvyšších súdnych autorít. V takýchto prípadoch sa prvostupňový sudca veľmi často snaží vykúpiť z bremena rozhodovania a riadneho plnenia si svojej sudcovskej funkcie s tým, že vydá akékoľvek rozhodnutie s odôvodnením, že niektorá zo strán aj tak podá proti rozhodnutiu odvolanie a inštančne nadriadený súd nech povie, ako treba vec vyriešiť a rozhodnúť. Predmetný postup je absurdný a s určitou mierou neprajnosti možno takýmto sudcom priať len to, aby v prípade, ak sa dostanú do komplikovanej životnej situácie týkajúcej sa sporu o ich vlastné právo, vec rozhodoval rovnaký sudca, ako sú oni sami.

Dobrý sudca vie napomôcť správnej a spravodlivej aplikácii aj zlého zákona (slovami Platóna možno konštatovať, že s dobrými sudcami aj zlé zákony môžu byť znesiteľné).⁴ Horšie je to v prípade, ak sudca, ktorý vec prejednáva a rozhoduje,

⁴ Na tomto mieste možno spomenúť postup sudkyne Okresného súdu Bratislava III vo veci vedenej pred týmto súdom pod sp. zn. 43C/41/2012, v ktorom išlo o aplikáciu nejasného a zle formulovaného ustanovenia § 29 ods. 6 zákona č. 527/2002 Z. z. o dobrovoľných dražbách a o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) v znení neskorších predpisov. Napriek zvláštnemu postupu Ústavného súdu SR vo veci sp. zn. Pl. ÚS 16/2014 (na ktorý sa predmetná sudkyňa obrátila s prejudiciálnou otázkou ohľadom ústavnosti predmetného ustanovenia) postupovala sudkyňa správne,

nie je práve najlepší, pričom úplne najhoršia kombinácia je, keď nie práve najlepší sudca aplikuje nie práve najlepší zákon a keď mu pritom asistujú nie práve najlepší právni zástupcovia.

1.2 Odklon od ustálenej judikatúry, prípadne odklon od predchádzajúceho rozhodnutia vyšších či najvyšších súdnych autorít

Vo vzťahu k druhej alternatíve sudcovskej právnej neistoty možno dať do pozornosti rozhodnutie Ústavného súdu SR, ktorý v náleze vo veci sp. zn. I. ÚS 28/09 uviedol, že: „*K znakom právneho štátu a medzi jeho základné hodnoty patrí neoddeliteľne princíp právnej istoty [(čl. 1 ods. 1 ústavy), napr. PL. ÚS 36/95], ktorého neopomenuteľným komponentom je predvídateľnosť práva. Súčasťou uvedeného princípu je tiež požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď (napr. m. m. I. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95 a II. ÚS 80/99), teda to, že obdobné situácie musia byť rovnakým spôsobom právne posudzované. Za diskriminačný možno považovať taký postup, ktorý rovnaké alebo analogické situácie rieši odchylným spôsobom, pričom ho nemožno objektívne a rozumne odôvodniť (mutatis mutandis PL. ÚS 21/00 a PL. ÚS6/04).*“

Z uvedeného je zrejmé, že právna istota je stav, keď súdy rovnaké situácie posudzujú rovnako, a teda, že ak prípad „A“ bol právoplatne rozhodnutý a toto rozhodnutie nie je arbitrárne a prípad „A“ je skutkovo a právne totožný alebo veľmi podobný prípadu „B“, mal by byť prípad „B“ rozhodnutý rovnakým spôsobom ako prípad „A.“ Jedine tak možno nastoliť pre subjekty práva stav právnej istoty a ochrany ich legitímnych očakávaní. Je zrejmé, že tak, ako sa vyvíja spoločnosť, vyvíja sa aj právo a spolu s ním aj rozhodovacia prax súdov. V tomto smere je však potrebné narábať s predchádzajúcimi súdnymi rozhodnutiami (najmä najvyšších súdnych autorít) veľmi opatrne. V zmysle postulátu Roberta Alexyho: „...ten, kto sa chce odchyliť od precedენტnej praxe, nesie bremeno argumentácie.“⁵ Rovnako tak podľa Chaima Perelmana: „Akýkoľvek názor, ktorý bol v minulosti akceptovaný, nemôže byť zavrhnutý bez dostatočného dôvodu.“⁶

Odklony od predchádzajúcej rozhodovacej praxe (či už ustálenej, alebo ide o odklon od predchádzajúceho prípadu v období vecí bez existencie ustálenej

ústavno-konformne a prispela k vydaniu spravodlivého rozhodnutia bez narušenia legitímnych očakávaní racionálne uvažujúceho (a nešpekulujúceho) subjektu.

⁵ ALEXY, R.: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994, s. 505.

⁶ ALEXY, R.: *Theory of Legal Argumentation*. Oxford : Clarendon Press, 1989, s. 277 – 278.

rozhodovacej praxe) sú azda najčastejšou príčinou sudcovskej právnej neistoty. Zdroje takehoto počínania sudcov sú rôzne (napr. snaha sudcu ukázať svoju intelektuálnu zdatnosť a prelomiť judikatúru s nepochopením, že prelomiť judikatúru môže iba súd tej istej alebo vyššej inštancie ako je súd, ktorý ju vytvoril; prezentovať svoju moc a pod.). Práve v týchto prípadoch ide azda o najmarkantnejšie prípady sudcovskej svojvôle. Ak má sudca za to, že by bolo vhodné judikatúru zmeniť, svoje rozhodnutie by mal veľmi dôkladne a presvedčivo zdôvodniť. Za vhodnejšiu alternatívu však možno považovať ponechanie priestoru na zmenu tým súdom, ktoré judikatúru vytvárajú (teda najvyšším súdnym autoritám).

Ukážkový príklad absolútnej právnej neistoty s ohľadom na jasnú právnu úpravu a konštantnú judikatúru v tomto smere predstavuje rozhodnutie Okresného súdu Skalica zo 14. februára 2018, sp. zn. 3 Cb 358/2008, v ktorom súd nepriznal žiadnej zo strán sporu nárok na náhradu trov konania s odôvodnením, že žalovaný bol síce procesne úspešný pred súdom prvého stupňa (v rozsahu 100 %), ale keďže každé rozhodnutie prvostupňového súdu⁷ bolo Krajským súdom v Trnave zrušené, žalobca mal podľa prvostupňového súdu úspech 100 % v odvolacích konaniach, a preto je pomer úspechu a neúspechu oboch strán sporu 1:1 a žiadna strana nemá nárok na náhradu trov konania. Dôvody a úvahy, ktorými sa sudca Okresného súdu Skalica v predmetnom konaní spravoval, predstavujú právnické *science-fiction* a sú extrémne absurdné.

1.3 Prieťahy v súdnom konaní

Vo vzťahu k tretej alternatíve sudcovskej právnej neistoty možno dať do pozornosti rozhodnutie Ústavného súdu SR, ktorý v náleze vo veci sp. zn. III. ÚS 514/2011 zo dňa 14. 2. 2012 uviedol, že: „Účelom základného práva na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov (*i práva na prejednanie záležitosti v primeranej lehote*) je podľa ustálenej judikatúry ústavného súdu odstránenie stavu právnej neistoty, v ktorej sa nachádza osoba domáhajúca sa rozhodnutia všeobecného súdu. Samotným prerokovaním veci na súde sa právna neistota osoby domáhajúcej sa rozhodnutia neodstraňuje. K stavu právnej istoty dochádza zásadne až právoplatným rozhodnutím súdu alebo iným zákonom predvídaným spôsobom, ktorý znamená nastolenie právnej istoty inak ako právoplatným rozhodnutím súdu (IV. ÚS 220/04, IV. ÚS 365/04).“

⁷ Pozn.: toto rozhodnutie bolo už v poradí štvrté vydané v tej istej veci prvostupňovým súdom, keďže všetky predchádzajúce boli pre nepreskúmatelnosť inštančne nadriadeným súdom zrušené.

Zdroj právnej neistoty spočívajúci v nečinnosti alebo neefektívnej a nesústreďenej činnosti súdu a sudcu predstavuje tiež značný problém. Ak súd nekoná, konzervuje stav právnej neistoty a vlastne znemožňuje uplatnenie práva jeho subjektom. Ak súd koná, ale jeho konanie nesmeruje k riadnemu a včasnému ukončeniu veci (vydaniu rozhodnutia vo veci samej), okrem uvedeného ešte navyše spôsobuje stranám sporu zbytočné náklady spojené s trovami ich právneho zastúpenia. Nepripravený sudca alebo investigatívny sudca v sporovom konaní (ktorý porušuje zásadu rovnosti strán) sú pre právnu istotu teda azda ešte väčšou pohromou ako sudca úplne nečinný.

Otázka poriadkových lehôt pre vydávanie rozhodnutí súdmi nie je po rekonštrukcii civilného procesu na mieste. Žiadny sudca by si však nemal dovoliť prísť na pojednávanie nepripravený, bez znalosti spisu a právnej úpravy (vrátane súvisiacej judikatúry).

2. Povedz mi, kto je zákonný sudca vo veci a ja ti poviem, čo máš urobiť

V predchádzajúcej časti bolo poukázané na najčastejšie prípady právnej neistoty spojenej s činnosťou (prípadne nečinnosťou) sudcov. Možno konštatovať, že miera naplnenia princípu právnej istoty a ochrany legitímnych očakávaní jednotlivých subjektov (strán sporu) je úzko spojená s osobou konkrétneho sudcu. V tomto smere možno upriamiť pozornosť na hnutie amerického právneho realizmu. Podľa tohto sociologicko-právneho hnutia za právo možno považovať jedine rozhodnutie súdu, pričom rozhodnutie konkrétneho sporu nie je viazané právnou normou, ale vždy záleží len na sudcovi, ktorý rozhoduje na základe svojej úvahy.⁸

V úvodnej časti príspevku bolo spomenuté, že právnici pridávajú k svojim analýzám a stanoviskám na záver rôzne vyhlásenia smerujúce k minimalizovaniu (zbaveniu) sa ich zodpovednosti za ich vlastné právne závery. Ide vlastne o postup, ktorý je plne odôvodniteľný závermi školy amerického právneho realizmu, v zmysle ktorého do času vydania konečného a nezmeniteľného rozhodnutia je možné poznávať iba tzv. pravdepodobné právo (predpokladané budúce rozhodnutie). Až keď má strana sporu a jej právny zástupca v rukách právoplatné rozhodnutie súdu nenapadnuté mimoriadnym opravným prostriedkom, vie s určitosťou povedať, čo je v danej veci právo. Úmyselne treba podčiarknuť

⁸ BAKOŠOVÁ, E. – VACULÍKOVÁ, N.: Základy sociológie práva. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 2003, s. 41.

pojem „*v danej veci právo*“, keďže prenos rozhodnutia na iné obdobné prípady môže byť (aj s ohľadom na už uvedené) problematický.

S určitou mierou nadsadenia možno konštatovať, že ak chce právnik svojom klientovi ublížiť, odporučí mu obrátiť sa na súd. Nie všetky spory sa však dajú urovnať dohodou. Ak je to ale aspoň trochu možné, predstavuje dohoda o urovnaní najvyššiu mieru právnej istoty pre strany sporu. V opačnom prípade sa môže ľahko stať, že ani jedna zo strán sporu nebude spokojná s rozhodnutím súdu a trovy konania môžu byť extrémne vysoké.

Napriek spomenutej kritike, žiadny sudca by nemal fungovať ako automat a svoju funkciu vykonávať mechanicky. To by viedlo k prílišnému formalizmu a okrem porušovania princípu spravodlivosti by v takomto prípade tiež nemohla byť reč o právnej istote. Na druhej strane, ak má byť naplnená aspoň aká-taká miera právnej istoty, jednotliví sudcovia by nemali byť učebnicovými príkladmi psychologického smeru amerického právneho realizmu reprezentovaného Jeromeom Frankom či Josephom Hutchesonom, podľa ktorých kľúčovým faktorom rozhodovania je individuálna osobnosť sudcu.

Každý sudca by mal byť vždy vedený určitými inštitucionálnymi silami, ktoré by ho mali smerovať k tomu, aby rozhodoval určitým konvergentným a ako tak predvídateľným spôsobom. Ak tomu tak nie je, súdy sa vydávajú na cestu právneho realizmu v jeho psychologickom smerovaní, čo však nie je možné považovať za prospešné, najmä s ohľadom na stúpajúcu úlohu súdov v ekonomickom a politickom živote spoločnosti.

Právo nebude nikdy na 100% predvídateľné, keďže konanie žiadneho jednotlivca nie je možné predvídať so 100% istotou. Aby sa však dôvera v justíciu zvýšila, nie je potrebné prijímať nové pravidlá v podobe platnej právnej úpravy, ale proces naštartovania dôvery v justíciu leží v rukách sudcov.

Záver

Cieľom predmetného príspevku bolo poukázať na problém právnej (ne)istoty s ohľadom na osobu zákonného sudcu. Pozornosť je venovaná trom najčastejším prípadom právnej neistoty subjektov práva, ktoré sú spojené s osobou sudcu. Ide o prípad arbitrárneho rozhodnutia vyskytujúceho sa v situáciách bez predchádzajúcej rozhodovacej praxe vyšších a najvyšších súdnych autorít; odklonu od rozhodovacej praxe vyšších a najvyšších súdnych autorít a o prípad nečinnosti zo strany súdu a sudcu. Na príkladoch rozhodnutí slovenského

a českého ústavného súdu autor postuluje požiadavky na predvídateľnosť súdnych rozhodnutí, ochrany legitímnych očakávaní subjektov práva a právnej istoty. Zároveň je v príspevku na praktických príkladoch demonštrované, akým spôsobom sa sudcovia svojich prehreškov proti princípu právnej istoty dopúšťajú.

S odkazom na sociologicko-právnu školu amerického právneho realizmu autor poukazuje na problém nemožnosti dosiahnuť stav absolútnej právnej istoty, ale formuluje postulát, v zmysle ktorého vyššia miera právnej istoty (ktorú môže ovplyvniť každý jednotlivý sudca) má za následok vyššiu mieru dôvery v justíciu. Sú to práve jednotliví sudcovia, ktorí kvalitným a odborným výkonom svojej profesie môžu posilniť dôveru jednotlivcov v právo a tým aj v súdy a sudcov.

Použitá literatúra:

- ALEXY, R.: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994.
- ALEXY, R.: *Theory of Legal Argumentation*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
- BÁRÁNY, E.: *Pojmy dobrého práva*. Bratislava : EUROKODEX, 2007.
- BAKOŠOVÁ, E. – VACULÍKOVÁ, N.: *Základy sociológie práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 2003.
- HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004.
- MALCEVOVÁ, E.: *Občan, občianska spoločnosť, právny štát*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 1995.
- MELZER, F.: *Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace*. Praha : C. H. Beck, 2009.
- ONDŘEJEK, P.: *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha : Leges, 2012.
- VACULÍKOVÁ, N.: *Právna istota*. In: *Normatívna analýza inštitútu legisvakancie*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 2009.

Kontaktné údaje:

JUDr. Mgr. Michal Mrva, PhD., LL.M

michal.mrva@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,

Katedra teórie práva a sociálnych vied

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

SOUDCOVSKÝ MINIMALISMUS A PRÁVO NA SPRÁVEDLIVÝ PROCES

Jana Nováková

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta

Abstract

Judicial minimalism is a unique theory of judicial decision-making. It is currently interesting for the whole judicial branch and judicial practice, because – among other potential benefits – it declares greater efficiency in judicial decision-making. Moreover, based on the argument of the division of power, judicial minimalism promises non-activist judges, who will not intervene activistically outside of their competence as a part of the judiciary. At the same time, one of the fundamental pillars of every proceeding before courts is the right to a fair trial which guarantees a whole range of particular rights, including the right to a proper justification of the decision or the right to obtain a decision made according to the law. The aim of the submitted paper is therefore to consider the possible interfaces between the right to a fair trial and the judicial minimalism, then to define them and also analyze their relevance in the current judicial decision-making practice.

Abstrakt

Soudcovský minimalismus je teorií soudcovského rozhodování, která je v současné době zajímavá pro soudní rozhodovací praxi například tím, že jako jednu z potenciálních výhod uvádí větší efektivnost soudního rozhodování, navíc podpořenou argumentem dělbou moci tak, že soudci nebudou aktivisticky zasahovat mimo rámec své kompetence, co by soudní složky moci. Zároveň jedním ze základních pilířů soudního procesu je právo na spravedlivý proces, který garantuje účastníkům soudních sporů celou škálu partikulárních práv, včetně práva na řádné a náležité odůvodnění či práva na zákonné a spravedlivé rozhodnutí. Cílem předkládaného příspěvku je proto zamyslet se nad možnými styčnými plochami práva na spravedlivý proces a soudcovského minimalismu, blíže je vymezit a analyzovat jejich relevanci v aktuální soudně rozhodovací praxi.

Keywords: decision making efficiency, judicial minimalism, justification of the judicial decision, right to fair trial

Klíčová slova: efektivita rozhodování, odůvodnění rozhodnutí, právo na spravedlivý proces, soudcovský minimalismus

„Doufej ve spravedlnost, ale buď připraven i na bezprávi.“

Seneca

Úvod

Aby k bezprávi docházelo v co nejmenším počtu případů a aby ve spravedlnost nemuseli jednotlivci pouze doufat, je v (post)moderním demokratickém právním státu vytvořen systém záruk, které mají naplnění práva na spravedlivý proces garantovat. Právo na spravedlivý proces totiž bylo a je jedním z navýsost důležitých základních práv jednotlivce, přičemž v dnešní době se akcentuje zejména požadavek na přiměřenou délkou řízení, při jejímž nedodržení následuje nárok na náhradu škody jednotlivce, a dále zejména kvalita a řádnost odůvodnění, v širším ohledu i vedení řízení jako takového. Je tedy striktně kritizován tzv. přepjatý formalismus, na soudy jsou kladeny nikoli triviální požadavky týkající se důkladného vyjádření se ke všem relevantním okolnostem a důkazům, stejně jako jsou zapovězena tzv. překvapivá rozhodnutí. O to více je pak kritizována soudcovská libovůle či soudcovský aktivismus. Na soudcovské rozhodování jsou tedy kladeny nemalé nároky, které ve vzájemné souvislosti představují imanentní součást práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“).

O soudcovském rozhodování bylo již napsáno nespočet publikací a odborných článků, vesměs pojednávající o rozličných způsobech, jak soudcovský stav může, má, či dokonce musí přistupovat k posuzování jednotlivých právních případů před ně postavených. V tomto ohledu není teorie soudcovského minimalismu žádnou výjimkou. Harvardský profesor Cass Sunstein však v soudcovském minimalismu vidí nemalý potenciál, přičemž soudcem – minimalistou (t. j. jedním ze soudcovských charakterů, které rozlišuje) označuje soudce, který upřednostňuje drobné, obezřetné kroky, jež novou právní doktrínu pomalu a postupně buduje na předchozích rozhodnutích a právních názorech.¹

Při zamyšlení se nad styčnými plochami práva na spravedlivý proces a soudcovského minimalismu vyvstávají zajímavé, někdy poněkud kontroverzní,

¹ SUNSTEIN, C. R.: *Constitutional Personae*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 16 a násled.

otázky, jež si jistě zaslouží větší pozornost. Cílem příspěvku je tak poskytnout čtenáři jednak primární vhled do teorie soudcovského minimalismu, následně pak hlubší analýzu toho, zda minimalistické rozhodování může koexistovat s požadavky kladenými na justici a soudní moc, jejímž úkolem je „spravedlivý“ soudní proces zajistit.

1. Právo na spravedlivý proces

Jak již bylo naznačeno v úvodu, právo na spravedlivý proces je jedním ze základních práv jednotlivců a stejně tak jej lze považovat za jeden z fundamentálních požadavků vůči státu, neboť pokud stát stanoví prostřednictvím obecně závazných právních norem vymahatelná práva a povinnosti, musí také vytvořit k tomu příslušný systém, v rámci kterého bude možné se jich předvídatelným a rovným způsobem domoci. O právu na spravedlivý proces – či jeho jednotlivých částech – bylo taktéž napsáno a publikováno mnoho knih, článků a příspěvků.² Smyslem tohoto příspěvku není takového publikace napodobit, přesto je jeho základní vymezení pro budoucí úvahy žádoucí a potřebné, při nejmenším pro lepší přehlednost a systematickosti příspěvku.

Pozitivně-právní zakotvení práva na spravedlivý proces lze nalézt na úrovni vnitrostátní i mezinárodní v mnoha různých právních pramenech, textově vyjádření samotného práva pak v různých podobách. V mezinárodním měřítku je patrně pro soudní praxi nejdůležitějším čl. 6 Úmluvy,³ nazvaný právo na spravedlivé řízení, jež (toliko) ve třech odstavcích zakotví všechny základní principy a dílčí zásady práva na spravedlivý proces – první normuje obecně právo na

² Zmínit lze například MOLEK, P.: Právo na spravedlivý proces. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 573 s. Ediční řada Lidská práva. ISBN 978-80-7357-748-3, CLAYTON, R. – TOMLINSON, H.: Fair trial rights. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2010, 319 s. ISBN 978-0-19-957974-7, LEANZA, P. – PŘIDAL, O.: The right to a fair trial: article 6 of the European Convention on Human Rights. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2014, 276 s. European monographs. ISBN 978-90-411-4855-1 a mnohé další.

³ Text čl. 6 odst. 1 Úmluvy zní: „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, no tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků, anebo v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmou zájmům spravedlnosti.“ Ostatní dva odstavce daného článku uvedeny nejsou, neboť z hlediska obecného vymezení práva na spravedlivý proces nejsou příliš relevantní.

spravedlivý proces, další dva presumpci nevinny a základní práva obviněného z trestného činu. Zde je nutné mít na paměti, že daný článek se vztahuje „pouze“ na rozhodnutí o občanských právech a závazcích či trestních obvinění, vynechávané jsou tedy právní případy z oblasti správního práva.⁴ Přestože tedy článek zakotvuje základní zásady spravedlivého procesu (např. projednání v přiměřené lhůtě, nezávislým a nestranným soudem apod.), jsou tyto principy „pouze“ určitým mezinárodním standardem, společným pro všechny členské státy, takže v některých konkrétních ohledech může být ochrana poskytovaná Úmluvou slabší nežli ochrana na úrovni vnitrostátní.⁵ S tím souvisí i skutečnost, že stejně jako ostatní články Úmluvy, i právo na spravedlivý proces může podléhat (a podléhá) autonomní interpretaci Evropským soudem pro lidská práva (dále jen „ESLP“), takže při úvahách o potenciálním porušení čl. 6 je zapotřebí znát judikaturu štrasburského soudu.⁶

Tímto samozřejmě není ochrana na mezinárodní úrovni vyčerpána, především lze zmínit ještě Listinu základních práv EU, která právo na spravedlivý proces jako soubor základních zásad zakotvuje v hlavě šesté týkající se soudnictví,⁷ popřípadě také čl. 8 Všeobecné deklarace lidských práv.⁸

Zatímco v mezinárodním měřítku postačuje v případě Úmluvy jediný článek, vnitrostátní úroveň je poněkud komplikovanější v tom smyslu, že jednotlivé principy jsou vtěleny do vícero článků, přičemž některé články vyjadřují toliko jeden dílčí princip; všechno ostatní je následně soustředěno do obecnějšího

⁴ Pro bližší identifikace „civilní“ povahy přezkoumatelných rozhodnutí srov. např. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (civil limb). European Court of Human Rights, 2017, s. 11 a násl. Dostupné na internete: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf (navštívené dne 19.2.2018).

⁵ MOLEK, P.: Právo na spravedlivý proces. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 31.

⁶ RAINEY, B. – WICKS, E. – OVEY, C.: The European Convention on Human Rights. 6th Ed. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 247.

⁷ V čl. 47 odst. 1 zakotvuje právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces explicitně, když stanoví: „Každý, jehož práva a svobody zaručené právem Unie byly porušeny, má za podmínky stanovených tímto článkem právo na účinné prostředky nápravy před soudem.“ Následující články jsou věnovány opět trestním právům obviněných osob v rámci trestního řízení. K rozsahu užití Listiny základních práv EU je nutno poznamenat, že je závazná pro české orgány aplikují-li a vykládají-li práva Evropské unie. Pro více informací (i o „české výjimce“ z aplikace Listiny srov. CHMEL, M. – SYLLOVÁ, J.: Listina základních práv Evropské unie a česká „výjimka“ z Listiny. Praha : Parlament České republiky, 2009, s. 7.

⁸ Čl. 8 Všeobecné deklarace lidských práv stanoví: „Každý má právo, aby mu příslušné vnitrostátní soudy poskytly účinnou ochranu proti činům porušujícím základní práva, která jsou mu přiznána ústavou nebo zákonem.“

„sběrného“ čl. 36 odst. 1 Listiny.⁹ Vše uvedené lze nalézt v hlavě páté Listiny „Právo na soudní a jinou právní ochranu“, jež obsahuje celkem pět článků (obecné i výlučně trestněprávní povahy). Obecné principy fungování soudnictví se nacházejí také v hlavě čtvrté Ústavy (věnované moci soudní),¹⁰ pomyslné zastřešení vnitrostátní garanci práva na spravedlivý proces jako celku potom poskytuje čl. 2 odst. 3 Ústavy, podle kterého státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon. Těmito zákony, které v rovině podústavního práva zajišťují konkretizaci práva na spravedlivý proces, jsou zejména jednotlivé procesní předpisy různých druhů řízení.¹¹

Z výše nastíněného je zřejmé, že právo na spravedlivý proces představuje celý soubor jednotlivých práv a záruk, jež se nějakým způsobem dotýkají soudního procesu a uplatňování subjektivních práv jednotlivce, přičemž tyto dílčí aspekty jsou zakotveny v jednom či ve více ustanoveních. Definitivní výčet jeho jednotlivých složek je úlohou jednak akademické obce včele s ústavními právníky, dále judikatury (zejména) soudu Ústavního.

Budeme-li se dále soustředit na znění Listiny, lze v samotném článku 36 odst. 1 nalézt tato práva¹²:

1. právo na přístup k soudu
2. právo na nezávislý a nestranný soud
3. právo na zákonem stanovený proces

⁹ Čl. 36 odst. 1: „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“

¹⁰ Jedná se zejména o čl. 81, 82, 90 a 96 – nezávislost soudců, nestrannost soudců, rovnost účastníků řízení apod.

¹¹ Mezi ty nejdůležitější patří zejména zákon č. 6/2002 Sb. o soudech a soudcích, jenž z pohledu práva na spravedlivý proces upravuje požadavky na nezávislost a nestrannost soudců, dále pak jednotlivé procesní předpisy upravující postup soudů i účastníků řízení, t. j. zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, zákon č. 141/1961 Sb. trestní řád, zákon č. 150/2002 Sb. soudní řád správní a konečně také zákon č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu.

¹² V komentářové literatuře lze nalézt jiný výčet: a) právo na soud, na přístup k soudu, resp. právo na přístup k zákonem stanovenému orgánu, který poskytuje ochranu, b) zákonem stanovený postup a upravený proces, c) spravedlivé rozhodnutí, d) efektivní prostředky nápravy, e) nárok na náhradu za nespravedlivé rozhodnutí. Osobně se domnívám, že již zde by měla být uvedena také nezávislost a nestrannost soudu, neboť se jedná o jednu z fundamentálních zásad explicitě zmíněnou v textu ustanovení, na které spočívá soudnictví. Také formulaci náhrady za nespravedlivé rozhodnutí považuji za problematickou. Srov. Listina základních práv a svobod: komentář. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 728.

4. právo na spravedlivé rozhodnutí
5. právo na efektivní prostředky nápravy
6. právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

V následujících člancích se k nim přidávají:

1. právo na zákonného soudce
2. právo na projednání v přiměřené době (t. j. bez zbytečných průtahů)
3. právo na veřejné projednání s osobní účastí
4. právo navrhopvat a vyjadřovat se k důkazům
5. právo na právní pomoc, obhajobu a tlumočníka
6. některé specifické zásady pro trestní řízení (*in dubio pro reo*, presumpce nevinny a pod.).

Konečně, soudní rozhodovací praxe některé z těchto principů dotvořila,¹³ čímž vznikly osobité dílčí zásady; někteří se považují za samostatné principy, dle mého názoru, jelikož ze své povahy vyplývají z hlavních principů, jsou pod tyto elementární principy ve větší míře podřaditelné. Jedná se zejména o:

1. zákaz odepření spravedlnosti
2. zákaz soudcovské libovůle a soudcovského aktivismu
3. právo na náležité odůvodnění
4. hodnocení důkazů způsobem, aby skutková zjištění nebyla v extrémním nesouladu s provedenými důkazy
5. vyloučení možnosti opomenutých důkazů
6. vyloučení překvapivých rozhodnutí apod.

Výše uvedené rozdělení je potřebné zejména z hlediska nalezení potenciálních styčných ploch práva na spravedlivý proces a soudcovského minimalismu. Již nyní je však možno konstatovat, že některé z jednotlivých principů vykazují určitou míru podobnosti, příbuznosti či spojitosti v nazírání na jejich obsah.

2. Soudcovský minimalismus

Obsáhnout s konečnou přesností soudcovský minimalismus je úkol poněkud nesnadný, prvotní představy o obsahu a rozsahu této koncepce povětšinou směřují k soudci, jenž rozhoduje stroze (t. j. jeho výsledná rozhodnutí se

¹³ To uznává i komentářová literatura citovaná v předchozí poznámce.

vyznačují stručností a jsou krátká) za užití minimálního počtu argumentů, přičemž mnohým také na mysl vyvstane soudce, který se ještě před samotným věcným posouzením snaží jemu předloženou věc odmítnout a nepřipustit ji z procesních důvodů. Takové pojetí však není zdaleka přesné, přestože jednotlivá pojetí či představy o minimalismu se mohou v určitých ohledech lišit.¹⁴

Pomyslným „otcem zakladatelem“ teorie o soudcovském minimalismu je harvardský profesor Cass Sunstein, podle kterého lze soudcovský minimalismus označit za teorii soudcovského rozhodování, která je v současné době vlastní vrcholným soudům (minimálně tedy Nejvyššímu soudu ve Spojených státech amerických), neboť ty rozhodují složité případy ústavního práva takovým způsobem, že rozhodnou jim předloženou věc, nechají však tu nejdůležitější otázku, která je s danou věcí spojena, nerozhodnoutou.¹⁵ Jinými slovy, jedná se o ucelený teoretický koncept podávající svébytný soubor tvrzení o tom, jak by soudci měli v rámci soudcovského rozhodování postupovat.

Na rozdíl od mnoha jiných teorií, soudcovský minimalismus primárně ne cílí na podání pomyslného návodu na interpretaci právních otázek v případech obsažených, ale zaměřuje se především na samotnou povahu přístupu k rozhodování a právnímu případu jako takovému. Soudcovský minimalismus se tak primárně nezabývá otázkou, jakým způsobem či jakou metodou má soudce interpretovat určité právní normy, t. j. nepodává konkrétní instrukce, zda v tom kterém případě zvolit metodu jazykovou či teleologickou apod.¹⁶ Činí tak na rozdíl např. od originalismu¹⁷ či aktualismu,¹⁸ jež v sobě imanentně obsahují

¹⁴ Soudcovský minimalismus jako takový lze ostatně rozdělit na dva hlavní proudy: racionální minimalismus a minimalismus podle představ Edmunda Burkeho (tzv. Burkenův minimalismus). Dané rozdělení učinil již Sunstein, srov. SUNSTEIN, C. R.: *Constitutional Personae*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 68 a násl.

¹⁵ SUNSTEIN, C. R.: *One case at a time: Judicial minimalism on the Supreme Court*. Cambridge: Harvard University Press, 2001, s. 3 a násl.

¹⁶ V českém prostředí lze poukázat např. na Jana Wintera, který přehledně vystihuje základní metody interpretace. Viz WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, 229 s. ISBN 978-80-87284-36-0.

¹⁷ Jedná se o interpretační doktrínu, jež interpretuje předmět interpretace prostřednictvím původního významu (popř. původního veřejného porozumění) v době přijetí textu, např. Ústavy. Originalismus je tedy spojován především s historickým teleologickým výkladem. Pro více informací srov. BORK, R. H.: *Original Intent: The Only Legitimate Basis for Constitutional Decision Making*. In: *Judges' Journal*, roč. 26, 1987, č. 3, s. 13 – 17 nebo SCALIA, A.: *Originalism: The Lesser Evil*. In: *University of Cincinnati Law Review*, roč. 57, 1989, č. 3, s. 849 – 866.

¹⁸ Aktualismus, nebo také „živý konstitucionalismus“ nebo „doktrína živoucí ústavy“ preferuje interpretaci textu nikoli v době jeho přijetí, ale v samotné době interpretace (jakkoli dlouhý

výběr, resp. preferenci konkrétní interpretační metody, kterou bude soudce ve většině případů aplikovat (byť se nemusí jednat o metodu jedinou, daná metoda bude považována za stěžejní, mající často převládající vliv).¹⁹

Koncept soudcovského minimalismu se však soustřeďuje na otázky interpretaci předcházející, t. j. jak, v jaké šíři či hloubce (viz dále) by měl soudce případ, popř. právní otázku či otázky uchopit, nežli ji začne interpretovat.²⁰ Minimalismus totiž před samotnou interpretací, před samotným vážením míry relevance jednotlivých argumentů určuje, jak by soudce měl právní otázku (re) definovat ještě před tím, než s ní bude dále v rámci interpretace a aplikace práva pracovat.

Soudcovský minimalismus a modelaci právní otázky definují zejména dva principy: úzkost a povrchnost rozhodování.²¹ Úzkost v rozhodování znamená důsledné omezení rozsahu rozhodování pouze na nezbytné otázky, které musí být pro vyřešení právní věci rozhodnuty. Soudce se tak zabývá pouze právními otázkami, jež jsou nevyhnutelně nutné pro vyřešení daného případu na základě konkrétního skutkového stavu; soudce přitom nemá snahu dané závěry zobecnit do obecného právního pravidla nebo teorie. Soudce – minimalista tedy do rozhodnutí nezahrnuje otázky analogicky podobné či související, aby vytvořil rozhodnutí, které by *pro futuro* představovalo obecné judikatorní východisko a bylo tak vodítkem pro rozhodovací praxi v dané právní oblasti.

Druhým znakem minimalistického rozhodování je povrchnost (mělkost). Ta znamená, že soudce minimalista nejde v právních otázkách tzv. do hloubky, t. j. snaží se rozhodnout konkrétní případ, aniž by se vyjádřil k jádru právního problému. Činí tak z mimo jiné z důvodu, neb jádrem právního problému jsou často nejkontroverznější či nejspornější společenské otázky, na jejichž řešení

časový úsek uplynul), neboť do popředí staví nutnost reflektovat (nejen) společenské změny současné společnosti a účel, který by daná právní úprava měla nyní plnit. Srov. např. WALUCHOW, W. J.: Democracy and the Living Tree Constitution. In: Drake Law Review, roč. 59, 2011, č. 4, s. 1001-1046 nebo WILKINSON, R.: Interpreting a Living Constitution. In: North East Law Review, roč. 3, 2015, č. 1, s. 7 – 13.

¹⁹ Z tohoto důvodu se následně originalismus považuje spíše za konzervativní přístup, doktrína živoucí ústavy za přístup liberální (byť to samozřejmě nelze brát ve všech případech). Srov. např. GREENE, J. – PERSILY, N. – ANSOLABEHRE, S.: Profiling Originalism. In: Columbia Law Review, roč. 111, 2011, č. 2, s. 356 a násled.

²⁰ Nepodává tak ani vodítka, zda obecné pojmy vykládat restriktivně či extenzivně.

²¹ Tyto znaky minimalistických rozhodnutí definoval Sunstein, v originále „narrowness“ čili úzkost, „shallowness“ coby povrchnost. Viz SUNSTEIN, C. R.: One case at a time: Judicial minimalism on the Supreme Court. Cambridge: Harvard University Press, 2001, s. 10 a násled.

není ve společnosti shoda. V takových případech Sunstein navrhuje uchýlit se k tzv. neúplné teoretické dohodě.²² Ta může být dvojí, za prvé, dohoda o konkrétních skutečnostech na základě neshod a nejistoty ohledně základů těchto konkrétních údajů nebo za druhé, dohody o abstrakci mezi neshodami nebo nejistotou ohledně konkrétního významu těchto abstrakcí.²³

Sunsteinovo pojetí představuje prvotní vymezení soudcovského minimalismu, jakési základy, se kterými nelze než souhlasit. Zároveň však za soudcovský minimalismus může být považován i způsob či styl procesního vyřizování spisů, t. j. definování si právní otázky pro účely procesního posouzení případu (v praxi se bude jednat o procesní normy přípustnosti předcházející věcnému posouzení). Soudcovský minimalismus poté vymezují jako přístup k soudcovskému rozhodování, kdy soudce v prvotní fázi může vymezením právní otázky ovlivnit přípustnost konkrétní věci jako celku; sekundární fáze se posléze ztotožňuje s koncepcí Sunsteina. Také je nutno rozlišit minimalismus z pohledu osoby, orgánu či instituce, jež rozhodnutí považuje za (ne)minimalistické – předně samotný soudce může své rozhodnutí pokládat za minimalistické, no totéž mohou (bez ohledu na názor soudce – zpravodaje) činit také soudy, které s tím-kterým rozhodnutím následně pracují (např. z důvodu, že jsou jim vázány).

3. Staří přátelé či věční oponenti?

Navýsost zajímavou otázkou se jeví potenciální možnost porušení práva na spravedlivý proces v případě minimalistického rozhodování. Jinými slovy, lze nastolit otázku, zda rozhodování soudce-minimalisty může být neslučitelné, popř. ve větší či menší kolizi, s některými z výše uvedených komponentů práva na spravedlivý proces. O to více kontroverznější otázkou by bylo se ptát, zda, naopak, soudcovský minimalismus není s právem na spravedlivý proces ve vzájemné symbióze, t. j. zdali je žádoucí přistupovat v rozhodovací činnosti minimalisticky. Jelikož však bohužel nyní není prostoru ani prostředků k pečlivé a všepostihující analýze, jež by si tato problematika jistě zasloužila, níže nastíněně představuje prozatímní soubor úvah a tezí, podpořených judikaturou,

²² S tímto konceptem Sunstein pracuje zejména v jeho knize *Legal Reasoning and Political Conflict*. Srov. SUNSTEIN, C. R.: *Legal Reasoning and Political Conflict*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 46 a násl.

²³ SUNSTEIN, C. R.: *One case at a time: Judicial minimalism on the Supreme Court*. Cambridge : Harvard University Press, 2001, s. 11.

odbornými názory a statistikami. Potenciální společné průniky soudcovského minimalismu lze uvažovat zejména (nikoli tedy výlučně) u následujících principů práva na spravedlivý proces: (1) zákaz soudcovské libovůle a soudcovského aktivismu, (2) právo na nepřiměřenou délku řízení, (3) právo na náhradu škody způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, (4) právo na náležité odůvodnění a (5) právo na zákonné a spravedlivé odůvodnění.

3.1 Zákaz soudcovského aktivismu a soudcovské libovůle

Na první pohled se může zdát, že požadavek na zdržení se soudcovského aktivismu se soudcovským minimalismem nekoliduje, spíše naopak. Záleží však na vymezení, co je soudcovským aktivismem míněno. Například Zdeněk Kühn rozlišuje dvě formy nazírání na soudcovský aktivismus – *stricto sensu* a *largo sensu*.²⁴ Aktivismem *stricto sensu* rozumí vykládání a spoluvytváření vysoce neurčitých právních principů nebo norem, event. řešení normativních konfliktů s ohledem na fikci bezrozpornosti právního systému, nebo také modifikaci apriorních významů právních norem v případě rozporu tohoto významu s účelem právní normy v individuálním případě.²⁵ Soudce bude aktivistou *largo sensu* v případě, kdy to které rozhodnutí bude mít dalekosáhlý dopad na politiku.²⁶

Soudcovský aktivismus je považován za nežádoucí jev, který je asociován s porušením principu dělby moci v právním státě. Systém brzd a rovnovah byl vytvořen k zaručení této nezávislosti justice nejen ve smyslu, že ostatní složky moci nebudou nepřiměřeně zasahovat do otázek soudní moci, ale také naopak, že justice se nebude uchylovat k zásahům do moci zákonodárné a výkonné. Totéž platí i pro Ústavní soud, který by (dle své vlastní judikatury) měl respektovat autonomní vůli zákonodárce, dokonce zachovávat princip sebeomezení či zdrženlivosti (v orig. *judicial self-restraint doctrine*) – ten Ústavní soud považuje za jeden z fundamentálních principů ovládající ústavní soudnictví v demokratických právních státech,²⁷ tzv. vyvarovat se přílišného aktivismu a nezasahovat do otázek náležející do oblasti působnosti mimo moc soudní.²⁸

²⁴ KÜHN, Z.: Judicializace politiky aneb hrozí nám soudcovský stát? Část I. In: Jiné právo [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2006/11/judicializace-politiky-aneb-hroz-nm.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).

²⁵ Jak uvádí, tato rozhodnutí mají obvykle význačný společenský dopad. Srov. tamtéž.

²⁶ Jakkoli je však obtížné blíže konkretizovat „dalekosáhlý dopad na politiku“. Srov. tamtéž.

²⁷ Srov. např. usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 17/14 ze dne 13. 1. 2015 (U 2/76 SbNU 909).

²⁸ Nadmíru zajímavé je odlišné stanovisko ústavního soudce Vladimíra Sedláčka ve věci mož-

Argument dělbou moci je zároveň jedním z hlavních argumentů pro užití soudcovského minimalismu, a to včetně tvrzení, že soudci, protože nejsou voleni – a tak je tomu i v případě českého a slovenského právního řádu – mají rozhodovat umírněně a tím tak co nejméně zasahovat do činnosti zákonodárského sboru. Právě zákonodárský sbor, který byl ustanoven po předchozím řádném volebním procesu, je lidem legitimován k rozhodování všech veřejných záležitostí, t. j. včetně politických, vysoce citlivých a také kontroverzních otázek.²⁹ Minimalisté tak brojí proti soudcovskému aktivismu a soudnímu rozhodování tzv. politických otázek, které náleží zákonodárné moci, nikoli moci soudní. S tím pak souvisí i názor, že zastupitelská tělesa (Parlament apod.) mají k projednání těchto kontroverzních veřejných otázek lepší časové i organizační podmínky (navíc mají k dispozici různé pomocné výbory a jiné podpůrné orgány). Zůstává otázkou, zda by z hlediska míry legitimacy mělo vůči veřejnosti větší míru akceptace řešení, které by bylo přijato Parlamentem (t. j. v případě České republiky 200 poslanci a 81 senátory) či zda by společnost přijala řešení komplexní a kontroverzní otázky od soudců. Patrně krajní případ, kdy by byla takováto otázka rozhodnuta samosoudcem, byť erudovaným a uznávaným, by k dostatečné legitimitě nepostačoval (stejný závěr lze učinit o trojčlenném soudním senátu); v případě pléna Ústavního soudu však odpověď není zdaleka tak jednoznačná, záleželo by na konkrétních okolnostech, např. i na počtu odlišných či nesouhlasných stanovisek.³⁰

Vrátíme-li se však k postu Zdeňka Kuhna, ten říká, že výše definované formy soudcovského aktivismu jsou v dnešní době nezbytné, neboť soudy – zejména pak ty vrcholné – se musí vypořádat se složitými kauzami postavenými na neurčitém textovém znění zákona,³¹ jež je výsledkem politického působení vlády i zákonodárského sboru. Soudcovský minimalismus tak může přispět v některých

nosti osvojení dítěte registrovanými partnery (včetně přínosného shrnutí judikatury týkající se soudcovského aktivismu). Srov. nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/15 ze dne 14. 6. 2016 (N 110/81 SbNU 729; 234/2016 Sb.).

²⁹ Kromě argumentu dělbou moci se užití soudcovského minimalismu zdůvodňuje také samotnou „judiciální povahou“ soudů, které, pokud představují nezávislá (byť legitimní) tělesa oprávněna rozhodovat o jednotlivých právech a povinnostech jednotlivců, včetně lidských práv, by měla postupovat minimalisticky. Pro více informací viz PETERS, Ch. J.: *Assessing the New Judicial Minimalism*. In: *Columbia Law Review*, roč. 100, 2000, č. 6, s. 1457 a násl.

³⁰ Například v kauze tzv. domácích porodů bylo vydáno celkem devět odlišných stanovisek, což při celkovém počtu patnácti ústavních soudců vyvolává otázky o akceptovatelnosti v rozhodnutí uvedeného závěru. Viz usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 26/11 ze dne 28. 2. 2012.

³¹ KÜHN, Z.: *Judicializace politiky aneb hrozí nám soudcovský stát? Část I*. In: *Jiné právo*

případech k nevybočení soudců ze své role, co by součástí moci soudní, zároveň však, pokud již daný případ před soud napadl, soudce z povahy své činnosti ji musí určitým způsobem rozhodnout. Ve výsledku pak tedy bude záležet také na ostatních atributech práva na spravedlivý proces (např. náležité odůvodnění) nebo rovněž na skutečnosti, zda zde již existuje přílehlavá judikatura (a zda se jí soudce bude cítit vázán), než bude možné uzavřít, zda byl soudce v dané věci nepřiměřeně aktivistický.

Od soudcovského aktivismu je jenom krůček k soudcovské libovůli; zatímco však soudcovský aktivismus znamená vystoupení soudce z moci soudní a jeho vměšování se do záležitostí ostatních složek moci (byť prostřednictvím soudního rozhodování), soudcovská libovůle se vztahuje k rozhodování jako takovému. Soudcovská libovůle³² také představuje nežádoucí jev ve svém důsledku porušující právo na spravedlivý proces, neboť v případě soudcovské libovůle soudci vystoupí z mezí daných jim zákonem (či ústavním pořádkem), popř. rozhodnou v rámci diskrečního oprávnění bez racionálního argumentačního základu. Princip zamezení libovůle je proto v judikatuře Ústavního soudu spojován zejména s požadavkem náležitého odůvodnění, neboť „*dodržování povinnosti odůvodnit rozhodnutí má zaručit transparentnost a kontrolovatelnost rozhodování soudů a vyloučit libovůli, o kterou půjde též v případě, že nejsou zřejmé důvody, pro které bylo rozhodnuto tím, či oním způsobem*“.³³

3.2 Právo na přiměřenou délku řízení

Je bez pochyby žádoucí, aby účastníkům bylo zajištěno spravedlivé rozhodnutí ve věci. Je však také žádoucí, aby kýženého výsledku bylo dosaženo při dodržení určitého časového odstupu od začátku soudního sporu, neboť spravedlnost dosáhnutá po několika desetiletích je sice stále spravedlností, no pro konkrétní osoby již nemusí mít velkého významu. Jinými slovy, účastníci soudního řízení mají v rámci práva na spravedlivý proces rovněž právo, aby jejich věc byla projednána v přiměřené době, t. j. aby od podání žaloby či jiného

[online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2006/11/judicializace-politiky-aneb-hroz-nm.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).

³² Nejen soudcovská libovůle, Ústavní soud dovodil, že čl. 1 Ústavy je úzce provázán i se zákazem libovůle ze strany státní moci obsaženým v čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 Listiny, t. j. všech státních orgánů vykonávajících veřejnou moc. Srov. náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/17 ze dne 27. 3. 2018 (81/2018 Sb.) v kauze přezkumu tzv. protikuřáckého zákona.

³³ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 186/17 ze dne 29. 5. 2018.

návrhu do doby vydání rozhodnutí soudu neuplynula nepřiměřená doba; ať už v řízení byly shledány průtahy či nikoli.³⁴ Časové rozmezí, které se dá považovat za nepřiměřené, samozřejmě závisí od konkrétních okolnostech každého jednotlivého případu. Nelze tedy *a priori* stanovit dobu, po překročení které bude každé soudní řízení bez dalšího považováno za nepřiměřeně dlouhé.³⁵ Prvotní rozhodnutí ESLP v otázce nepřiměřené délky řízení poukazuje na tři kritéria, a to složitost případu, způsob chování stěžovatele a způsob chování (postup) vnitrostátních orgánů.³⁶ České soudy, v čele se soudem Nejvyšším a Ústavním, daná kritéria rozpracovávají do výsledných čtyř kategorií: složitosti případu, chování poškozeného, postup příslušných orgánů a význam předmětu řízení pro poškozeného.³⁷

Soudcovský minimalismus s nepřiměřenou délkou řízení souvisí v tom smyslu, že zastánci minimalismu formulují předpoklad, že rozhodování minimalistickým způsobem představuje efektivnější formu způsobu vyřizování napadnutých věcí.³⁸ Jedná se tedy ryze o pragmatický argument poukazující v prvé řadě na větší efektivitu v rozhodování, což se promítá nejen do celkové délky jednotlivých řízení, ale také do celkového počtu vyřešených věcí. Bude totiž platit, že v případě stejných výchozích podmínek (co do počtu a složitosti věcí, procesní aktivity účastníků i kapacitních možností právního i administrativního aparátu soudu), že soudce minimalista bude schopen za stejné časové období vyřešit a uzavřít větší počet případů, nežli jeho kolega nepostupující v duchu soudcovského minimalismu. Výše uvedené by tak z hlediska

³⁴ Nejvyšší soud České republiky vydal Stanovisko o posuzování nepřiměřené délky řízení ve spojitosti s právem na náhradu nemajetkové újmy, ve kterém tyto dva pojmy důsledně odlišuje. Uvádí, že „*průtahy v řízení jsou jevem, kdy soud (či jiný státní orgán) nekoná v zákonem stanovené či přiměřené době, a jde tedy zpravidla (nikoliv však vždy) o příčinu nepřiměřené délky řízení. K porušení práva na přiměřenou délku řízení však dochází tehdy, jestliže řízení trvá nepřiměřeně dlouhou dobu, a to bez ohledu na to, zda v daném případě byly zaznamenány průtahy ze strany příslušného orgánu.*“ Srov. Stanovisko občanskoprávního a obchodního Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. 4. 2011, Cpjn 206/2010.

³⁵ Přehledně tuto problematiku, včetně konkrétních případů rozhodovací praxe ESLP, pojímá např. HADAMČÍK, L.: V přiměřené lhůtě: odčinění nemajetkové újmy způsobené nepřiměřenou délkou soudního řízení. Praha : Leges, 2016, s. 46 a násl.

³⁶ Srov. Rozsudek ESLP ve věci Axen v. Německo ze dne 8. 12. 1983, stížnost č. 8273/78.

³⁷ Srov. např. nálezn. sp. zn. IV. ÚS 2800/16 ze dne 5. 10. 2017.

³⁸ Opět s odkazem na potřebu nalézt „neúplnou teoretickou dohodu“, která představuje nezbytný a zároveň všudypřítomný jev při rozhodování *hard cases* v oblasti ústavního práva. Blíže srov. SUNSTEIN, C. R.: Beyond Judicial Minimalism. In: Tulsa Law Review, roč. 43, 2008, č. 4, s. 829.

nákladovosti představovalo efektivnější řešení, a to i ve smyslu personálního obsazení a požadavků na počty soudců, případně soudních asistentů.

Úvaha však není zdaleka tak jednoduchá. Na celkovou délku řízení má vliv mnoho dalších mimosoudních subjektů (správní orgány, soudní znalci apod.), jejichž procesní aktivita nemůže být soudem v plné míře ovlivněna – soudcovský minimalismus by tedy teoreticky mohl urychlit postup toliko samotného soudu, což by ale nemuselo v každém případě vést k rychlému výsledku řízení. Ani skutečně „rychlé“ řízení v jednom stupni soudní soustavy totiž nemusí ve výsledku znamenat rychlé řízení jako celek při podání opravných prostředků. V tomto ohledu by si jistě detailnější analýzu zasloužila teze, zda minimalistickým rozhodováním dochází k menší chybovosti soudních rozhodnutí, či naopak, zda minimalistická rozhodnutí jsou častěji předmětem zrušujících (kasačních) rozhodnutí soudů rozhodujících o řádných a mimořádných opravných prostředcích. Sami minimalisté totiž tvrdí, že kromě snižování nákladů na jednotlivé rozhodnutí snižuje minimalismus také náklady na chybovost rozhodnutí.³⁹ Osobně se však domnívám, že takováto studia by byla – už jen z metodologického hlediska – velmi problematicky zpracovatelná.

Konečně, nelze nezmínit také argument, že soudcovský minimalismus a lákadlo zvýšení produktivity s ním spojené v sobě představuje jisté riziko, že soudci se k němu budou uchýlovat nikoli z důvodů žádoucích (jako výše zmíněný argument dělbou moci), ale z důvodu prosté vidiny ulehčení si práce a relativně snadného a rychlého snížení počtu nevyřízených věcí. Soudcovský minimalismus tak může ztělesňovat známé české pořekadlo „dobrý sluha, ale zlý pán“, neboť přestože může přispět k rychle viditelným změnám v počtu skončených věcí, může také snadno překročit mez profesní odpovědnosti soudců za řádné a pečlivé vedení sporu, jež má svůj odraz minimálně v rovině soudcovské profesní etiky.⁴⁰

³⁹ Viz KOSAŘ, D.: Minimalismus vs. detailní krajinomalba. In: Jiné právo [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2009/05/minimalismus-vs-detailni-krajinomalba.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).

⁴⁰ Viz např. Etické zásady chování soudců, které v čl. 1 odst. 1 předpokládají svědomitý výklad a aplikaci zákona, rovněž čl. 4 odst. 4 stanoví, že soudce plní všechny své povinnosti podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Srov. Etické zásady chování soudců, schváleny 15. Shromážděním zástupců sekci SU ČR dne 26. 11. 2005.

3.2.1 Právo na náhradu škody způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem

Jedním z následných prostředků právní ochrany, pokud není ve vztahu k jednotlivci dodrženo práva na přiměřenou délku řízení, je možnost domáhat se náhrady škody. Dané právo garantuje již Listina v čl. 36 odst. 3,⁴¹ odst. 4 potom v podrobnostech odkáže na speciální zákon, kterým je zákon č. 82/1998 Sb. o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Jak poznamenal Nejvyšší soud, nepřiměřená délka řízení tak představuje samostatný titul zakládající nárok na náhradu nemajetkové újmy způsobené nesprávným úředním postupem ve smyslu § 13 odst. 1 věty druhé a třetí zákona o odpovědnosti státu.⁴² Aby mohla být újma skutečně soudem konstatována a následně odškodněna, musí dojít k naplnění tří základních podmínek: prokázaná nepřiměřená délka řízení, vzniklá újma a příčinná souvislost.⁴³ Celková výše odškodnění se následně vypočítá podle kritérií určujících přiměřenost délky řízení – základ částky je stanoven podle délky řízení v letech, ostatní kritéria (v řádu desítek procent) daný základ snižují či zvyšují.⁴⁴

Již výše bylo naznačeno, že minimalistické rozhodování je jeho zastánci považováno za výhodnější a efektivnější v tom smyslu, že snižuje náklady na rozhodnutí. Jedním z reálných dopadů, který by byl konkrétně vyjádřitelný a zjistitelný v penězích (nepostačuje-li omluva), by mohla být právě skutečnost, že v případě minimalistických rozhodování nebude potřeba odškodnění újmy za nesprávný úřední postup způsobený nepřiměřenou délkou řízení, neb v případě minimalistických rozhodnutí jich bude daleko méně. I tento předpoklad je však problematicky prokazatelný, neb by bylo zapotřebí získat statistiky všech případů, ve kterých došlo k odškodnění této újmy a tato rozhodnutí

⁴¹ Čl. 36 odst. 3 Listiny výslovně stanoví: „Každý má právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem.“

⁴² Srov. Stanovisko občanskoprávního a obchodního Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. 4. 2011, Cpin 206/2010.

⁴³ Zde pouze opět odkáží na literaturu tomuto tématu se podrobně věnující. Viz např. HADAMČÍK, L.: V přiměřené lhůtě: odčinění nemajetkové újmy způsobené nepřiměřenou délkou soudního řízení. Praha : Leges, 2016, s. 78 a násl.

⁴⁴ Srov. např. Metodika pro výpočet částky přiměřeného zadostiučinění za nepřiměřenou délku řízení [online]. Dostupné na internete: http://eagri.cz/public/web/file/503425/Methodika_pro_vypocet_castky_zadostiučineni.pdf (navštívené dne 18. 2. 2018).

následně podrobit analýze, zda se jednalo o rozhodnutí maximalistická. I kdyby ano, konkrétní výše přisouzené částky se odvíjí kupříkladu i od způsobené újmy či jiných faktorů, které jsou soudcem neovlivnitelné, skutečná výpovědní hodnota finálně přiznané částky tedy bez filtrace obdobných faktorů nemá odpovídající výpovědní hodnotu. Stejně tak je potenciálně představitelná i situace, kdy výsledné rozhodnutí bude minimalistické, no řízení jako celek bude vykazovat znaky nepřiměřené délky. Ani v tomto případě nelze dospět k jednoznačnému závěru, že minimalistické rozhodnutí bude naplňovat právo na přiměřenou délku řízení (a předcházet tak nákladů státu za odškodňování újmy v případech její nepřiměřenosti) lépe nežli rozhodnutí neminimalistické.

Konečně, byť by se nejednalo přímo o nesprávný úřední postup či nezákonné rozhodnutí, minimalisté upozorňují na skutečnost, že soudci ve skutečném světě nemusí mít dostatečné množství informací (lze-li je v některých případech vůbec mít) o potenciálních dopadech jejich rozhodnutí na společnost a každodenní životy fyzických či právnických osob.⁴⁵ Předkládají proto tezi, že minimalistické rozhodnutí sebou jednoduše přináší větší míru jistoty a obezřetnosti, potřebnou v situacích nejistoty ohledně budoucího vývoje či všemožných důsledků, neboť důsledky a případné újmy minimalistického rozhodnutí budou z povahy věci méně závažné, než u rozhodnutí neminimalistického.

3.3 Právo na náležité odůvodnění rozhodnutí

Patrně nejsnáze představitelnou potenciální styčnou plochou soudcovského minimalismu a práva na spravedlivý proces je právo na náležité odůvodnění rozhodnutí. Ústavní soud považuje požadavek na řádné odůvodnění za jeden ze základních atributů spravedlivého procesu a přiznává mu zásadní význam, neboť *„jeho účelem je mimo jiné zaručení transparentnosti a kontrolovatelnosti rozhodování soudů, vyloučení libovůle a samozřejmě též zajištění legitimacy soudního rozhodnutí zejména v očích účastníků soudního řízení. Absence řádného odůvodnění rozhodnutí proto působí nejen jeho nepřezkoumatelnost, ale zpravidla též protiústavnost.“*⁴⁶ Odpověď na otázku, jak by takové řádné a náležité odůvodnění mělo reálně vypadat, však záleží na konkrétním případě – sám Ústavní soud (stejně jako ESLP) připouští, že existují i případy, ve kterých se

⁴⁵ Podle Sunsteina je nedostatek informací jednou z příčin složitosti případu, ve kterých je právě vhodné přiklonit se k minimalismu. Viz SUNSTEIN, C. R.: *One case at a time: Judicial minimalism on the Supreme Court*. Cambridge: Harvard University Press, 2001, s. 5.

⁴⁶ Srov. nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3161/13 ze dne 2. 12. 2013 (N 207/71 SbNU 455).

požadavky na náležité odůvodnění mohou lišit (a to směrem k umožnění „méně precizního“ odůvodnění), popř. rozhodnutí nemusí být odůvodněno vůbec.⁴⁷ Z odůvodnění musí být předně patrno, jaká skutková tvrzení vzal soud za prokázané, pokud soud nevyhoví návrhům účastníkům na provedení dalších důkazů,⁴⁸ musí toto své rozhodnutí v odůvodnění odůvodnit.⁴⁹ Dále odůvodnění musí obsahovat informace, na základě jakých (relevantních) argumentů dospěl soud k výroku rozhodnutí, přičemž soud se musí vypořádat také s námitkami účastníků řízení, a to v míře jejich závažnosti.⁵⁰ Jako celek tak výsledné odůvodnění musí přesvědčivě osvětlit účastníkovi řízení, proč a z jakých důvodů bylo rozhodnuto tím kterým způsobem, a vyloučit tak tzv. překvapivá rozhodnutí.⁵¹

Přestože soudcovský minimalismus není vnímán a priori jako pejorativní pojem, nezřídka bývá spojován právě s nedostatkem řádného a náležitého odůvodnění, neboť může panovat představa, že soudce – minimalista užije v rozhodnutí tak málo argumentů, které ve výsledku nebudou s to naplnit výše naznačené požadavky. Soudcovský minimalismus však ve své teoretické podobě daná kritéria naplňuje, neboť minimalistovi nic nebrání rozhodnout danou věc (sice úzce a mělce vymezenou) způsobem vykazujícím řádné a náležité odůvodnění. Sám Sunstein však přiznává, že soudcovský minimalismus nelze užít na všechny typy případů, u některých ze slavných amerických rozhodnutí dokonce kvituje jejich hloubku a šíři.⁵² Jelikož minimalisté tendují k rozhodování především na základě zákona, pod který se snaží subsumovat konkrétní okolnosti

⁴⁷ Výslovně uvádí např. možnost neodůvodňovat rozhodnutí vrchních soudů (Nejvyššího soudu) o věcné příslušnosti soudu v civilním řízení (ve smyslu § 104a o. s. ř. ve spojení s § 169 odst. 2 o. s. ř.). Viz náleží Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3161/13 ze dne 2. 12. 2013 (N 207/71 SbNU 455). Ústavní soud však dovodil, že dané ustanovení je však třeba vykládat restriktivně – srov. náleží Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 904/08 ze dne 1. 6. 2010 (N 118/57 SbNU 455).

⁴⁸ Což je další dílčí komponent práva na spravedlivý proces.

⁴⁹ Viz např. náleží Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2006, sp. zn. I. ÚS 437/03.

⁵⁰ Viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 5. 2011, sp. zn. 28 Cdo 4118/2010.

⁵¹ Za překvapivá rozhodnutí (odvolacího soudu v odvolacím řízení) lze považovat zejména taková, „která na základě zjištěného skutkového stavu nebylo možno předvídat, a to z důvodu zásadní změny právního názoru odvolacího soudu, přičemž důsledkem takového rozhodnutí může být porušení základních práv účastníka řízení“. Viz náleží Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 4044/16 ze dne 30. 5. 2017.

⁵² Přestože přiznává, že rozhodnutí jdoucí opravdu do hloubky, t. j. do jádra problému, jsou spíše vzácná, přiznává, že v důležitých momentech demokratické společnosti bylo lepší volbou zvolit rozhodnutí ne-minimalistická. Srov. SUNSTEIN, C. R.: Beyond Judicial Minimalism. In: *Tulsa Law Review*, roč. 43, 2008, č. 4, s. 841, včetně příkladů konkrétních rozhodnutí Nejvyššího soudu USA.

případu, aniž by se pouštěli do výkladu obecných principů či kautel ústavního pořádku, lze se obávat, zda tato preference uchylovat se zejména k zákonným ustanovením postačí při řešení *hard cases* na úrovni Ústavního soudu. Totéž je možno vztáhnout i na rozhodování o lidských právech, Owen Fiss nevhodnost minimalistického rozhodování demonstruje na příkladu lidských práv vězňů ve věznicí Guantanamo.⁵³ V souvislosti s odůvodněním je také nutno podotknout, že minimalismus nepracuje s aspektem délky rozhodnutí, t. j. minimalistické rozhodování není charakterizováno tím, kolik stran zaujímá.⁵⁴

Sestoupíme-li opět do rovin pragmatického uvažování o každodenní soudní praxi a tvorbě odůvodnění rozhodnutí, může soudcovský minimalismus představovat výhodu ve větší míře pravděpodobnosti ohledně dosažení potřebného konsensu mezi jednotlivými soudci. Nerozhoduje-li případ samosoudce, nýbrž soudní senát či dokonce celé plénum, je minimalismus tím, že nejde do úrovně obecnějších otázek, popř. do jejich kontroverzních částí právní, schopen dosáhnout společné dohody snadnějších způsobem, nežli v případě rozhodnutí neminimalistického.⁵⁵ Je totiž pravděpodobnější, že se různí soudci (zastávající rozličné politické, hodnotové či morální názory) shodnou na určitém nutném minimu nežli na širokosáhlém a všeobímajícím odůvodnění. Snadněji jsme také schopni se shodnout na výroku rozhodnutí, přestože nepanuje zdaleka jednota na konkrétních argumentech, popř. na jejich relevanci.

3.3.1 Právo na zákonné a spravedlivé rozhodnutí

Právo na zákonné a spravedlivé odůvodnění úzce souvisí s předchozím právem na řádné a náležité odůvodnění, zároveň však příhodně spojuje i ostatní předešlé partikulární aspekty práva na spravedlivý proces do jednoho, vzájemně úzce propojeného celku. Právo na zákonné rozhodnutí vylučuje soudcovskou

⁵³ Konkrétně dokládá, jak minimalistický způsob rozhodování vedl k legislativě omezující vězňům jejich základní práva, stejně jako paralyzoval Nejvyšší soud USA ve schopnosti o jejich žádostech a stížnost vůbec rozhodovat. Srov. FISS, O.: *Perils of Minimalism*. In: *Theoretical Inquiries in Law*, roč. 9, 2008, č. 2, s. 647 a násl.

⁵⁴ Viz např. diskuze u příspěvku Davida Kosaře na téma soudcovského minimalismu. KOSAŘ, D.: *Minimalismus vs. detailní krajinomalba*. In: *Jiné právo* [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2009/05/minimalismus-vs-detailni-krajinomalba.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).

⁵⁵ Opět se zde vracíme k Sunsteinovi a jeho konceptu neúplné teoretické dohody – viz SUNSTEIN, C. R.: *Legal Reasoning and Political Conflict*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 46 a násl.

libovůli, jak o ní bylo pojednáno v předchozích částech, a vyžaduje rozhodnutí v souladu se zákonnými právními normami (ať už hmotněprávními či procesněprávními). Spravedlivé rozhodnutí bude pak spravedlivým patrně tehdy, pokud rozhodnutí bude naplňovat všechny předpoklady spravedlivého procesu a zákony, na základě kterých bylo rozhodnuto, nebudou vybočovat ze základních právních principů a zásad zjevně nepřiměřeným způsobem. Ústavní soud pak (nejen) sebe staví do role „zodpovědného“ interpreta právního řádu, neboť, dle jeho názoru: *„Nejen legislativní činnost státu tvorbou práva, ale zejména aplikace a interpretace právních předpisů vytváří ve veřejnosti nakonec vědomí toho, co je a co není právem. Stabilitu práva, právní jistotu jednotlivce a v konečném důsledku též míru důvěry občanů v právo a v instituce právního státu jako takové ovlivňuje nakonec zejména to, jakým způsobem orgány aplikující právo přistupují k výkladu právních předpisů. Volně citováno dle eseje Idea práva Gustava Radbrucha, spravedlnosti je vlastní úsilí náležitě posoudit jednotlivý případ a jednotlivého člověka v jejich jedinečnosti. Tomuto úsilí o spravedlnost ve vztahu k jedinečnému případu a jedinečnému člověku se říká slušnost. Radbruch soudí, že požadavek slušnosti nelze nikdy zcela naplnit. Bude však úkolem soudu, aby v tomto jedinečném případě o slušnost k jedinečnému člověku usiloval.“*⁵⁶

K výše zmíněné právní jistotě a předvídatelnosti práva lze učinit poslední poznámku, neboť v souvislosti s minimalismem se jedná patrně o nejvíce problematickou výtku. Je-li za spravedlivé v obecné rovině považováno také rozhodování obdobných případů obdobným způsobem, soudcovský minimalismus může mít na právní jistotu a předvídatelnost práva negativní dopad, neboť rozhodováním pouze konkrétních (úzce a mělce vymezených) případů bez zobecnění *pro futuro* neumožňuje soudům na tento případ navázat, pokud nebudou zcela stejné skutkové okolnosti.⁵⁷ Mohlo by tak dojít k situaci, kdy všechna rozhodnutí budou použitelná toliko a pouze pro daný případ.⁵⁸ Nevytváření

⁵⁶ Srov. nález Ústavního soudu sp. zn. I.ÚS 4004/14, ze dne 22. 9. 2015.

⁵⁷ S tím souvisí i požadavek, že používá-li soud předchozí judikaturu, je povinen uvést konkrétní právní závěry jím přebírané. A to v souvislosti s předchozí částí týkající se náležitého odůvodnění, neboť pouhá citace judikatury dle Ústavního soudu znamená nedostát požadavkům na náležité odůvodnění. Srov. např. <https://www.epravo.cz/top/clanky/k-dilcim-aspektum-povinnosti-soudu-oduvodnovat-rozhodnuti-v-civilnich-vecech-97211.html> a tam uvedený rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 5. 2013, sp. zn. 30 Cdo 1238/2013.

⁵⁸ Někteří upozorňují, že malé krůčky vlastně vyústí v absolutní neschopnost zaujmout nějaký vývojový směr, kterým by se judikatura měla ubírat. Srov. SUNSTEIN, C. R.: Of Snakes and Butterflies: A Reply. In: Columbia Law Review, roč. 106, 2006, č. 8, s. 2241.

východiskové judikatury použitelné do budoucna pro ostatní případy je pak o to více problematictější u vrcholných soudů, jejichž rolí je právě být sjednotelem rozhodovací praxe a poskytovat výkladová vodítka ve složitých případech aplikace práva. Naopak, utvářením judikatury prostřednictvím malými krůčky (nikoli tedy krajním případem způsobujícím již naprostou paralýzu vývoje) je zajištěna možnost pružnější reflexe aktuálních či budoucích poměrů.

Závěr

Dlouhé a vyčerpávající závěry nejsou v tomto případě na místě, neboť předložený příspěvek představuje zejména prvotní vhled do problematiky potenciální kolize práva na spravedlivý proces a soudcovského minimalismu. V případě soudcovského minimalismu jde – zdá se – nakonec hlavně o „konstruktivní použití ticha“⁵⁹ v případě práva na spravedlivý proces o adekvátní zohlednění relevantních specifik každého jednotlivého případu. Konstruktivnost i adekvátní zohlednění relevantních skutečností se přitom bude odvíjet od konkrétních okolností jednotlivých případů; zatímco v některých situacích bude navýsost žádoucí zdržet se širokých a dalekosáhlých rozhodnutí, v případech jiných bude příhodnější (možná až nutné?) obšírné právní posouzení.

Obdobně lze nazírat i na jednotlivé komponenty práva na spravedlivý proces, jež v některých situacích mohou samy stát proti sobě. Příznačně danou situaci shrnul Nejvyšší soud, který konstatoval, že „*při posuzování přiměřenosti délky řízení je nutno vzít v úvahu dvě (zčásti protichůdné) složky práva na spravedlivý proces, které vyplývají z § 6 o. s. ř. Ustanovení § 6 o. s. ř. ukládá soudu, aby v řízení postupoval v součinnosti se všemi účastníky řízení tak, aby ochrana práv byla rychlá a účinná a zároveň aby skutečnosti, které jsou mezi účastníky sporné, byly spolehlivě zjištěny. Přiměřenost délky soudního řízení není hlediskem absolutním, které by mohlo převážet jiné požadavky na soudní rozhodování, jimiž je např. i zmíněná povinnost soudu opřít své rozhodnutí o spolehlivě zjištěný skutkový stav věci, obzvláště v případech, kdy jsou některé skutečnosti mezi účastníky sporné.*“⁶⁰

Jak pravil Seneca, ve spravedlnost je vždy možné doufat – stejně tak činím i směrem ke spravedlivému procesu, ať už se soudcovským minimalismem nebo nikoli.

⁵⁹ V originále „*constructive use of silence*“.

⁶⁰ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 2. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2888/2010.

Použitá literatúra:**Odborné publikace a články:**

- BORK, R. H.: Original Intent: The Only Legitimate Basis for Constitutional Decision Making. In: *Judges' Journal*, roč. 26, 1987, č. 3, s. 13 – 17.
- CLAYTON, R. – TOMLINSON, H.: *Fair trial rights*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2010. 319 s. ISBN 978-0-19-957974-7
- FISS, O.: Perils of Minimalism. In: *Theoretical Inquiries in Law*, roč. 9, 2008, č. 2, s. 634 – 664.
- GREENE, J. – PERSILY, N. – ANSOLABEHHERE, S.: Profiling Originalism. In: *Columbia Law Review*, roč. 111, 2011, č. 2, s. 356 – 418.
- HADAMČÍK, L.: V přiměřené lhůtě: odčinění nemajetkové újmy způsobené nepřiměřenou délkou soudního řízení. Praha : Leges, 2016. 160 s. ISBN 978-80-7502-167-0.
- CHMEL, M. – SYLLOVÁ, J.: Listina základních práv Evropské unie a česká „výjimka“ z Listiny. Praha : Parlament České republiky, 2009. 12 s.
- KOSAŘ, D.: Minimalismus vs. detailní krajinomalba. In: *Jiné právo* [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2009/05/minimalismus-vs-detailni-krajinomalba.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).
- KŮHN, Z.: Judicializace politiky aneb hrozí nám soudcovský stát? Část I. *Jiné právo* [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.com/2006/11/judicializace-politiky-aneb-hroz-nm.html> (navštívené dne 18. 2. 2018).
- LEANZA, P. – PŘIDAL, O.: *The right to a fair trial: article 6 of the European Convention on Human Rights*. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2014. 276 s. European monographs. ISBN 978-90-411-4855-1.
- Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 906 s. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-750-6.
- MOLEK, P.: *Právo na spravedlivý proces*. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 573 s. Ediční řada Lidská práva. ISBN 978-80-7357-748-3
- PETERS, Ch. J.: Assessing the New Judicial Minimalism. In: *Columbia Law Review*, roč. 100, 2000, č. 6, s. 1457 a násl.

- RAINEY, B. – WICKS, E. – OVEY, C.: The European Convention on Human Rights. 6th Ed. Oxford : Oxford University Press, 2014. 654 s. ISBN 978-0-19-965508-3.
- SCALIA, A.: Originalism: The Lesser Evil. In: University of Cincinnati Law Review, roč. 57, 1989, č. 3, s. 849 – 866.
- SUNSTEIN, C. R.: Beyond Judicial Minimalism. In: Tulsa Law Review, roč. 43, 2008, č. 4, s. 825 – 841.
- SUNSTEIN, C. R.: Of Snakes and Butterflies: A Reply. In: Columbia Law Review, roč. 106, 2006, č. 8, s. 2234 – 2244.
- SUNSTEIN, C. R.: Constitutional Personae. Oxford : Oxford University Press, 2015. 171 s. ISBN 978-0-19-022267-3.
- SUNSTEIN, C. R.: Legal Reasoning and Political Conflict. Oxford : Oxford University Press, 1996. 240 s. ISBN 978-0195118049.
- SUNSTEIN, C. R.: One case at a time: Judicial minimalism on the Supreme Court. Cambridge : Harvard University Press, 2001. 290 s. ISBN 0-674-00579-1.
- WALUCHOW, W. J.: Democracy and the Living Tree Constitution. In: Drake Law Review, roč. 59, 2011, č. 4, s. 1001-1046.
- WILKINSON, R.: Interpreting a Living Constitution. In: North East Law Review, roč. 3, 2015, č. 1, s. 7 – 13.
- WINTR, J.: Metody a zásady interpretace práva. Praha : Auditorium, 2013. 229 s. ISBN 978-80-87284-36-0.

Právní předpisy:

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv Evropské unie

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Ústava České republiky

Všeobecná deklarace lidských práv

Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem

Soudní rozhodnutí a stanoviska:

Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 186/17 ze dne 29. 5. 2018.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2006, sp. zn. I. ÚS 437/03.

Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 4044/16 ze dne 30. 5. 2017

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 4004/14, ze dne 22. 9. 2015

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3161/13 ze dne 2. 12. 2013 (N 207/71 SbNU 455)

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 904/08 ze dne 1. 6. 2010 (N 118/57 SbNU 455)

Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/17 ze dne 27. 3. 2018 (81/2018 Sb.)

Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/15 ze dne 14. 6. 2016 (N 110/81 SbNU 729; 234/2016 Sb.)

Usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 26/11 ze dne 28. 2. 2012

Usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 17/14 ze dne 13. 1. 2015 (U 2/76 SbNU 909)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 5. 2011, sp. zn. 28 Cdo 4118/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. 5. 2013, sp. zn. 30 Cdo 1238/2013

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 2. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2888/2010

Rozsudek ESLP ve věci Axen v. Německo ze dne 8. 12. 1983, stížnost č. 8273/78.

Stanovisko občanskoprávního a obchodního Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. 4. 2011, Cpjn 206/2010.

Ostatní:

Etické zásady chování soudců, schváleny 15. shromážděním zástupců sekcí SU ČR dne 26. 11. 2005.

Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (civil limb). European Court of Human Rights, 2017. 84 str. Dostupné na internetu: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf (navštívené dne 18. 2. 2018).

Metodika pro výpočet částky přiměřeného zadostiučinění za nepřiměřenou délku řízení [online]. Dostupné na internete: http://eagri.cz/public/web/file/503425/Methodika_pro_vypocet_castky_zadostiučineni.pdf (navštívené dne 18. 2. 2018).

Kontaktní údaje:

Mgr. Jana Nováková
novakova.jana@mail.muni.cz
Masarykova univerzita v Brně
Právnická fakulta
Veveří 70
611 80 Brno
Česká republika

DILEMY SUDCOVSKÉHO ROZHODOVANIA: SÚDNA ZDRŽANLIVOSŤ A SÚDNY AKTIVIZMUS V JUDIKATÚRE EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA PRÍKLADE NÁBOŽENSKEJ SLOBODY¹

Martin Gregor

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

In many problematic court cases, the Strasbourg judges face a key question: shall they maintain status quo or shall they proceed to the modification of existing conditions in favour of observance of human rights? In this sense, two theories can be identified within the ECtHR's case-law. It is a doctrine of margin of appreciation, as a typical manifestation of judicial restraint, and a method of evolutionary dynamics theory, which is the result of judicial activism. The contribution aims to outline the identified problem in the spheres of freedom of religion (Article 9 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

Abstrakt

V mnohých problematických kauzách stoja štrasburskí sudcovia pred kľúčovou otázkou: zachovajú status quo alebo pristúpia k modifikácii doterajších pomerov v záujme zachovávanía ľudských práv? V tomto zmysle možno v judikatúre ESĽP identifikovať dve teórie. Ide o doktrínu voľného uváženia štátu ako typický prejav sudcovskej zdržanlivosti a metódu evolučnej dynamickej teórie, ktorá býva výsledkom sudcovského aktivizmu. Príspevok sa pokúsi načrtnúť vymedzený problém vo sférach náboženskej slobody (čl. 9 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd).

Keywords: judicial decision-making, ECtHR, European Convention on Human Rights, religious freedom

Kľúčové slová: sudcovské rozhodovanie, ESĽP, Európsky Dohovor o ochrane ľudských práv, náboženská sloboda.

¹ Tento príspevok je výstupom Grantu Univerzity Komenského č. UK/14/2018 s názvom "Náboženská sloboda v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte konfliktu medzi náboženským presvedčením jednotlivca a záujmami spoločnosti".

Úvod

Dilema medzi sudcovskou zdržanlivosťou a súdnym aktivizmom má svoj pôvod v anglo-americkom právnom systéme.² Oba pojmy bývajú charakterizované ako určitý prístup k tvorbe súdnych rozhodnutí. Navzájom sa odlišujú podľa toho, či sudca do tohto procesu vnáša svoj osobný pohľad na verejné záležitosti alebo nie, prípadne svoje presvedčenie podvolí existujúcemu precedensu alebo sa od neho kvôli tomu odkloní.³

V súčasnosti tento problém tvorí jeden z neuralgických bodov rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“). Oba prístupy spôsobujú v očiach verejnosti znepokojenie: zdržanlivosť vyvoláva obavy u ľudskoprávných aktivistov, kým prílišný aktivizmus sa väčšinou dotkne konzervatívneho prostredia. Ako má sudca ESLP rozhodovať? V minulosti sa bolo možné stretnúť aj s názorom, podľa ktorého si obe teórie nemôžu odporovať z dôvodu, že sú spoločne súčasťou metodológie súdneho prieskumu a navzájom sa dopĺňajú.⁴ Dnes prevláda skôr presvedčenie o konflikte týchto metód.

Tento príspevok sa pokúsi analyzovať všeobecné východiská uvedenej sudcovej dilemy a svoje závery sa pokúsi aplikovať na problém náboženskej slobody podľa čl. 9 Dohovoru. Interpretáčnej nuansy tejto slobody môžu byť vynikajúcim nástrojom na verifikáciu všeobecnejších úvah. Základný prínos tohto článku by však mal spočívať práve v lepšom pochopení mechanizmov rozhodovania ESLP v komplexnom meradle, z čoho možno následne deduktívne odvodiť závery aj pre oblasť slobody myslenia, svedomia a náboženstva podľa čl. 9 Dohovoru.

² HOLLAND, K.: *Judicial Activism in the United States*. In: HOLLAND, K. (ed.): *Judicial Activism in Comparative Perspective*. New York : St. Martin Press, 1991, s. 12. Napriek tomu určitá forma revolučného sudcovského aktivizmu sa vyskytovala aj v ranom období sovietskej justície. Pozri: GÁBRIŠ, T.: *Iusmarxizmus ako právny realizmus*. In: GÁBRIŠ, T. a kol.: *Nedogmatická právna veda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017, s. 36.

³ GARNER, B. (ed.): *Black's Law Dictionary*. Eighth Edition. St. Paul : West Publishing, 2004, s. 862 a s. 864.

⁴ MAHONEY, P.: *Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights: Two Sides of the Same Coins*. In: *Human Rights Law Journal*, roč. 11, 1990, č. 1 – 2, s. 59 – 60.

1. Doktrína voľného uváženia štátu ako prejav sudcovskej zdržanlivosti

Najdôležitejším prejavom sudcovskej zdržanlivosti v judikatúre ESLP je teória o voľnom uvážení štátu (*margin of appreciation*).⁵ Pôvod tejto doktríny siaha až ku rozhodovacej činnosti francúzskej Štátnej rady (*Conseil d'Etat*), v rámci ktorej bola využívaná ako meradlo pre posúdenie opodstatnenosti voľného uváženia správnych orgánov (*marge d'appréciation*).⁶ Do judikatúry ESLP prvýkrát prenikla v súvislosti s možnosťou štátu odstúpiť od niektorých zmluvných záväzkov Európskeho dohovoru v prípade vojny alebo iného verejného ohrozenia existencie štátu podľa čl. 15 Konvencie.⁷

Už v kauze *Gréckeho kráľovstva proti Spojenému kráľovstvu* ohľadom opatrení na Cypre, Európska komisia pre ľudské práva konštatovala, že v prípade týchto skutočností prislúcha štátu určitý stupeň diskrečnej právomoci pri prijímaní nevyhnutných opatrení s cieľom zachovania účinnej vlády.⁸ Samotný pojem „*margin of appreciation*“ bol prvýkrát použitý v správe Európskej komisie pre ľudské práva v prípade *Lawless proti Írsku*. Vzhľadom na vysoký stupeň zodpovednosti vlády za ochranu ľudu v prípade ohrozenia existencie štátu, pokladala za nevyhnutné, aby sa vláde ponechala určitá miera diskreície: určitá miera voľného uváženia („*a certain margin of appreciation*“).⁹

V oblasti článkov s limitujúcimi klauzulami (čl. 8 – 11) bola táto doktrína prvýkrát¹⁰ uvedená už v prípade *X. proti Rakúsku*,¹¹ týkajúcom sa vydania

⁵ POPOVIC, D.: Prevailing of Judicial Activism over Self-Restraint in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. In: Creighton Law Review, roč. 42, 2009, č. 1, s. 391.

⁶ BRAUCH, J. A.: The Margin of Appreciation and the Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Threat to the Rule of Law. In: Columbia Journal of European Law, roč. 11, 2005, č. 1, s. 116.

⁷ HUTCHINSON, M. R.: The Margin of Appreciation Doctrine in the European Court of Human Rights. In: International and Comparative Law Quarterly, roč. 48, 1999, č. 3, s. 639.

⁸ Vláda Gréckeho kráľovstva proti vláde Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, sťažnosť č. 176/56, Správa Európskej komisie pre ľudské práva z 26. 9. 1958.

⁹ Gerard Richard Lawless proti Írskej republike, sťažnosť č. 332/57, Správa Európskej komisie pre ľudské práva z 19. 12. 1959 (Ide o správu Európskej komisie, nie o rozhodnutie ESLP z 1. 7. 1961 – pozn. aut.).

¹⁰ Podľa niektorých názorov sa doktrína *margin of appreciation* prvýkrát aplikovala v článkoch s limitačnými klauzulami až vo veci *De Wilde, Ooms and Versyp proti Belgicku* (sťažnosť č. 2832/66 a ďalšie z 18. 6. 1971): „*príslušné belgické orgány v týchto prípadoch neprekročili hranice práva na voľnú úvahu, ktorú čl. 8 ods. 2 ponecháva zmluvným štátom.*“ Pozri: BARINKA, R.: Evropská úmluva o lidských právech a doktrína margin of appreciation: teoretické dimenze problému. In: Právník, roč. 144, 2005, č. 10, s. 1093.

¹¹ *X. proti Rakúsku*, sťažnosť č. 753/60 z 5. 8. 1960.

pacifistických príspevkov, ktoré poškodzovali povesť rakúskej armády. Európska komisia už vtedy podotkla, že čl. 10 Dohovoru ponecháva zmluvným štátom určitú mieru voľného uváženia pri vymedzení limitov slobody prejavu. Výkon tohto oprávnenia však podriadila vlastnej kontrole.¹²

Doktrínu voľného uváženia štátu zásadným spôsobom ovplyvnil rozsudok *Handyside proti Spojenému kráľovstvu*. ESLP odôvodnil jej potrebu poukázaním na neexistenciu jednotného európskeho konceptu morálky. Keďže pohľad na morálku sa v jednotlivých zmluvných štátoch líši, vnútroštátne orgány sú z dôvodu priameho a trvalého kontaktu so svojou krajinou kompetentnejšie rozhodnúť prípadné spory, než medzinárodný tribunál.¹³ Na tomto základe ponechal zmluvným štátom v otázkach mravnosti široký priestor pre voľnú úvahu. Vo svojej rozhodovacej činnosti ESLP vníma demokratický charakter štátov, ktoré pristúpili k Dohovoru a počíta s ich úsilím dobrovoľne dodržiavať ľudské práva.¹⁴ V tomto koncepte sa kontrolný mechanizmus štrasburských orgánov stal iba podporným nástrojom vnútroštátnych jurisdikcií.

Načrtnutý prístup je odzrkadlením požiadavky subsidiarity.¹⁵ V systéme Európskeho Dohovoru má tri formy: hmotnoprávnu, procesnoprávnu a vykonávaciu.¹⁶ Doktrína voľného uváženia štátu vyplýva z hmotnoprávných aspektov subsidiarity, ktorá je založená na primárnej zodpovednosti zmluvných štátov za dodržiavanie práv a slobôd garantovaných Dohovorom a jeho protokolmi. Túto myšlienku možno nájsť nielen v doterajšej judikatúre ESLP,¹⁷ ale od

¹² Yearbook of the European Convention on Human Rights: The European Commission and European Court of Human Rights 1960. Dordrecht : Springer Science, 1961, s. 318.

¹³ *Handyside proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 5493/72 zo 7. 12. 1976, bod 48.

¹⁴ KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 90.

¹⁵ Koncept subsidiarity sa vyvíjal od Aristotela, Tomáša Akvinského, prenikol do sociálneho učenia Katolíckej cirkvi a dnes je spätý aj s rozsahom právomocí EÚ podľa čl. 5 ods. 3 ZEÚ. Subsidiarita v systéme Dohovoru vykazuje výrazné špecifiká od týchto ostatných významov subsidiarity, ktoré tiež nie sú identické, a preto je ich potrebné odlišovať. Pozri: CAROZZA, P.: *Subsidiarity as a Structural Principle of International Human Rights Law*. In: *American Journal of International Law*, roč. 97, 2003, č. 1, s. 41-42.

¹⁶ Procesnoprávna subsidiarita vyplýva z čl. 35 ods. 1 Konvencie, ktorý žiada, aby sťažovateľ vyčerpал všetky vnútroštátne prostriedky nápravy pred tým, ako sa obráti na ESLP. Vykonávacia subsidiarita vyplýva z čl. 46 ods. 1 Dohovoru a spočíva v kompetencii štátu nájsť najlepšie možné spôsoby na odstránenie porušenia ľudského práva, ktoré konštatoval ESLP. K tomu pozri: BESSON, S.: *Subsidiarity in International Human Rights Law – What is Subsidiarity about Human Rights?* In: *The American Journal of Jurisprudence*, roč. 63, 2016, č. 1, s. 83.

¹⁷ ESLP pripísal subsidiarite vo svojej judikatúre rozhodujúci význam (*l'importance cruciale*), pri-

nadobudnutia účinnosti Protokolu č. 15 k Dohovoru bude zakotvená priamo v Preambule s explicitným uznaním oprávnenia zmluvných štátov na voľné uváženie.

ESLP tento proces podporuje, napokon doktrínu voľného uváženia sám prijal ako základnú interpretačnú metódu Dohovoru. Dochádza tak k situácii, že súd obmedzuje svoju vlastnú prieskumnú právomoc v prospech určitého „manévrovacieho priestoru“ pre zmluvné štáty. Tento stav je dôsledkom sudcovskej zdržanlivosti. Rešpektovanie tohto princípu zo strany ESLP nie je determinované úctou k suverenite zmluvných štátov, ale skôr naznačuje akceptáciu spoločenskej diverzity v jednotlivých európskych krajinách, ktorá je vyjadrením ich demokratického základu.¹⁸ Napomáha sebaurčeniu jednotlivých regiónov.¹⁹ Predstavuje záruku pluralizmu prístupov v Európe a garanciu toho, že každý štát môže mať špecifický pohľad na určitú záležitosť.²⁰ V súčasnosti prevláda presvedčenie, že by ESLP nemal prehodnocovať faktické otázky, o ktorých na národnej úrovni rozhodol nezávislý a nestranný vnútroštátny súd. Iba tam, kde tento predpoklad absentuje, môže ESLP zasiahnuť.²¹ K tomu dospela aj judikatura samotného ESELP: „*Ak vnútroštátne authority riadne preskúmali konkrétny prípad, len veľmi závažné dôvody môžu podložiť odlišné stanovisko Súdu.*“²²

Na druhej strane sa tým ESLP vzdáva možnosti vytvoriť univerzálny štandard ľudských práv. No v systéme, ktorý je založený na princípe subsidiarity, je nevyhnutná lojálna spolupráca medzi medzinárodným súdnym orgánom, ako je ESLP, a jednotlivými štátmi Dohovoru. Ukladanie príliš vysokých štandardov

čom ochranný mechanizmus Dohovoru je len doplnkový a akcesorický voči národným systémom ochrany ľudských práv. Pozri: Rexhepi proti Taliansku, sťažnosť č. 47180/10 zo 16. 9. 2014, bod 37 a bod 44. Podporu subsidiarity vyjadril aj v rozsudku Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 28957/95 z 11. 7. 2002, bod 85.

¹⁸ BOUČKOVÁ, P.: Na okrajích stránek Evropské úmluvy: Uvážení a konsensus států v současné judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. In: *Jurisprudence*, roč. 21, 2012, č. 1, s. 8.

¹⁹ BARINKA, R.: Evropská úmluva o lidských právech a doktrína margin of appreciation: teoretické dimenze problému. In: *Právník*, roč. 144, 2005, č. 10, s. 1080.

²⁰ GOLDRICK MC, D.: A Defense of the Margin of Appreciation and an Argument for its Application by the Human Rights Committee. In: *International & Comparative Law Quarterly*, roč. 65, 2016, č. 1, s. 34.

²¹ MOWBRAY, A.: Subsidiarity and the European Convention on Human Rights. In: *Human Rights Law Review*, roč. 15, 2015, č. 2, s. 330 – 331.

²² Palomo Sánchez a ostatní proti Španielsku, sťažnosť č. 28955/06 a ďalšie z 12. 9. 2011, bod 57; Von Hannover proti Nemecku (č. 2), sťažnosť č. 40660/08 a 60641/08 zo 7. 2. 2012, bod 107.

zo strany Súdu nie je najlepším spôsobom podpory tejto spolupráce a uznania zmluvných štátov ako partnerov v procese ochrany ľudských práv.²³

Právna veda identifikovala dva spôsoby uplatnenia *margin of appreciation*.²⁴ V judikatúre ESLP možno rozlíšiť jej materiálnu a štrukturálnu stránku. Materiálne hľadisko voľného uváženia má svoj podklad v kolízii individuálneho práva a spoločenských záujmov. Úzko súvisí s problematikou obmedzujúcich klauzúl podľa čl. 8 – 11 a jeho podstata spočíva vo výkone tzv. päťstupňového testu. V tomto rámci je každý zmluvný štát oprávnený prijať opatrenia na základe zákona, ktoré sledujú určitý legitímny cieľ a sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti.²⁵ Ak budú splnené tieto kritériá, aj prípadný zásah do ľudského práva nebude zakladať porušenie Dohovoru. Záver ESLP môže znieť, že vnútroštátne orgány neprekročili mieru voľného uváženia, ktorú im poskytla obmedzujúca klauzula pri prijímaní určitých opatrení. Vzťah medzi voľným uvážením štátu a princípom proporcionality je v tomto prípade natoľko pevný, že proporcionality je považovaná za alter ego voľného uváženia štátu.²⁶ V rámci tohto modelu sudcovia ESLP síce zotrvávajú na pozíciách sudcovskej zdržanlivosti, ale neupadajú do nečinnosti.

Štrukturálna stránka voľného uváženia štátu vyjadruje pomer medzi ESLP ako medzinárodným súdnym tribunálom a národnými autoritami. Prejavuje sa tým, že ESLP nebude preskúmať materiálne porušenie práva, ale výlučne odkáže na voľné uváženie štátu v tejto oblasti. K tejto argumentácii väčšinou pristúpi, ak absentuje konsenzus medzi zmluvnými štátmi (napr. v otázke morálky či náboženstva), alebo nastala núdzová situácia²⁷ či všeobecné

²³ Ócalan proti Turecku, sťažnosť č. 46221/99 z 12. 5. 2005, Čiastočne nesúhlasné stanovisko 6 sudcov, bod 9.

²⁴ LETSAS, G.: Two Concepts of the Margin of Appreciation. In: Oxford Journal of Legal Studies, roč. 26, 2006, č. 4, s. 706.

²⁵ MORAL DEL, I. R.: The Increasingly Marginal Appreciation of the Margin-of-Appreciation Doctrine. In: German Law Journal, roč. 6, 2006, č. 7, s. 614; LEWIS, T.: What not to wear: Religious Rights, the European Court, and the Margin of Appreciation. In: International & Comparative Law Quarterly, roč. 56, 2007, č. 2, s. 397.

²⁶ ARAI TAKAHASHI, Y.: The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR. Antwerp/Oxford/New York : Intersentia, 2001, s. 14.

²⁷ V rámci podobných výnimočných situácií je potrebné rozlišovať medzi čl. 2, 3, 4, 7, čiastočne aj čl. 5, kde zmluvné štáty majú veľmi malý priestor na uváženie a článkami s limitujúcimi klauzulami, kde sa ich priestor výrazne zväčšuje. Pozri: ASCHE, J.: Die Margin of Appreciation: Entwurf einer Dogmatik monokausaler richterlicher Zurückhaltung für den europäischen Menschenrechtsschutz. Heidelberg : Springer-Verlag, 2017, s. 14.

nebezpečenstvo.²⁸ Toto hľadisko vychádza z princípu subsidiarity, podľa ktorého by sa ESLP mal pridržiavať rozhodnutí vnútroštátnych autorít a kontrolovať ich len v nevyhnutnom rozsahu, pričom významnú rolu hrá argument „lepšieho postavenia“ vnútroštátnych orgánov pri posudzovaní konkrétnej veci. Podobný prístup býva kritizovaný pre očividný nedostatok odôvodnenia zo strany ESLP²⁹ a možno ho pokladať za absolútny prejav sudcovskej zdržanlivosti. Takýto automatický odkaz bol podrobený kritike aj kvôli možnosti zneužitia voľného uváženia zo strany zmluvného štátu.³⁰ V ňom sa voľné uváženie prejavuje v aplikácii Dohovoru. Stotožňovanie oboch kategórií voľného uváženia štátu, ktoré v judikatúre ESLP nachádzajú rovnaký termín „margin of appreciation“, prispieva k menšej prehľadnosti tejto doktríny.

Problém však spočíva vo výkone kontroly, ktorú predvída „materiálna podoba“ voľného uváženia. Samotná skutočnosť výkonu kontroly je v súlade s doterajšou judikatúrou ESLP, podľa ktorej voľné uváženie štátu nie je neobmedzené, ale podlieha európskemu dohľadu.³¹ Aj keď vnútroštátne orgány mali príležitosť ako prvé posúdiť nevyhnutnosť zásahu do ľudského práva, definitívne zhodnotenie ostáva predmetom preskúmania ESLP, ktorý preverí, či konkrétne dôvody pre zásah sú relevantné a dostatočné.³² Otázkou však ostáva, aký vplyv má miera voľného uváženia na túto kontrolu.

Spravidla by mala platiť úmera, podľa ktorej čím užší je priestor štátu na voľné uváženie, tým prísnejší by mal byť dohľad ESLP. Naopak, v prípade širokého priestoru pre voľné uváženie by mala razantnosť kontroly priamo úmerne klesať.³³ Z judikatúry vyplýva väčšia tolerancia k uváženiu štátu napríklad

²⁸ LETSAS, G.: Two Concepts of the Margin of Appreciation. In: Oxford Journal of Legal Studies, roč. 26, 2006, č. 4, s. 722.

²⁹ MACDONALD, R.: The Margin of Appreciation. In: MACDONALD, R. (ed.): The European system for the protection of human rights. Dordrecht : Nijhoff, 1993, s. 85.

³⁰ Z. proti Fínsku, sťažnosť č. 22009/93 z 25. 2. 1997, odlišné stanovisku sudcu de Meyera.

³¹ Otto-Preminger-Institut proti Rakúsku, sťažnosť č. 13470/87 z 20. 9. 1994, bod 50; Perna proti Taliansku, sťažnosť č. 48898/99 zo 6. 5. 2003, bod 39.

³² Szuluk proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 36936/05 z 2. 6. 2009, bod 45. Podobne: Standard Verlagsgesellschaft MBH proti Rakúsku, sťažnosti č. 19068/13 a 73322/13 z 23. 11. 2017, bod 50.

³³ KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 90 (V tom prípade by malo byť právo porušené len z dôvodu zjavnej nerozumnosti). Podobne: HENRARD, K.: Shifting Visions about Indoctrination and the Margin of Appreciation Left to States. In: Journal of Religion and Human Rights, roč. 6, 2011, č. 3, s. 246.

v prípade náboženských záležitostí,³⁴ morálnych otázok,³⁵ či sociálnych a ekonomických pomerov.³⁶ Zmluvný štát disponuje nepatrnou mierou uváženia v kontexte problémov osobnej identity a individuálnej existencie.³⁷ V prípade slobody prejavu sa užšia miera uváženia predpokladá pri posudzovaní politických vyjadrení, kým v rámci náboženských a morálnych aspektov slobody prejavu disponuje štát širokou mierou uváženia.³⁸ Čím širší európsky a medzinárodný konsenzus vládne v náhlade na určitú vec, tým má jednotlivý štát menší manévrovací priestor.³⁹

Judikatúra ESLP však nie je natoľko konštantná, aby toto pravidlo dôsledne dodržiavala. Niekedy zvykne operovať s neurčitým pojmom „určitá miera voľného uváženia“ („*a certain margin of appreciation*“),⁴⁰ čo neevokuje nič konkrétne. Existujú domnienky, že tento pojem sa používa vtedy, keď sa sudcovia nevedia zhodnúť na konkrétnej miere.⁴¹

V judikatúre ESLP sa však nájdu aj také prípady, ktoré vzťah medzi rozpäťím doktríny a prísnosťou kontroly nezohľadňujú.⁴² Miera voľného uváženia je uvedená v konkrétnych rozhodnutiach bez akéhokoľvek účelu a spätosti s vykonanou kontrolou. ESLP s týmto pojmom operuje iba čisto formálne, čím znižuje konzistenciu jeho používania. Prevláda dojem, že zmienku o tejto

³⁴ Leyla Şahin proti Turecku, sťažnosť č. 44774/98 z 10. 11. 2005, bod 109.

³⁵ Handyside proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5493/72 zo 7. 12. 1976, bod 48.

³⁶ Stec a ostatní proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 65731/01 a ďalšia z 12. 4. 2006, bod 66; Andriele proti Českej republike, sťažnosť č. 6268/08 z 17. 2. 2011, bod 60.

³⁷ Hämäläinen proti Fínsku, sťažnosť č. 37359/09 z 16. 7. 2014, bod 67; Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 28957/95 z 11. 7. 2002, bod 90. Pozri aj: SCHABAS, W.: The European Convention on Human Rights: A Commentary. Oxford : Oxford University Press, 2015, s. 82.

³⁸ Murphy proti Írsku, sťažnosť č. 44179/98 z 10. 7. 2003, bod 67; Mouvement Raëlien Suisse proti Švajčiarsku, sťažnosť č. 16354/06 z 13. 7. 2012, bod 61. K tomu pozri aj: LEWIS, T.: What not to wear: Religious Rights, the European Court, and the Margin of Appreciation. In: International & Comparative Law Quarterly, roč. 56, 2007, č. 2, s. 398.

³⁹ BENVENISTI, E.: Margin of Appreciation, Consensus and Universal Standards. In: New York University Journal of International Law & Politics, roč. 31, 1999, č. 4, s. 846.

⁴⁰ Ide o nespočetné množstvo prípadov, preto len selektívne: Berková proti Slovenskej republike, sťažnosť č. 67149/01 z 24. 3. 2009; Sanoma Uitgevers B.V. proti Holandsku, č. 38224/03 zo 14. 9. 2010, bod 54;

⁴¹ KRATOCHVÍL, J.: The Inflation of the Margin of Appreciation by the European Court of Human Rights. In: Netherlands Quarterly of Human Rights, roč. 29, 2011, č. 3, s. 341.

⁴² Connors proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 66746/01 z 24. 5. 2004, body 82-83; Czarnowski proti Poľsku, sťažnosť č. 28586/03 z 20. 1. 2009, body 26-27; Egeland a Hanseid proti Nórsku, sťažnosť č. 34438/04 zo 16. 4. 2009, bod 55 a mnohé ďalšie.

doktríny uvádza vo svojich rozhodnutiach iba ako nejaký formálny odkaz na princíp subsidiarity, čím chce zmluvné štáty, ubezpečiť, že dané rozhodnutie nepredstavuje príklad súdneho aktivizmu.⁴³

„Štrukturálna stránka“ je popretím vykonávania hlbšej kontroly vôbec. Ergo, jej aplikácia by mala prichádzať do úvahy len tam, kde je miera voľného uváženia štátu zvlášť široká. Disharmóniu však spôsobuje súčasný stav, ktorý neumožňuje dopredu predvídať alternatívu tohto postupu, vzhľadom na absenciu jednotlivých štandardov. K dispozícii sú stále len veľmi nejasné kritéria na určenie, kedy má štát väčší alebo menší priestor na voľné uváženie (pričom ESLP ich rôznymi spôsobmi vo svojich rozhodnutiach ešte viac zneprehľadňuje). Pri riešení konkrétnej kazuistiky tieto nejasné smernice určite nie sú dostatočné, keďže rozhodovacia činnosť ESLP je v tomto smere eklektická.

2. Nástroje sudcovského aktivizmu v judikatúre ESLP

Bývalý sudca ESLP P. Mahoney definoval sudcovský aktivizmus ako proces, v ktorom sudca modifikuje dosiaľ existujúce právo tým spôsobom, že pred uznesením reprezentatívnych orgánov uprednostní svoje vlastné presvedčenie.⁴⁴ Na základe uvedeného možno identifikovať dve základné charakteristiky sudcovského aktivizmu:

- sudca uprednostňuje svoje presvedčenie pred rozhodnutím demokraticky zvolených orgánov (t. j. najmä vnútroštátnych orgánov zmluvných štátov)
- zvyčajne sa odchyľuje od skoršieho precedensu.⁴⁵

Podobnými vlastnosťami v judikatúre ESLP disponuje konsenzuálna a evolutívno-dynamická teória interpretácie Dohovoru. Obe vychádzajú z vnímania Dohovoru ako živého nástroja, ktorý je potrebné vykladať vo svetle súčasných podmienok.⁴⁶ Dohovor nemá garantovať teoretické a iluzórne práva, jeho ustanovenia majú poskytovať účinnú a efektívnu ochranu.⁴⁷ Hoci skôr sa

⁴³ KRATOCHVÍL, J.: The Inflation of the Margin of Appreciation by the European Court of Human Rights. In: *Netherlands Quarterly of Human Rights*, roč. 29, 2011, č. 3, s. 339.

⁴⁴ MAHONEY, P.: Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights: Two Sides of the Same Coins. In: *Human Rights Law Journal*, roč. 11, 1990, č. 1 – 2, s. 58.

⁴⁵ ZABRIYEV, F.: Judicial Activism in International Law: A Conceptual Framework for Analysis. In: *Journal of International Dispute Settlement*, roč. 3, 2012, č. 2, s. 250.

⁴⁶ Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5856/72 z 25. 4. 1978, bod 31; Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 28957/95 z 11. 7. 2002, bod 75.

⁴⁷ Mamatkulov a Askarov proti Turecku, sťažnosti č. 46827/99 a 46951/99 zo 4. 2. 2005, bod 121;

metóda konsenzu pokladala za akéhosi prostredníka medzi evolutívnou interpretáciou a voľným uvážením štátu,⁴⁸ dnes sa konsenzuálna aj evolutívna teória pokladajú za hlavný zdroj progresu v judikatúre ESLP. Posudzovanie praxe zmluvných štátov a výskum inštitútov medzinárodného práva je totiž najlepším ukazovateľom súčasných podmienok, ktorým sa Európsky dohovor ako živý nástroj prispôsobí prostredníctvom evolučného výkladu.⁴⁹

Pri uplatnení týchto teórií dochádza k aktívnemu zásahu do pomerov žalovaného štátu. ESLP nerešpektuje ani legislatívnu tradíciu ani prevládajúcu verejnú mienku. Usiluje sa o nápravu stavu, ktorý je pre ochranu ľudských práv nepriaznivý. V rámci konsenzuálnej teórie dosahuje tento cieľ poukázaním na zhodu členských štátov Rady Európy pri riešení spornej otázky, resp. na určitý spoločný základ pri jej posudzovaní. Evolutívno-dynamická metóda je založená výlučne na úvahách sudcu, sústreďujúcich sa na pravú podstatu konkrétneho ustanovenia. Počas tohto procesu si sudca kladie otázku, čo vlastne chráni dotknutý článok Dohovoru a aký je skutočný obsah priznaného práva.

Metóda európskeho konsenzu je prejavom sudcovského aktivizmu. Jej uplatnenie nemusí nájsť oporu iba v jasnej a konštantnej praxi zmluvných štátov. Už v prípade *Marckx proti Belgicku* ESLP akceptoval relatívne vágnu podobu konsenzu, keď ho odvodil z ustanovení dvoch medzinárodných zmlúv, ktoré sa ešte nestali účinnými.⁵⁰ Hoci tieto zmluvy boli právne irelevantné, ESELP pokladal ich prijatie za znamenie určitého spoločného základu, ktorý odzrkadľoval požiadavky modernej doby a sformoval sa naprieč zmluvnými štátmi.⁵¹ Nešlo teda o skutočný konsenzus, ale skôr o iniciatívu Súdu.⁵²

Ócalan proti Turecku, sťažnosť č. 46221/99 z 12. 5. 2005, bod 135; FolgerØ a ostatní proti Nórsku, sťažnosť č. 15472/02 z 29. 6. 2007, bod 100; a mnohé ďalšie.

⁴⁸ MORAWA, A.: The Common European Approach, International trends and the Evolution of the Human Rights: A Comment on Goodwin v. the United Kingdom. In: German Law Journal, roč. 3, 2002, č. 8, s. 17.

⁴⁹ Khamtokhu a Aksenchik proti Rusku, sťažnosti č. 60367/08 a č. 961/11 z 24. 1. 2017, odlišné stanovisko sudcu Pinta de Albuquerque, bod 33-34.

⁵⁰ Išlo o Bruselský Dohovor o stanovení pôvodu detí zo strany matky z roku 1962 (v tom čase ho prijalo 8 štátov, ratifikovali 4) a Európsky Dohovor o právnom postavení detí narodených mimo manželstva z roku 1975 (prijalo 10 štátov, ratifikovali len 4).

⁵¹ Marckx proti Belgicku, sťažnosť č. 6833/74 z 13. 6. 1979, bod 41.

⁵² LETSAS, G.: The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy. In: PETERS, B. a kol. (ed.): Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context. New York: Cambridge University Press, 2013, s. 111.

V prípade *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* uviedol, že pri hľadaní spoločného prístupu ESLP musí zhodnotiť nielen vývoj určitého problému v žalovanom štáte a vo všetkých zmluvných štátoch všeobecne, ale prihliada aj na „akúkoľvek vznikajúcu konvergenciu,“ týkajúcu sa štandardov ochrany.⁵³ Z toho dôvodu dospel k tomu, že nedostatok dôkazov o spoločnom európskom prístupe možno vyvážiť odkazom na všeobecný medzinárodný trend, ktorý rešpektujú moderné demokracie. Na verifikáciu tohto trendu sa nevyžaduje analýza záväzných právnych dokumentov medzinárodnej povahy. Postačuje len impulz, ktorý poukazuje na zmenu spoločenských podmienok.

V rozhodnutí *Demir a Baykara proti Turecku* sa explicitne uvádza, že ESLP nikdy nepokladal samotné ustanovenia Dohovoru za jediný rámec pre výklad práv a slobôd, ktoré obsahujú. Naopak, pri interpretácii Konvencie musí zohľadniť všetky pravidlá a princípy medzinárodného práva.⁵⁴ Žalovaný štát nemusí byť viazaný konkrétnymi prameňmi, napriek tomu tieto nezáväzné dokumenty môžu byť relevantným podkladom pre novátorskú interpretáciu Dohovoru, lebo poukazujú na vývoj súčasných podmienok.⁵⁵ Takým spôsobom ESLP zohľadnil väčšinu Dohovorov OSN,⁵⁶ Európsku sociálnu chartu,⁵⁷ odporúčania Rady Európy, výsledky Európskej komisie pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska Komisia);⁵⁸ správy výboru CPT;⁵⁹ judikatúru medzinárodných trestných súdov⁶⁰ a ďalšie. Rešpektovanie pravidiel medzinárodného práva pri výklade Dohovoru vyplýva aj z čl. 31 ods. 2 písm. c/ Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, keďže ESLP uznáva potrebu interpretovať Dohovor ako mnohostrannú zmluvu o ľudských právach v súlade s Viedenským

⁵³ *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 28957/95 z 11. 7. 2002, bod 74.

⁵⁴ *Demir a Baykara proti Turecku*, sťažnosť č. 34503/97 z 12. 11. 2008, bod 67.

⁵⁵ *Demir a Baykara proti Turecku*, bod 86.

⁵⁶ Za všetky napr. Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy (Perinçek proti Švajčiarsku, sťažnosť č. 27510/08 z 15. 10. 2015, body 52 a nasl.)

⁵⁷ *Sórensen a Rasmussen proti Dánsku*, sťažnosť č. 52562/99 a č. 52620/99 z 11. 1. 2006, body 72 – 75.

⁵⁸ *Russian Conservative Party of Entrepreneurs proti Rusku*, sťažnosť č. 55066/00 a č. 55638/00 z 11. 1. 2007, bod 70-73; *Parti Nationaliste Basque proti Francúzsku*, sťažnosť č. 71251/01 zo 7. 6. 2007; body 45-52.

⁵⁹ *Kalashnikov proti Rusku*, sťažnosť č. 47095/99 z 15. 7. 2002, bod 97; *Nazarenko proti Ukrajine*, sťažnosť č. 39483/98 z 29. 4. 2003, bod 94-102.

⁶⁰ *Al-Adsani proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 35763/97 z 21. 11. 2001, body 60 – 63; *Vasiliasukas proti Litve*, sťažnosť č. 35343/05 z 20. 10. 2015, body 97 – 104.

Dohovorom.⁶¹ Okrem účelu a predmetu zmluvy tak môže prihliadnúť aj na jej celkovú súvislosť, v rámci ktorej možno brať na zreteľ každé príslušné pravidlo medzinárodného práva, použiteľné vo vzťahoch medzi stranami.⁶² Rozsah porovnávaného materiálu v konkrétnej kauze však závisí od miery uplatneného sudcovského aktivizmu.

Evolutívna dynamická teória sa zakladá na hľadaní obsahu konkrétneho ľudského práva. V praxi sa realizuje kreatívnym výkladom znenia Dohovoru, na základe ktorého ESLP dospieva k zakotveniu takých práv, ktoré nepoživajú explicitnú ochranu Dohovorom, no vyplývajú z jeho podstaty.⁶³ Tomuto prístupu odporuje argument, podľa ktorého už čl. 1 Dohovoru operuje so spojením „práva uvedené v Dohovore“, teda ide o práva aspoň vágne spomenuté.⁶⁴

Táto teória bola uplatnená už v prípade *Golder proti Spojenému kráľovstvu*, v ktorom ESLP odvodil z čl. 6 Dohovoru právo na prístup k súdu. Upozornil, že nejde o extenzívnu interpretáciu Konvencie, ktorá by zmluvným štátom ukladala nové povinnosti. Právo na prístup k súdu síce nenašlo v čl. 6 explicitné vyjadrenie, no všetky tam garantované práva poukazovali na určitú základnú, nedefinovanú myšlienku. Nevyhnutným predpokladom spravodlivého procesu pred súdom je predsa prístup k súdu, čo potvrdzujú aj elementárne princípy medzinárodného práva a zákaz odopretia spravodlivosti. To znamená, že ESLP sformuloval uvedené právo na základe systematického výkladu prvej vety čl. 6, s prihliadnutím na účel Dohovoru a všeobecné právne princípy.⁶⁵

Za prelomové použitie evolutívnej teórie sa pokladá postup Súdu v prípade *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu*, v ktorom bol telesný trest šľahania brezovými prútmi po odhalených sedacích častiach tela kvalifikovaný ako mučivé

⁶¹ MOWBRAY, A.: The Creativity of the European Court of Human Rights. In: Human Rights Law Review, roč. 5, 2005, č. 1, s. 58 – 59. Z novej judikatúry ESLP pozri najmä: Hassan proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 29750/09 zo 16. 9. 2014, body 100 – 102; Magyar Helsinki Bizottság proti Maďarsku, sťažnosť č. 18030/11 z 8. 11. 2016, bod 138.

⁶² Medzinárodný súdny dvor ospravedlnil evolutívnu teóriu výkladu v prípade *Costa Rica proti Nicaragua* v spore o navigačných a súvisiacich právach (13. 7. 2009, § 66). Zdôraznil, že pokiaľ má zmluva platiť dlhšiu dobu, zmluvné strany musia prirodzene predpokladať vyvíjajúci sa zmysel všeobecných pojmov. Každý zmluvný pojem môže nadobudnúť v dôsledku spoločenského vývoja iný význam.

⁶³ POPOVIC, D.: Prevailing of Judicial Activism over Self-Restraint in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. In: Creighton Law Review, roč. 42, 2009, č. 1, s. 380.

⁶⁴ *Golder proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 4451/70 z 21. 2. 1975, Odlišné stanovisko sudcu G. Fitzmauriceho, body 26 – 31.

⁶⁵ *Golder proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 4451/70 z 21. 2. 1975, body 35 – 36.

zaobchádzanie podľa čl. 3 Dohovoru. Išlo o relevantný trest pre mladistvých na ostrove Man, ktorý realizovali štátni zamestnanci na policajnej stanici za prítomnosti lekára, prípadne aj rodiča odsúdeného mladistvého. Evolutívna dynamická teória bola použitá aj v nasledujúcom prípade Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu, ktorý sa týkal porušenia práva na súkromný život v dôsledku hroziaceho trestného stíhania za akékoľvek „homosexuálne správanie.“

Z komparácie metodiky evolutívnej teórie v oboch prípadoch nám vyplynú spoločné východiská. Súd postupoval na základe trojstupňového procesu:

- 1) V prvom kroku sa ESLP zaoberal vzťahom spoločnosti k tomuto zásahu v dotknutom štáte. Kým v rozsudku Tyrer telesný trest nepobúrila verejnú mienku na ostrove, pretože zodpovedal jeho špecifickým potrebám, v druhom prípade ESLP uznal rozdiel medzi morálnymi štandardmi Severného Írska a zvyšku Británie, pričom poukázal nielen na konzervatívnosť tamojšej spoločnosti, ale aj na „silný verejný odpor, prameniacy z úprimného presvedčenia veľkého množstva členov severoírskych spoločnosti.“⁶⁶ Navyše, v tom čase už bol vydaný rozsudok Handyside, ktorý otázky morálky zveroval do pôsobnosti voľného uváženia zmluvných štátov⁶⁷.
- 2) Druhý krok spočíval v popretí významu verejnej mienky pre obsah ľudského práva. ESLP bagatelizoval názor verejnosti použitím konsenzuálnej metódy, ktorá mala objasniť „súčasnú podmienku“ výkladu Dohovoru. Kým v prípade Tyrer dospel k záveru, že „*síce nemohol byť, ale bol ovplyvnený vývojom trestnej politiky členských štátov Rady Európy v oblasti telesných trestov,*“ v kauze Dudgeon konštatoval, že „*nemôže prehliadnuť značné zmeny, ku ktorým došlo vo vnútroštátnom práve Rady Európy a výrazný rast pochopenia a tolerancie k týmto vzťahom, na ktoré nie sú v iných krajinách aplikované sankcie trestného práva.*“⁶⁸
- 3) V treťom kroku ESLP pristúpil k úvahe o samotnej podstate ľudského práva, ktorého porušenie bolo namietané. Hoci mladistvý sťažovateľ neutrpel dlhotrvajúce fyzické následky, no stal sa „objektom moci štátnych orgánov,“ v dôsledku vykonania inštitucionalizovaného násillia jednej ľudskej bytosti voči druhej. Dotknutá trestná úprava v kauze Dudgeon vôbec nezodpovedala

⁶⁶ Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5856/72 z 25. 4. 1978, bod 31; Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 7525/76 z 21. 10. 1981, bod 57.

⁶⁷ Handyside proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 5493/72 zo 7. 12. 1976.

⁶⁸ Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, bod 31; Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu, bod 60.

požiadavke nevyhnutnej potreby, pričom vyvolala škodlivé následky v živote sťažovateľa.⁶⁹ Zasahovanie do intímnych sfér človeka je porušením práva na súkromie.

Na tomto základe Súd aktívne zasiahol a v konečnom dôsledku aj pozmenil pomery v právnom poriadku zmluvných štátov v prospech širšej ochrany ľudských práv. Táto procedúra je zároveň dôkazom úzkeho spojenia oboch metód výkladu Dohovoru.

Dôraz na súčasné podmienky, samozrejme, oslabuje vplyv historického výkladu v judikatúre ESLP. Súd neprikladá prípravným materiálom Dohovoru osobitnú vážnosť. To sa prejavilo napríklad v rozhodnutí *Young, James a Webster proti Spojenému kráľovstvu*. Hoci z *Travaux Préparatoires* jasne vyplývalo, že tvorcovia Dohovoru doň explicitne odmietli zahrnúť negatívny aspekt slobody združovania z čl. 20 ods. 2 Všeobecnej deklarácie ľudských práv,⁷⁰ v danom prípade ESLP pokladal nútené členstvo v odborovej organizácii za odporujúce samotnej podstate slobody združovania. Podľa neho každá sloboda predstavuje právo voľby, ktoré bolo v tomto prípade suspendované hrozbou straty zamestnania, ako nátlakom v rozpore s čl. 11,⁷¹ bez ohľadu na to, či garantuje právo nebyť nútený združovať sa v odboroch alebo nie.⁷²

Zásadná výhrada voči pôsobeniu sudcovského aktivizmu v judikatúre ESLP má svoj pôvod v povahe tohto orgánu. ESLP nie je ústavným súdom ani inou vrcholnou súdnou inštanciou národného štátu, na pôde ktorých sa tento jav pôvodne rozvinul. ESLP má postavenie medzinárodného súdneho orgánu a ako taký závisí od súhlasu suverénnych zmluvných štátov, ktoré majú právo na základe vzájomnej dohody meniť a dopĺňať znenie samotného Dohovoru, ak by pokladali za potrebné nejaké právo pridať.⁷³

⁶⁹ Tyrer proti Spojenému kráľovstvu, bod 33; Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu, body 60 – 61.

⁷⁰ Young, James a Webster proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 7601/76 a 7806/77 z 13. 8. 1981, bod 51.

⁷¹ Young, James a Webster proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 7601/76 a 7806/77 z 13. 8. 1981, body 55 – 56.

⁷² Negatívna sloboda združovania bola definitívne uznaná za súčasť čl. 11 v prípade Sigurdur A. Sigurjónsson proti Islandu (sťažnosť č. 16130/90 z 13. 6. 1993, bod 35) na základe vytvoreného spoločného základu zmluvných štátov a požiadaviek medzinárodného práva. Tento proces je výsledkom sudcovského aktivizmu. Z čl. 11 dokázal ESLP odvodiť aj právo na štrajk v prípade Enerji Yapi-Yol Sen proti Turecku (sťažnosť č. 68959/01 z 21. 4. 2009), pozri aj: GÁBRIŠ, T.: Právo na štrajk a súdne hodnotenie proporcionality záujmov. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, roč. 29/2011. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 111.

⁷³ LETSAS, G.: The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy. In: PETERS, B. et

Na druhej strane, sudcovský aktivizmus v judikatúre EŠLP prispel k odstráneniu celkom zrejmych anachronizmov, akým je odlišné právne postavenie ne-manželských detí, či bitka po sedacích častiach tela ako štátom ukladaný telesný trest pre mladistvých. Pod zákaz otroctva a nútenej práce subsumoval obchodovanie s ľuďmi,⁷⁴ v oblasti náboženskej slobody zakotvil právo nenastúpiť na vojenskú službu z dôvodu výhrady vo svedomí,⁷⁵ garanciu slobodných volieb podľa čl. 3 Protokolu č. 1 rozšíril aj na voľby do Európskeho parlamentu,⁷⁶ či právo byť potrestaný na základe miernejšieho zákona v prípade konkurencie trestných zákonov po spáchaní trestného činu⁷⁷ a dotkol sa mnohých ďalších oblastí. Väčšinu z týchto opatrení presadil proti vôli žalovaného štátu a jeho priestoru na voľné uváženie, pričom neváhal odhliadnuť od presvedčenia väčšiny spoločnosti v danom štáte. Z toho vyplýva, že určitá miera sudcovského aktivizmu v podobe konsenzuálnej a evolutívnej teórie je absolútne nevyhnutná a nanajvýš potrebná na zachovanie relevancie Dohovoru v súčasných a budúcich dobách.

Tým sa vraciame k pôvodnej otázke, ktorá akoby determinovala vzťah sudcovskej zdržanlivosti a sudcovského aktivizmu v judikatúre EŠLP: Má vládnuť v Európe univerzálny štandard ľudských práv alebo je nutné zachovať prirodzenú diverzitu a pluralizmus medzi jednotlivými štátmi? Sudca EŠLP de Albuquerque našiel odpoveď na túto otázku v čl. 1 Štatútu Rady Európy,⁷⁸ podľa ktorého je jej cieľom „dosiahnutie väčšej jednoty medzi zmluvnými štátmi za účelom naplňania ideálov a zásad, ktoré sú spoločným dedičstvom, najmä v otázkach dodržiavania a ďalšej realizácie ľudských práv a základných slobôd.“ Na tento cieľ výslovne odkázala aj Preambula Dohovoru. Evolutívna teória je úplne legitímnou metódou výkladu Dohovoru, čo dosvedčujú aj iné

al. (ed.): *Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. New York : Cambridge University Press, 2013, s. 107.

⁷⁴ Rantsev proti Cypru a Rusku, sťažnosť č. 25965/04 z 7. 1. 2010, bod 277: Obchodovanie s ľuďmi ohrozuje ľudskú dôstojnosť a základné slobody ich obetí, a preto je ako také v rozpore s čl. 4 Dohovoru.

⁷⁵ Bayatyan proti Arménsku, sťažnosť č. 23549/03 z 7. 7. 2011, body 102 – 103.

⁷⁶ Matthews proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 24833/94 z 18. 2. 1999, body 39 – 40: To, že tvorcovia Protokolu nezamýšľali zaradiť medzi dotknuté orgány aj Európsky parlament, nie je prekážkou, aby sa pojem „zákonodarca“ vykladal nielen na vnútroštátne parlamenty, ale aj na tento orgán (pozn. aut.).

⁷⁷ Scoppola proti Taliansku (č. 2), sťažnosť č. 10249/03 z 17. 9. 2009, body 107 – 109.

⁷⁸ Muršić proti Chorvátsku, sťažnosť č. 7334/13 z 20. 10. 2016, odlišné stanovisko sudcu P. de Albuquerque, bod 21.

medzinárodné súdy,⁷⁹ no má vecný a časový limit.⁸⁰ Vecne nesmie smerovať proti výslovnému zneniu Dohovoru, napríklad z práva na život nemožno odvodiť právo na smrť⁸¹ a pod právo uzavrieť manželstvo sa nedá subsumovať právo na jeho rozvod.⁸² Druhý limit spočíva v skúmaní súčasných podmienok. Prostredníctvom tejto teórie môže ESLP reagovať na súčasné pomery, ale nemôže pomocou nej predpovedať budúcnosť alebo zavádzať zmeny bez opory v stupni terajšieho vývoja.⁸³ Prípadné prekročenie týchto limitov však v praxi bude napokon závisieť iba od miery sudcovského aktivizmu a argumentov, ktoré sudcovia použijú.

3. Sudcovská zdržanlivosť a sudcovský aktivizmus na príklade náboženskej slobody

Náboženská sloboda predstavovala v judikatúre ESLP jednu z hlavných oblastí, v ktorých dominovala požiadavka sudcovskej zdržanlivosti. Táto skutočnosť bola determinovaná postavením náboženstva v európskej spoločnosti, ktoré sa dodnes vyznačuje veľkou rôznorodosťou. Na tomto základe musel Súd zohľadniť nielen pomery sekulárneho Francúzska, ale aj tradíciu štátnych cirkví v Škandinávii a jeho judikatúra musela vyhovovať tak liberálnej Británii, ako ortodoxnému Grécku. V súčasnosti je rozhodovacia činnosť ESLP natolko rozsiahla, že niekedy Súd siaha aj k metódam sudcovského aktivizmu. Uplatnenie

⁷⁹ V súčasnosti evolutívnu teóriu okrem ESLP a MSD presadzuje aj Výbor OSN pre ľudské práva, Súdny dvor EÚ, Medziamerický súd pre ľudské práva, Medzinárodný tribunál pre morské právo a ďalšie. V podrobnostiach pozri: HELMERSEN, S. T.: *Evolutionary Treaty Interpretation: Legality, Semantics and Distinctions*. In: *European Journal of Legal Studies*, roč. 6, 2013, č. 1, s. 132.

⁸⁰ *Magyar Helsinki Bizottság proti Maďarsku*, sťažnosť č. 18030/11 z 8. 11. 2016, odlišné stanovisko sudcov Siciliana a Raimondiho, body 10 – 17.

⁸¹ *Pretty proti Spojenému kráľovstvu*, sťažnosť č. 2346/02 z 29. 4. 2002, bod 54: „*Hoci ESLP musí zaujať dynamický a flexibilný prístup k interpretácii Dohovoru ako živému nástroju, akýkoľvek výklad musí byť v súlade so základným účelom Dohovoru... pritom čl. 2 chráni človeka pred použitím smrtiacej sily a neposkytuje právo jednotlivcovi, aby si od štátu dožadoval ľahšiu možnosť umrieť.*“ Pozri aj: BELEŠ, A.: Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. 36, 2017, č. 1, s. 11.

⁸² *Johnston a ostatní proti Írsku*, sťažnosť č. 9697/82 z 18. 12. 1986, bod 53: „*ESLP nemôže prostredníctvom evolutívnej teórie odvodiť z čl. 12 právo, ktoré v ňom nebolo od začiatku zahrnuté, zvlášť ak je opomenutie úmyselné.*“ Tu je nutné poukázať na precedens negatívneho aspektu združovania v Young, James a Webster.

⁸³ *X. a ostatní proti Rakúsku*, sťažnosť č. 19010/07 z 19. 2. 2013, odlišné stanovisko siedmich sudcov, bod 23.

evolútívnej a konsenzuálnej teórie sleduje najmä vyššiu ochranu ľudských práv, čím zároveň dochádza k oslabeniu voľného uváženia konkrétneho štátu. Na rozhraní týchto teórií následne vznikajú najrôznejšie konflikty, akými bola napríklad kauza krížov v triedach,⁸⁴ či večný problém zákazu zahaľovania moslimských žien.⁸⁵

Európska komisia aj ESEP dospeli ku kategorickému záveru, že v rámci Európy nemožno identifikovať rovnaké chápanie významu náboženstva v spoločnosti.⁸⁶ Kvôli týmto rozporom ESEP zdôraznil význam vnútroštátneho rozhodovacieho procesu v tejto oblasti, keďže regulácia náboženstva v spoločnosti závisí od národných tradícií, od potreby zachovania verejného poriadku v štáte a ochrany práv a slobôd iných.⁸⁷ Voľné uváženie štátu podlieha jedinému obmedzeniu: štát nemôže posudzovať legitimitu konkrétneho náboženského vyznania ani hodnotiť spôsoby jeho vyjadrenia.⁸⁸ Keďže štát musí realizovať určitý hodnotiaci proces, napríklad vo vzťahu k obmedzeniam vyplývajúcim z čl. 9 ods. 2 v prípade registrácie cirkví či umožnenia rôznych praktík danej viery, domnievame sa, že túto povinnosť je nutné vykladať ako zákaz svojvoľného posudzovania určitého náboženstva, ktoré je založené na emóciách a predsudkoch. Paradoxne, sám ESEP viackrát zaujal negatívne hodnotiace stanovisko ku konkrétnemu náboženstvu. Predmetom širšej kritiky je najmä jeho nelichotivé vyjadrenie voči islamu, ktorý podľa neho nie je zlučiteľný so zásadami demokracie, tolerancie a pluralizmu.⁸⁹ Za nepatričné hodnotenie určitej náboženskej skupiny sa však nepovažuje verejně varovanie štátnych orgánov pred šírením

⁸⁴ KROŠLÁK, D.: Lautsi a ostatní proti Taliansku (ku krucifixom vo verejných školách). In: KROŠLÁK, D. – MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): Rozhodovacia činnosť súdov a náboženstvo. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 31.

⁸⁵ KROŠLÁK, D.: Zahaľovanie moslimských žien vo svetle judikatúry ESEP. In: MORAVČÍKOVÁ, M.: Nová Európa-Právo a náboženstvo. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2016, s. 88.

⁸⁶ Otto-Preminger-Institut proti Rakúsku, sťažnosť č. 13470/87 z 20. 9. 1994, bod 50. Podobne Wingrove proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 17419/90 z 26. 11. 1996, bod 78: „... tomu, čo by sa mohlo dotknúť osobného presvedčenia v morálnej a zvlášť v náboženskej oblasti sa ponecháva štátom širší priestor na voľnú úvahu.“

⁸⁷ Leyla Şahin proti Turecku, sťažnosť č. 44774/98 z 10. 11. 2005, bod 109.

⁸⁸ Manoussakis a ostatní proti Grécku, sťažnosť č. 18748/91 z 26. 9. 1996, bod 47; Hasan a Chaush proti Bulharsku, sťažnosť č. 30985/96 z 26. 10. 2000, bod 78.

⁸⁹ Dahlab proti Švajčiarsku, sťažnosť č. 42393/98 z 15. 1. 2001.

nebezpečných kultov a psycho-sekt, lebo štát je povinný chrániť svojich občanov.⁹⁰

Z bohatej judikatúry ESLP v tejto oblasti možno identifikovať všetky teoretické druhy prístupov k voľnému uváženiu štátu. Z materiálneho hľadiska túto doktrínu ESLP uplatnil napríklad v prípade Eweida a ostatní proti Spojenému kráľovstvu, v ktorom sa usiloval o proporcionálne vyváženie jednotlivých záujmov. Primeranosť opatrení, ktoré vydal štát na základe voľného uváženia, funkčne zasadil do rámca kolízie práva nosiť náboženský symbol na uniforme voči ochrane práv a slobôd iných; obdobné právo zdravotnej sestry posudzoval vo vzťahu k ochrane zdravia pacientov, právo matrikárky a vzťahového poradcu konať v súlade so svojim náboženským presvedčením vyhodnocoval v súvislosti s právom iných nebyť diskriminovaní.⁹¹ Podobne postupoval aj v starších kauzách, ako napríklad Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku,⁹² či v novšom rozhodnutí Izzettin Doğan a ostatní proti Turecku.⁹³ Vyslovene štrukturálnu stránku voľného uváženia štátu ESLP zvolil napríklad v rozhodnutí Ebrahimian proti Francúzsku, v ktorom voľné uváženie francúzskeho laického štátu povýšil nad ostatné aspekty tohto prípadu.⁹⁴ Určitý pokus o proporcionálne vyvažovanie záujmov bol len formálny, pretože Súd v skutočnosti nepreskúmal, prečo by mal záujem na laickosti zdravotníctva prevažovať nad právom sociálnej pracovníčky nosiť šatku.

Konsenzuálna teória do tejto oblasti prenikla predovšetkým v už citovanej kauze Bayatyan proti Arménsku, týkajúcej sa novej línie judikatúry o sankcionovateľnosti nenastúpenia na vojenskú službu z dôvodov svedomia alebo náboženského vyznania. ESLP uviedol, že dovtedajší reštriktívny výklad čl. 9 Dohovoru bol odrazom myšlienok, ktoré v tom čase prevládali. Hoci Európska komisia pre ľudské práva po vydaní precedenčného prípadu Grandrath viac krát potvrdila, že tzv. vojenská výhrada vo svedomí nie je súčasťou práv zaručených čl. 9 Dohovoru, od tohto rozhodnutia uplynulo mnoho rokov a počas tohto

⁹⁰ Leela Förderkreis E. V. a ostatní proti Nemecku, sťažnosť č. 58911/00 zo 6. 11. 2008, bod 99.

⁹¹ Eweida a ostatní proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 48420/10 a ďalšie z 15. 1. 2013, pozri body 93 – 94; 99 – 100; 106; 109.

⁹² Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku, sťažnosť č. 27417/95 z 27. 6. 2000, bod 82 – 84.

⁹³ Izzettin Doğan a ostatní proti Turecku, sťažnosť č. 62649/10 z 26. 4. 2016, body 176 – 182.

⁹⁴ Ebrahimian proti Francúzsku, sťažnosť č. 64846/11 z 26. 11. 2015, bod 66 – 70.

obdobia došlo k významnému vývoju tohto problému vo vnútroštátnych právnych poriadkoch členských štátov Rady Európy i v medzinárodnom okruhu.⁹⁵

V 90. rokoch 20. storočia prevládol medzi zmluvnými štátmi trend priznať právo na výhradu vo svedomí (v oblasti vojenskej služby) a do svojich právnych poriadkov ju prebralo 19 štátov, ktoré ju pôvodne nezakotvovali. ESLP explicitne vypočítal, že v čase porušenia práv sťažovateľa (2001) existovali len 4 členské štáty Rady Európy okrem Arménska, v ktorých nebolo možné túto výhradu uplatniť, hoci Rusko, Albánsko a Azerbajdžan garantovali predmetné právo na ústavnej úrovni, ibaže ešte nevydali príslušné vykonávacie predpisy. Táto výhrada v prípade prvých dvoch štátov odpadla do roku 2004. Právo na výhradu vo svedomí napokon zakotvilo aj Arménsko, preto v čase prejednávania tohto prípadu (2010) jedine Turecko toto právo vôbec negarantovalo a Azerbajdžan stále neprijal vykonávacie predpisy, umožňujúce praktickú uplatniteľnosť tohto práva. Z týchto dôvodov ESLP konštatoval, že v tejto veci existoval konsenzus takmer medzi všetkými členskými štátmi Rady Európy, pričom svoj záver podoprel aj odkazom na čl. 18 Paktu o občianskych a politických právach v súlade so znením Generálneho komentára č. 22 z roku 1993, ktorý vojenskú výhradu vo svedomí zahrnul pod ochranu tohto článku, a s poukázaním na čl. 10 ods. 2 Charty základných práv EÚ. K modifikácii judikatúry ESLP preto došlo z dôvodu vytvoreného konsenzu, všeobecnej zhody medzi členskými štátmi.⁹⁶

Dopady uplatnenia tohto princípu však ESLP priblížil až vo veci Erçep proti Turecku, v ktorej konštatoval, že kvôli vytvorenému konsenzu naprieč členskými štátmi Rady Európy, ostáva Turecku len obmedzená miera voľného uváženia v danej veci. Z toho vyplýva, že na odôvodnenie akéhokoľvek podobného zásahu, bude musieť štát predložiť presvedčivé a naliehavé dôvody, zvlášť preukázať existenciu nevyhnutnej sociálnej potreby, pričom takto nastavené kritériá Turecko, samozrejme, nespĺnilo.⁹⁷

Evolutívna teória v oblasti náboženskej slobody nebola uplatnená vo väčšom rozsahu. Jej čiastkové náznaky však možno badať najmä pri zabezpečovaní kolektívnej náboženskej slobody. Zvlášť pri registrácii nových náboženských

⁹⁵ ÇINAR, Ö. H.: *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*. New York : Palgrave Macmillan, 2013, s. 131.

⁹⁶ Bayatyan proti Arménsku, body 101 – 108.

⁹⁷ Erçep proti Turecku, sťažnosť č. 43965/04 z 22. 11. 2011, bod 59; Feti Demirtaş proti Turecku, sťažnosť č. 5260/07 z 12. 1. 2012, bod 108.

spoločností vykonáva ESLP podrobný prieskum vnútroštátnych opatrení.⁹⁸ Často výrazne zasahuje do priestoru štátu na voľné uváženie a vo všeobecnosti je tomuto aspektu náboženskej slobody naklonený omnoho viac, než jej individuálnemu náprotivku.

Záver

Ako majú sudcovia rozhodnúť? Voľné uváženie štátu sa v konkrétnom prípade môže dostať do rozporu s uplatnením evolutívnej a konsenzuálnej teórie. V rámci zložitého procesu tvorby rozhodnutí by však sudcovia mali mať na pamäti oba smery. Úlohou ESLP je chrániť ľudské práva prakticky a efektívne; Dohovor musí interpretovať v súlade so súčasnými pomermi a rovnako musí dbať na pravý význam akéhokoľvek ľudského práva. To je jediným predpokladom progresu tohto systému.⁹⁹ Na druhej strane „*podpora rozvoja ľudských práv v rámci vnútroštátnych jurisdikcií, ako jedna z úloh medzinárodných súdov, je limitovaná zodpovednosťou sudcu za rešpektovanie existujúceho zmluvného práva a vládnucich právnych princípov. Iba to môže byť základom pre interpretačnú prácu sudcu, ktorý sa pohybuje medzi okolnosťami konkrétneho prípadu a objektívne daným zmluvným právom. Len rozsudok, ktorý by bol postavený na týchto zásadách, možno kontrolovať.*“¹⁰⁰

Pri skúmaní judikatúry ESLP napokon nemožno opomenúť skutočnosť, že pomer medzi sudcovskou zdržanlivosťou a sudcovským aktivizmom môže ovplyvniť aj zloženie senátu, či Súdu ako takého. Sudcovia ESLP sú napokon taktiež iba ľuďmi, ktorí pri svojom rozhodovaní zohľadňujú vlastné názory a postoje. Hoci iba podvedome, predsa len zastupujú štát, z ktorého pochádzajú a určitým spôsobom reprezentujú jeho tradície a verejnú mienku. Môžu mať rôzne osobné presvedčenie a rôzne odborné názory na fungovanie systému ochrany ľudských práv. Podliehajú vlastným kognitívnym sklonom.¹⁰¹ Niektoré kritické hlasy dokonca zdôrazňujú vplyv lobistov a záujmových združení na

⁹⁸ Church of Scientology Moscow a ostatní proti Rusku, sťažnosť č. 18147/02 z 28. 10. 2004; Moscow Branch of the Salvation Army proti Rusku, sťažnosť č. 72881/01 z 5. 10. 2006; Jehovah's Witnesses of Moscow proti Rusku, sťažnosť č. 302/02 z 10. 6. 2010.

⁹⁹ K rôznemu poňatiu progresu ochrany ľudských práv pozri: ŠURKALA, J.: A Problem of Progress in the European Convention on Human Rights. In: Acta Universitatis Danubius, roč. 11, 2015, č. 2, s. 13.

¹⁰⁰ Centre for legal resources on behalf on Valentin Campeanu proti Rumunsku, sťažnosť č. 47848/08 z 14. 7. 2014, odlišné stanovisko sudcu Pinta de Albuquerque – bod 12.

¹⁰¹ GÁBRIŠ, T. – LUKÁČKA, P.: Kognitívne sklony v právnej vede a právnej praxi. In: GÁBRIŠ, T.

rozhodovanie ESELP.¹⁰² Je nešťastím právnej vedy, ak sa rozhodnutia tohto typu usilujú justifikovať prostredníctvom teórií ľudsko-právnej jurisprudencie, pretože tým býva narušovaná ich koherentnosť a jasnosť. Na druhej strane „ľudský“ aspekt v judikatúre ESELP nemožno ani preceňovať.

Podľa nás oba prístupy k rozhodovaniu – sudcovská zdržanlivosť aj sudcovský aktivizmus – majú svoje miesto v judikatúre ESELP, navzájom sa dopĺňajú a slúžia zdokonaľovaniu ochrany ľudských práv podľa Európskeho dohovoru. Bez aktivizmu by celý systém ustrnul, bez zdržanlivosti by sa stal príliš vzletným a extenzívnym. Síce sa môžu dostať do vzájomného konfliktu v procese tvorby rozhodnutia, ktorý je vzhľadom na ich odlišný charakter prirodzený, no v konečnom dôsledku rôznymi spôsobmi prispievajú k väčšej ucelenosti a jednote tohto skvelého a impresívneho nástroja na zachovávanie ľudských práv v Európe, akým tento Dohovor nesporne ostáva.

Použitá literatúra:

Monografie:

- ARAI TAKAHASHI, Y.: *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*. Antwerp/Oxford/New York : Intersentia, 2001. 247 s. ISBN 90-5095-195-3.
- ASCHE, J.: *Die Margin of Appreciation: Entwurf einer Dogmatik monokausaler richterlicher Zurückhaltung für den europäischen Menschenrechtsschutz*. Heidelberg : Springer-Verlag, 2017. 255 s. ISBN 978-3-662-54866-0.
- ČINAR, Ő. H.: *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*. New York : Palgrave Macmillan, 2013. 275 s. ISBN 978-1-848-13277-1.
- GARNER, B. (ed.): *Black's Law Dictionary*. Eighth Edition. St. Paul : West Publishing, 2004. 1808 s. ISBN 0-314-15199-0.
- KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M.: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2012. 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.

a kol.: *Nedogmatická právná veda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017, s. 231, pozri aj tam citovanú rozsiahlu cudzojazyčnú literatúru.

¹⁰² FOKAS, E.: *Directions in Religious Pluralism in Europe: Mobilizations in the Shadow of European Court of Human Rights Religious Freedom Jurisprudence*. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 67 a nasl.

SCHABAS, W.: *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford : Oxford University Press, 2015. 1308 s. ISBN 978-0-19-959406-1.

Yearbook of the European Convention on Human Rights: The European Commission and European Court of Human Rights 1960. Dordrecht : Springer Science, 1961, s. 318.

Články v periodikách a zborníkoch:

BAKIRCIOGLU, O.: *The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases*. In: *German Law Journal*, roč. 8, 2007, č. 7, s. 711 – 734.

BARINKA, R.: *Evropská úmluva o lidských právech a doktrína margin of appreciation: teoretické dimenze problému*. In: *Právník*, roč. 144, 2005, č. 10, s. 1073 – 1119.

BELEŠ, A.: *Niektoré aspekty účasti na samovražde a komparácia právnych úprav vo vybraných krajinách*. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. 36, 2017, č. 1, s. 3 – 21.

BESSON, S.: *Subsidiarity in International Human Rights Law – What is Subsidiarity about Human Rights?* In: *The American Journal of Jurisprudence*, roč. 63, 2016, č. 1, s. 69 – 107.

BRAUCH, J. A.: *The Margin of Appreciation and the Jurisprudence of the European Court of Human Rights: Threat to the Rule of Law*. In: *Columbia Journal of European Law*, roč. 11, 2005, č. 1, s. 113 – 150.

BOUČKOVÁ, P.: *Na okrajích stránek Evropské úmluvy: Uvážení a konsensus států v současné judikatúře Evropského soudu pro lidská práva*. In: *Jurisprudence*, roč. 21, 2012, č. 1, s. 3 – 12.

CAROZZA, P.: *Subsidiarity as a Structural Principle of International Human Rights Law*. In: *American Journal of International Law*, roč. 97, 2003, č. 1, s. 38 – 79.

DONALD MC, R.: *The Margin of Appreciation*. In: MACDONALD, R. (ed.): *The European system for the protection of human rights*. Dordrecht : Nijhoff, 1993, s. 73 – 152.

- FOKAS, E.: Directions in Religious Pluralism in Europe: Mobilizations in the Shadow of European Court of Human Rights Religious Freedom Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 54 – 74.
- GÁBRIŠ, T.: Právo na štrajk a súdne hodnotenie proporcionality záujmov. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. 29/2011. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 109 – 129.
- GÁBRIŠ, T.: Iusmarxizmus ako právny realizmus. In: GÁBRIŠ, T. a kol.: *Nedogmatická právna veda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017, s. 24 – 42.
- GÁBRIŠ, T. – LUKÁČKA, P.: Kognitívne sklony v právnej vede a právnej praxi. In: GÁBRIŠ, T. a kol.: *Nedogmatická právna veda. Od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017, s. 229 – 247.
- GOLDRICK MC, D.: A Defense of the Margin of Appreciation and an Argument for its Application by the Human Rights Committee. In: *International & Comparative Law Quarterly*, roč. 65, 2016, č. 1, s. 21 – 60.
- HELMERSEN, S. T.: Evolutive Treaty Interpretation: Legality, Semantics and Distinctions. In: *European Journal of Legal Studies*, roč. 6, 2013, č. 1, s. 127 – 148.
- HENRARD, K.: Shifting Visions about Indoctrination and the Margin of Appreciation Left to States. In: *Journal of Religion and Human Rights*, roč. 6, 2011, č. 3, s. 245 – 251.
- HOLLAND, K.: Judicial Activism in the United States. In: HOLLAND, K. (ed.): *Judicial Activism in Comparative Perspective*. New York : St. Martin Press, 1991, s. 12 – 32.
- HUTCHINSON, M. R.: The Margin of Appreciation Doctrine in the European Court of Human Rights. In: *International and Comparative Law Quarterly*, roč. 48, 1999, č. 3, s. 638 – 650.
- KRATOCHVÍL, J.: The Inflation of the Margin of Appreciation by the European Court of Human Rights. In: *Netherlands Quarterly of Human Rights*, roč. 29, 2011, č. 3, s. 324 – 357.
- KROŠLÁK, D.: Lautsi a ostatní proti Taliansku (ku krucifixom vo verejných školách). In: KROŠLÁK, D. – MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Rozhodovacia činnosť súdov a náboženstvo*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2015, s. 31 – 45.

- KROŠLÁK, D.: Zahaľovanie moslimských žien vo svetle judikatúry ESLP. In: MORAVČÍKOVÁ, M.: *Nová Európa-Právo a náboženstvo*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2016, s. 79 – 89.
- LETSAS, G.: Two Concepts of the Margin of Appreciation. In: *Oxford Journal of Legal Studies*, roč. 26, 2006, č. 4, s. 705 – 732.
- LETSAS, G.: The ECHR as a living instrument: its meaning and legitimacy. In: PETERS, B. et al. (ed.): *Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. New York : Cambridge University Press, 2013, s. 106 – 141.
- LEWIS, T.: What not to wear: Religious Rights, the European Court, and the Margin of Appreciation. In: *International & Comparative Law Quarterly*, roč. 56, 2007, č. 2, s. 395 – 414.
- MAHONEY, P.: Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights: Two Sides of the Same Coins. In: *Human Rights Law Journal*, roč. 11, 1990, č. 1 – 2, s. 57 – 88.
- MORAL DEL, I. R.: The Increasingly Marginal Appreciation of the Margin-of-Appreciation Doctrine. In: *German Law Journal*, č. 7, roč. 6, 2006, s. 611 – 624.
- MORAWA, A.: The Common European Approach, International trends and the Evolution of the Human Rights: A Comment on *Goodwin v. the United Kingdom*. In: *German Law Journal*, roč. 3, 2002, č. 8, s. 13 – 23.
- MOWBRAY, A.: The Creativity of the European Court of Human Rights. In: *Human Rights Law Review*, roč. 5, 2005, č. 1, s. 57 – 79.
- MOWBRAY, A.: Subsidiarity and the European Convention on Human Rights. In: *Human Rights Law Review*, roč. 15, 2015, č. 2, s. 330 – 331.
- POPOVIC, D.: Prevailing of Judicial Activism over Self-Restraint in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights. In: *Creighton Law Review*, roč. 42, 2009, č. 1, s. 313 – 361.
- ŠURKALA, J.: A Problem of Progress in the European Convention on Human Rights. In: *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, roč. 11, 2015, č. 2, s. 11 – 17.
- ZABRIYEV, F.: Judicial Activism in International Law: A Conceptual Framework for Analysis. In: *Journal of International Dispute Settlement*, roč. 3, 2012, č. 2, s. 247-278. ISSN 2040-3585.

Kontaktné údaje:

JUDr. Martin Gregor

martin.gregor@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

„ZNALECKÉ ROZSUDKY“: NEVYHNUTNÝ DÔSLEDOK INFORMAČNEJ ASYMETRIE PRI SUDCOVSKOM ROZHODOVANÍ?!

Ladislav Križan

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

Is it today possible during the judicial decision-making, because of an increasingly fast and technologically more complex world with an expanding number of scientific disciplines and logical information asymmetry, to distinguish the shamanism of some expert witnesses which is wrapped in a rhetorical tile from international scientific knowledge? Is the Slovak Republic a state where over judicial power and the power of judges de facto dominates another power – the power of expert witnesses, which is then often manifest in “judicial alibism”, “inflation of expert witnesses evidence” and “hypertrophy of expert witnesses written opinions”? Are “expert witnesses written opinions” in some cases transformed to “expert witnesses judgments”?

Abstrakt

Je dnes pri sudcovskom rozhodovaní v čoraz rýchlejšom a technologicky zložitejšom svete pri rozmáhajúcom sa počte vedných odborov a logickej informačnej asymetrii možné odlíšiť šamanstvo niektorých znalcov, ktoré je zabalené v rétorickom pozlátku od vedeckých poznatkov medzinárodnej úrovne? Je Slovenská republika štátom, v ktorom nad súdnou mocou i mocou sudcov dominuje de facto ešte ďalšia moc – moc znalcov, ktorá sa následne má často prejavovať v „justičnom alibizme“, „inflácii znaleckého dokazovania“ a „hypertrofii znaleckých posudkov“? Menia sa znalecké posudky v niektorých prípadoch na „znalecké rozsudky“?

Keywords: court, expert witness, information asymmetries, expert witness opinion, Ministry of Justice, Ministry of Interior, General Prosecution

Kľúčové slová: súd, znalec, informačná asymetria, znalecký posudok, Ministerstvo spravodlivosti, Ministerstvo vnútra, Generálna prokuratúra

„Ptejte se mě, na co chcete, já na co chci, odpovím.“

ONE MAN SHOW úspěšného českého herca,
moderátora a speváka Miroslava Donutila

1. Ak je sudkyňa či sudca človek, je ich rozhodovanie sa ľudské?

Ak má pre väčší počet žien ako mužov v našej justícii najmä sudkyňa¹ a až potom sudca spravidla posledné slovo pri určovaní osudu človeka, pričom v najextrémnejších prípadoch má stále v niektorých krajinách sveta i právo odsúdiť ho na trest smrti, čím má konkurovať Božej spravodlivosti na zemi,² musia o tému zaujímajúcemu sa v našich končinách prichádzať na um neodkladne nasledujúce súvisiace otázky. Čo človeka motivuje stať sa sudkyňou či sudcom a zotrvať v tejto funkcii a roky rozhodovať o osudoch iných? A čo ich najviac ovplyvňuje pri ich rozhodovaní? Čo je to podľa ich vlastných slov a čo si, naopak, ako očividnú samozrejmosť či im skrytý vplyv(y) možno ani samé sudkyne a sudcovia a ani iní aktéri nielen trestných, ale i civilných konaní neuvedomujú?

1.1 Vplyv (ne)dávnej minulosti a neochota dobrovoľne sa vzdáť pomyselných prsteňov moci a rozhodovať

Aké je u nás sudcovské rozhodovanie, je otázka, na ktorú sa nedá odpovedať bez minulosti. Predstava, že takmer tri dekády od roku 1989 znamenali už úplné popretie minulého režimu v praktickom živote súdництва, by bola nesprávna.

Vzhľadom na existenciu nielen spoločného štátu sú reflexie 20. storočia spozna riekky Moravy³ viac ako inšpiratívne práve pre zotrvačnosť, ktorá je platná pre celý verejný sektor a najmä konzervatívnu oblasť, ako je súdnictvo v jeho širšom slova zmysle, a to nielen u nás. A hoci i tu sa odohrávali v minulosti i riadne otrasy vrátane samovraždy “náměstka” generálneho prokurátora

¹ Pozri vtipne viac napr. v NĚMEČEK, T.: Slečna Marplová vs. Hercule Poirot. Na pohlaví záleží. In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008, s. 95 – 99, ISBN 978- 80- 7201-735-5, resp. aktuálne z akademického prostredia UHLÍK, M. – SPÁČ, S.: Příčiny a důsledky nadreprezentace žien v slovenskom súdnictve . In: LÁŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedočkutelní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993 – 2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 61 – 81, ISBN 978- 80- 223- 4470- 8.

² SVÁK, J.: Súdna moc a moc sudcov na Slovensku. 1. vydanie. Bratislava : Eurokódex, 2011, s. 6. ISBN 978-80-89447-955-88.

³ KŮHN, Z.: Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha : C. H. Beck, 2005, 201 s. ISBN 80-7179-429-5.

v období tzv. Pražskej jari, následný celkový proces normalizácie mal priniesť systém, ktorý ako taký si snažil udržať kontrolu nad výkonom justície.⁴

Je zároveň málo mediálne prezentovanou všeobecnou pravdou, že právny, spoločenský i finančný status sudcov v našej spoločnosti reálneho socializmu bol však vskutku veľmi zlý.⁵ Reálne v Československu koncom 50. rokov 20. storočia boli platy sudcov iba veľmi mierne nad národným priemerom, keď plat baníka alebo i vodiča autobusu bol vyšší.⁶ V roku 1968 boli ich nízke platy jedným z najväčších problémov, s ktorými sa vtedajší sudcovia stretávali.⁷

Prešlo 50 rokov. Nastali mnohé zmeny. Porovnanie platového ohodnotenia sudkýň a sudcov a ostatných profesií verejného sektora, najmä v justícii, pomyseľné nožnice ich vzájomnej nerovnosti veľmi výrazne roztvorilo. Nie je to však vďaka toľko dnes medializovanému a údajne privysokému finančnému ohodnoteniu sudkýň a sudcov, ktorí za to schytávajú neustále mediálne buchnáty spolu s poslancami Národnej rady Slovenskej republiky, ale je to najmä vďaka médiami zároveň skoro úplne ignorovanému aktuálnemu mizivému mzdovému ohodnoteniu vyšších súdnych úradníkov, súdnych zapisovateľiek a asistentiek ako kľúčovej sily v justícii, ktorú už v niektorých regiónoch i s najvyššou nezamestnanosťou nie je možné nájsť a v justícii ani už len strednodobo udržať.

Porevolučný vývoj zároveň akceleroval i súvisiaci problém dôchodkového zabezpečenia sudkýň a sudcov a aktuálnej výšky ich starobných dôchodkov,⁸ ktorý sa z dôvodu nemalého množstva v aktívnom výkone pôsobiacich sudkýň či sudcov v dôchodkovom veku nedá poprieť. I pri uvedomovaní si krásnej myšlienky profesorky Krskovej, že starnutie nie je otázkou veku, ale straty ideálov,⁹

⁴ MOTEJL, O.: Soudnictví a jeho správa. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 813-821. Dostupné na internete: <http://www.komunistickepravo.cz> (navštívené dňa 18. 2. 2018).

⁵ KŮHN, Z.: Socialistická justice. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 822-847. Dostupné na internete: <http://www.komunistickepravo.cz> (navštívené dňa 18. 2. 2018).

⁶ ULČ, O.: Malá doznání okresního soudce. Toronto : 68 Publishers, 1974, s. 76.

⁷ BAJCURA, A.: Výsledky ankety o postavení sudcov. In: Právní obzor, 1968, č. 10, s. 834.

⁸ NĚMEČEK, T.: Připlatě si svému soudci na penzi. Jinak neodejde. In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008, s. 175, s. 70 – 73. ISBN 978-80-7201-735-5.

⁹ Tzv. Bílá listina, ktorú zostavil na začiatku 90. rokov Výbor na obranu nespravodlivě stíhaných (VONS) obsahuje sedem ukážok, že i v politických prípadoch pred rokom 1989 dokázali sudky-

je dobré sa pýtať, aké ideály spájali sudcov v minulosti a aké dnes. Je to otázka, ktorej odpoveď kontinuálne prepisuje a aktualizuje plynúci čas nielen v rámci celého stavu, ale i každého jednotlivca zvlášť. Nosiť pomyselný prsteň s mocou a rozhodovať o osude iných bolo, je a bude vždy rovnako lákavé, ako i extrémne náročné. Kritická reflexia zvonku mimo komunity právnikov môže byť preto príležitosťou na zamyslenie sa ako stav a jeho prácu vidia bez nutnosti v opísanej komunite žiť, pracovať a ambícií kariérne v nej ďalej postupovať iní.¹⁰

Vplyv desiatok rokov dennodennej lopoty s mocou pri rozhodovaní o osudoch iných môže mať na túžbu zotrvať pri tom a stále rozhodovať vplyv až závislosti tak, ako to prináša každá moc, a to často i pri plnení úloh z úplne ušľachtilých pohnútok, ktoré s peniazmi nemajú nič spoločné.

I za aktívnej účasti Súdnej rady potom pozorujeme iba občasné výnimky z trendu všeobecnej neochoty dobrovoľne sa práva rozhodovať v súčasnosti vzdať.

Zaujímavejší paradox je však ten, že zároveň popri neochote dobrovoľne odísť, je možné počas samotného nielen sudcovského rozhodovania, ale *de facto* celého justičného rozhodovania u nás vnímať jeden fenomén – prenechanie faktického výkonu rozhodovania na iných aktérov.

1.2 Kto a čo vlastne rozhoduje pri sudcovskom rozhodovaní?

V anotácii sekcie konferencie Bratislava Legal Forum 2018, ktorá sa zaoberá sudcovským rozhodovaním cez prizmu záruk a prekážok spravodlivého procesu sú dané do popredia akademicky provokatívne myšlienky. Hovoria, okrem iného, o tom, že performatívny obrat v právnej teórii pripodobňuje zákon k scenáru, ktorý sa oživuje až performáciou v realizácii a aplikácii práva. Behaviorálna ekonomická analýza práva zároveň upozorňuje aj na určité riziká sudcovského rozhodovania – na kognitívne sklony, ktoré podvedome ovplyvňujú rozhodovanie, a tým výkon spravodlivosti. Sudcovské rozhodovanie tak na jednej strane môže umožniť skutočne efektívne naplňovať ideál spravodlivého

ne a sudcovia rozhodovať i veľmi férovo – pozri NĚMEČEK, T.: Bílí soudci a černí prokurátoři v rudých časech In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejvlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008, s. 116 – 118, s. 70-73. ISBN 978-80-7201-735-5.

¹⁰ LÁŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993 – 2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 180 s. ISBN 978-80-223-4470-8.

procesu, na druhej strane však rovnako môže – v prípade chýb, omylov a zlyhaní – predstavovať prekážku spravodlivého procesu.

Myšlienka sudcovského rozhodovania ako súčasť akéhosi verejného divadla nie je vôbec nová. Reforma slovenského trestného práva zo začiatku tisícročia napríklad priniesla väčšiu zviazanosť pri našťudovaní si tejto pomyselnej hry. Jej autori si povedali, že individuálne umelecké stvárnenie ochotníkmi z všetkých kútov krajiny má mať svoje limity, ktoré sa preto pri záverečnom kritickom hodnotení ich výkonov majú hodnotiť skoro až na dni presne pri možných trestoch odňatia slobody.

Ak má byť takto sudcovské rozhodovanie najmä v trestnom konaní vždy akoby opätovným a veľmi verným a neutrálnym našťudovaním si už napísaného a všeobecne známeho scenára v podobe právnej úpravy tejto pomyselnej divadelnej hry a sudkyňa či sudca je, resp. má byť jej hlavný aktér, čo sa deje, kým zaznie potlesk či pískanie publika? Kto a čo robí v predsúdnej fáze trestného konania pri skúšaní stále iba našťudovávanej hry? Priamo na scéne? Kto a čo stojí za ňou pri poznaní ako prebieha spravodlivostné rozhodovanie v estetických športoch, ako je synchronizované plávanie či krasokorčuľovanie? Pod drobnohľadom publika večerných Kriminovín sú herci v meniaciach sa podobách od podozrivých až po obžalovaných. Rozpítáva sa uveriteľnosť výkonov svedkov, ich minulosť a osudy. Často sa skrývajú pred verejnosťou potom stále neznáme tváre prokurátorov a sudcov, ktoré nahrádzajú strojové vyjadrenia inštitucionálnych profesionálnych hovorcov.

Pri otázkach kto a čo vlastne rozhoduje pri sudcovskom rozhodovaní, je dobré sa preto nahlas a nie šepkajúc pýtať – a poznáte vy vôbec “justičných šepkárov” v úlohách znalcov?

2. Znalci: justiční šepkári často v hlavných úlohách

Tak, ako veľa asi viete o svojich obľúbených hercoch z divadla, neviete skoro nič o ich šepkároch.¹¹

Šepkársku stoličku zahaľuje podľa parafrázovaných slov samotnej šepkárky obláčik závideniahodného tajomstva – blízko dosiek, ktoré znamenajú svet,

¹¹ Šepkárka Viera Labudová, vdova po nedávno zosnulom fenomenálnom hercovi Mariánovi Labudovi, ktorý ju vraj potreboval ako šepkárku iba málokedy, šepkala roky na všetkých bratislavských scénach. Viac pozri v: V hlavnej úlohe: šepkárka [online], 15. 01. 2005. Dostupné na internete: <https://www.sme.sk/c/1889416/v-hlavnej-ulohe-sepkarka.html> (navštívené dňa 22. 2. 2018).

a predsa o vás takmer nikto nevie. Divadelní šepkári majú stáť kdesi na rozhraní umeleckého a technického tímu divadla. Mnohí si ich mylia alebo zamieňajú s inšpicientmi, ktorí však majú mať na starosti celé zákulisie. Je to však podľa nej jednoduché. Šepkár šepká. Ak má veru komu šepkať a šepká načúvajúcim dobre, je v zákulisí javiska akýmsi zodpovedným úradníkom v tom najlepšom slova zmysle.

Čo je obsahom tejto zákulisnej práce? Podľa opätovne parafrázovaného názoru šepkárky si svoj vlastný šepkársky scenár ona sama vytvára po celé skúškové obdobie dotknutej hry. Prvé tri týždne si ho len poznámkuje, zaznamenáva si všetko, čo sa na javisku deje, čo sa v texte mení a čo dôležité povie režisér. Najnáročnejším obdobím majú byť aranžované skúšky, vtedy do scenára pribúdajú ďalšie aktuálne zmeny a v tom čase herci potrebujú z jej strany najviac našepkávať. Hlasivky šepkárky prežívajú podľa nej nápor a nezaobídu sa dokonca ani bez liekov. Herca treba vedieť prekričať, vlastne prešepkať, a zároveň ho nepomýliť, nevyrušovať. Ako sama šepkárka na záver hovorí: „*Asi by to celé ukázalo celkom inak, keby som sedela v hľadisku.*“

Najmä záverečná veta je pre sudcovské rozhodovanie vo vzťahu k znalcom zaujímavá. Akú úlohu pri rozhodovaní sudkýň či sudcov hrajú znalci a ich znalecká činnosť, ktorej výstupom sú jednotlivé úkony znaleckej činnosti, často najmä znalecké posudky?

2.1 Kto je znalec od 2004 rozhoduje po úspechu na odbornej skúške MS SR a nie najmä 8 predsedov krajských súdov

Od 1. 9. 2004, kedy nadobudol účinnosť nový zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej aj „ZZTP“), rozhoduje o vymenovaní znalcov pre jednotlivé odbory nie predseda krajského súdu v rozsahu, v ktorom ho minister spravodlivosti na to dovtedy poveril, alebo sám minister spravodlivosti, ale proces je iný.

Znova miestne veľmi rôznorodá prax¹² sa spolu s veľmi rôznorodou kvalitou osobných spisov znalcov presunula a centralizovala na vecne príslušný útvar MS SR. Zoznamy znalcov, ktoré na krajských súdoch, v obvode ktorých

¹² KOSAŘ, D. – SPÁČ, S.: Predsedovia súdov: od ministerských “spojok” k autonómnym aktérom. In: LÁŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993 – 2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 130 – 153. ISBN 978-80-223-4470-8.

mal znalec trvalé bydlisko a temer výlučne pôsobil, viedli dlhé roky tie isté dámy, ktoré poznali jednotlivých znalcov ľudsky dôverne vrátane ich silných stránok a chýb, boli zrušené bez náhrady. Zoznam po fyzickom prevoze osobných spisov na Župné námestie v Bratislave, kde je sídlo MS SR, začalo viesť výlučne MS SR. Rovnako ako sa často menilo zaradenie jeho vecne príslušného útvaru v čase, prichádzali jeho pracovníci často hneď po skončení svojho štúdia práva a zotrúvali na nej i na základe výšky finančného ohodnotenia či množstva náročnej a vzhľadom na právo veľmi osobitnej práce. Následná anonymizácia komunity znalcov bola neodvratná i rozšírením činnosti mnohých z nich na celé územie SR.

Na otázku, kto to vlastne znalec je, resp. má byť, aký je dôvod existencie inštitútu znalca a jeho znaleckej činnosti i v práve a či je jeho následné postavenie v našej spoločnosti adekvátne vrátane finančného ohodnotenia a ako by to mohla/mala právna úprava zmeniť, nebolo kedy si odpovedávať vo víre iných problémov. Ani na MSSR, ani na súdoch, ani v znaleckej komunite a ani v spoločnosti. Vždy bol nejaký relevantný dôvod – problémy správy súdov i sudcovskej komunity ako takej, advokátskych taríf či exekučnej spisovej lavíny prirodzene odsúvali problémy znalcov navyše ako neprávnikov mimo reálny záujem MS SR, súdov i ostatných právnických profesií.

Preskúšanie znalcov formou odborných skúšok, ktorých enormné množstvo a krátkosť času ich faktického uskutočnenia, museli zákonite vplývať i na ich objektivitu, validitu a reliabilitu znamenalo, že až po roku 2007 sa začali stovky až tisíce správnych konaní vrátane rozkladov v prípade vyčiarknutia znalca z dôvodu jeho neúčasti/ neúspechu na skúške.

Zoznam znalcov zažil svoj pomyselný veľký tresk, ktorý mal na jednej strane zvýšiť kvalitu znaleckého dokazovania, no zároveň znamenal zároveň i odstránenie konkurencie v ekonomickom slova zmysle.

2.2 Kto nesie (ekonomickú) zodpovednosť za pribratie znalca a textáciu otázok či úloh znaleckého dokazovania

§ 142 až 152 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „TZ“) určuje limity divadelnej hry i vo vzťahu k šepkárom v podobe znalcov.

Znalecká činnosť sa vykonáva pre účely trestného konania už v jeho pred-súdnej fáze, v ktorej je úloha sudcu v dokazovaní limitovaná. Večný spor medzi

odbornou činnosťou v zmysle § 141 TZ a medzi už znaleckou činnosťou § 142 neodstráni(l) legislatívny optimizmus s hlavným cieľom znížiť ekonomické náklady dôkazného bremena štátu. Ekonomickú zodpovednosť totiž síce nesie vždy Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej len „MV SR“), ale to i v prípadoch, keď rozhodnutia, že znalecké dokazovanie je nevyhnutné, urobí *de facto* prokurátor.

Rastúce náklady na znalecké dokazovania sú potom iba v rámci rezortu MV SR, ak spočítame náklady na činnosť Kriminalisticko-expertízneho ústavu Policajného zboru a znalcov, ktorí nie sú jeho súčasťou, do cca 20 miliónov euro ročne a od roku 2006 neklesajú, ale skôr rastú nielen pre veľký rozmach nie lacnej analýzy DNA. Pozitívne zmeny vo veľmi negatívnej platobnej disciplíne súdov za znalečné/tlmočné v tomto období priniesol na rozdiel od roku 2009, kedy to bolo cca 668 234 euro, rok 2010, kedy z rozpočtu verejnej správy MS SR poskytlo súdom a tie uhradili na znalečné 3 206 919 euro, t. j. cca 6-krát (!) viac. Výdavky prokuratúry na znalečné, no najmä tlmočné, sú tiež do cca milióna euro ročne. Je dnes i pre komplexnosť s touto problematikou súvisiacich vzťahov najmä rečníckou otázkou, či a ako sa zvýšené celkovo znalcom vyplatené znalečné, ktoré zahŕňalo najmä u súdov i úhradu sčasti rokmi nahromadených dlhov (2010), premietlo i do výsledkov objasňovania verejnoprávnych deliktov z pohľadu kvality ich preukazovania/dokazovania vďaka zvýšeným nákladom na znaleckú činnosť za posledné roky.¹³

Aký konkrétny znalec bude pribratý do predsúdnej fázy trestného konania znova nerozhoduje sudca. Táto kľúčová fáza je daná mnohými objektívnymi, ale i subjektívnymi faktormi. Od osobnej dostupnosti znalca, ktorý je schopný po nočnom telefonáte prísť bezodkladne na miesto dopravnej nehody, kým stopy nezmyje práve padajúci dážď, až po predchádzajúcu dobrú pracovnú a ľudskú skúsenosť osoby s decíznou právomocou, ktorá reálne zastupuje zadávateľa s konkrétnou osobou znalca. Kľúčový parameter býva i čas dodania úkonov znaleckého dokazovania, lebo včera bolo neskoro.

¹³ Pre nielen tieto výdavky, ale i vývoj súčtu príjmov všetkých znalcov – fyzických osôb, deklarovaných za príslušné zdaňovacie obdobia z agregovaných riadkov nimi podaných daňových priznaní DPFO typ B zo VI. Oddielu, tabuľky č. 1, riadok č. 7, ktoré sú tam uvedené podrobne od reformy trestného práva, pozri KRIŽAN, L.: „Tak ako to potrebujete?!“: (ne)existencia korupcie pri stanovovaní hodnoty vecí, majetku či práv znalcami. In: GÁBRIŠ, T.: Korupcia interdisciplinárne. Zborník príspevkov z konferencie Právo a ekonómia: výzvy a príležitosti, konanej 20. októbra 2017 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 38 – 50.

Ak už je vybratá konkrétna osoba, formulácia otázok a úloh znaleckého dokazovania je ďalším uzlovým bodom celého procesu, do ktorého vstupuje informačná asymetria medzi zadávateľom a znalcom, v ktorej môže pomôcť napríklad investigatívna psychológia.¹⁴ Jazyk práva a vedecký, resp. odborný jazyk jedného z viac ako 50 znaleckých odborov a viac ako 300 k nim prislúchajúcich odvetví môžu byť problémom už len kvôli tomu, že ten istý výraz či slovné spojenie (znaky idúce za sebou) je odlišný v jednom i druhom. Vzájomná komunikácia medzi zadávateľom a znalcom o tom, čo je ešte možné, v akom čase, za aké náklady a s akou pridanou hodnotou pre proces dokazovania, je kľúčovým momentom, kedy by sa všeobecne zadávateľ po dôkladnej úvahe nemal vzdať svojho práva rozhodovať.

3. Od znaleckých posudkov ku znaleckým rozsudkom alebo nebo bolo, je i bude modré i bez potreby znaleckého dokazovania

Kto a čo v skutočnosti rozhoduje, či zodpovedá dĺžka pracovnej neschopnosti pri poškodení zdravia, ktoré spôsobí iná osoba ešte priestupku alebo už trestnému činu a s akou sadzbou pri jej dlhšom trvaní nad 7, resp. 42 dní? A čo so spôsobenou škodou – kto v skutočnosti stanovuje, či vôbec existuje a či je malá, veľká, či aká, kým sa fakticky určuje a čo to veľmi reálne znamená pre potrestanie páchatela a stanovenie výšky jeho trestu? Kto a čo v skutočnosti rozhoduje, či sa z účastníka dopravnej nehody stáva obeť alebo vinník – sudkyňa alebo sudca, ktorý v extrémnom prípade nemusí vlastniť a ani nevlastní ani len vodičský preukaz alebo znalec? A čo s tým?

Dôležitým empirickým vstupom pri formulovaní týchto otázok a ich subjektívnych odpovedí pre autora tohto príspevku bola veľká následná finančná kontrola (ďalej len “NFK”) na všetkých súdoch Slovenskej republiky (ďalej len “SR”) za rok 2013, iniciovaná ním počas jeho pôsobenia na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky (ďalej len “MS SR”) ako riaditeľa odboru znaleckej, tlmočnickej a prekladateľskej činnosti v rokoch 2012 až 2015. Bola zameraná na znalečné/tlmočné vyplatené súdmi v roku 2013. Zahŕňala cca 70 súdov, cca 2100 súdnych spisov vrátane osobitného prieskumu spisov, kde MS SR, teda štát, museli zaplatiť v roku 2013 za prieťahy judikované ÚS SR sťažovateľom finančné zadosťučinenie. Veľmi zaujímavou súčasťou NFK boli rozhovory

¹⁴ KUBÍK, O.: Investigatívna psychológia. 1. vydanie Bratislava : Eurokódex, 2012. 384 s. ISBN 978-89447-75-6.

o jej výsledkoch s predsedami jednotlivých súdov po celom území SR pri pre-
 rokovaní výsledkov NFK. Ak na rozhodovanie sudcov vplýva aj miesto ich kaž-
 dodenného pôsobenia, je dobré vidieť a zažiť Okresný súd v Revúcej, v Žiari
 nad Hronom, Leviciach či Topoľčanoch i na vlastné oči, lebo SR nekončí za
 Zlatými pieskami. Ak totiž pri rovnakom type agendy na jednom okresnom
 súde v rámci kraja sú náklady na znaleckú činnosť za rok polovičné ako na inom
 okresnom súde v rámci tohto istého kraja, je dôležité sa pýtať prečo a hľadať
 možné súvislosti.

Nebo totiž bolo, je a bude modré i bez potreby znaleckého dokazovania.
 A tak, ak je pod častou akademickou kritikou sudcovský aktivizmus, je potrebné
 stavať do popredia i jeho opak – tzv. „justičný alibizmus“ v podobe prenecha-
 nia faktického výkonu rozhodovania vyšetrovateľov, prokurátorov, ale najmä
 sudkýň a sudcov na iného aktéra, ktorým je nezriedka znalec, čo potom môže
 končiť vďaka takémuto pasívnemu postoju v prípade finančných motívov v „in-
 flácii znaleckého dokazovania“ a „hypertrofii znaleckých posudkov“, no bez po-
 trebnej pridanej hodnoty pre dokazovanie. Riziká úplnej pasivity pri kritickom
 zhodnotení znaleckých posudkov, ktoré sa potom menia v znalecké rozsudky,
 sú obrovské nielen z dôvodu, že znalec má často po štúdiu celého spisu svoju
 vlastnú predstavu o spravodlivosti, ktorú môže takto pošepkať naň odkázanému,
 pasívnemu predstaviteľovi súdnej moci.

Pri nielen akademickom,¹⁵ ale aktuálnom stave dosiahnutých výsledkov¹⁶
 aplikácie konceptu zúčtovateľnosti v prípade znalcov, ktorý má pôsobiť ako
 protiváha k použitiu moci, ktorou nejaký aktér disponuje, to totiž nemusí mať

¹⁵ CSACH, K.: *Zodpovednosť znalcov v komparatívnom a kolíznoprávnom kontexte (Štúdiá o zodpovednosti za škodu spôsobenú nesprávnou informáciou)*. 1. vydanie. Košice : UPJŠ, 2009. ISBN 978-80-7097-784-2. Dostupné na internete: http://www.upjs.sk/public/media/1084/zbornik_8.pdf (navštívené dňa 22. 2. 2018), resp. CSACH, K. et al.: *Profesijná zodpovednosť. Zodpovednosť za škodu spôsobenú pri výkone vybraných činností s akcentom na europeizáciu deliktálneho práva*. 1. vydanie. Košice : UPJŠ, 2011. ISBN 978-80-7097-891-7. Dostupné na internete : http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_27.pdf (navštívené dňa 22. 2. 2018).

¹⁶ Pre počty podozrivých, obvinených, obžalovaných a právoplatne odsúdených znalcov pre § 347 TZ, t. j. trestný čin nepravdivého znaleckého posudku, tlmočnického úkonu a prekladateľského úkonu, resp. historické prehľady v oblasti správneho trestania znalcov MS SR pozri KRIŽAN, L.: „Tak ako to potrebujete?!“: (ne)existencia korupcie pri stanovovaní hodnoty vecí, majetku či práv znalcami. In: GÁBRIŠ, T.: *Korupcia interdisciplinárne*. Zborník príspevkov z konferencie Právo a ekonómia: výzvy a príležitosti, konanej 20. októbra 2017 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 38 – 50.

potom vždy také vtipné konce ako v divadle, ako hovorí iná šepkárka:¹⁷ „*Občas hercom vyvedieme nejaké srandičky - na tie je špecialista rekvizitár Peter Stoklas. Ešte keď v Nitre hral Majo Labuda, dali sme mu feferónky do chleba, ktorý počas hry jedol. Nebol schopný vydať zo seba ani slovo, povedal to za neho Erik Peťovský.*“ alebo „*Druhýkrát na derniére predstavenia Hráme duráka dali hercom Kožuchovi a Majeskému do pohárikov miesto vody pálenku. Hrali akože šachy s pohárikmi – pálenku vypili na dúšok a akciu „ustáli“.*“

Použitá literatúra:

BAJCURA, A.: Výsledky ankety o postavení sudcov. In: Právny obzor, 1968, č. 10.

CSACH, K. et al.: Profesionálna zodpovednosť. Zodpovednosť za škodu spôsobenú pri výkone vybraných činností s akcentom na europeizáciu deliktúálneho práva. 1. vydanie. Košice: UPJŠ, 2011. ISBN 978-80-7097-891-7 Dostupné na internete: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_27.pdf (navštívené dňa 22. 2. 2018).

CSACH, K.: Zodpovednosť znalcov v komparatívnom a kolíznoprávnom kontexte (Štúdiá o zodpovednosti za škodu spôsobenú nesprávnou informáciou). 1. vydanie. Košice : UPJŠ, 2009. ISBN 978-80-7097-784-2 Dostupné na internete: http://www.upjs.sk/public/media/1084/zbornik_8.pdf (navštívené dňa 22. 2. 2018).

ČERNÁKOVA, J.: Vždy som v strehu – tvrdí šepkárka Zuzana Orelová. [online], 26.07.2009. Dostupné na internete : <https://mynitra.sme.sk/c/4948419/vzdy-som-v-strehu-tvrdi-sepkarka-zuzana-orelova.html#ixzz58CmiBt00> (navštívené dňa 22. 2. 2018).

KOSAŘ, D. – SPÁČ, S.: Predsedovia súdov: od ministerských „spojok“ k autonómnym aktérom. In: LÁŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993-2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 130 – 153. ISBN 978-80-223-4470-8.

¹⁷ ČERNÁKOVA, J.: Vždy som v strehu – tvrdí šepkárka Zuzana Orelová. [online], 26. 7. 2009. Dostupné na internete: <https://mynitra.sme.sk/c/4948419/vzdy-som-v-strehu-tvrdi-sepkarka-zuzana-orelova.html#ixzz58CmiBt00> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

- KRIŽAN, L.: „Tak ako to potrebujete?!“: (ne)existencia korupcie pri stanovovaní hodnoty vecí, majetku či práv znalcami. In: GÁBRIŠ, T.: Korupcia interdisciplinárne. Zborník príspevkov z konferencie Právo a ekonómia: výzvy a príležitosti, konanej 20. októbra 2017 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 38 – 50.
- KUBÍK, O.: Investigatívna psychológia. 1. vydanie Bratislava : Eurokódex, 2012, 384 s. ISBN 978- 89447-75-6.
- KŮHN, Z.: Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha : C. H. Beck, 2005, 201 s. ISBN 80-7179-429-5.
- KŮHN, Z.: Socialistická justice. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 822 – 847. Dostupné na internete: <http://www.komunistickepravo.cz> (navštívené dňa 22. 2. 2018).
- LAŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993-2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 180 s. ISBN 978-80-223-4470-8.
- MOTEJL, O.: Soudnictví a jeho správa. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 813 – 821. Dostupné na internete: <http://www.komunistickepravo.cz> (navštívené dňa 22. 2. 2018).
- NĚMEČEK, T.: Bílí soudci a černí prokurátoři v rudých časech In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejvlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008. ISBN 978- 80- 7201-735-5.
- NĚMEČEK, T.: Slečna Marplová vs. Hercule Poirot. Na pohlaví záleží. In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejvlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008. ISBN 978-80-7201-7355.
- NĚMEČEK, T.: Připlatě si svému soudci na penzi. Jinak neodejde. In: NĚMEČEK, T.: Kdo je nejvlivnější právník. Praha : Nakladatelství Linde Praha, 2008. ISBN 978- 80- 7201-735-5.
- SVÁK, J.: Súdna moc a moc sudcov na Slovensku. 1. vydanie. Bratislava : Eurokódex, 2011. ISBN 978-80-89447-955-88.

UHLÍK, M. – SPÁČ, S.: Príčiny a dôsledky nadreprezentácie žien v slovenskom súdnictve . In: LÁŠTIC, E. – SPÁČ, S. (eds.): Nedotknuteľní? Politika sudcovských kariér na Slovensku v rokoch 1993 – 2015. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. ISBN 978-80-223-4470-8.

ULČ, O.: Malá doznání okresního soudce. Toronto : 68 Publishers, 1974. 321 s.

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Ladislav Križan, PhD., DAS (Lausanne)

ladislav.krizan@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafarikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ÚČAST LAICKÝCH SOUDCŮ PŘI ROZHODOVÁNÍ JAKO PŘEKÁŽKA SPRAVEDLIVÉHO PROCESU?

Vladimír Lajsek

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Abstract

The topic is dealing with the participation of so-called lay judges in the judicial decision-making. Firstly, the history of this institute and contemporary practice will be described. It is especially focusing on a question, whether the participation of people unfamiliar with law on the judicial decision-making should be deemed as a restriction of the fair dealing principle or not. Whether it is just a historical residue, or if there are any advantages.

Abstrakt

Příspěvek se zabývá účastí tzv. laických soudců při soudním rozhodování. Nejprve je stručně popsána historie tohoto institutu a soudobé zkušenosti s ním. Příspěvek se zabývá zejména otázkou, nakolik může být účast práva neznalých osob na soudním rozhodování překážkou práva na spravedlivý proces. Jestli se jedná jen o historické reziduum, nebo zda lze v účasti lidu na soudnictví spatřovat nějaká pozitiva.

Keywords: lay judges, decision-making, fair dealing principle

Klíčová slova: přisedící, soudní rozhodování, právo na spravedlivý proces

Úvod

Laické soudce lze vymezit jako osoby, jež nejsou soudci, ale podílejí se na rozhodování soudu. Zároveň na ně nejsou kladeny žádné požadavky ohledně odborné kvalifikace.¹ S účastí jiných než profesionálních soudců v ČR počítá čl. 94 odst. 2 Ústavy. Ten stanoví, že na rozhodování soudů se vedle soudců mohou podílet i další občané, pokud tak určí zákon.² Český právní řád pro takové případy počítá s institutem přisedících, kteří rozhodují spolu se soudci

¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 32.

² Srov. čl. 94 odst. 2 ústavního zákona č. 1/1993, Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“).

v senátech.³ Přisedící konkrétně spolurozhodují v občanském soudním řízení v prvním stupni, a to ve věcech pracovních.⁴ Dále potom v trestních věcech u okresních soudů v řízeních o trestných činech, za něž zákon stanoví horní hranici trestu odnětí svobody převyšující pět let a u krajských soudů v řízeních v prvním stupni.⁵ Na přisedící jsou z povahy jejich pozice kladeny odlišné požadavky, než na soudce z povolání.⁶ Při rozhodování má však hlas přisedícího stejnou váhu jako hlas soudce.⁷ Přisedící tak mohou soudce dokonce přehlasovat. V případě, kdy jsou kladeny na soudce a přisedící různé požadavky, se tak nabízí otázka, zda je v takovém případě zachováno právo na spravedlivý proces. Jednotlivé prvky práva na spravedlivý proces⁸ lze vyčíst z čl. 6 Úmluvy⁹ a z ústavních předpisů. Pro dané téma bude základním předpokladem zejména dodržení požadavku nezávislého a nestranného přisedícího,¹⁰ stejně jako přisedícího zákonného.¹¹ Tento příspěvek si dává za cíl odpovědět na otázku, zda je princip spravedlivého procesu při účasti přisedících na rozhodování soudů dodržen.

1. Stručný historický exkurs do vývoje laického soudnictví

Zastánci laického rozhodování v soudním řízení často tvrdí, že je tento institut v českém právním prostředí zakořeněn již poměrně dlouho. To je jistě pravda. Do roku 1850 na daném území platil Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Ten byl založen na zásadě inkvizičního procesu, která vycházela z dob feudalismu a absolutismu. V rámci revoluce v roce 1848 se však kontrola soudnictví prostřednictvím lidu stala jedním z požadavků

³ Jedná se o senáty složené z profesionálního soudce jakožto jeho předsedy a dvou přisedících. Srov. § 35 odst. 2 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.

⁴ Srov. § 36a odst. 1 písm. a) zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

⁵ Srov. § 2 odst. 9 ve spoj. s § 314a odst. 1 a *contrario* zákon č. 141/1961 Sb., trestního řádu.

⁶ Srov. § 60 a násl. zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích (dále jen „ZSS“).

⁷ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní. 2. vyd. Praha : Leges, 2011, s. 212.

⁸ Mezi tyto prvky se řadí požadavek nezávislého a nestranného soudu a soudce, právo na zákonný soud a zákonného soudce, rovnost a kontradiktornost, předvídatelnost nebo veřejnost, ústnost, přímost a hospodárnost řízení. Srov. WINTEROVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní. 8. vyd. Praha : Leges, 2015, s. 61 – 73.

⁹ Evropská úmluva o ochraně lidských práv (dále jen „Úmluva“).

¹⁰ Viz čl. 81 a 82 Ústavy, čl. 36 ústavního zákon č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a § 76 odst. 1 ZSS.

¹¹ Viz čl. 38 odst. 1 Listiny.

demokratických sil.¹² Právě zavedením laického prvku měla být tato kontrola zajištěna.¹³ Smyslem jeho zavedení byl tedy požadavek omezení kabinetní justice. Znamená to ovšem, že v řízeních, kde nyní rozhodují pouze profesionální soudci, ke kabinetní justici dochází? Lze se domnívat, že nikoli. Demokracie se již v tomto směru zdá být natolik zakořeněnou, že už tato kontrola není nutná. Pokud by v budoucnu k omezení demokracie došlo, pak je otázkou, nakolik by to přisedící byli schopni zvrátit. V dobách komunistického režimu totiž měli laičtí soudci jinou kontrolní úlohu. Se zavedením tzv. *soudců z lidu* přišla ústava z roku 1948 v § 140 odst. 3.¹⁴ Soudcem z lidu mohl být jen občan „*státně spolehlivý a oddaný myšlenkám lidově demokratického zřízení*“.¹⁵ Jejich úkolem bylo dbát o výklad zákonů ve smyslu ústavy z roku 1948 a ovlivňovat rozhodování soudů způsobem, jenž by byl v zájmu režimu.¹⁶ Takový požadavek je již dnes nepotřebný. Po sametové revoluci proto byli soudci z lidu nahrazení přisedícími.¹⁷ Je možné mít za to, že účast laiků v soudním řízení je tedy překonaným a spíše jen archaickým institutem. To podtrhuje i komparativní fakt, že např. v Nizozemsku, Litvě či na Kypru vůbec laický prvek neznají.¹⁸ Nezdá se přitom, že by tamní soudní procesy trpěly nějakou vadou.

2. Záruky nezávislosti a nestrannosti přisedících

Mezi prvky nezávislosti a nestrannosti soudců, a potažmo přisedících, se řadí zejména zvláštní požadavky na jejich ustanovování, dále jejich neodvolatelnost, neslučitelnost funkcí a hmotné zabezpečení.¹⁹

¹² KÜHN, Z.: Laický prvek v justici – archaismus v 21. století nepotřebný? In: Jiné právo [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.cz/2008/10/laick-prvek-v-justici-archaismus-v-21.html> (navštívené dne 22. 2. 2018).

¹³ VLČEK, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. Brno : Masarykova univerzita, 2006, s. 56.

¹⁴ Srov. ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústavu Československé republiky.

¹⁵ Srov. § 11 bod 4 zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

¹⁶ PROUZA, D. – HÁJEK, M.: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přisedící ano či ne? In: Trestněprávní revue, 2010, č. 7, s. 201 – 208.

¹⁷ Srov. § 6, § 12 a § 15 zákona č. 335/1991 Sb., o soudech a soudcích, jenž byl posléze nahrazen současným ZSS.

¹⁸ MACHURA, Š.: Civil Justice: Lay Judges in the EU Countries. In: Oñati Sociolegal Series [online]. Dostupné na internete: <http://opo.iisj.net/index.php/ols/issue/view/55> (navštívené dne 22. 2. 2018).

¹⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. 3. 2007 sp. zn. I. ÚS 722/05, nález Ústavního soudu ČR ze dne 22. 2. 1996 sp. zn. III. ÚS 232/1995, popř. KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 14 – 15.

2.1 Ustavování přísedících do funkce

Soudci jsou do své funkce jmenováni prezidentem republiky.²⁰ Naproti tomu přísedící jsou voleni zastupitelstvy obcí, popř. krajů příslušných soudů.²¹ Ta jsou volena, stejně jako prezident republiky, občany v přímých volbách. Soudci i přísedící jsou tak v odvození od lidu jakožto suveréna stejně vzdáleni.²² Aby byl uchazeč o funkci přísedícího zvolen, musí být nejprve navržen členem příslušného zastupitelstva. Jinými slovy, kandidát musí získat podporu alespoň jednoho zastupitele. Je otázkou, nakolik již jen tato potřeba omezuje rovnost přístupu k veřejné funkci.²³ Občas se tak vyskytují názory, že kvůli vázané nominaci demokratický prvek voleb poněkud mizí.²⁴ S ohledem na fakt, že o funkci přísedících je poměrně malý zájem, je však tento problém poněkud marginální. Praxe je taková, že uchazeče o funkci nejen vždy někdo ze zastupitelů navrhne, ale komplikace nebývají časté ani při vlastní volbě. S tím se ovšem vynořuje problém jiný. Může totiž vyvstat nebezpečí, že do funkce přísedícího bude zvolena osoba, jež si dá za cíl dostat se snadno k citlivým informacím ze soudních spisů, přičemž vzroste hrozba jejich zmanipulování.²⁵ Je otázkou, nakolik je zastupitelstvo způsobilé takovému ohrožení předějit. Na rozdíl od soudců, na jejichž výběr jsou kladeny daleko přísnější nároky, zde totiž prakticky neexistují vhodné instrumenty. Další, a to patrně daleko závažnější nedostatek dlí v tom, že zastupitelstvo má v podstatě díky výběru a volbě vhodných kandidátů prakticky neomezenou možnost ovlivňování některých kauz. Jestliže totiž výlučně volí všechny přísedící příslušného soudu, kteří mají potom v soudním senátu nad profesionálním soudcem převahu nejen početní, ale zejména hlasovací, pak lze v takovém mechanismu v krajnostech spatřovat dokonce zásah do nezávislosti soudní moci jako takové.

²⁰ Srov. § 63 ZSS.

²¹ Srov. § 64 ZSS.

²² ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 516 – 519.

²³ Podle čl. 21 odst. 4 Listiny mají občané za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím.

²⁴ Např. PROUZA, D. – HÁJEK, M.: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přísedící ano či ne? In: Trestněprávní revue, 2010, č. 7, s. 205.

²⁵ MAREK, T.: K otázce laického prvku v justici. In: Trestněprávní revue, 2012, č. 7 – 8, s. 169.

2.2 (Ne)odvolateľnosť prísedících

Soudci jsou do své funkce jmenováni bez časového omezení.²⁶ Naproti tomu přísedící jsou voleni na dobu čtyř let.²⁷ Stejná osoba však může být zvolena libovolněkrát znovu. V tom je možné spatřovat další nedostatek. Nezávislost přísedícího tak totiž může být snadno narušena tím, že bude v důsledku obav o znovuzvolení rozhodovat jinak. Např. tak, aby se jednoduše zalíbil zastupitelstvu, jež ho volí.

Funkce přísedícího dále zaniká dnem rozhodnutí o jeho odvolání.²⁸ Přísedící však může být odvolán jen z taxativně uvedených důvodů, a to na návrh předsedy příslušného soudu zastupitelstvem, jež ho zvolilo.²⁹ Prvním z těchto důvodů je odvolání kvůli závažnému porušení povinností přísedícího.³⁰ Samotné porušení povinností totiž podle všeho není důvodem pro odvolání přísedícího z funkce. Musí se jednat o porušení závažné. Jako srovnání se uvádí porušení pracovní kázně podle zákoníku práce.³¹ Posouzení míry a intenzity je však opět na zastupitelstvu, ač v ingerenci s předsedou daného soudu. Dalším důvodem pro odvolání z funkce by bylo, pokud by přísedící přestal splňovat předpoklady pro zvolení do funkce.³² Tyto předpoklady jsou uvedeny v § 60 odst. 1 a 4 ZSS. Mezi těmito předpoklady je uvedena např. ztráta bezúhonnosti. Není však jasné, z jakého důvodu má o odvolání v případě pravomocného odsouzení přísedícího za jakýkoli trestný čin rozhodovat zastupitelstvo. Daleko jednodušší by bylo, kdyby takový důsledek nastal *ex lege*. Daleko problematičtější je ale požadavek na to, aby morální vlastnosti přísedícího byly zárukou řádného výkonu funkce. Nikde však není stanoveno, co je tím míněno. Jedná se o neurčitý právní pojem. Stejný požadavek je dán i pro soudce. V jejich případě je však tato vlastnost ověřována pomocí povinného psychologicko-diagnostického vyšetření, jímž musejí uchazeči o funkci soudce před jmenováním projít.³³ V případě přísedících však žádná taková povinnost dána není. Výklad

²⁶ Srov. § 61 odst. 1 ZSS. Funkce soudci ovšem zanikne uplynutím kalendářního roku, v němž dosáhne věku 70 let, jak vyplývá z § 94 písm. a) ZSS.

²⁷ Srov. § 61 odst. 2 ZSS. Žádná horní věková hranice pro přísedící dána není.

²⁸ Srov. § 97 odst. 3 ZSS.

²⁹ Srov. § 97 ZSS.

³⁰ Srov. § 97 odst. 1 písm. a) ZSS.

³¹ KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 260.

³² Srov. § 97 odst. 1 písm. b) ZSS.

³³ Srov. § 2 odst. 3 vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 303/2002 Sb., o výběru, přijímání a odborné přípravě justičních a právních čekatelů a o odborné justiční zkoušce a odborné závěrečné

pojmu je tak v konečné fázi dán opět příslušnému zastupitelstvu.³⁴ V neurčitosti pojmu však může být ukryta poměrně účinná zbraň pro likvidaci jakéhokoliv nepohodlného přisedícího. Teoreticky by bylo možné uvést, že přisedící je vydán na milost a nemilost předsedovi příslušného soudu a zastupitelstvu. Obecně je situace, kdy se na odvolávání přisedícího z funkce podílí orgán, jenž jej do ní zvolil, velice problematická. Přitom by bylo vhodné, aby byly vůči přisedícím uplatňovány obdobné institucionální záruky nezávislosti jako vůči soudcům, přičemž jejich nezávislost je třeba garantovat alespoň prostředky vylučujícími svévolné odvolání.³⁵ Současná právní úprava bohužel takovou zárukou není. Podle některých by odvolávání přisedících mělo podléhat srovnatelnému režimu jako kárné řízení v případě soudců.³⁶

2.3 Neslučitelnost funkcí

Jednou z garancí nezávislosti a nestrannosti soudců je požadavek neslučitelnosti s jinými funkcemi či jinými výdělečnými činnostmi.³⁷ V případě přisedících však žádná takto široká neslučitelnost dána není.³⁸ Žádoucí by v tomto směru bylo, kdyby neslučitelnost funkcí byla o něco širší.³⁹ Přisedící nejsou soudci z povolání; při výkonu jejich funkce se tak tedy počítá s tím, že budou vykonávat jiné povolání.⁴⁰ Smyslem jejich funkce je ostatně přinést do justice laické zkušenosti. Některé prameny uvádějí, že před zvolením musejí mít přisedící souhlas svého zaměstnavatele.⁴¹ Lze se však domnívat, že žádný takový požadavek neexistuje. Zaměstnavatel je, naopak, povinen přisedícímu

zkoušce právních čekatelů, jež byla nahrazena vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 382/2017 Sb., o výběru, přijímání a přípravné službě justičních čekatelů a o odborné justiční zkoušce.

³⁴ KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 135.

³⁵ ŠÍMÍČEK, V.: Odvolání přisedících – přehlížená protiústavnost. In: Jiné právo [online]. Dostupné na internetu: <http://jinepravo.blogspot.cz/2009/10/odvolani-prisedicich-prehlizena.html> (navštívené dne 22. 2. 2018).

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Srov. čl. 82 odst. 3 Ústavy a § 85 ZSS.

³⁸ Výslovně je stanovena jen neslučitelnost s funkcí poslance nebo senátora Parlamentu ČR. Srov. § 74 odst. 2 ZSS.

³⁹ Nabízí se minimálně zavedení neslučitelnosti s funkcí člena vlády či vedoucího jiných ústředních orgánů státní správy.

⁴⁰ KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 197.

⁴¹ ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 519.

poskytnout volno, pokud funkci nelze vykonávat mimo pracovní dobu.⁴² Jedná se o překážku v práci na straně zaměstnance z důvodu veřejného zájmu. Přísedícimu však nenáleží náhrada mzdy.⁴³

2.4 Hmotné zabezpečení přísedících

Nezávislost soudců je zajišťována hlavně jejich hmotným zabezpečením.⁴⁴ Platy soudců jsou odvozovány z platové základny, která činí trojnásobek průměrné nominální měsíční mzdy fyzických osob v nepodnikatelské sféře dosažené podle zveřejněných údajů Českého statistického úřadu za předminulý kalendářní rok.⁴⁵ Nezávislost přísedících takto zajištěna není. Za vykonávání funkce jim přísluší pouze náhrady.⁴⁶ Přísedící mají také nárok na náhradu hotových výdajů.⁴⁷ Podmínky a rozsah se řídí ZP.⁴⁸ Mimo tyto náhrady náleží přísedícimu také paušál ve výši 150 Kč za den.⁴⁹

Z výše uvedeného je jasné patrné, že hmotné zabezpečení jakožto jedna ze záruk nezávislosti⁵⁰ není na straně přísedících zcela zajištěno. V situaci, kdy je zajištěn pouze předseda senátu, zatímco jeho zbývající dvě třetiny zajištěny nejsou, není logicky vzato zajištěna ani nezávislost soudního senátu jako

⁴² A to v rozsahu nejvýše dvaceti pracovních dní v kalendářním roce. Srov. § 201 zák. č. 262/2006 Sb, zákoníku práce (dále jen „ZP“).

⁴³ Srov. § 200 ZP.

⁴⁴ Srov. § 75 odst. 1 ZSS.

⁴⁵ Srov. § 3 odst. 3 zák. č. 236/1995 Sb., o platu a dalších náležitostech spojených s výkonem funkce představitelů státní moci a některých státních orgánů a soudců a poslanců Evropského parlamentu.

⁴⁶ Jedná se o náhradu mzdy nebo platu ve výši průměrného výdělku. Srov. § 93 odst. 1 ZSS. Přísedící předloží soudu potvrzení zaměstnavatele o neposkytnutí mzdy spolu s informací o výši průměrného výdělku a ušlou mzdu či plat kompenzuje stát. Srov. KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 251. Pokud je přísedící výdělečně činný jinak než v pracovním nebo obdobném poměru, náleží mu náhrada za ušlý výdělek za dobu faktického výkonu funkce. Srov. § 93 odst. 2 ZSS. V takovém případě se poskytuje náhrada v prokázané výši, no max. 80 Kč za hodinu nebo 680 Kč za den. Nemůže-li ušlý výdělek prokázat, jedná se o náhradu 28 Kč za hodinu a nejvýše 238 Kč za den. Srov. § 1 a § 2 odst. 1 vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 44/1992 Sb., o náhradách za vykonávání funkce přísedícího. Srov. § 93 odst. 3 ZSS.

⁴⁸ Jedná se o § 151 a násl. ZP. K tomu srov. KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 254-255.

⁴⁹ Srov. § 93 odst. 4 ZSS a § 5 vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 44/1992 Sb., o náhradách za vykonávání funkce přísedícího.

⁵⁰ KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 15.

celku.⁵¹ Otevírá se zde tak velmi široký prostor pro korupci, a tím i ovlivňování soudního rozhodování. Naproti tomu zvýšení odměny přísedících tak, aby odpovídala významu funkce a poskytla minimální záruky nezávislosti soudního rozhodování,⁵² by jistě přineslo zásah do státního rozpočtu.

3. Právo na zákonného přísedícího

Podstatou principu zákonného soudce je, že složení soudu a pravidla jeho výběru pro určitou kauzu nesmějí být nahodilá či libovolná. V zájmu objektivitu pro ně musejí být stanovena zákonná pravidla.⁵³ Tento princip je jedním ze stěžejních ústavních principů vymezujících postavení soudní moci a významnou systémovou pojistkou zaručující nezávislost soudů.⁵⁴ Je zakotven v čl. 38 odst. 1 Listiny, podle něhož nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, přičemž příslušnost soudu i soudce je stanovena zákonem. Způsob, jakým budou jednotlivé věci rozděleny mezi jednotlivá soudní oddělení a určení, kteří soudci a přísedící budou jmenovitě v těchto soudních odděleních působit, stanoví rozvrh práce daného soudu.⁵⁵ Tato pravidla musejí být obecná, neutrální, transparentní a zaručující nemožnost zneužití.⁵⁶ Tomu je napomáháno mj. tím, že je rozvrh práce veřejně přístupný.⁵⁷ Každé podání je potom podatelnou postoupeno podle druhu a obsahu příslušnému soudnímu oddělení a podle rozvrhu práce je následně přiděleno konkrétnímu soudnímu senátu.⁵⁸ Jelikož postavení soudce a přísedících je při rozhodování rovné, vztahují se výše uvedená pravidla i na přísedící. Nebo by se na ně alespoň z logických důvodů vztahovat měla. Pokud jde ovšem o rozvrhy práce, ve vztahu k přísedícím je tato problematika napříč soudy řešena různorodě. Rozvrhy práce totiž podrobná pravidla jejich přiřazování obvykle neurčují. Vlastně, naopak, připouštějí, aby

⁵¹ ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 512.

⁵² Tamtéž, s. 516 – 519.

⁵³ WINTEROVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní. 8. vyd. Praha : Leges, 2015, s. 65.

⁵⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 8. 2016 sp. zn. II. ÚS 2430/15.

⁵⁵ KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 99.

⁵⁶ ŠÍP, J.: Právo na zákonného soudce při přidělování přísedících (ve světle nedávného rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 2430/15). In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 109 – 118.

⁵⁷ Srov. § 41 odst. 3 ZSS.

⁵⁸ KLÍMA, K.: Komentář k Ústavě a Listině. 1. díl. 2. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 1360.

si soudce konkrétní osoby do svého senátu z daného seznamu vybíral sám.⁵⁹ Zde se můžeme domnívat, že předseda senátu bude mít za takových podmínek tendenci vybírat si přisedící, kteří mu nečiní potíže, jsou nekonfliktní a přikloní se k jeho názoru. Přisedícího, s nímž takové zkušenosti nemá, si přišťe nejspíše nevybere.⁶⁰ Stejně tak se zase může přisedící z obav, aby byl obsazen pro jinou věc i přišťe raději klonit k názoru předsedy. Lze zde tedy spatřovat další zásah do nezávislosti přisedícího. Přidělováním přisedících do soudních senátů se několikrát zabýval i Ústavní soud ČR. V jednom z nálezů posuzoval přidělování přisedících u Krajského soudu v Brně.⁶¹ Rozvrh práce zde stanovil, že přisedící budou přidělováni ke konkrétním věcem podle seznamu, jenž tvořil jeho přílohu. Tato příloha však sestávala pouze ze jmenného seznamu přisedících zvolených k danému soudu. Žádná pravidla pro jejich přidělování neuváděl. Mohlo se tedy zdát, že takový postup bude v rozporu s § 42 odst. 1 písm. a) ZSS, jenž stanoví, že působení přisedících v soudních odděleních určuje rozvrh práce.⁶² Ústavní soud ČR však konstatoval, že „v projednávaném případě skutečně není sporu o tom, že příslušný rozvrh práce Krajského soudu v Brně nestanovil jednoznačný postup, z něhož by bylo možné v den nápadu trestní věci stěžovatele Krajskému soudu v Brně [...] a ani v době, kdy byli konkrétní přisedící vybírání a volání k hlavnímu líčení, dovodit, že členy trestního senátu [...] se mají stát právě [tito] přisedící [...] a nikoliv přisedící jiní působící na tomto soudě a jmenovitě uvedení v příloze k rozvrhu práce.“⁶³ Dále však Ústavní soud ČR uvádí: „[J]e třeba rozlišovat rozsah konkrétnosti určení mezi soudci a přisedícími, a to především s ohledem na rozdíly v povaze jejich funkcí. [...] Zatímco soudce je jmenován natrvalo, přisedící je volen, a to na určité období, soudce je na rozdíl od přisedícího v pracovním vztahu, v senátu je to především soudce, komu procesní předpisy ukládají povinnost vést řízení, zatímco kompetence přisedícího jsou omezeny toliko na rozhodování.“⁶⁴ Podle Ústavního soudu ČR není takový rozvrh práce v rozporu s právem na zákonného soudce, a to z povahy nižších nároků

⁵⁹ ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 516 – 519.

⁶⁰ Tamtéž, s. 516 – 519, KOUDELKA, Z.: Přisedící a právo na zákonného soudce. In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 517.

⁶¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 8. 2016 sp. zn. II. ÚS 2430/15.

⁶² KOUDELKA, Z.: Přisedící a právo na zákonného soudce. In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 119 – 131.

⁶³ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 8. 2016 sp. zn. II. ÚS 2430/15.

⁶⁴ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 8. 2016 sp. zn. II. ÚS 2430/15.

na funkci přisedícího.⁶⁵ Nadto je údajně třeba se na funkci přisedícího dívat také prakticky. Z důvodů časových, pracovních a zdravotních je nepřipustné, aby byli konkrétní přisedící určováni již v den nápadu věci. To by totiž vedlo jen k častému odročování.⁶⁶ Argumentace Ústavního soudu ČR se však nezdá být příliš přesvědčivá. Působí dojmem, že zohledňuje praktickou stránku věci před ústavním právem stěžovatele. Argumentace nižšími nároky na přisedícího zjevně neobstojí, dokud se podílejí právě na rozhodování. Předseda senátu sice řízení vede, no tento jeho úkol se vztahuje spíše na procesní postupy v řízení samotném. Nikoli na výběr přisedících. V opačném případě je už jen z důvodů uvedených výše taková praxe protiústavní. Ústavní soud ČR alespoň hodnověrně neuvedl, jakými mechanismy je vyloučeno případné účelové dosazování přisedících dle potřeby. Zarážející je, že se k obdobnému závěru kloní i Nejvyšší soud ČR, podle něhož je mezi soudci a přisedícími také třeba rozlišovat, kvůli čemuž nemusejí být pravidla pro jejich přidělování natolik podrobná.⁶⁷ Lze však souhlasit se závěrem, že ústavně konformní postup by z hlediska plynulosti a rychlosti soudního řízení nebyl příliš praktický. Podíváme se na celou věc převráceným spektrem, Ústavní soud ČR vlastně poodhalil nepraktičnost institutu přisedících. Soudy jsou totiž kvůli zákonnému požadavku přítomnosti přisedících v soudním senátu často v roli prosebníků, kdy občas musejí správné obsazení senátu prostřednictvím komunikace se zvolenými osobami ze seznamu poněkud složitě zajišťovat.⁶⁸

4. Další problémy

Mimo výše uvedených sporných otázek lze nacházet i další nedostatky. Ty explicitně z práva na spravedlivý proces, jak vyplývá z judikatury či teorie, nevycházejí. Nicméně i kvůli nim se za jistých okolností můžeme ptát, zda je ten který proces zcela spravedlivý. Za tyto nedostatky můžeme považovat třeba absenci nároků na vzdělání přisedících nebo míru jejich angažovanosti. Předpokladem pro ustavení soudcem je totiž vysokoškolské vzdělání získané řádným

⁶⁵ ŠÍP, J.: Právo na zákonného soudce při přidělování přisedících (ve světle nedávného rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 2430/15). In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 109 – 118

⁶⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 8. 2016 sp. zn. II. ÚS 2430/15.

⁶⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 12. 2015 sp. zn. 5 Tdo 829/2015.

⁶⁸ Viz např. PASEKOVÁ, E.: Funkci přisedících vykonávají zejména důchodci. Za nízký honorář se můžou svést na Matějské, zní od soudců. In: Česká justice [online]. Dostupné na internete: <http://www.ceska-justice.cz/2016/05/funkci-prisedicich-vykonavaji-zejména-duchodci-zanizky-honorar-se-muzou-svezet-na-matejske-zni-od-soudcu/> (navštívené dne 22. 2. 2018).

ukončením studia v magisterském studijním programu v oblasti práva na vysoké škole a složení odborné justiční zkoušky.⁶⁹ Pro přísedící však žádná taková povinnost stanovena není. U přísedících se však předpokládá, že do procesu vnesou jiné kvality. Prísedící mají přispívat nikoli svými odbornými znalostmi, nýbrž zkušenostmi z běžného života.⁷⁰ Jejich účast je chápána jako participace lidu na soudní moci.⁷¹ Institut tak justici otevírá řadovým občanům.⁷² Zároveň v něm lze spatřovat i jistou edukativní funkci, neboť vychovává občany k demokracii.⁷³ Je však otázkou, nakolik se dané cíle daří prostřednictvím tohoto institutu skutečně naplňovat, a nakolik zůstávají jen pouhou proklamací. Nelze se zcela domnívat, že v průběhu volby zastupitelstvem nebude v tomto směru docházet k nedůslednostem a pochybením.⁷⁴ Pokud totiž přísedící kvůli absenci znalostí v oblasti práva často nemusejí tušit, čeho se věc po právní stránce týká a jak má být posléze správně rozhodnuta, pak je otázkou, zda se v takovém případě dobereme zákonného rozhodnutí. Zejména tehdy, když přísedící mají v senátu většinu a mohou soudce přehlasovat.⁷⁵ Ten pak může být vystaven paradoxní situaci, kdy bude nucen vyhotovit nesprávné písemné vyhotovení, přestože to ví. Uvádí se sice, že předseda senátu by správně měl přísedícím okolnosti případu vysvětlit, seznámit je s charakterem a rozsahem dokazování, osvětlit jim hmotněprávní a procesněprávní problematiku⁷⁶ a neměl nechat přísedící nadměrně zasahovat do případu.⁷⁷ Prísedící totiž ani nemají povinnost se s obsahem spisu nijak seznamovat. Jenže už jen nutnost, aby předseda senátu přísedícím cokoli vysvětloval, představuje nezanedbatelné zdržení. Profesionální soudce pak bude zároveň mít pravděpodobně tendenci přesvědčit přísedící o správnosti svých vlastních závěrů ve snaze získat je při hlasování

⁶⁹ Srov. § 60 odst. 3 ZSS.

⁷⁰ Ke zodpovězení odborných otázek jiných než právních pak slouží soudní znalci.

⁷¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 32.

⁷² ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 510.

⁷³ BOHÁČEK, M.: Výhody a nevýhody laické participace v soudnictví. In: Časopis pro právní vědu a praxi, 2014, č. 2, s. 158 – 166.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ SLÁDEČEK, V. a kol.: Ústava České republiky. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 773 – 774.

⁷⁶ PROUZA, D. – HÁJEK, M.: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přísedící ano či ne? In: Trestněprávní revue, 2010, č. 7, s. 206.

⁷⁷ MAREK, T.: K otázce laického prvku v justici. In: Trestněprávní revue, 2012, č. 7 – 8, s. 168 – 173.

na svoji stranu. Jestliže přisedící pouze v konečném důsledku přejmou právní názor soudce, pak je jejich role jen formální.

V důsledku výše uvedeného se také stává, že přisedící bývají v řízení často dost pasivní. Jindy však svými dotazy namísto snahy o objasnění skutkového stavu spíše podrývají vážnost senátu.⁷⁸ S přihlédnutím k faktu, že jsou možná občas v procesu jen přítěží, pak jejich participace prakticky nemá žádný význam. Konečně lze také položit teoretickou otázku, zda by součástí práva na spravedlivý proces nemělo být také právo na odborně způsobilého soudce, ačkoli to z judikatury či doktríny doslovně nevyplývá. Zájmem každého občana totiž dozajisté je, aby byl souzen pokud možno soudcem zdatným, nikoli soudcem, který je neznalý a nemá ani zápal pro věc.

Závěr

Hlavním cílem příspěvku bylo odpovědět na otázku, zda je dodržen princip spravedlivého procesu při účasti přisedících na soudním řízení. Výše bylo uvedeno, že minimálně z důvodu jejich možného netransparentního jmenování, přes nedostatečné mechanismy, jež by vylučovaly jejich svévolné odvolávání a z důvodu neuspokojivého hmotného zabezpečení tento princip bohužel dodržen není. Za naprosto nevyhovující pak lze považovat proceduru dosazování zákonných přisedících. A to i přesto, že ji posvětil Ústavní soud ČR včetně Nejvyššího soudu ČR. Současně však nelze dobře a efektivně najít způsob, jak těmto neduhům předejít.

Jako nejrozumnější řešení se proto jeví institut přisedících zcela zrušit. V podstatě se totiž jedná o archaismus, který již v dnešních dobách nenalézá reálné uplatnění. Nelze mít zároveň za to, že absence laických soudců v soudním řízení bude znamenat snížení míry demokracie nebo správnosti rozhodování. V pracovněprávních sporech lze počítat se samosoudcem,⁷⁹ jako je tomu ostatně ve všech ostatních civilních řízeních v prvním stupni. Stejně tak lze postupovat i v trestním řízení u okresních soudů. Předmětem diskuse může být, zda nechat rozhodování na samosoudci i v trestních věcech v řízení před krajským soudem. Obecně se však lze domnívat, že takový stav bude daleko příznivější než ten stávající. Konečně je třeba připomenout, že čl. 94 odst. 2

⁷⁸ PROUZA, D. – HÁJEK, M. Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přisedící ano či ne? In: Trestněprávní revue, 2010, č. 7, s. 204 – 205.

⁷⁹ ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 516 – 519.

Ústavy nestanoví zákonodárci povinnost přisedící do právního řádu začlenit. Ústava mu dává pouze možnost. Je tedy na něm, zda tento institut zavede.⁸⁰ A je tedy i čistě na něm, jestli jej zruší.

Použitá literatura:

- BOHÁČEK, M.: Výhody a nevýhody laické participace v soudnictví. In: Časopis pro právní vědu a praxi, 2014, č. 2, s. 158-166.
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní. 2. vyd. Praha : Leges, 2011. 816 s. ISBN 978-80-87212-92-9.
- KLÍMA, K. a kol.: Komentář k Ústavě a Listině. 1. díl. 2. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KOCOUREK, J.: Zákon o soudech a soudcích. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2015. 472 s. ISBN 978-80-7400-292-2.
- KOUDELKA, Z.: Přisedící a právo na zákonného soudce. In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 119 – 131.
- KÜHN, Z.: Laický prvek v justici – archaismus v 21. století nepotřebný? In: Jiné právo [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.cz/2008/10/laick-prvek-v-justici-archaismus-v-21.html> (navštívené dne 22. 2. 2018).
- MACHURA, Š.: Civil Justice: Lay Judges in the EU Countries. In: Oñati Sociolegal Series [online]. Dostupné na internete: <http://opo.iisj.net/index.php/osls/issue/view/55> (navštívené dne 22. 2. 2018).
- MAREK, T.: K otázce laického prvku v justici. In: Trestněprávní revue, 2012, č. 7 – 8, s. 168 – 173.
- ODEHNALOVÁ, J.: Laický prvek v soudním procesu a některé ústavněprávní aspekty. In: Právní rozhledy, 2011, č. 14, s. 510 – 519.
- PASEKOVÁ, E.: Funkci přisedících vykonávají zejména důchodci. Za nízký honorář se můžou svést na Matějské, zní od soudců. In: Česká justice [online]. Dostupné na internete: <http://www.ceska-justice.cz/2016/05/funkci-prisedicich-vykonavaji-zejmena-duchodci-za-nizky-honorar-se-muzou-svezet-na-matejske-zni-od-soudcu/> (navštívené dne 22. 2. 2018).

⁸⁰ KLÍMA, K.: Komentář k Ústavě a Listině. 1. díl. 2. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 751.

- PROUZA, D. – HÁJEK, M.: Laický prvek při soudním rozhodování v trestních věcech aneb přisedící ano či ne? In: Trestněprávní revue, 2010, č. 7, s. 201 – 208.
- SCHELLEOVÁ, I. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha : Eurolex Bohemia, 2004. 592 s. ISBN 80-86432-65-3.
- SLÁDEČEK, V. a kol.: Ústava České republiky. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2007. 1320 s. ISBN 978-80-7179-9.
- ŠIMÍČEK, V.: Odvolání přisedících – přehlížená protiústavnost. In: Jiné právo [online]. Dostupné na internete: <http://jinepravo.blogspot.cz/2009/10/odvolani-prisedicich-prehlizena.html> (navštívené dne 22. 2. 2018).
- ŠÍP, J.: Právo na zákonného soudce při přidělování přisedících (ve světle nedávného rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 2430/15). In: Právo a bezpečnost, 2016, č. 2, s. 109 – 118.
- VLČEK, E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. Brno : Masarykova univerzita, 2006. 66 s. ISBN 80-210-4056-4.
- WINTEROVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní. 8. vyd. Praha : Leges, 2015. 624 s. ISBN 978-80-7502-076-5.

Kontaktné údaje:

Mgr. Vladimír Lajsek
lajsekv@prf.cuni.cz
Univerzita Karlova
Právnická fakulta
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Česká republika

TAK TEDA AKO ROZHODOVAŤ? KONFRONTÁCIA DWORKINOVHO HERKULA SO SUDCOM V CHÁPANÍ PRÁVNEHO REALIZMU

Olexij M. Meteňkanyč

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The article has the ambition to analyze two basic legal-philosophical theories dealing with the issue of judicial decision-making, on the one hand Dworkin's one-right-answer theory and, on the other hand, the understanding of the role of the judge in the rule of law from the point of view of legal realism (focusing on American legal realism). Dworkin, in his most famous works *Law's Empire* and *Taking Rights Seriously*, creates an ideal judge Hercules who can solve every legal problem and come to the only correct answer. However, this attitude is not shared by legal realists, especially American representatives of this direction, for whom there is typical a scepticism about the possibility of finding the only correct solution of the legal problem. Attention will be paid the particularities of the two mentioned theories, their mutual comparison and the focus on their perception of judge in the decision-making process of the courts.

Abstrakt

Príspevok má ambíciu analyzovať dve základné právno-filozofické teórie zaoberajúce sa otázkou sudcovskej rozhodovacej činnosti, a to na jednej strane Dworkinovou teóriou jedinej správnej odpovede a na strane druhej chápaním role sudcu v právnom štáte z pohľadu školy právneho realizmu (so zameraním na americký právny realizmus). Dworkin vo svojich najznámejších dielach *Ríša práva* a *Keď sa práva berú vážne* vytvára ideálneho sudcu Herkula, ktorý dokáže rozlusknúť každý právny problém a dopracovať sa k jedinej správnej odpovedi. Tento postoj však nezdieľajú právní realisti, najmä americkí predstavitelia tohto smeru, pre ktorých je typický skepticizmus o možnosti nájdania *jediného* správneho riešenia právneho problému. Pozornosť v príspevku bude venovaná jednotlivým osobitostiam oboch teórií a ich vzájomnej komparácii so zameraním na ich percepciu úlohy sudcu v rámci rozhodovacej činnosti súdov.

Keywords: judge, judicial decision-making, Dworkin, Hercules, legal realism

Kľúčové slová: sudca, sudcovská rozhodovacia činnosť, Dworkin, Herkules, právny realizmus

Úvod

Ronald Dworkin a predstavitelia právneho realizmu sú z nášho pohľadu reprezentantmi dvoch základných právno-filozofických teórií, ktoré sa zameriavajú na interpretáciu a argumentáciu v práve, ako aj na to, aké postavenie a úlohy má plniť sudca v rámci rozhodovacích procesov. Na jednej strane je teória jedinej správnej odpovede, ktorú formuluje Dworkin, pričom takéto riešenie dosiahneme, ak sa budeme správať ako sudcovský ideál – Herkules. Na strane druhej máme prístup realistov (najmä amerických), pre ktorých je typický skepticizmus a prístupovanie ku každému prípadu jednotlivo, pričom máme k dispozícii viacero riešení (akceptovateľných z pohľadu práva), otázne je len, ktoré z nich si vyberieme. Obe teórie sa zaoberajú rozhodovacou činnosťou sudcov, a preto sa nám núka až prozaická otázka – tak teda ako rozhodovať?

1. Dworkinov Herkules a jeho teória jedinej správnej odpovede

Je možné nájsť v každom súdnom spore jedinú správnu odpoveď? Ronald Dworkin je toho názoru, že áno. Vo svojich nosných dielach *Keď sa práva berú vážne* a *Ríša práva* prezentuje tzv. teóriu jedinej správnej odpovede, ktorú má sudca v každom prípade dosiahnuteľnú, otázka len znie, či tak aj učiní. „*Tvrším, ... že téza o neexistencii správnej odpovede, chápaná ako etické tvrdenie, je hlboko nepresvedčivá tak v morálke, ako aj v práve.*“¹ Celkovo Dworkin vytvára svoju teóriu práva na pozadí kritiky právneho pozitivizmu svojho učiteľa, H. L. A. Harta, a môžeme ju dnes označiť aj ako interpretačnú teóriu práva.²

Dworkin venuje interpretácii práva a argumentácii v práve osobitné miesto vo svojej právnej filozofii. „*Dworkin chápe právo ako špecifický druh spoločenskej praxe, ktorá má interpretačno-argumentačnú povahu.*“³ Už hneď v úvode svojho diela *Ríša práva* sa zaoberá skutočnosťou, prečo dochádza k nezhodám

¹ DWORKIN, R.: *Ríša práva*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 13.

² MÉSZÁROS, T.: *Filozof a pápež*. In: *Projustice*, 2013, s. 1. Dostupné na internete: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/filozof-a-papez> (navštívené dňa 11. 2. 2017).

³ SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 222.

medzi právnikmi pri zedefinovaní samotného pojmu práva, pričom uvádza dve základné nezhody, ktoré vznikajú pri odpovedi na právnu otázku.

Prvá nezhoda nastáva pri prípadoch, v rámci ktorých je možné empiricky overiť pravdivosť jednotlivých rozporných názorov. Nejde o nič náročné. Ide napríklad o skutočnosť, čo je uvedené v zákone. Jeden sudca je toho názoru, že právo zodpovedajúce vecnému bremenu sa premlčí, ak sa desať rokov nevykonávalo. Druhý je to názoru, že pri právach zodpovedajúcim vecným bremenám nemožno hovoriť o premlčaní, keďže ide o vecné práva, ktoré sa nepremlčujú (obdobne ako vlastnícke právo). Uvedený konflikt je jednoducho riešiteľný – stačí sa pozrieť do Občianskeho zákonníka, do § 109 a zistíme, že sa druhý sudca mýlil vo svojom názore. Z tohto dôvodu je táto nezhoda pomenovaná Dworkinom ako empirická. Empirická nezhoda sa dá vyriešiť jednoduchým empirickým spôsobom, a to pozretie príslušného ustanovenia v zákone, precedense a pod. Uvedené situácie neskôr Dworkin označuje ako „*soft cases*“, t. j. ľahké prípady.

No, čo spôsobuje v súdnej praxi problém, je tzv. teoretická nezhoda. V podstate ide o nezhodu týkajúcu sa základov práva, pričom právnici sa nezhodujú v tom, aké je skutočné právo, aj keď sa zhodujú v tom, aké zákony boli schválené a čo si mysleli alebo povedali súdne autority o danej problematike v minulosti (ohľad na precedensy v anglo-americkéj právnej kultúre).⁴ „*Teoretická nezhoda sa netýka prostých faktov pozitívneho práva, ale samotných normatívnych základov práva...*“⁵ Teoretická nezhoda vzniká práve na základe skutočnosti, že sudcovia majú odlišné názory na viaceré otázky súvisiace s právom, no najmä pri otázke, aký je vzťah medzi platnosťou práva a spravodlivosťou (resp. morálkou). „*Pretože vtedy, keď sa zdá, že sa teoreticky nezhodujú v tom, čo je právo, nezhodujú sa v skutočnosti v tom, čo by ním malo byť. Ich nezhoda sa v skutočnosti týka otázok morálky a vernosti zákonu, nie práva.*“⁶ Teoretická nezhoda nastáva v tzv. „*hard cases*“, t. j. ťažkých prípadoch, kde sa riešia rôzne otázky, ako napríklad ako riešiť problém medzi individuálnymi záujmami a verejným záujmom štátu, aké implikácie majú jednotlivé princípy právneho štátu (a v akom sú vzájomnom vzťahu), či ako riešiť konflikty medzi spravodlivosťou a ekonomickou efektívnosťou a pod.⁷ Teoretické nezhody poukazujú na skutočnosť, že

⁴ DWORKIN, R.: *Ríša práva*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 20 – 21.

⁵ SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 222.

⁶ DWORKIN, R.: *Ríša práva*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 23.

⁷ Dworkin vyberá pre demonštráciu uvedenej teoretickej nezhody viacero známych prípadov,

v rámci právnickej obce neexistuje všeobecná zhoda týkajúca sa samotných normatívnych základov práva. Z tohto dôvodu je veľmi dôležitá práve interpretácia práva, ktorou je v Dworkinovom chápaní určitý konštruktívny proces v tom zmysle, že „interpretácia pripisuje právu určitý účel, aby ho ukázala z hľadiska koherencie a morálnej správnosti v tom najlepšom svetle.“⁸ Inými slovami, interpretácia je svojím spôsobom hodnotiaci projekt, na základe ktorého budeme hodnotovo vykladať právo.⁹ Z uvedeného vyplýva, že právo a morálka tvoria jednotu a interpretácia zákona uvedenú skutočnosť musí rešpektovať (i v tomto smere sa prejavuje prirodzenoprávny charakter Dworkinovho učenia).

Na základe uvedených skutočností následne Dworkin formuluje svoju teóriu jedinej správnej odpovede, pričom uvedená teória vo svojej podstate odmieta interpretačný pluralizmus. Podľa Dworkina musíme klásť na interpretáciu práva požiadavku správnosti. Nesmieme sa snažiť o *nejaký* možný výklad práva, ale máme sa usilovať o *ten najlepší možný* výklad.¹⁰ V tomto smere nemá interpretačný pluralizmus miesto a Dworkin považuje za nezmyselné, keď právnik povie, že on osobne považuje určitý výklad práva za ten najlepší, ale súčasne pripúšťa, že niektorí právnici by mohli mať i iný názor na daný prípad, pričom tento právnik si nerobí žiadny nárok na objektívnu pravdu.¹¹ V podstate nechce ostatným povedať skutočnosť, že sa mýlia a neznepriatelí si kolegov. No, s týmto postojom Dworkin nesúhlasí a tvrdí, že „*keď právnik považuje nejaký výklad za ten najlepší, tak tým implicitne odmieta všetky konkurenčné výklady ako horšie.*“¹² Z tohto dôvodu sa dá zakaždým dopracovať k jedinej správnej odpovedi.

Možnosť nájdania jedinej správnej odpovede je možná aj kvôli Dworkinovej recepcii práva ako integrity. V jeho chápaní je právny poriadok jeden ucelený

v rámci ktorých rozoberá, čo bolo podstatou týchto sporov (že išlo o teoretickú nezgodu v práve a že sa riešila otázka samotných základov práva a čo v jednotlivých prípadoch bolo právom). Išlo o prípady Riggs vs. Palmer, Tennessee Valley Authority vs. Hill, McLoughlinová vs. O'Brian či Brown vs. Board of Education. Viac pozri v DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 32 – 50.

⁸ SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 222.

⁹ Dworkin svoju teóriu interpretácie práva formuluje s cieľom kritizovať právny pozitivizmus, takže chce preukázať, že medzi právom a morálkou existuje nevyhnutný vzťah. Viac v MAR-MOR, A.: Interpretation and Legal Theory. Oxford : Clarendon Press, 1994, s. 27.

¹⁰ SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 225.

¹¹ DWORKIN, R.: Justice for Hedgehogs. Harvard : Harvard University Press, 2011, s. 126.

¹² SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 226.

celok, či hustá, resp. jednoliata sieť (*seamless web*), v rámci ktorej nie je priestor pre sudcovské uváženie a neexistujú žiadne medzery v práve, keďže ich vyplňajú princípy.¹³ Z tohto dôvodu je preto možné sa dopracovať k jedinej správnej interpretácii práva, a teda aj odpovedi, ktorá bude mať principiálne a hodnotové odôvodnenie.

Dworkin pre lepšiu ilustráciu vytvára fiktívny svet a v ňom pôsobiaceho ideálneho sudcu, ktorý má všetky nutné vlastnosti správneho sudcu a má komplexné znalosti práva, a to Herkula.¹⁴ Ide o nadľudsky šikovného, učeného, rozhodného a trpezlivého právnik, ktorý akceptuje vo svojej činnosti hlavné, neprotirečivé, konštitutívne a regulatívne právne normy.¹⁵ Herkules dokáže rozlusknúť každý jeden prípad a vie sa dopracovať k jedinej správnej odpovedi, ktorá sa v každom prípade nachádza. Podmienkou je, aby „*mal prístup k všetkým dátam o práve, a to aj v rámci legislatívnej histórie.*“¹⁶ Jednoduché prípady (tzv. *easy cases*) sú z pohľadu právnej interpretácie a argumentácie pomerne jednoduché a ich vyriešenie nespôsobuje pomerne žiadny problém. Problematické sú zložité prípady (tzv. *hard cases*), ktoré sú často rozhodujúce pre určenie následného charakteru práva. Práve sudca Herkules ich vie vyriešiť a my ostatní sa k tomu máme čo možno najviac priblížiť.

Na základe čoho však má sudca rozhodovať?

Dworkin je toho názoru, že tu sú podstatné štandardy práva, t. j. právne pravidlá, princípy a politiky. „*Politiky sú takými štandardmi, ktoré vytyčujú ciele, ktorými sú najmä ekonomické, politické alebo sociálne kvality spoločnosti.*“¹⁷ Princípy sú iného charakteru, sú to štandardy, ktorých dodržiavanie vyžaduje spravodlivosť, slušnosť alebo morálka. No, aký je potom rozdiel medzi pravidlami (normami) a princípmi. Pravidlá je možné použiť na báze zásady *všetko alebo nič*,¹⁸ buď pravidlo aplikujeme, alebo ho neaplikujeme. Rovnako

¹³ DWORKIN, R.: No Right Answer? In: HACKER, P. M. S. – RAZ, J.: Law, morality, and society: essays in honour of H.L.A. Hart. Oxford : Clarendon Press, 1977, s. 58.

¹⁴ Dworkin pôvodne po prvýkrát spomína Herkula ako nadľudského sudcu už v roku 1975 v eseji *Hard Cases*. Pozri viac v MUNIR, M.: How right is Dworkin's „Right Answer Thesis“ and His „Law as Integrity Theory“? In: Journal of Social Sciences, Vol. 2, 2006, 1, s. 5.

¹⁵ Pozri v DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 141 alebo v BRÖSTL, A.: Frontisterion. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 288.

¹⁶ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016, s. 58.

¹⁷ DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 44.

¹⁸ Tamže, s. 66.

nezabudnime, že jednotlivé pravidlá sú hierarchizované a v prípade ich vzájomného konfliktu budeme postupovať v zmysle interpretačného pravidla *lex superior derogat legi inferiori*. Pri princípoch je to však odlišné, keďže ide o nosné idey a majú svoju dôležitosť, a v jednotlivých prípadoch môžeme hovoriť, že majú váhu pre spoločnosť. „*Preto sa v konkrétnych okolnostiach vážia (na riešenu situáciu sa vzťahuje viacero princípov) a riešením je potom to, čo vyžaduje ten princíp, ktorý preváži.*“¹⁹

Uvedené síce znie atraktívne, no slovami Dworkina si musíme uvedomiť, že pravidla i politiky musíme ponímať koherentne, v súlade so spomenutou myšlienkou práva ako integrity, a teda i samotné princípy ako kolidujúce štandardy musíme dodržiavať a sú preto pre nás záväzné a sú súčasťou právneho poriadku. Úlohou interpreta (najčastejšie sudcu) je teda nájsť takú koherentnú teóriu pozostávajúcu z pravidiel a princípov, ktorá v danom prípade najlepšie rozhodne medzi jednotlivými individuálnymi subjektívnymi právami strán sporu, ktorá preváži nad ostatnými, a ktorej bude poskytnutá súdna ochrana. A pri dodržaní tejto jednotnej metodológie by sme mali dospieť zakaždým k jedinej správnej odpovedi.

Teória jedinej správnej odpovede bola podrobená veľkej (a z nášho pohľadu aj oprávnenej) kritike zo strany viacerých akademikov. Často sa napríklad napadá Dworkinovo učenie v jeho vnímaní princípov v kombinácii s relatívnou voľnosťou, ktorú Dworkinova teória ponecháva interpretom (sudcom) pri ich identifikácii a „*vážení.*“ Taktiež je nutné zdôrazniť, že nikto z nás nie je sudcom Herkulom a pri rozhodovaní súdnych sporov sú prítomné rôzne faktory, ktoré nám nedovoľujú poznať všetky faktické okolnosti, ako aj sudcovia nemajú zakaždým prístup k všetkým dátam o práve.

Nepochybne je možné pochybovať o akurátnosti a reálnosti uskutočnenia teórie jedinej správnej odpovede, no jednu skutočnosť jej nemožno odoprieť. V istom zmysle vyjadruje postoj obyčajných ľudí, neprávnikov. Veríme, že sa týmto označením nikoho nedotkneme, ale máme za to, že človek, ktorý pocítil nespravodlivosť (bolo ohrozené alebo porušené jeho subjektívne právo), v prípade, že sa rozhodne riešiť túto situáciu súdnou cestou, verí, že sudca nájde jedinú správnu odpoveď daného sporu. Platí to opačne aj pre žalovanú stranu,

¹⁹ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016, s. 57.

ktorá je v presvedčení, že je neoprávnene žalovaná. V očiach oboch strán môže byť len jedna správna odpoveď, jedno správne riešenie.²⁰

2. Postavenie a úlohy sudcu z pohľadu (amerického) právneho realizmu

Právny realizmus je osobitný právno-filozofický smer, ktorý sa skladá z viacerých smerov, prúdov, pričom by sme ho mohli deliť na základné dva, a to americký a kontinentálny (s výrazným vplyvom škandinávského a poľsko-ruského právneho realizmu).²¹ Hoci je zrejme, že oba smery majú viaceré spoločné črty,²² je pre právny realizmus príznačné, že teórie jednotlivých predstaviteľov sú značne odlišné a špecifické. Ako príklad je možno uviesť už len samotný americký právny realizmus, v rámci ktorého je podľa nášho názoru, dôležité rozlišovať medzi osobnosťami, ktoré ovplyvnili vznik samotného prúdu a poskytli prvotnú inšpiráciu neskorším predstaviteľom (ako napr. Roscoe Pound, John Chipman Gray, Benjamin N. Cardozo a v neposlednom rade Oliver Wendell Holmes²³) a následne samotných predstaviteľov, ako napríklad Karl N. Llewellyn, Jerome Frank, Herman Oliphant či Felix Cohen, ktorí sú už typickí reprezentanti tohto prúdu.²⁴

²⁰ Pozri viac v WALDRON, J.: Ronald Dworkin: An Appreciation. In: New York University, School of Law. Public Law & Legal Theory Research Paper Series, no. 13-39, 2013, s. 2.

²¹ Pozri napr. PATTARO, E. – ROVERSI, C.: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Volume 12, Tome 2: Main Orientations and Topics. Dordrecht : Springer, 2016, s. 297 a nasl. a s. 301 a nasl.

²² Ako napríklad hodnotový skepticizmus, psychologizujúca tendencia „zahrňajúca kontrastné predstavy o tom, na čo sa v konečnom dôsledku odkazuje ako na právo.“ Viac v COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016, s. 90.

²³ Samotný Holmes formuluje heslo právneho realizmu, a to: „Život práva nie je a nikdy nebola logika, ale skúsenosť.“ Viac v SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 166 alebo pozri v ucelenejšej podobe VALENT, T. – CHOVANCOVÁ, J. a kolektív: Texty z dejín právnej filozofie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014, s. 208 – 226.

²⁴ Ale aj medzi uvedenými samotnými predstaviteľmi je potrebné deliť realistov na skeptikov vo vzťahu k pravidlám (rule sceptics, napr. Llewellyn) a skeptikov vo vzťahu k faktom (fact sceptics ako napr. Frank). Uvedené delenie robí sám Jerome Frank. Viac pozri v COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016, s. 93. Je nutné podotknúť, že aj uvedení iniciátori, resp. osobnosti, ktoré inšpirovali amerických právnych realistov, často kritizovali aj samotných realistov napriek tomu, že vo viacerých smeroch s nimi sympatizovali. Ako príklad uvedme R. Pounda, ktorý bol kritický voči realistom, najmä k ich metodologickým východiskám (napr. že realisti svoje tvrdenia neopierajú o exaktné empirické výskumy, že taktiež riešili niektoré otázky len na terminologickej úrovni, že ignorujú

Špecifickým znakom amerického právneho realizmu je záujem o sudcovskú rozhodovaciu činnosť a zameranie sa na to *pravé* právo, t. j. to vytvárané sudcami.²⁵ „*Realisti kritizovali právny formalizmus, že právne myslenie redukoval na deduktívne usudzovanie (tzv. právny sylogizmus). Mali za to, že súdne rozhodovanie nie je len aplikácia právnych pravidiel pozitívneho práva na zistené fakty, ale že zahrňa i mnoho ďalších prvkov vrátane subjektívnych faktorov sudcu.*“²⁶ Dokonca Frank zachádza ešte ďalej a tvrdí, že súdne rozhodnutia sú podmienené iracionálnymi faktormi (osobné náklonnosti, zmysel pre férovosť, rozmanité predsudky, politické zmyšľanie, sociálny pôvod, individuálny alebo spoločenský prospech a pod.²⁷). „*Konštatoval, že rozhodnutie súdu možno považovať iba za čosi veľmi neisté, ba takmer nepredvídateľné. Právo je totiž neisté, neurčité, premenlivé.*“²⁸ Brian Leiter opisuje americký právny realizmus nasledujúco: „*Formalistickí sudcovia v období 1895 – 1937 predpokladali, že právo bolo objektívne, nemeniace sa, nezávislé na spoločenskej klíme a predovšetkým že bolo odlišné od politiky a nadradené nad ňou. ... Právni realisti 20. a 30. rokov, poučení Holmesom, Poundom a Cardozom, tieto predpoklady zborili. ... Ukazovali, že súdne rozhodnutia nie sú neosobné ani mechanické, ale že boli nutne infikované osobnými hodnotami sudcov. Tým sa snažili oslabiť, ak nie zrušiť, dichotómiu práva a politiky.*“²⁹

Práve na osobu sudcu je potrebné sa zamerať, keďže sudcovia vytvárajú to, na čo treba odkazovať ako na „*právo o sebe.*“³⁰ Ale bez toho, aby sme nemali rozhodnutia súdov, nevieme zistiť skutočnú podobu práva. Právo je proste to, čo

tradičné techniky common law, či napríklad že ignorujú a nezisťujú postoj sudcov, ako oni sami vnímajú význam svojej činnosti). Viac v SOBEK, T.: Právni myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 321.

²⁵ Známe je rozlišovanie práva R. Pounda na právo v knihách (law in books) a právo v praxi (law in action). Porovnaj v CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T.: Filozofia pre právnikov (filozoficko-právne aspekty). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 169. Americkí právni realisti dávali dôraz práve na právo v praxi, keďže sa chceli empiricky zaoberať právom, aké v skutočnosti je (law as it is). Viac v SOBEK, T.: Právni myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 319.

²⁶ Tamže, s. 319.

²⁷ SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 165.

²⁸ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016, s. 93.

²⁹ LEITER, B.: American Legal Realism, In: The Blackwell Guide to Philosophy of Law and Legal Theory. Oxford : Blackwell Publishing, 2003, s. 51.

³⁰ LLEWELLYN, K. N.: The Brumble Bush: On Our Law and Its Study. Dobbs Ferry : Oceana Publications, 1991, s. 12.

robia sudcovia.³¹ V tomto smere prevláda myšlienka sformulovaná už Iheringom, že právo je potrebné chápať ako nástroj, ktorý vedome používame k nejakým individuálnym alebo spoločenským cieľom.³² Uvedené preberá nielen Pound, ale aj ostatní predstavitelia amerického právneho realizmu, pričom Pound, ale aj Ihering „*má za to, že právo nemáme hodnotiť na základe jemnosti jeho vnútornej štruktúry, ale na základe úžitku, ktorý môže právo spoločnosti priviesť.*“³³

Samozrejme, uvedené neznamená, že nie sú potrebné žiadne pravidlá v živote práva pre sudcu. Ak sú sudcovia toho názoru, že pravidlá sa musia dodržiavať, tak samotné pravidlá predpovedajú, ako by mal sudca rozhodnúť, ako aj predstavujú určitý prostriedok na usmernenie vôle sudcov, ako by mali rozhodnúť.³⁴ No, ako je zrejmé, aj potrebnosť pravidiel sa viaže práve na to, ako samotné pravidlá vnímajú sudcovia. Určite však nemôžeme hovoriť, že by realisti tvrdili, že právne pravidlá sú vždy neurčité a nepotrebné. Išlo by o skresľujúce tvrdenie. V ich ponímaní nešlo o neurčitosť právneho pravidla ako takého, ale skôr o neurčitosť kritérií na voľbu pravidla na konkrétny prípad, čo viedlo k tomu, že ten istý text zákona či rovnaký precedens je možné interpretovať protichodnými, ale legitímnymi kánonmi interpretácie práva.³⁵

Llewellyn chápe právnu vedu ako empirickú vedu o správaní ľudí. Pri štúdiu práva by sme sa mali zamerať na tie formy práva, ktoré sú využívané v každodenných konkrétnych situáciách a nie analyzovať právo primárne ako logický systém pravidiel. Domnieva sa, že „*právo treba chápať tak, ako funguje (see it as it works), a hodnotiť ho podľa dôsledkov, ku ktorým vedie.*“³⁶ Opätovne je tu

³¹ POSNER, R.A.: The Problems of Jurisprudence. Cambridge : Harvard University Press, 1994, s. 225.

³² Dovolíme si len zmieniť samotnú podstatu práva podľa Iheringa, pričom ako vieme, Ihering nachádza právo len v boji. „*Boj je večná práca práva. Bez boja niet práva, tak ako bez práce niet majetku.*“ Viac v IHERING, R.: Boj za právo. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 107.

³³ Ide o koncepciu právneho inštrumentalizmu, ktorý predstavuje koncepciu práva ako „*mocenského prostriedku (nástroja) k dosiahnutiu nejakého účelu, preferovaného cieľa, individuálnych alebo skupinových záujmov, spoločenského bohatstva alebo nejakej spoločenskej reformy.*“ Ihering však nie je prvý predstaviteľ tohto smeru, v tomto smere vo Veľkej Británii obdobné myšlienky formuluje i J. Bentham. Na Benthama i Iheringa neskôr nadväzuje i Holmes. Viac pozri v SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 167 – 169.

³⁴ LLEWELLYN, K. N.: The Brumble Bush: On Our Law and Its Study. Dobbs Ferry : Oceana Publications, 1991, s. 14.

³⁵ SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 170 a 174.

³⁶ BRÖSTL, A.: Frontisterion. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 253.

zdôraznený teleologický účel práva a jeho vnímanie ako nástroja na dosahovanie spoločenských cieľov.

Llewellyn delí pravidlá na dve kategórie, a to *reálne* a *papierové*.³⁷ Reálne pravidla sú v podstate iba spoločenskou praxou, deskripcia skutočného správania sudcov, a teda nie sú pravidlami správania sa vo vlastnom slova zmysle.³⁸ Pri papierových pravidlách „*sa musíme pýtať, ako, ako často a akým smerom sa tieto pravidlá odchyľujú od praxe.*“³⁹ Papierové pravidlá sú, už z názvu, jednotlivé práva a povinnosti, ktoré sú pretavené v právnych predpisoch. Súdne authority, resp. i iné štátne orgány môžu zastať rôzny postoj k papierovým pravidlám, a to:

- nebudú brať na papierové pravidlá žiadny ohľad,
- alebo sa budú nimi riadiť len čiastočne, resp. ich aplikácia sa bude len predstierať,
- alebo ich orgány starostlivo dodržiavajú (pravidlá a prax sú v zhode).⁴⁰

Opätovne je však vhodné zdôrazniť, že sú to príslušné orgány, kto rozhoduje, či a v akom rozsahu sa bude riadiť pravidlami.

Frank sa taktiež zaoberal otázkou postavenia pravidiel a aj precedensov v rámci rozhodovacej činnosti súdov. Na jednej strane im Frank nepopiera istú dôležitosť, no na strane druhej nemožno od nich očakávať, že v „*v praxi skutočne zabezpečia to, čo sa zdajú zabezpečovať, t. j. uniformitu a stabilitu, a v najlepšom prípade ich možno považovať len za orientačné smernice.*“⁴¹ Otázka teda znie, aké pravidla, resp. precedensy aplikuje sudca na konkrétny prípad? I keď väčšie problémy máme s predpoveďou o tom, na „*aké fakty sudca tieto pravidlá aplikuje?*“⁴² Frank skepticky vníma možnosť nájdenia objektívnej pravdy o skutkovom stave toho-ktorého prípadu v procese súdnych procedúr, ktoré na to slúžia.

³⁷ Je nutné uviesť, že Llewellyn sa najskôr skepticky pozerá na právne pravidlá, ale neskôr, v reakcii na svojich kritikov, formuluje spomenuté delenie pravidiel na papierové a reálne. Viac pozri v COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 92.

³⁸ LLEWELLYN, K. N.: *A Realistic Jurisprudence: The Next Step*. In: *Columbia Law Review*, vol. 30, 1930, no. 4, s. 448.

³⁹ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 92.

⁴⁰ LLEWELLYN, K. N.: *A Realistic Jurisprudence: The Next Step*. In: *Columbia Law Review*, vol. 30, 1930, no. 4, s. 449.

⁴¹ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 95.

⁴² Tamže, s. 94.

Sudcovia nemajú senzory na nájdenie pravdy a taktiež sú ľudia a robia chyby. V priebehu súdneho procesu sú časté protichodné dôkazy, svedectvá, t. j. fakty. Na tomto mieste badať Frankov skepticizmus vo vzťahu k faktom.

Skutočne môžeme spoznať všetky relevantné skutočnosti týkajúce sa určitého sporu? Vieme zabezpečiť, že v prípade protichodných názorov dokážeme nájsť ten správny? A existuje vôbec správny názor? Uvedené otázky z pohľadu Franka je nutné zodpovedať negatívne, keďže sudcovia (ale i iní aktéri v súdnom procese ako napr. porotcovia) „často bývajú vydaní napospas svojej nepozornosti či subjektivizmu.“⁴³ Napriek tomu sudca je tá osoba, ktorá sa musí rozhodnúť, ako v konkrétnom prípade rozhodne, jemu je zverená do rúk táto právomoc a v súlade so zásadou zákazu *denegatio iustitiae* nakoniec musí rozhodnúť v prospech tých faktov, ktoré sa mu zdajú najvierohodnejšie. Pri tomto procese však naňho vplývajú viaceré iracionálne faktory (či už pri hľadaní faktov, ale aj pravidiel, alebo precedensov), čo spôsobuje nepredvídateľnosť rozhodnutí sudcov v rámci súdneho procesu. Práve kvôli už opísanej nepredvídateľnosti rozhodnutí sudcov (najmä inštančne nižších súdov) je potrebné podľa Franka klásť väčší dôraz na jednotlivé prípady. „*Volná úvaha (či diskrečná moc) súdnicstva, ktorá by bola prítomná vo väčšine právnych pravidiel, aby tieto pravidlá sflexibilnila na miery jedinečnosti a unikátnosti každého jednotlivého právneho sporu.*“⁴⁴

Frankove extrémne názory sú relatívne často uvádzané ako typické pre americký právny realizmus. No je potrebné uviesť, že väčšina zástupcov tohto smeru nezdieľa niektoré *radikálne* názory Franka a ak by sme mali určiť centrálny prístup, typický pre právny realizmus, zrejme by sme zvolili názory Hermana Oliphanta a nie Jeroma Franka.⁴⁵

Aj samotní právni realisti sa líšili v určitých smeroch, pričom dnes môžeme hovoriť o dvoch krídlach tohto smeru. Na jednej strane išlo o tzv. sociologické krídlo (napr. Herman Oliphant, Karl Llewellyn, Felix Cohen), ktorého hlavnou myšlienkou bola skutočnosť, že „*určité spoločenské (inštitucionálne) sily pôsobia na sudcu takým spôsobom, že rozhodujú konvergentným a väčšinou predvídateľným spôsobom.*“⁴⁶ Na strane druhej zástupcovia tzv. psychologického krídla (napr. Jerome Frank, Joseph Hutcheson) mali za to, že kľúčovým faktorom

⁴³ Tamže.

⁴⁴ Tamže, s. 95.

⁴⁵ Viac v SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 174.

⁴⁶ Tamže, s. 173.

súdneho rozhodovania je individuálna osobnosť sudcu.⁴⁷ Práve v psychologickom krídle v rámci rozhodovacieho procesu hrá veľkú rolu sudcovská intuícia, ktorej sa venujeme v nasledujúcej časti príspevku.

3. Sudcovská intuícia v právnom realizme? (Tzv. hunch theory⁴⁸)

Sudcovská intuícia alebo tzv. právny intuicionizmus je pomerne často spájaný práve s americkými právnymi realistami, aj keď je nutné uviesť, že ide skôr o marginálne krídlo, hoci je často prezentované ako typický reprezentant.⁴⁹ Aj samotní právní realisti kritizovali právny intuicionizmus. Ako príklad uveďme realistu Felixa Cohena, ktorý kritizoval intuicionistov za fakt, že sa príliš sústreďujú na individuálne psychické faktory súdneho rozhodovania (na osobu sudcu), a pritom prehliaďajú, že „*súdne rozhodovanie je spoludeterminované celou radou objektívnych sociálnych faktorov.*“⁵⁰ Podľa Cohena sudcov viac ovplyvňujú skutočnosti, ako napríklad to, že sudcovia spolu medzi sebou komunikujú, zdieľajú spoločné prostredie, dodržiavajú tradície svojich predchodcov a mentorov, pracujú s tými istými prameňmi práva, majú rovnaké vzdelanie, či publikujú svoje skúsenosti v rovnakých odborných časopisoch a prezentujú ich na tých istých konferenciách. Pre Cohena individuálnosť a subjektivismus sudcu ustupujú do pozadia pred spomenutými objektívnymi sociálnymi skutočnosťami. No pre účel tejto podkapitoly sa zamerajme na intuicionizmus a ako typických predstaviteľov tohto smeru môžeme uviesť Josepha Hutchesona a Jeroma Franka.⁵¹

Sudca Joseph Hutcheson bol prototypom dominantného sudcu, ktorý držal všetkých účastníkov súdneho sporu „*na uzde*“ a „*jeho chápanie spravodlivosti a nespravodlivosti bolo vraj ako pohrávanie sa s bleskom. Bol to drsný sudca,*

⁴⁷ LEITER, B.: American Legal Realism, In: The Blackwell Guide to Philosophy of Law and Legal Theory. Oxford : Blackwell Publishing, 2003, s. 54.

⁴⁸ „Hunch“ v preklade znamená pocit, tušenie, ide o tú skutočnosť, ktorá má význam pre rozhodnutie v spore a svoj základ má v subjekte, ktorý rozhoduje.

⁴⁹ SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 175.

⁵⁰ SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 327.

⁵¹ Je však nutné uviesť, že aj iné osobnosti prisudzovali sudcovskej intuícii dôležité miesto v rámci aplikačnej činnosti súdov, najmä ide o Richarda Posnera, Benjamina Cardoza, či z neskorších právnych teoretikoch môžeme spomenúť napr. Neila MacCormicka alebo Roberta Alexyho. V tomto príspevku sa budeme bližšie zaoberať len Hutchesonom a Frankom s ohľadom na názov príspevku a na skutočnosť, že sú to právní realisti. Pozri SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 319 – 327, ako aj SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 175 – 181.

*z chladného hnevu, s ktorým jednal so zločincami, vraj naskakovala husia koža.*⁵² Nebol zástancom právneho intuicionizmu od začiatku svoj sudcovskej kariéry. Naopak, spočiatku bol ukázkovým príkladom sudcu právneho klasicizmu (ortodoxného smeru)⁵³ a až s pribúdajúcimi skúsenosťami na sudcovskej lavici si začal uvedomovať, že aplikácia práva nie je založená na logickom právnom myslení, ale že sudcovia sú pri rozhodovaní prípadov vedení svojím citom pre vec a intuíciou. „*Sudca v skutočnosti rozhoduje svojím cítením a nie posudzovaním; tušením a nie racionálnym úsudkom.*“⁵⁴

Bolo by však prekvapivé, ak by Hutcheson po tom, ako bol presvedčený, že proces aplikácie práva je logickým procesom, sa zrazu stal zástancom nejakého náhodného, intuitívneho rozhodovacieho procesu jednotlivých prípadov. V jeho recepcii aj samotná sudcovská intúícia má svoje kritériá, nie je náhodná, ale formuje sa so zvyšujúcimi sa sudcovskými znalosťami. Dokonca tvrdí, že samotný proces intuitívneho rozhodovania má dve fázy. Sudca sa najprv musí oboznámiť so všetkými existujúcimi a dostupnými informáciami (faktickými i právnymi) a až následne sa nechá viesť svojou intuíciou (pocitom vhodnosti), resp. sa nechá postrčiť svojím právnym citom k správne výsledku prípadu. Hutcheson to vyjadruje nasledujúco: „*Keď je prípad ťažký alebo zamotaný ... prejdem všetky materiály, ktoré mám k dispozícii, náležite o nich popremýšlam, nechám rozohrať svoju imagináciu, rozoberám príčinu, čakám na pocit, tušenie (the hunch), intuitívny záblesk porozumenia, ktoré rozkreše iskru, spájajúcu otázku a rozhodnutie, a tým sa osvetlí cesta v mieste, ktoré je pre sudcu najtemnejšie.*“⁵⁵

Hutcheson ani po svojom „*obrátení*“ nezavrhuje úplne právnu doktrínu. Podľa neho „*doktrína nemá nahradiť osobné postoje, sklony a cítenie sudcov, ale má im poskytnúť prostriedky k testovaniu ich intuícií, ich usporiadania a porovnávanía s výsledkami iných sudcov.*“⁵⁶ No samotná intúícia, po získaní dostatočných skúseností, začne prevládať. Sudca najskôr prijme preňho intuitívne akceptovateľné rozhodnutie a až následne sa pokúsi formálne odôvodniť svoje rozhodnutie v právnych kategóriách (teda na základe určitých právnych

⁵² SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 323.

⁵³ T. j. mal za to, že právne myslenie je logickým myslením a že osobné pocity sudcu, ako aj iné mimoprávne faktory sú niečím nevedeckým, čo do právneho myslenia nepatrí.

⁵⁴ HUTCHESON, J. C.: Judgement Intuitive: The Function of the „Hunch“ in Judicial Decision. In: Cornell Law Quarterly, Vol. 14, 1929, s. 285.

⁵⁵ Tamže, s. 274.

⁵⁶ SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 176.

pravidiel, analógií, pojmov a právnych doktrín). „Čím skúsenejší sudca, tým viac sa spolieha na svoju vlastnú intuíciu a menej na ad hoc konštrukcie, ktoré mu predkladajú advokáti. Podvedomé (alebo čiastočne podvedomé) procesy majú v súdnom rozhodovaní veľký význam.“⁵⁷ Sudca musí na jednej strane získať čo možno najviac skúsenosti, aby si vycibril svoju právnu intuíciu, a na strane druhej si musí osvojiť aj znalosti právnej doktríny, aby vedel po svojom intuitívnom rozhodnutí prípadu napísať formálne odôvodnenie rozhodnutia, ktoré sa opiera už o právne kategórie. „Hutcheson píše o sudcoch, ktorí dokážu intuitívne odhadnúť najlepšie rozhodnutia, a pritom pre svoje výroky píšu najhlúpejšie odôvodnenia.“⁵⁸ Tejto skutočnosti je potrebné sa vyvarovať.

K právnenému intuicionizmu sa hlásil i Jerome Frank, ktorý zdieľa viaceré spoločné črty s Hutchesonom. Najmä ide o *post hoc* odôvodnenie rozhodnutí, čiže sudcovia sa aj podľa neho najprv nechajú viesť svojou intuíciou a až následne sa snažia svoje rozhodnutie zdôvodniť v právnych kategóriách. Frank však pri charakterizovaní intuície zachádza hlbšie než Hutcheson. Intuícia sa skladá z viacerých častí, no najmä je formovaná „*právnymi, politickými, ekonomickými a morálnymi postojmi sudcu, ďalej jeho výchovou, vzdelaním, charakterom a tak ďalej.*“⁵⁹ V podstate hovoríme o celej osobnosti sudcu. Rovnako sa však rozchádza s Hutchesonom v procese intuitívneho rozhodnutia. Podľa Franka sudca nezisťuje právne normy a fakty prípadu a následne všetko v súhrne intuitívne posúdi. Celý proces funguje úplne naopak. Najprv sudca nadobudne intuitívne rozhodnutie a až následne *hľadá* právne a faktické dôvody podporujúce jeho rozhodnutie. Samozrejme, niekedy uvedeným spôsobom získané rozhodnutie nemá dostatočnú oporu a sudca ho musí prehodnotiť. Opätovne začne proces rozhodovania prípadu.

Je pritom potrebné zdôrazniť jeden fakt, ktorý sme už spomenuli v súvislosti s dielom Franka, a to jeho skepticizmus k faktom i právnym pravidlám. V jeho podaní dochádza k fúzii faktických a právnych dôvodov. Aj v tejto skutočnosti sa odlišuje od Hutchesona. „*Keď sudca dospeje k svojej intuícii, tak nemá pekne oddelené svoje presvedčenia ako „fakty“ od svojho rozhodnutia ako „práva“.* Jeho všeobecná intuícia je skôr nedeliteľná a zmiešaná.“⁶⁰

⁵⁷ Tamže, s. 177.

⁵⁸ SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 324.

⁵⁹ FRANK, J.: Law and Modern Mind. New York : Routledge, 2009 (1930), s. 120.

⁶⁰ Tamže, s. 125.

Frank sa pri svojej deskripcii súdneho rozhodovania často vžíva do pozície nielen sudcu, ale i advokáta. Podľa neho pre advokáta nie je dôležitá opodstatnenosť premís, ale dominancia záveru argumentu. Inak povedané, pre advokáta je východiskovou potreba poznať taký záver argumentácie, ktorý vyhovuje jeho klientovi. Z tohto dôvodu musí advokát vymyslieť vhodnú kombináciu faktúálnych a normatívnych premís, ktorá čo možno najviac zapôsobí na sudcu a bude pre sudcu akceptovateľná. Uvedený postup je odôvodnený najmä tým, že sudca je taktiež len človek a podľa Franka ľudia vo svojich normálnych myšlienkových procesoch nepoužívajú sylogistické usudzovanie pri rozhodovacích postupoch, ale naopak, používajú svoje intuitívne rozhodovanie založené na subjektívizme človeka, teda aj sudcu. „*A preto je rozumné predpokladať, že sudca nebude používať umelé formy usudzovania len preto, že si obliekol talár. Je nepochybné, že sudcovské rozhodnutia, rovnako ako iné rozhodnutia, pracujú späť na základe predbežných rozhodnutí.*“⁶¹ Aj z tohto dôvodu je podľa Franka nutné v rámci štúdia práva venovať osobitnú pozornosť významu ľudskej prirodzenosti v právnej praxi (t. j. študovať i psychológiu človeka).

4. Riggs vs. Palmer

Pre lepšiu ilustráciu odlišných pohľadov na postavenie sudcu pri rozhodovaní prípadov si poukážeme na prípad *Riggs vs. Palmer*.⁶² K samotnému prípadu sa vyjadruje tak Dworkin, a to v diele *Ríša práva*,⁶³ pričom prostredníctvom uvedeného prípadu poukazuje Dworkin na teoretickú nezhodu medzi právnikmi v samotnej otázke, čo v tomto prípade je právo, na druhej strane sa prípadu *Riggs vs. Palmer* venuje aj Benjamin N. Cardozo vo svojom diele *Podstata súdneho procesu*,⁶⁴ pričom hoci je pravda, že Cardoza by sme nemali označovať ako právneho realistu, no minimálne podobne ako Holmes či Pound bol medzi prvými myšlienkovými iniciátormi amerického právneho realizmu, ktorých diela slúžia ako základ a podklad už samotným právnym realistom. Z tohto dôvodu považujeme za vhodné urobiť komparáciu názorov už spomenutých právnikov na predmetný prípad.

⁶¹ SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010, s. 178.

⁶² Riggs verus Palmer, 115 N. Y. 506, 22 N. E. 188 (1889).

⁶³ DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 32 – 37.

⁶⁴ Pozri CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 48 – 51.

Pre lepšiu prehľadnosť si dovoľujeme uviesť niektoré základné historicko-faktografické údaje k samotnému prípadu. V roku 1882 v New Yorku šestnásť-ročný chlapec menom Elmer Palmer zavraždil svojho starého otca, Francisu B. Palmera, majiteľa rozsiahleho panstva. Elmer svojho starého otca otrávil, keďže vedel, že podľa existujúceho závetu mu starý otec zanechal prevažnú časť svojho majetku. Elmer sa obával, že jeho starý otec, ktorý sa krátko pred smrťou opätovne oženil, zmení závet a zanechá mu malý podiel, resp. že mu starý otec nezanechá nič. Elmerov zločin bol odhalený, bol súdený, usvedčený a odsúdený na dlhé roky väzenia.

Otázka teda znela, či má Elmer zákonné právo na dedičstvo, ktoré mu zaisťovala posledná vôľa jeho starého otca, a to najmä za skutočnosti, keď žili ešte dcéry starého otca (pani Riggsová a pani Prestonová) a podľa poslednej vôle by ony dedili v prípade smrti Elmera (ešte pred smrťou starého otca).

Dcéry aj skutočne podali žalobu na príslušný súd a požadovali, aby pripadlo dedičstvo po starom otcovi im namiesto Elmera. Je nutné uviesť aj skutočnosť, že v tomto prípade zákon o závetoch štátu New York (tak, ako väčšina iných vtedy platných právnych predpisov tohto druhu) výslovne nehovoril nič o tom, či niekto uvedený v závete môže dediť v súlade s jeho podmienkami, ak zavraždil poručiteľa (závetcu).

Ako dnes vieme, sudcovia Najvyššieho súdu New Yorku pomerom 5:2 rozhodli tým spôsobom, že Elmerovi bolo odopreté dedičstvo. Jedným z dôležitých bodov odôvodnenia rozhodnutia bol aj fakt, že zákony by sa nemali vykladať historicky izolovane, ale na pozadí všeobecných princípov práva – v tomto prípade to bol princíp, že nikto by nemal mať prospech zo svojho vlastného trestného činu.

V rámci Najvyššieho súdu sa vyprofilovali dve osobnosti, ktoré v uvedenom prípade zastavali opačné názory. Sudca Gray bol toho názoru, že sa majú pridržať textu zákona, ktorý je jasný a nepripúšťa žiadne výnimky, resp. neupravuje takúto situáciu a z tohto dôvodu by mal Elmer dediť (uvádza i iné dôvody, napr. odopretie dedičstva by bol ďalší trest navyše, pretože už v tom čase si za svoj zločin odpykával udelený trest odňatia slobody). Naproti tomu, zástupca väčšiny, sudca Earl, odôvodnil rozhodnutie viacerými argumentmi, ktoré neskôr prijal i rozvinul samotný Dworkin.

Dworkin taktiež poukazuje na skutočnosť, že sudcovia by mali vykladať zákon tak, aby sa čo najviac priblížili princípom spravodlivosti. Mali by zohľadňovať

najmä fakt, že zákon tvorí súčasť širšieho intelektuálneho systému, práva ako celku, a preto by sa mal zákon vykladať tak, aby bol s uvedeným systémom koherentný. Z tohto dôvodu nie je možné pripustiť takú interpretáciu zákona, ktorá by povoľovala zabíjanie poručiteľov v snahe o predbežné získanie dedičstva. Uvedená interpretácia je nesprávna, v rozpore s princípmi práva (v tomto prípade princíp, že nikto by nemal mať prospech zo svojho vlastného protiprávneho konania), a teda je nutné interpretovať zákon o závetoch tak, aby „*odoprel dedičstvo tomu, kto spáchal vraždu, aby ho získal.*“⁶⁵ Dworkin na záver podotýka, že v tomto prípade nešlo o to, či by sa sudcovia mali riadiť právom alebo právo upraviť v záujme spravodlivosti. „*Bola to diskusia o tom, čo je právo, o tom, čo skutočne hovorí skutočný zákon, ktorý zákonodarcovako* než samotný Dworkin. Tvrdí, že samotný prípad mohol byť riešený viacerými spôsobmi, pričom „*v konflikte sa musíme rozhodnúť medzi dvoma cestami, zvoliac si jednu alebo druhú, alebo azda tretiu...*“⁶⁶ Spôsobov, ako rozhodnúť prípad, je pomerne mnoho, čo však musíme nájsť, je „*prevažujúca logika.*“⁶⁷ V každom prípade si sudca musí odôvodniť, pre ktorú z možností sa rozhodne, a preto je možné hovoriť o viacerých možných alternatívach rozhodnutia, ktoré budú v súlade s právom, a teda neexistuje jediná správna odpoveď. „*Hlboko v podvedomí sú ďalšie sily, prítlačlivé a odpudivé, slabosti a predsudky, celý komplex inštinktov, emócií, zvykov a zakorenených presvedčení, ktoré utvárajú človeka, nech je stranou sporu, alebo sudcom.*“⁶⁸

Aj keď to Cardozo explicitne nevyjadruje, je zrejmé, že je zástancom kauzistického právneho myslenia a je skeptický k teórii jedinej správnej odpovede. Prirovnáva súdny proces k mikrokozmu, kde sa cesty argumentácie pre rozhodnutie prípadu postupne rozchádzajú a v určitom bode sa sudca musí rozhodnúť pre jednu z nich, a to či „*históriu alebo obyčaj, alebo spoločenský prospech, alebo určitý nútený cit pre spravodlivosť, alebo niekedy azda spola intuitívna úzkostlivá snaha prenikajúceho ducha nášho práva musí prísť na pomoc ustarostenému sudcovi a povedať mu, kadiaľ ísť.*“⁶⁹

⁶⁵ DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 37.

⁶⁶ CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 48.

⁶⁷ Pod logikou môžeme rozumieť aj zdôvodnenie, pre ktorú z možností je odôvodnené sa rozhodnúť. Tamže, s. 49.

⁶⁸ SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 323.

⁶⁹ CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 50.

Vyššie uvedené dva pohľady na jeden konkrétny prípad nám predstavujú dva základné typy právneho myslenia. Na jednej strane máme teóriu jedinej správnej odpovede postavenú na požiadavke výkladu práva ako koherentného systému (*law as integrity*), a teda hovoríme o tzv. systematickom, resp. axiomatickom právnom myslení. Na strane druhej máme myslenie Cardoza ako predchodcu amerických právnych realistov, u ktorého je zrejmy skepticizmus k nájdeniu jedinej správnej odpovede. V jeho diele možno bádať, že v rámci jedného prípadu je možné dospieť k viacerým názorom a riešeniam (často navzájom protikladným), no zároveň dobre zdôvodniteľným (porovnaj uvedené stanoviská sudcov Earla a Graya) a aplikovateľným na konkrétny prípad. Sudca sa musí v danom prípade rozhodnúť pre jedno z nich. V tomto prípade teda hovoríme o tzv. kauzistickom právnom myslení, t. j. každý právny prípad sa musí riešiť jednotlivo.

Záver

Ako správne rozhodovať súdne spory bola, je a ešte i dlho bude otázka, na ktorú sa budú snažiť súčasní i budúci právnici (akademici i praktici) nájsť vhodnú odpoveď. V predkladanom príspevku sme sa zaoberali dvoma základnými postojmi k samotnému rozhodovaciemu procesu a postavením sudcu v ňom.

Dworkin nám prezentuje jeho známu tzv. teóriu jedinej správnej odpovede, ktorá má byť nájditelná v každom jednom prípade, ak sa budeme chovať ako jeho ideálny sudca Herkules. Otázka znie, či sa tak môžeme chovať a či to nie je len ideál, ktorý je prakticky nedosiahnuteľný. Ako vieme, uvedená Dworkinova teória bola podrobená veľkej kritike, no aj tak dodnes pretrváva v právnickej obci a polemizujeme o nej. Nie je to práve ten ideál, ktorý aj keď vieme, že ho nedosiahneme, aj tak sa musíme oň snažiť kvôli samotnej idey, ktorú reprezentuje? Zodpovedanie tejto otázky prenechávame pre čitateľov.

Nám bližšia a akceptovateľnejšia je však verzia prezentovaná americkými právnymi realistami a ich skepticizmus k možnosti nájdenia jedinej správnej odpovede. Celkovo aj chápanie, že na sudcu v rámci rozhodovacieho procesu pôsobia viaceré právne, ale i mimoprávne faktory, s ktorými sa musí vysporiadať (nielen otázka subjektivismu a intuície sudcu, ale i iných objektívnych sociálnych skutočností), je podľa nás správna a každý advokát, právnik, sudca by si mal byť vedomý tejto skutočnosti a zamyslieť sa, či a aké faktory naňho pôsobia v procese priebehu súdneho sporu a vydania rozhodnutia a podľa toho sa zariadiť. Skutočne, zložme ružové okuliare, a pozrime sa na to, ako *reálne*

právo funguje a akými faktormi je ovplyvnené. Samozrejme, ide iba o našu preferenciu názoru, ktorý si nenárokujú objektívnu platnosť a správnosť.

Použitá literatúra:

BRÖSTL, A.: Frontisterion. Bratislava : Kalligram, 2009. 328 s. ISBN 978-80-8101-179-5.

CARDOZO, B. N.: Podstata súdneho procesu. Bratislava : Kalligram, 2011. 134 s. ISBN 978-808101-418-5.

COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: Právna filozofia dvadsiateho storočia. Praha : Leges, 2016. 304 s. ISBN 978-80-7502-134-2.

DWORKIN, R.: Justice for Hedgehogs. Harvard : Harvard University Press, 2011. 528 s. ISBN 9780674072251.

DWORKIN, R.: Kedyž se práva berou vážně. Praha : OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 80-7298-022-X.

DWORKIN, R.: No Right Answer? In: HACKER, P. M. S. – RAZ, J.: Law, morality, and society: essays in honour of H.L.A. Hart. Oxford : Clarendon Press, 1977. 322 s. ISBN 978-0198245575.

DWORKIN, R.: Ríša práva. Bratislava : Kalligram, 2014. 533 s. ISBN 978-80-8101-812-1.

FRANK, J.: Law and Modern Mind. New York : Routledge, 2009 (1930).

HUTCHESON, J. C.: Judgement Intuitive: The Function of the „Hunch“ in Judicial Decision. In: Cornell Law Quarterly, Vol. 14, 1929.

CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T.: Filozofia pre právnikov (filozoficko-právne aspekty). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012. 357 s. ISBN 978-80-7160-337-5.

IHERING, R.: Boj za právo. Bratislava : Kalligram, 2009. 112 s. ISBN 978-80-8101-063-7.

LEITER, B.: American Legal Realism, In: The Blackwell Guide to Philosophy of Law and Legal Theory. Oxford : Blackwell Publishing, 2003, s. 50-66. ISBN 978-0-631-22831-8.

LEWELLYN, K. N.: The Brumble Bush: On Our Law and Its Study. Dobbs Ferry : Oceana Publications, 1991. 192 s. ISBN 0-379-00073-3.

- LLEWELLYN, K. N.: A Realistic Jurisprudence: The Next Step. In: Columbia Law Review, vol. 30, 1930, no. 4.
- MARMOR, A.: Interpretation and Legal Theory. Oxford : Clarendon Press, 1994. 193 s. ISBN 0-19-825906-9.
- MÉSZÁROS, T.: Filozof a pápež. In: Projustice. 2013. Dostupné na internete: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/filozof-a-papez> (navštívené dňa 11. 2. 2018).
- MUNIR M.: How right is Dworkin 's „Right Answer Thesis“ and His „Law as Integrity Theory“? In: Journal of Social Sciences. Vol. 2, 2006, 1, 25 s.
- PATTARO, E. – ROVERSI, C.: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Volume 12, Tome 2: Main Orientations and Topics. Dordrecht : Springer, 2016. 850 s. ISBN 978-94-007-1478-6.
- POSNER, R. A.: The Problems of Jurisprudence. Cambridge : Harvard University Press, 1994. 512 s. ISBN 9780674708761.
- SOBEK, T.: Právní myšlení. Kritika moralismu. Praha : Ústav státu a práva, 2011. 620 s. ISBN 978-80-87439-03-6.
- SOBEK, T.: Nemorální právo. Praha : Ústav státu a práva, 2010. 423 s. ISBN 978-80-904024-7-8.
- VALENT, T. – CHOVANCOVÁ, J. a kolektív: Texty z dejín právnej filozofie. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014. 417 s. ISBN 978-80-7160-296-5.
- WALDRON, J.: Ronald Dworkin: An Appreciation. In: New York University, School of Law. Public Law & Legal Theory Research Paper Series, no. 13-39, 2013.

Kontaktné údaje:

Mgr. Olexij Mychajlovyč Meteňkanýč
olexij.metenkanyč@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE Z POHLADU SÚČASNÉHO PRÁVNEHO REALIZMU¹

Tomáš Gábriš

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The contribution introduces the main ideas of current (foremost Italian) legal realism. For legal realism, in general, emphasis on the role of judges in “completing” the law is quite notorious. In such a concept, judicial decision-making is naturally both a guarantee of fair trial as well as a possible obstacle to a fair trial.

Abstrakt

Príspevok predstavuje myšlienky súčasného (osobitne talianskeho) právneho realizmu. Pre právny realizmus je vo všeobecnosti príznačným zdôrazňovanie významu sudcov pri „dotváraní“ práva. Sudcovské rozhodovanie je preto v takejto koncepcii zárukou, ale tiež možnou prekážkou spravodlivého procesu.

Keywords: judicial decision-making, legal realism

Klíčové slová: sudcovské rozhodovanie, právny realizmus

Úvod

Sudcovské rozhodovanie, jeho mechanizmus a postupy možno skúmať buď z pohľadu „idealistického“, veriaceho že pri ňom ide o jednoduchý právny syllogizmus, alebo z pohľadu realistického, holistického, komplexného, ktorý berie do úvahy aj mimoprávne vplyvy, napríklad prvky psychologické.² K druhému prúdu, no v rámci neho stále sa držia viac práva než psychológie, či iných disciplín, počítame aj súčasný právny realizmus, ktorý sa rozvíja osobitne v južnej Európe a Latinskej Amerike. V tomto príspevku sa zameriame najmä

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0049/17 Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

² Príkladom môže byť prístup behaviorálnej ekonómie, ktorá skúma kognitívne sklony, ovplyvňujúce sudcu v jeho rozhodovaní. Pozri GÁBRIŠ, T. a kol.: *Nedogmatická právna veda : od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPSV/obrazky/Nedogmaticka_pravna_veda_e-book.pdf (navštívené dňa 17. 2. 2018).

na taliansky prúd tohto myslenia, a primárne na dielo Riccarda Guastiniho, ktorý sa vo svojich prácach podrobne venuje práve problematike sudcovského rozhodovania, ktoré vníma kriticky a skepticky, ako to je pre právnych realistov príznačné. Vytvoril pritom svoju vlastnú teóriu sudcovského rozhodovania, a to pod hlavičkou teórie sudcovskej interpretácie. Vlastná interpretácia práva je totiž podľa Guastiniho tým skutočným základom a prejavom rôznorodosti súdnych rozhodnutí. Jeho teóriu, v porovnaní s ďalšími predstaviteľmi súčasného talianskeho (Zagrebsky) a francúzskeho (Troper) právneho myslenia, môžeme vnímať ako vskutku originálny a inšpiratívny realistický pohľad na problematiku sudcovského rozhodovania, a preto si ju na tomto mieste bližšie predstavíme.

1. Sudcovské rozhodovanie – tri modely sudcu

Kým tradičná teória a filozofia práva operujú pri charakterizovaní úloh a významu sudcu s dvoma základnými modelmi sudcu – sudcom kontinentálnym a sudcom systému *common law*, v oboch prípadoch vnímanými ideálne ako Dworkinov sudca Herkules, ktorý v každom prípade dokáže nájsť správnu odpoveď, François Ost, francúzsky právny teoretik, rozlišuje až tri modely sudcu: jupiterovský, herkulovský a herm(es)ovský.³ Tvrdí totiž, že klasickému, kontinentálnemu modelu sudcu zodpovedá tzv. model jupiterovský, v ktorom systéme figuruje na prvom mieste zákonodarca a jeho abstraktný kódex, z ktorého stačí deduktívne vyvodzovať riešenia pre konkrétne situácie a v rámci právnických sylogizmov ich aplikovať na skutkový stav. Na druhej strane, model sudcu Herkula pripisuje Ost angloamerickému sudcovi, resp. sudcovi v systéme *common law*, kde dominuje nie zákonodarca, ale, naopak, sudca. Právo nemá svoj základ v kódexe, resp. zákone, ale v konkrétnych súdnych rozhodnutiach. Namiesto dedukcie a logiky, naopak, prevažuje význam indukcie a pragmatizmu. Ost však tvrdí, že namiesto týchto dvoch učebnicových modelov by sme mali v súčasnosti hovoriť skôr o treťom, najaktuálnejšom a najvýstižnejšom modeli, v ktorom – príznačne pre postmodernu (a tiež pre právnych realistov) – neveríme v to, že právo pozná jediné správne odpovede, ktoré vyvodí jupiterovský sudca z kódexu alebo sudca Herkules z *case-law*. Právo a sudcovské rozhodovanie je totiž dnes skôr o diskurze a diskusií,⁴ a o hľadaní riešenia výberom spomedzi

³ OST, F.: Sodnika trije liki: Jupiter, Heraklej, Hermes. In: *Revus*, 8, 2008, s. 85 – 108. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/682> (navštívené dňa 17. 2. 2018).

⁴ Napríklad v zmysle Habermasovej diskurzívnosti. Pozri BAXTER, H.: Habermas' s Disourse

viacerých možných interpretácií a významov, čoho výstižným etalónom môže byť práve Hermes – posol bohov, ktorý prepožičal meno aj osobitnej disciplíne, náuke o výklade – hermeneutike.⁵ Názory, že sudca je ten, kto sa podieľa na odhaľovaní významu zákona, resp. zmyslu právnej úpravy, pričom neexistuje jediné správne riešenie, ku ktorému by sa mohol dopracovať, je pritom veľmi blízke práve myšlienkam právnemu realizmu.

2. Právny realizmus a postavenie sudcu v právnom systéme

Aby sme čo najstručnejšie predstavili, čo sa chápe pod realizmom v práve, uvedme, že pre právny realizmus vo všeobecnosti, a tiež pre súčasný právny realizmus, do ktorého sa radí aj Riccardo Guastini, platia nasledujúce základné znaky:⁶

- a) separácia, resp. separabilita práva a morálky ako dvoch samostatných normatívnych systémov, ktorých vzájomné prepojenie závisí iba od toho, do akej miery právo prevezme a zohľadní normy morálky pri tvorbe a aplikácii (interpretácii) práva,
- b) emotivizmus – v zmysle, že sudcovské, resp. širšie akékoľvek právne rozhodovanie je ovplyvnené (aj) emóciami; tu ide o prístup podobný psychologickému škole práva L. Petražyckého, či škole voľného práva E. Ehrlicha a H. Kantorowicza, ktoré prístupy niektorí autori v širšom zmysle tiež považujú za súčasť právneho realizmu,⁷
- c) interpretačný skepticizmus⁸ – znamenajúci, že v skutočnosti takmer každý prípad môže byť ponímaný ako „*hard case*“ a neplatí, že každý prípad má jediné správne riešenie, ako to predpokladá R. Dworkin, hlásajúci ideu „jedinej správnej odpovede“.

Theory of Law and Democracy. In: Buffalo Law Review, 50, 2002, s. 205 a nasl.

⁵ Pozri napr. HLOUCH, L. a kol.: Proměny hermeneutického myšlení. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.

⁶ BARBERIS, M.: El realismo jurídico europeo-continental. In: FABRA ZAMORA, J. L. – NÚÑEZ VAQUERO, Á. (eds.): Enciclopedia de Filosofía y Teoría del Derecho, volumen uno. Mexico : UNAM, 2015. Dostupné na internete: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3875/9.pdf> (navštívené dňa 17. 2. 2018).

⁷ Takto široko, s presahom až k ekonomickej analýze práva a *critical legal studies* chápe právno-realistický prúd napr. aj ONISZCZUK, J.: Filozofia i teoria prawa. Warszawa : C. H. Beck, 2008, s. 519 a nasl.

⁸ V prípade amerických realistov pozri napr. ČAPEK, J.: Teorie „právního realismu“ (Kritická studie). Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia XXIV. Praha : Univerzita Karlova, 1976, s. 63 a nasl. Extrémny náhľad, až nihilistický, zastával sudca Frank.

Prejdúc však k istým špecifikám súčasného právneho realizmu, dvojica autorov Jordi Ferrer Beltrán a Giovanni B. Ratti vymedzuje (okrem doplnenia všeobecných znakov právneho realizmu o význam doktríny, t. j. právnej teórie – významnej tým, že poskytuje arzenál pre právnu interpretáciu) nasledujúce znaky pripisované osobitne talianskemu (janovskému) právnemu realizmu, ako jeho špecifické znaky:

- a) rozlišuje medzi normatívnymi dispozíciami ako prameňmi práva a ich obsahom, t. j. samotnými normami – význam normatívnych dispozícií sa vytvára a dotvára až v procese interpretácie práva v súdnej aplikácii práva – až súdnym rozhodnutím sa produkujú vlastné „právne normy“;⁹
- b) interpretačná aktivita je v zásade považovaná za decizionistickú, non-kognitivistickú, teda bez jednotiaceho pravidla,
- c) vedecké teórie právnej interpretácie nie sú samé osebe nevyhnutné pre správnu aplikáciu práva; stačí sledovať a napodobňovať súdnu prax, ktorej vedecké teórie slúžia skôr iba ako zdôvodnenie zvolenej interpretačnej a aplikačnej línie.¹⁰

Z uvedeného pritom implicitne vyplýva, že talianski právní realisti osobitne zdôrazňujú rolu sudcov v právnom systéme – práve túto črtu pritom možno považovať za výrazný spoločný znak všetkých prúdov právneho realizmu, ktorý je zároveň nevyhnutným predpokladom právnorealistického „interpretačného skepticizmu“. Sudovia sú totiž podľa právnych realistov tými, kto skutočne textu zákonov dáva život – tým, že zákony aplikujú na konkrétny prípad, tvoria „skutočné právo“. Tým skutočným právom je teda iba Poundovo „*law in action*“.¹¹ Vskutku, zakladateľ janovskej školy právneho realizmu, Giovanni Tarello, tvrdil,

⁹ Guastiniho slovami: interpretácia nie je poznávanie práva, ale podiel na jeho tvorbe. GUASTINI, R.: Variaciones sobre temas de Carlos Alchourrón y Eugenio Bulygin. Derrotabilidad, lagunas axiológicas e interpretación. In: Análisis filosófico, XXVI, 2006, N° 2, s. 277. Porovnaj GIMENO, M. C.: La interpretación jurídica en la obra de Riccardo Guastini. In: Anuario de filosofía del derecho, Año 2000. Madrid : Ministerio de Justicia, 2000, s. 314.

¹⁰ FERRER BELTRÁN, J. – RATTI, GIOVANNI B. (eds.): El realismo jurídico genovés. Madrid : Marcial Pons, 2011, s. 12 – 13.

¹¹ Túto myšlienku Roscoe Pounda, presadzujúceho sociologický prístup k právu, typický pre právny realizmus, si osvojili aj americkí právní realisti, najmä z radov sudcov – Frank či Holmes. Porovnaj: PAUL, J.: The Legal Realism of Jerome N. Frank : A Study of Fact-Skepticism and the Judicial Process. The Hague : Martinus Nijhoff, 1959. Pozri tiež KROŠLÁK, D.: Oliver Wendell Holmes ml. a jeho vplyv na americkú právnu vedu a súdnu prax v 20. storočí. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 179 – 193.

že sú to sudcovia, kto tým, že vykladá zákony, tvorí právo. Aj Tarellov nasledovník, Riccardo Guastini, ktorého myšlienky si predstavíme nižšie, podobne hlása, že právo v skutočnosti tvoria sudcovia – tým, že ho vykladajú pri jeho aplikácii. Novinkou v porovnaní so škandinávskym realizmom je však jeho „realistické“ konštatovanie, že sudcovia sa pritom pridržiavajú kelsenovskej schémy hierarchie právnych noriem, a právo pri jeho aplikácii vykladajú práve v tomto duchu – teda nie úplne ľubovoľne. Obdobne aj francúzsky predstaviteľ súčasného právneho realizmu, Michel Troper, tiež konštatuje určité obmedzenie sudcov pri ich interpretácii práva – namiesto Kelsenovej hierarchie však zdôrazňuje skôr politicko-ústavné (konštitucionalistické) limity sudcovského výkladu práva.¹² Jednoznačne však platí, že sudca zostáva v očiach realistov kľúčovou postavou právneho poriadku – čo je ale zároveň aj predmetom kritiky voči realizmom vyslovovanej: totiž, že nezohľadňujú každodennú realizáciu práva adresátni práva a ani aplikáciu inými orgánmi, než sú súdy¹³ (a tiež, že ich teória je iba deskriptívna a neponúka sudcom normatívny návod, ako rozhodnúť¹⁴).

Odhladnuc od kritiky, sumarizujúc už uvedené, súčasný právny realizmus, s ktorého myšlienkami budeme v tomto príspevku pracovať, možno všeobecne charakterizovať nasledujúcimi znakmi:

- a) dôraz na rolu orgánov aplikácie práva (primárne súdov),
- b) rozlišovanie medzi právom a morálkou,
- c) rozlišovanie normatívnych dispozícií (text zákonov) a vlastných právnych noriem, tvorených až súdom pri aplikácii práva,
- d) interpretačný skepticizmus,
- e) uznávanie hraníc interpretácie – limity tvorí prax, resp. doktrína, právna teória, pokiaľ je rešpektovaná v praxi (napr. kelsenovská hierarchia alebo ústavné hodnoty).

¹² Pozri bližšie GLUČINA, I.: Michel Troper i francuski pravni realizam. In: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 53, 3/2016, s. 777 – 796.

¹³ Pozri GÁBRIŠ, T.: Taliansky právny realizmus. In: Historia et theoria iuris, 2017, č. 1 – 2.

¹⁴ Tak napr. POTACS, M.: Rechtstheorie. Wien : Facultas, 2015, s. 37 – 38.

3. Právny realizmus a sudcovské rozhodovanie

3.1 Starší právni realisti a teória sudcovskej interpretácie práva

Kým prejdeme k pohľadu talianskych právnych realistov na sudcovské rozhodovanie a sudcovskú interpretáciu práva, pristavíme sa ešte predtým krátko pri náhlade na túto istú problematiku optikou skoršieho, nemecko-kontinentálneho, amerického a škandinávského právneho realizmu.

Počnúc najstaršími koreňmi realizmu v Európe, náš prehľad začneme už nemeckými autormi konca 19. a začiatku 20. storočia, ktorých istým spôsobom možno považovať za predchodcov právneho realizmu. Tak napríklad známy procesualista Oskar von Büllow tvrdil, že pri tvorbe práva zohráva veľkú úlohu sudca. Až judikatúra totiž podľa neho dáva textu zákona definitívnu podobu. Zákon nie je platným právom, ale iba plánom, projektom budúceho usporiadania, ktoré sa materializuje až v súdnych rozhodnutiach.¹⁵ Podobný názor zastával aj Hermann Kantorowicz,¹⁶ podľa ktorého sa právo vyvíja každodenne v rámci riešenia sporov medzi ľuďmi, na súdoch, keďže jeho podstata je hlavne praktická a nie logicko-deduktívna.

Kantorowicz, sám presídlil do USA, pritom už priamo reagoval na amerických právnych realistov, ktorých predchodcom bol osobitne sudca Oliver Wendell Holmes, známy tým, že podľa neho cestou práva nie je logika, ale skúsenosť (prax). Práve súdnu prax vraj treba skúmať, ak chceme pochopiť podstatu práva a jeho aplikáciu v konkrétnych prípadoch. Právo je totiž to, čo vyrieknu súdy.¹⁷ Ďalší významný predstaviteľ amerického právneho realizmu, Karl Llewellyn, v podobnom duchu rozlišoval medzi papierovými pravidlami (*paper rules*) a skutočnými pravidlami (*real rules*).¹⁸

Napokon, z pohľadu škandinávskych právnych realistov polovice 20. storočia (Olivecrona, Ross, Lundstedt), právo je iba mágiou, ktorá má za účel chrániť

¹⁵ Tak CAMPOS ZAMORA, F. J.: Nocións fundamentales del realismo jurídico. In: Revista de Ciencias Jurídicas, N. 122, 2010, s. 4 – 5. Vychádza z diela BÜLLOW, O. von: Gesetz und Richteramt. Berlin : Duncker & Humblot, 1885, s. 108 – 109.

¹⁶ KANTOROWICZ, H.: Some Rationalism about Realism. In: Yale Law Journal, Vol. 43, 1934, s. 1243. Citované podľa CAMPOS ZAMORA, F. J.: Nocións fundamentales del realismo jurídico. In: Revista de Ciencias Jurídicas, N. 122, 2010, s. 5.

¹⁷ HOLMES, O. W.: The Path of the Law. In: Harvard Law Review, Vol. X, N° 8, 1897, s. 460 – 461.

¹⁸ Pozri LLEWELLYN, K.: Some Realism about Realism-Responding to Dean Pound. In: Harvard Law Review, Vol. XLIV, 1931, s. 1236 – 1238.

ľudskú spoločnosť. Podstatou práva nie sú texty zákonov, právne normy, ale, naopak, sociálne fakty, teda realita. Axel Anders Hägerström tak napríklad tvrdil, že norma je platná, existujúca, iba ak je skutočne dodržiavaná a vnímaná ako záväzná, a ak je vymáhaná/aplikovaná orgánmi aplikácie práva (súdmi).¹⁹

3.2 Guastiniho koncepcia interpretácie práva a sudcovského rozhodovania

Podľa Riccarda Guastiniho, ako čelného predstaviteľa súčasného právneho realizmu, tento prístup k právu spočíva na troch základných tézach – ontologickej („Čo je právo?“), epistemologickej („Ako správne vedecky poznávať právo?“) a interpretatívnej („Čo znamená interpretácia práva?“).²⁰ Je teda zrejmé, že sudcovskej interpretácii práva bude Guastini venovať významnú pozornosť. Na každej z uvedených troch úrovní však realizmus prichádza s nekonvenčnými náhľadmi a závermi.

Z ontologického hľadiska²¹ tak majú právní realisti v rámci svojej pomerne originálnej koncepcie za to, že nie je pravdivým tvrdenie, podľa ktorého je právo súborom platných právnych noriem. Z diachrónneho (časového) hľadiska totiž vraj skôr platí, že právo je súborom súborov noriem, ktoré sa časom menia a nadväzujú na seba. Navyše, vraj platí, že právo je súborom dynamických súborov, pretože aj keď formálne rovnako platia napríklad na Slovensku normy Občianskeho a Obchodného zákonníka, upravujúce tie isté právne inštitúty, platí, že v konkrétnom prípade sa uprednostní *lex specialis* pre všeobecnou úpravou Občianskeho zákonníka. Prípadne sa uprednostní *lex posterior* alebo *lex superior*, hoci aj *lex prior* a *lex inferior* predstavujú súčasť „súboru“.

Podobne realisti kritizujú nielen koncepciu súboru právnych noriem, ale aj vlastný pojem právnych noriem – ak nimi totiž rozumieme právne vety v právnych textoch, ich význam a zmysel nám bez znalosti ich súdnej interpretácie

¹⁹ Pozri napr. OLIVECRONA, K.: The legal theories of Axel Hägerström and Vilhelm Lundstedt. In: Scandinavian Studies in Law, Vol. III, 1959. Citované podľa CAMPOS ZAMORA, F. J.: Nocións fundamentales del realismo jurídico. In: Revista de Ciencias Jurídicas, N. 122, 2010, s. 5.

²⁰ GUASTINI, R.: A Realistic View on Law and Legal Cognition. In: Revus, 27, 2015, s. 45–54. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/3304> (navštívené dňa 17.2.2018). Porovnaj GUASTINI, R.: Redefinición javnog realizma. In: Revus, 19, 2013, s. 83–96. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/2407> (navštívené dňa 17. 2. 2018).

²¹ Vychádzame tu z Guastiniho názorov vyjadrených v: GUASTINI, R.: On Legal Order: Some Criticism of the Received View. In: Ethical Theory and Moral Practice, 3, 2000, č. 3, s. 263–272.

môže zostať neznámym; obdobne, ak by sme za normy považovali vlastný význam textu/viet právnych predpisov, opäť platí, že v praxi sa im môžu pripisovať rôzne významy.

Ak sa ďalej v ontologickej definícii práva hovorí o „platných“ právnych normách, rozumie sa tým podľa Guastiniho zväčša vzťah k iným právnym normám – jednak k tým, ktoré regulujú, čo považovať za platné právo, a potom vzťah k normám vyššej právnej sily, s ktorými nižšia norma nemôže byť v rozpore. Pritom však platí, že kým sa konštatuje protiústavnosť či nezákonnosť nejakého právneho textu, či normy, často uplynie dlhá doba, počas ktorej toto pravidlo správania sa tvorilo súčasť právneho poriadku ako „neplatná právna norma“ (o neplatnom práve hovorí už Kelsen²²). Namiesto súboru „platných“ právnych noriem by sme tak vraj mali právo definovať radšej ako súbor „existujúcich“ noriem.

Guastini ďalej spochybňuje aj tvrdenie, že právo je „systém“. Usporiadanosť, konkrétne hierarchia tohto systému totiž podľa neho nie je automaticky a vopred daná; vytvára ju ten, kto interpretuje a aplikuje právo. Hierarchií navyše existuje viacero druhov – sám Guastini rozlišuje formálnu, materiálnu, logickú a axiologickú hierarchiu (práva, ale aj princípov práva). Napokon, to, že právo je systémom, spochybňuje aj každodenná prítomnosť inkonzistentostí a kontradikcií v práve. A hoci pritom platí, že princípy výstavby právneho poriadku sa snažia v práve vytvoriť systém, to, naopak, podľa Guastiniho len dokazuje, že v právnom poriadku žiadny systém neexistuje.

V druhej rovine práva, rovine epistemologickej,²³ má zase Guastini za to, kým normativisti považujú právo za súbor noriem, realisti považujú právnu vedu za empirickú spoločenskú vedu, zaoberajúcu sa sociálnymi faktami (pozri argumenty škandinávskych realistov), a nie normami. Úlohou právnej vedy v tomto behaviorálnom podaní má byť poznávanie práva ako rozhodovacej činnosti súdov, a teda opis, ale tiež predpovedanie budúcich súdnych rozhodnutí (pozri myšlienky amerických realistov). Úlohou právnych vedcov však tiež môže byť ambícia navrhovať sudcom vhodné riešenia, a tak ovplyvňovať súdne rozhodnutia. Ak totiž právo poznávame zo súdnych rozhodnutí, pričom tie sa neriadia výlučne vedeckými postupmi, ale závisia iba od sudcu a toho, čím je

²² KELSEN, H.: Čistá právna náuka. Bratislava : Kaliigram, 2018.

²³ GUASTINI, R.: Problèmes épistémologiques du normativisme en tant que théorie de la science juridique. In: Revue de Métaphysique et de Morale, No. 4, 1997, s. 551 – 563.

sudca ovplyvnený, právna veda sa môže tiež snažiť sudcov v ich rozhodovaní ovplyvňovať. Vo svojej podstate tak podľa Guastiniho nejde ani tak o právnu vedu, ako o akúsi „právnu politiku“.²⁴

Napokon, v rámci tretej roviny práva, roviny **interpretácie**, Guastini v najširšom zmysle rozlišuje interpretáciu **kognitívnu**, ktorá predstavuje objasňovanie možných významov právneho textu, a **adjudikatívnu**, ktorá znamená pripísanie jedného konkrétneho významu vykladanému textu, za odmietnutia iných možností výkladu (osobitne sa tak deje pri sudcovskom rozhodovaní). Guastini pritom stojí na pozíciách „interpretatívneho realizmu“, čo vlastne znamená interpretačný skepticizmus.²⁵ Tvrdí totiž, že pripisovanie významu právnym textom nie je postup, ktorý má jediné správne riešenie – ide o postup non-kognitivistický, pri ktorom záleží v podstate iba na osobnom rozhodnutí (voľbe); možno tak vskutku hovoriť o postoji decizionistickom. Uvedené pritom platí ako pre sudcovské rozhodovanie, resp. pre sudcovský výklad (interpretáciu) práva, tak aj pre výklad práva podávaný právnymi vedcami, komentátormi.

Pre právnych realistov je teda vskutku príznačný skepticizmus k „teórii jedinej správnej odpovede“ v práve, akú zastával napríklad Dworkin. Neveria v sudcu Herkula, ktorý dokáže vždy nájsť tú jedinú správnu odpoveď, a takisto neveria v to, že by ho ostatní sudcovia museli nevyhnutne nasledovať po jeho ceste. Neuznávajú totiž (za každých okolností) jednoznačnú pravdivostnú hodnotu interpretácií práva – podľa nich nie je možné vždy určiť, či je výklad práva „pravdivý“ alebo „nepravdivý“, rozumej správny alebo nesprávny.²⁶ Sám Guastini však upozorňuje, že napriek tomuto „interpretačnému skepticizmu“ nezašáva „hard“ skepticizmus v zmysle tézy „*anything goes*“.²⁷ Výklad totiž aj podľa neho má určité svoje hranice a pravidlá. Konečné rozhodnutie je totiž ovplyvňované nielen praktickými záujmami, ale aj ideou spravodlivosti, a – samozrejme – právnou dogmatikou (ako akousi limitáciou svojvoľnosti rozhodnutia).

²⁴ Tamže, s. 552 – 553, 559.

²⁵ O historických podobách a rôznych druhoch skepticizmu (ontologickom, epistemologickom) pozri NUHLÍČEK, M.: Hodnota filozofického skepticizmu. In: Filozofický časopis, ročník 64, 2016, č. 5, s. 667 a nasl.; DÉMUTH, A.: Skepticizmus – rôzne podoby, rôzne problémy. In: Filozofický časopis, ročník 64, 2016, č. 5, s. 705 a nasl.

²⁶ To je Guastiniho definícia interpretačného skepticizmu. Pozri GUASTINI, R.: A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin : Giappichelli, 2006, s. 139.

²⁷ Tamže, s. 142.

Konkrétny príklad na guastiniovský „soft“ interpretačný skepticizmus a decizionizmus konečného riešenia nám ponúka Álvaro Núñez Vaquero, čilský právny teoretik, absolvent janovskej právnickej fakulty, a v dôsledku toho aj popularizátor ideí talianskeho právneho realizmu.²⁸ Príkladom sú preňho možnosti výkladu čl. 25 ods. 1 ústavy republiky Čile, ktorý ustanovuje: „Na zvolenie prezidentom sa vyžaduje narodenie na území Čile, dosiahnutie veku 40 rokov a disponovanie ostatnými náležitosťami vyžadovanými ako podmienky volebného práva.“²⁹ Toto ustanovenie pritom podľa Núñez Vaquera možno vykladať až tromi rôznymi spôsobmi, bez toho, aby bolo možné vopred určiť, ktorý z nich je „pravdivý“, resp. správny – 1.) že dosiahnutie požadovaného veku sa vyžaduje už v okamihu kandidatúry, 2.) že požadovaný vek musí kandidát dosiahnuť najneskôr v deň voľby, alebo 3.) že požadovaný vek musí kandidát dosiahnuť najneskôr v okamihu, kedy sa má ujať funkcie.³⁰ Ku ktorémukoľvek z týchto troch riešení by sa príslušný súd (ústavný súd) priklonil, šlo by o „správny“ výklad.³¹

Guastini v takomto duchu interpretačného skepticizmu tvrdí, že podobne dokázu právnicki rôznymi spôsobmi vykladať väčšinu právnych ustanovení – či už ústavy, zákonov, alebo iných všeobecne záväzných právnych predpisov, a to aj vďaka rôznym interpretačným metódam, ktoré im právna teória poskytuje.³² V množstve prípadov pritom nie je možné jednoznačne rozhodnúť, ktorá z ponúkaných interpretácií je tou správnou a ku ktorej sa prikloniť. Podľa Guastiniho pritom nemusí ísť len o otázku jazykovú – dvojnásobnosti slov. Podľa neho omnoho častejšou je situácia, kedy sa právnicki prú o to, či – schematicky

²⁸ NÚÑEZ VAQUERO, Á.: Kelsen en la encrucijada: Ciencia jurídica e interpretación del derecho (Kelsen at the crossroads: Legal science and legal interpretation). In: Revista Ius et Praxis, Año 20, N° 2, 2014, s. 415 – 442.

²⁹ „Para ser elegido Presidente de la República se requiere haber nacido en el territorio de Chile, tener cumplidos cuarenta años de edad y poseer las demás calidades necesarias para ser ciudadano con derecho a sufragio.“

³⁰ Tento prípad „medzery“ v čilskej ústave je v Ústave SR vyriešený v čl. 103 ods. 1: „Za prezidenta možno zvoliť každého občana Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný za poslanca Národnej rady Slovenskej republiky a v deň voľby dosiahol vek 40 rokov.“

³¹ NÚÑEZ VAQUERO, Á.: Kelsen en la encrucijada: Ciencia jurídica e interpretación del derecho (Kelsen at the crossroads: Legal science and legal interpretation). In: Revista Ius et Praxis, Año 20, N° 2, 2014, s. 424.

³² GUASTINI, R.: A Sceptical View on Legal Interpretation. In: Analisi e diritto 2005. Turin : Giappichelli, 2006, s. 139. Porovnaj GUASTINI, R.: Interpretive Statements. In: GARZÓN VALDÉS, E. a kol. (eds.): Normative Systems in Legal and Moral Theory. Festschrift for Carlos E. Alchourrón and Eugenio Bulygin. Berlin : Duncker & Humblot, 1997.

povedané – ustanovenie P obsahuje okrem pravidla R1 aj pravidlo R2. Alebo či pravidlo R1 obsahuje v sebe aj pravidlo R2, alebo napokon, či pravidlo R1 platí bez výnimky, alebo je vyvrátiteľné nejakým právne uznaným protiargumentom (napr. námietkou premlčania).³³ Rozlišuje pritom medzi **interpretáciou textu** a **interpretáciou faktov**, podobne ako to zdôrazňoval už americký právny realista Jerome Frank. Iba interpretácia textu je však pritom podľa Guastiniho vlastnou interpretáciou v striktnom zmysle slova. Interpretácia faktov je totiž podľa neho totožná skôr s vlastnou aplikáciou práva – text predpisu je pritom premisou *maior* a fakty sú premisou *minor* v sudcovskom (právnom) sylogizme (Zákon Z zakazuje konanie X. Osoba Y sa dopustila konania X. Osoba Y porušila zákon Z.). Práve a iba v tomto rozmere pripúšťa Guastini existenciu tzv. „*hard cases*“ – tvrdí totiž, že pri „*hard cases*“ je „*hard*“ práve aplikácia práva na konkrétne fakty, nie samotná interpretácia textu zákona. Každý aplikácii na fakty totiž predchádza interpretácia textu, a tá sama osebe nie je „*hard*“. „*Hard cases*“ teda podľa Guastiniho nie sú problémom samotného zákona, ale skôr problémom faktov a aplikácie zákona na fakty.³⁴

Guastini ďalej rozlišuje **interpretáciu kognitívnu, súdnu a kreatívnu**.³⁵ Používa pritom príklad, ktorý je známy aj slovenskej právnej teórii a praxi. Aj v slovenskej právnej vede totiž pred časom panoval doktrínálny spor ohľadom otázky, či sú prípustné aj iné formy štrajku než je štrajk s cieľom uzavretia kolektívnej zmluvy a solidárny štrajk. Napriek tomu, že široké právo na štrajk je zakotvené v čl. 37 ods. 4 Ústavy SR, zároveň podľa čl. 51 ods. 1 Ústavy SR platí, že „(1) Domáhať sa práv uvedených v čl. 35, 36, 37 ods. 4, čl. 38 až 42 a čl. 44 až 46 tejto ústavy sa možno len v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú.“ To znamená, že aj práva na štrajk sa možno domáhať, iba ak je bližšie vykonané zákonom. Štrajk pritom upravuje iba zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní, ktorý rozoznáva len štrajk s cieľom uzavretia kolektívnej zmluvy a solidárny štrajk. Čl. 10 základných zásad Zákonníka práce, pojednávajúci vo všeobecnosti o možnosti štrajku, pritom niektorí autori odmietajú uznať za vykonávací predpis v zmysle Ústavy, keďže je iba základnou zásadou

³³ GUASTINI, R.: A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto* 2005. Turin : Giappichelli, 2006, s. 140.

³⁴ Tamže, s. 142.

³⁵ GUASTINI, R.: Juristenrecht. In: *Invencion de derechos, obligaciones y poderes*. In: *Sufragio*, 2010, no. 5, s. 135 – 136.

a nie je dostatočne určitý.³⁶ Podľa judikatúry českého Ústavného súdu (Pl. ÚS 20/05), ktorou sa argumentovalo aj na Slovensku, však to, že zákonodarca opomenul vykonať právo na štrajk zákonom, nemôže byť samo osebe dôvodom na limitovanie tohto práva. Podobnú argumentáciu nájdeme aj v rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Co 10/98. Toto stanovisko zastáva aj H. Barancová, ktorá navyše tvrdí, že aj čl. 10 Zákonníka práce možno chápať ako hľadaný vykonávací predpis k ústavnému právu, pričom podľa nej tento článok nie je limitovaný iba na štrajky v súvislosti s kolektívnym vyjednávaním, ale naopak, predstavuje široké právo na štrajk³⁷ (v hraniciach hospodárskych a sociálnych záujmov odborovej organizácie). Neopomenuteľným je podľa nej tiež fakt, že pred slovenskými zákonmi majú podľa Ústavy SR prednosť medzinárodné právne normy, ktoré štrajk v širšom než len kolektívnyvyjednávacom chápaní pripúšťajú – konkrétne prinajmenšom v Charte základných práv Európskej únie, ale tiež v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (hoci tam nie je právo na štrajk zakotvené výslovne, ale uznáva sa iba na základe výkladu Európskeho súdu pre ľudské práva; podobná je situácia pri výklade Dohovorov Medzinárodnej organizácie práce Výborom pre slobodu združovania). Tu by sa však dalo opäť protiargumentovať, že medzinárodné právo je podobne abstraktné ako ústava samotná.

Guastini používa rovnaký príklad na objasnenie ním rozlišovaných druhov výkladu práva. Podľa neho, ak je štrajk upravený len rámcovo v ústave a ústava vyžaduje, že podrobnosti má upraviť zákon, sú prípustné tri výkladové možnosti: a) štrajk je vylúčený, ak taký zákon nie je prijatý, b) štrajk je možný v akejkoľvek podobe, c) štrajk je možný v súlade s hodnotami a základnými právami zaručenými ústavou. Ak pritom Guastini rozlišuje interpretáciu kognitívnu, súdnu a kreatívnu, „súdna“ interpretácia v uvedenom prípade štrajku by znamenala výber jedného z troch riešení. Žiadne z nich pritom podľa Guastiniho nie je pravdivé ani nepravdivé, správne ani nesprávne, resp. všetky tri môžu byť správnymi. „Kognitívnu“ interpretáciu by tu podľa neho bola vedecká interpretácia daného stavu, akú sme už preukázali na príklade polemiky slovenských autorov. Napokon, príklad na „kreatívnu“ interpretáciu Guastini ponúka z inej oblasti, nie priamo v spojení s problematikou štrajku – ak totiž

³⁶ DRGONEC, J.: Základné právo na štrajk: rozsah a podmienky jeho uplatnenia v právnom poriadku Slovenskej republiky. In: Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 6 – 7, s. 760.

³⁷ BARANCOVÁ, H.: Štrajk len podľa zákona o kolektívnom vyjednávaní? In: Právny obzor, roč. 91, 2008, č. 2, s. 98 – 99.

ústava napríklad vyžaduje, že matéria ústavného práva má byť vyjadrovaná iba vo forme ústavných zákonov, iba „kreatívna“ interpretácia môže špecifikovať, či konkrétna otázka spadá do matérie ústavného práva. Konkrétnym príkladom by tu zrejme mohol byť slovenský spor o to, či referendum o rovnopohlavných partnerstvách/manželstvách a adopciách predstavuje otázku základných práv, aká nemôže byť podľa Ústavy SR predmetom referenda. Guastini tu nezakryte formuluje stanovisko, že kreatívna interpretácia je v skutočnosti „politickou“. Nezakrýva si však oči ani pred tým, že aj v prípade „súdnej“ interpretácie tiež pri voľbe medzi viacerými správnymi riešeniami ide fakticky o otázku „politickú“ – práve v tom je „realistom“. Pritom podľa Guastiniho práve kreatívnou a súdnou interpretáciou sa tvoria „právne princípy“.

Guastiniho „kreatívna“ interpretácia má blízko k jeho rozlišovaniu medzi interpretáciou práva v užšom zmysle a tzv. konštrukciou (produkciou, tvorbou) práva. Kreatívnu interpretáciu by sme v tomto vzťahu zrejme mali vnímať ako interpretáciu v širšom zmysle, resp. ako súčasť konštrukcie práva. „**Konštrukciou/tvorbou práva**“, ktorá je tiež non-kognitivistickou (ba nevedeckou) činnosťou, založenou na voľbách (rozhodnutiach), Guastini konkrétne rozumie súbor myšlienkových operácií, ktoré zahŕňajú:

- a) tvorbu (objavovanie) normatívnych a axiologických medzier v práve,
- b) tvorbu axiologických hierarchií medzi normami,
- c) špecifikáciu právnych princíпов,
- d) pomeriavanie princíпов,
- e) konštruovanie nevyjadrených (implicitných) noriem.

Aj tu však pochopiteľne platí Guastiniho varovanie, že sa neakceptuje téza „*anything goes*“. Konštrukcia práva by nemala sledovať vlastné záujmy sudcu, ale praktické záujmy spoločnosti a rešpektovať limity spravodlivosti a panujúcej právnej doktríny.

V tejto súvislosti si zaslúžia zmienku aj podobné názory už v úvode spomenutého francúzskeho právneho realistu, Michela Tropera.³⁸ Ten tiež zastáva silnú realistickú tézu, podľa ktorej interpretovať právo znamená tvoriť právo, pričom neexistuje žiadny dopredu daný jediný význam právneho textu; každý právny text má viacero možných významov a predstavuje len zdroj interpretácie,

³⁸ CHAMPEIL DESPLATS, V.: Michel Troper (1938–). In: PATTARO, E. – ROVERSI, C. (eds.): A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 12. Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Dordrecht : Springer Netherlands, 2016, s. 447 a nasl.

kým vlastná právna norma je až produktom takejto interpretácie. Interpretáciu právomoc pritom majú zverenú sudcovia a interpretácia im v skutočnosti podľa Tropera slúži v podstate iba na dodatočné (*a posteriori*) objasnenie a vyargumentovanie ich prvotného (emotívneho, intuitívneho) rozhodnutia. Podobne aj podľa ďalšieho významného súčasného talianskeho právneho teoretika, Gustava Zagrebelskyho,³⁹ sudca v skutočnosti najprv prípad rozhodne podľa toho, čo (emotívne) považuje za spravodlivé, a až dodatočne hľadá interpretačné zdôvodnenie tohto svojho rozhodnutia.⁴⁰ Aby však takéto poňatie práva neskĺzalo do cynických extrémov, Troper má za to, že koherenciu takto fungujúceho právneho systému zabezpečuje viacero faktorov, akými sú spoločenské, ekonomické, politické záujmy, či sila zvyku. (Americkí realisti zdôrazňovali dokonca aj psychologické prvky.) Všetky uvedené faktory (spolu s konštitucionalistickými princípmi a hodnotami v ich ústavnom vyjadrení) predstavujú podľa Tropera akési právne limity a sebaobmedzenia sudcovského rozhodovania a interpretácie, brániace chaosu a prijatiu tézy „anything goes“.

Záver

Ak právny realizmus má za to, že sudcovia sú tými, kto v skutočnosti „tvorí právo“⁴¹ (keďže zákonodarca tvorí iba normatívne dispozície), predstavuje sudcovské rozhodovanie kľúčový prvok ontológie, epistemológie a, samozrejme, aj interpretácie (hermeneutiky) práva. V príspevku sme predstavili, ako sudcovské rozhodovanie, resp. jeho základný prvok, sudcovskú interpretáciu, vníma čelný predstaviteľ súčasného právneho realizmu, Talian Riccardo Guastini. Jeho názory sme na záver konfrontovali s myšlienkami iných súčasných talianskych a francúzskych právnych mysliteľov, ktorí tiež zastávajú názor, že sudcovské rozhodovanie je kľúčom k poznaniu podstaty a fungovania práva, pričom je

³⁹ Jeho myšlienky sumarizuje Guastini: GUASTINI, R.: Derecho dúctil, Derecho incierto. In: Anuario de filosofía del derecho, XIII, 1996, s. 111 – 123.

⁴⁰ Tamže, s. 123.

⁴¹ GUASTINI, R.: Les juges créent-ils du droit ? In: Revus, 24, 2014, s. 99 – 113. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/3027> (navštívené dňa 17. 2. 2018). Podľa neho, zákonodarcovia tvoria právo v zmysle tvorby normatívnej dispozície, resp. rušia dovtedy vytvorené právo abrogáciami; sudcovia ústavného súdu tvoria právo ako negatívny zákonodarca – tým, že vyhlasujú niektoré normatívne dispozície za protiústavné; a napokon, všeobecní sudcovia sa podľa neho nedotýkajú normatívnych dispozícií, ale svojou interpretáciou tvoria skutočné praktické právo.

limitované istými faktormi, ktoré by mali predstavovať objekt výskumu (realistickej) právnej vedy.

Právny realizmus však, striktné vzaté, nepredstavuje žiadnu komplexnú teóriu – naopak, je to kritický a skeptický prístup k doterajším idealistickým teóriám, zdôrazňujúci v postmodernom duchu, že nič neplatí absolútne, a to sa vzťahuje aj na právnu vedu a právnu prax. Zásadne teda možno povedať, že súčasný právnorealistický pohľad hlavne rúca mýty o práve – tým však zároveň udržiava spoločnosť a osobitne odbornú právnickú verejnosť v strehu, aby sa vyvarovala automatického akceptovania akýchkoľvek „večných právd“ v práve.⁴²

Použitá literatúra:

- BARANCOVÁ, H.: Štrajk len podľa zákona o kolektívnom vyjednávaní? In: Právny obzor, roč. 91, 2008, č. 2.
- BARBERIS, M.: El realismo jurídico europeo-continental. In: FABRA ZAMORA, J. L. – NÚÑEZ VAQUERO, Á. (eds.): Enciclopedia de Filosofía y Teoría del Derecho, volumen uno. Mexico: UNAM, 2015. Dostupné na internete: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3875/9.pdf> (navštívené dňa 17. 2. 2018).
- BAXTER, H.: Habermas' s Disourse Theory of Law and Democracy. In: Buffalo Law Review, 50, 2002, s. 205 a nasl.
- BÜLLOW, O. von: Gesetz und Richteramt. Berlin : Duncker & Humblot, 1885.
- CAMPOS ZAMORA, F. J.: Nociones fundamentales del realismo jurídico. In: Revista de Ciencias Jurídicas N. 122, 2010.
- ČAPEK, J.: Teorie „právního realismu“ (Kritická studie). Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia XXIV. Praha : Univerzita Karlova, 1976.
- DÉMUTH, A.: Skepticizmus – rôzne podoby, rôzne problémy. In: Filosofický časopis, ročník 64, 2016, č. 5, s. 705 a nasl.
- DRGONEC, J.: Základné právo na štrajk: rozsah a podmienky jeho uplatnenia v právnom poriadku Slovenskej republiky. In: Justičná revue, roč. 59, 2007, č. 6 – 7.

⁴² Porovnaj názor vyslovený v: THOMAS, E. W.: The Judicial Process : Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, s. 303 a nasl.

- FERRER BELTRÁN, J. – RATTI, GIOVANNI B. (eds.): *El realismo jurídico genovés*. Madrid : Marcial Pons, 2011.
- GÁBRIŠ, T. a kol.: *Nedogmatická právna veda : od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha : Wolters Kluwer, 2017. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KTPSV/obrazky/Nedogmaticka_pravna_veda_e-book.pdf (navštívené dňa 17. 2. 2018).
- GÁBRIŠ, T.: *Taliensky právny realizmus*. In: *Historia et theoria iuris*, 2017, č. 1 – 2.
- GIMENO, M. C.: *La interpretación jurídica en la obra de Riccardo Guastini*. In: *Anuario de filosofía del derecho*, Año 2000. Madrid : Ministerio de Justicia, 2000.
- GLUČINA, I.: *Michel Troper i francuski pravni realizam*. In: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, 3/2016, s. 777 – 796.
- GUASTINI, R.: *A Realistic View on Law and Legal Cognition*. In: *Revus*, 27, 2015, s. 45-54. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/3304> (navštívené dňa 17.2.2018).
- GUASTINI, R.: *A Sceptical View on Legal Interpretation*. In: *Analisi e diritto* 2005. Turin : Giappichelli, 2006.
- GUASTINI, R.: *Derecho dúctil, Derecho incierto*. In: *Anuario de filosofía del derecho*, XIII, 1996, s. 111 – 123.
- GUASTINI, R.: *Interpretive Statements*. In: GARZÓN VALDÉS, E. a kol. (eds.): *Normative Systems in Legal and Moral Theory*. Festschrift for Carlos E. Alchourrón and Eugenio Bulygin. Berlin : Duncker & Humblot, 1997.
- GUASTINI, R.: *Juristenrecht. Invencion de derechos, obligaciones y poderes*. In: *Sufragio*, 2010, no. 5.
- GUASTINI, R.: *Les juges créent-ils du droit ?* In: *Revus*, 24, 2014, s. 99-113. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/3027> (navštívené dňa 17. 2. 2018).
- GUASTINI, R.: *On Legal Order: Some Criticism of the Received View*. In: *Ethical Theory and Moral Practice*, 3, 2000, č. 3, s. 263 – 272.

- GUASTINI, R.: Problèmes épistémologiques du normativisme en tant que théorie de la science juridique. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, No. 4, 1997, s. 551 – 563.
- GUASTINI, R.: Redefinicija pravnog realizma. In: *Revus*, 19, 2013, s. 83 – 96. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/2407> (navštívené dňa 17. 2. 2018).
- GUASTINI, R.: Variaciones sobre temas de Carlos Alchourrón y Eugenio Bulygin. Derrotabilidad, lagunas axiológicas e interpretación. In: *Análisis filosófico*, XXVI, 2006, N° 2.
- HLOUCH, L. a kol.: *Proměny hermeneutického myšlení*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.
- HOLMES, O. W.: The Path of the Law. In: *Harvard Law Review*, Vol. X, N° 8, 1897.
- CHAMPEIL DESPLATS, V.: Michel Troper (1938–). In: PATTARO, E. – ROVERSI, C. (eds.): *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Volume 12. *Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World*. Dordrecht : Springer Netherlands, 2016, s. 447 a nasl.
- KANTOROWICZ, H.: Some Rationalism about Realism. In: *Yale Law Journal*, Vol. 43, 1934.
- KELSEN, H.: *Čistá právná náuka*. Bratislava : Kaliigram, 2018.
- KROŠLÁK, D.: Oliver Wendell Holmes ml. a jeho vplyv na americkú právnu vedu a súdnu prax v 20. storočí. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 179 – 193.
- LLEWELLYN, K.: Some Realism about Realism-Responding to Dean Pound. In: *Harvard Law Review*, Vol. XLIV, 1931.
- NUHLÍČEK, M.: Hodnota filozofického skepticizmu. In: *Filosofický časopis*, ročník 64, 2016, č. 5, s. 667 a nasl.
- NÚÑEZ VAQUERO, Á.: Kelsen en la encrucijada: Ciencia jurídica e interpretación del derecho (Kelsen at the crossroads: Legal science and legal interpretation). In: *Revista Ius et Praxis*, Año 20, N° 2, 2014, s. 415 – 442.

- OLIVECRONA, K.: The legal theories of Axel Hägerström and Vilhelm Lundstedt. In: Scandinavian Studies in Law, Vol. III, 1959.
- ONISZCZUK, J.: Filozofia i teoria prawa. Warszawa : C. H. Beck, 2008.
- OST, F.: Sodnika trije liki: Jupiter, Heraklej, Hermes. In: Revus, 8, 2008, s. 85 – 108. Dostupné na internete: <https://journals.openedition.org/revus/682> (navštívené dňa 17. 2. 2018).
- PAUL, J.: The Legal Realism of Jerome N. Frank : A Study of Fact-Skepticism and the Judicial Process. The Hague : Martinus Nijhoff, 1959.
- POTACS, M.: Rechtstheorie. Wien : Facultas, 2015.
- THOMAS, E. W.: The Judicial Process : Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA
tomas.gabris@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

HUMANIZMUS AKO CESTA K SPRAVODLIVÉMU ROZHODOVANIU¹

Slavomíra Henčeková

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Abstract

Humanism as a philosophical approach focusing on human being and accepting every person with all its good and bad characteristics, emphasizing the equality of all human beings and believing in the ability of every person to the self-development and becoming who he/she really is, may find its expression also in the judicial decision making if the judge himself/herself has a humanistic view of the world. The hypothesis which will be demonstrated in this paper, is, that the humanistic decision making contributes to the fair decision making; that the humanism is a way to the fairness.

Abstrakt

Humanizmus ako filozofický smer zameraný na človeka akceptujúci každú osobu so všetkými jej dobrými i zlými vlastnosťami, zdôrazňujúci rovnosť všetkých ľudských bytostí a vieru v schopnosť každej osoby k vlastnému vývoju a k tomu, aby sa stala, kým skutočne je, sa môže premietiť aj do sudcovského rozhodovania, pokiaľ má sudca/sudkyňa sám/sama humanistické nazeranie na svet. V príspevku bude predstavená hypotéza, že humanistické rozhodovanie prispieva k spravodlivému rozhodovaniu, že humanizmus je cesta k spravodlivosti.

Keywords: humanism, decision making, fairness, humanistic approach to law, Erich Fromm

Klíčové slová: humanizmus, rozhodovanie, spravodlivosť, humanistický prístup k právu, Erich Fromm

¹ Príspevok vznikol vďaka podpore projektu SVV č. 260359 z roku 2017 – Právni aspekty vlivu institucionálních proměn na princip dělbý moci na národní, mezinárodní a nadnárodní úrovni.

Úvod

„Vidíš remeselníkov, ale žiadnych ľudí,
mysliteľov, ale žiadnych ľudí,
kňazov, ale žiadnych ľudí,
pánov a sluhov, mladíkov, ale žiadnych ľudí.“

(F. Hölderin, 1874)

Nosnou témou konferencie, ktorej súčasťou bol i tento príspevok, je „Súd-nictvo ako garant hodnôt demokratického a právneho štátu.“ Témou sekcie, v rámci ktorej bol príspevok prednesený, „Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu.“ Sú to oba pekné, vzletné názvy, u ktorých ale nie je jasné, čo si pod nimi vlastne kto predstavuje a či vôbec niečo konkrétne. Napríklad také „spravodlivé rozhodovanie“, o ktoré v tomto príspevku pri-márne pôjde. Zrejme nikto nepoprie, že sudcovia majú rozhodovať spravodlivo. Počujeme to od nich samotných, účastníci konania a médiá niekedy kritizujú, že sudcovia rozhodli nespravodlivo, niektoré zákony výslovne spravodlivé roz-hodnutie vyžadujú.² Spravodlivé rozhodnutie je elementárna súčasť hodnoty právnej istoty. Právo na spravodlivý súdny proces je základným ústavným prá-vom.³ Sami sudcovia, ktorí sa zúčastňujú právnických konferencií, sa pýtajú – ako máme rozhodovať, aby sme rozhodovali spravodlivo?

O spravodlivosti v súdnych rozhodnutiach sa diskutuje predovšetkým v spo-jitosti s nejakým konkrétnym prípadom. Vtedy sa pýtame – je spravodlivé, aby súd rozhodol tak alebo onak? Zvažujeme rôzne aspekty, ktoré do rozhodovania vstupujú – nielen samotný zákon, ale aj právne princípy, právnu náuku domácu i zahraničnú, dopad rozhodnutia na účastníkov a jeho vplyv na budúce prípady atď. Po tom, čo všetko toto zvážime, si subjektívne uzavrieme, že toto rozhodnutie bolo alebo nebolo spravodlivé. Spravodlivosť sa tak javí byť subjektívna

² Napr. čl. 2 slovenského zákona č. 160/2015 Z. z., Civilný sporový poriadok: „(1) Ochrana ohro-zených alebo porušených práv a právom chránených záujmov musí byť spravodlivá a účinná tak, aby bol naplnený princíp právnej istoty. (2) Právna istota je stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súd-nych autorít; ak takej ustálenej rozhodovacej praxe niet, aj stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý spravodlivo.“

³ Čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, čl. 36 a nasl. Listiny základných práv a svobod, čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

kategória, vnímame ju pocitovo, často intuitívne a následne si ju racionalizujeme s pomocou logických, racionálnych argumentov.

Naše úvahy nad spravodlivosťou sú ale skôr úvahy *ad hoc* – od prípadu k prípadu. Nezdá sa mi, že by sa niekto v súčasnosti vážne zamýšľal nad všeobecným konceptom spravodlivosti, že by sa budovala akási teória spravodlivosti, či detailnejšie rozoberali už niektoré existujúce aspekty spravodlivosti s ohľadom na konkrétne prípady. Kto vie, možno už všetko dôležité v tomto smere bolo dávno povedané. Existuje nespočetné množstvo teórií spravodlivosti, v dejinách filozofie zopár ťažiskových. Domnievam sa ale, že o týchto teóriách bežný sudca v súčasnosti príliš mnoho nevie. Niečo určite tuší – spravodlivosť rozdeľujúca a vyrovnávajúca, materiálna a formálna, Radbruchova formula, dať každému, čo mu patrí, prirodzené a pozitívne právo, sociálna spravodlivosť a Rawlsov závoj nevedomosti atď. Je to ale celé akosi zmätené. Nič z toho sa však nedá sudcom zazlievať – naše právnické vzdelanie nás k filozofickému štúdiu nijak zvlášť nevedie a čítať si po večeroch Aristotela tiež nie je bežná prax začínajúceho sudcu. Vedieť o týchto teóriách viac by bolo určite užitočné, ale pre súčasnú súdnu prax je predovšetkým dôležité, aby si pod pojmom „spravodlivé rozhodovanie“ niečo vedeli predstaviť samotní sudcovia. Niečo uchopiteľné, zrozumiteľné, s čím sa sami budú môcť stotožniť. Ak im povieme, že si majú prečítať Aristotela, asi to nedosiahne želaný efekt. Reálne na to nemajú čas, možno ani chuť, a predsa len sa Aristotelove teórie môžu sudcovi 21. storočia zdať trochu vzdialené (hoci si osobne myslím, že to tak nie je). Oceňujem preto akúkoľvek snahu priblížiť teórie spravodlivosti čo najširšiemu publiku v čo najzrozumiteľnejšej podobe.⁴ V tomto duchu bude poňatý i tento príspevok. Nebude ale zameraný na „tradičné“ teórie spravodlivosti, ale na jednu konkrétnu, ktorá mi je najbližšia, a v ktorej vidím subjektívne najväčší potenciál v súčasnosti. Budem rozoberať to, čo si pod spravodlivosťou predstavujem ja a čo sa zhoduje s mojim vlastným svetonázorom. Nech každý čitateľ sám zváži, či aj jemu táto teória dáva zmysel, či mu je blízka a či ju chce uplatňovať. Tou teóriou spravodlivého rozhodovania je humanistické rozhodovanie.

⁴ V tomto smere je obdivuhodná napríklad práca harvardského profesora Michaela Sandela, ktorý sa stal populárny aj u nás. Jeho prednášky o spravodlivosti (prevažne ale z pohľadu politickej filozofie) sú zhrnuté okrem videí dostupných s českými titulkami na <http://www.sandel.cz/spravedlnost/> (stav k 19. 2. 2018) v SANDEL, M.: Spravedlnost: Co je správně dělat. Praha : Karolinum, 2016.

Nejde mi teda o dokázanie, že objektívne je iba humanistické rozhodovanie spravodlivé rozhodovanie. Myslím si, že každá teória, ktorá ašpiruje na absolútne platnú, stroskotá. Neskrývam náklonnosť k subjektivismu, hrdo sa k nemu hlásim. Preto nepíšem príspevok v inej než prvej osobe jednotného čísla. Ide skutočne o subjektívne názory, ktoré ak sú podporené názormi niekoho iného, tak je to náležité odcitované. Neskrývam ani skepsu voči vedeckosti práva. Zároveň vyjadrujem mierne znepokojenie nad tým, čo by som nazvala „nedostatkom úprimnosti v práve a právnej vede.“⁵ Vlastné názory sa zdajú byť nedostatočne vedecké, a teda nehodné byť súčasťou právnického článku, tak sa skrývajú za čoraz väčší počet možno aj nie príliš súvisiacich citácií. Nevieme, kto je autor ako človek a prečo sú jeho názory práve také, ako prezentuje, pričom je táto súvislosť dôležitá. Dôvodom návštev odborných konferencií už často nie je snaha o výmenu poznatkov a nápadov, ale splnenie povinnosti – „povinná čiarka“ v rámci stále väčších publikačných záväzkov. Prednášajúcich samých nezaujímá, o čom rozprávajú, želajú si len, aby to už mali za sebou. Hlavne nebuť úprimný, hlavne neukázať, kto som, pretože by niekto mohol prísť na to, že toho neviem až toľko, ako vyzerá, že viem a ako si myslím, že by som mal/mala vedieť a ako si myslím, že si ostatní myslia, že by som mal/mala vedieť.⁶ Tieto otázky si ale zasluhujú samostatné rozpracovanie; v rámci úvodu a v súvislosti s humanizmom a ľuďmi mi však nedalo ich nespomenúť.

Predmetom ďalšieho textu bude humanizmus a úvahy nad miestom humanizmu v súčasnom práve a nad vplyvom humanizmu na sudcovské rozhodovanie. Najprv bude predstavený humanizmus ako taký, ako filozofický smer, predovšetkým v poňatí Ericha Fromma.⁷ Predmetom ďalšej kapitoly bude stručný náčrt humanizmu v práve. V nasledujúcej kapitole sa zameriam na humanizmus v súdnom (a inom) rozhodovaní. Poslednú časť príspevku tvorí záver.

⁵ Práve idea úprimnosti v práve a právnej vede je inšpiratívna v poňatí Hermanna Kantorowicza, zakladateľa Školy voľného práva (*freie Rechtslehre*). Pozri KANTOROWICZ, H.: *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*. Heidelberg : C. Winter, 1906.

⁶ V rámci úprimného okienka sa priznávam, že nevyspem 20 základných teórií spravodlivosti z rukáva a že mi k základnému pochopeniu niektorých z nich pomohol najviac práve Michael Sandel. Ale učím sa ďalej.

⁷ Na tomto mieste sa priznávam k ovplyvneniu Erichom Frommom a k členstvu v medzinárodnej spoločnosti Ericha Fromma.

1. Humanizmus

Podľa nemeckého psychológa, humanistického filozofa a sociológa Ericha Fromma je humanizmus skôr životná prax než pojem.⁸ V jednej zo svojich prednášok definoval humanizmus, či už v kresťansko-náboženskom, alebo aj v sekulárnom poňatí, veľmi trefne ako „*vieru v človeka a jeho schopnosť vyvíjať sa stále na vyššiu úroveň prostredníctvom viery v jednotu ľudskej rasy, viery v toleranciu a mier, ako aj v rozum a lásku ako tie sily, ktoré dokážu človeku dodať silu, aby naplnil svoj potenciál a stal sa tým, čím sa stať môže.*“⁹ Na inom mieste sa Fromm zaoberal otázkou lásky a jej podôb, ktoré nevyhnutne súvisia s humanizmom, a napísal: „*Kto prežije podvedomé, spozná sám seba ako ľudskú bytosť; vie, že sám v sebe nesie všetko ľudské, takže mu nič ľudské viac nie je cudzie. Pozná cudzinca a miluje ho, pretože sám seba už viac nie je cudzí. Prežitie vlastného podvedomého má rovnaký význam ako prežitie vlastnej ľudskosti, ktorá človeku umožňuje povedať každej ďalšej ľudskej bytosti: ja som ty. Dokážem pochopiť všetky podstatné vlastnosti, všetky tvoje dobré aj zlé stránky, dokonca aj tvoju pochabosť, pretože to všetko je aj vo mne.*“¹⁰

Humanizmom sa teda nemyslí len humanizmus a renesancia 15. a 16. storočia ako návrat k antickým ideálom, takéto poňatie by bolo príliš úzke a povrchné. Myslí sa ním myšlienka, ktorá pretrváva storočia a je aktuálna aj dnes, a ktorej absolútnym základom je idea, že ľudstvo (*humanitas*) nie je žiadna abstrakcia, ale realita a že v každom jednotlivcovi je obsiahnuté celé ľudstvo. Každý človek reprezentuje celé ľudstvo, a preto sú si všetci ľudia rovní – nie pokiaľ ide o ich nadanie či talent, ale čo sa týka ich základnej ľudskej kvality. Myšlienka humanizmu sa v histórii znovuobjavila vždy ako reakcia na snahy o dehumanizáciu, ako reakcia na ohrozenie ľudskej rasy. V 16. storočí to bola

⁸ Myšlienky Ericha Fromma sú obsiahnuté v súbornom diele FROMM, E.: Gesamtausgabe in zwölf Bänden (GA), hg. von Rainer Funk. Stuttgart/München : Deutsche Verlags-Anstalt und Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999.

⁹ FROMM, E.: Humanismus und Psychoanalyse (Humanismo y Psicoanálisis). In: FROMM, E.: Gesamtausgabe (GA), Band IX. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991, s. 3. Prednáška bola prednesená 8. marca 1963 pri príležitosti slávnostného otvorenia budovy Mexickej Psychoanalytickej spoločnosti, ktorú založil Erich Fromm (v origináli v španielčine).

¹⁰ Tamže, s. 10. Otázkou lásky sa Erich Fromm zaoberal ďalej najmä v jeho vôbec najznámejšom diele, ktoré vyšlo aj v slovenskom preklade – FROMM, E.: Umenie milovať. Bratislava : Citta-della, 2014. Myšlienky venované primárne humanizmu sú zhrnuté v FROMM, E.: Humanismus als reale Utopie: Der Glauben an den Menschen. Schriften aus dem Nachlaß. Band 8 (hrsg. von Reiner Funk). Weinheim/Basel : Beltz, 1992.

reakcia na náboženské vojny. V 18. a 19. storočí zase reakcia na hrozbu občianskych vojen a hrozbu premeny ľudí na výrobné prostriedky. V 20. storočí išlo predovšetkým o reakciu na zverstvá druhej svetovej vojny. Neskôr, po druhej svetovej vojne, a predovšetkým v 21. storočí, znovu nastupuje humanistická myšlienka – tentokrát ako reakcia na hrozbu byrokratizácie.¹¹ Práve byrokratizácia a obrana pred ňou sa v súvislosti s humanistickými myšlienkami najviac dotýka práva.

Pred tým ako sa dostanem k myšlienkam humanizmu v práve, ešte niekoľko slov o podobách humanizmu všeobecne v poňatí Ericha Fromma. Pôjde o mierne odbočenie od témy humanizmus a právo, ale môže to pomôcť priblížiť (a asi aj urobiť sympatickejšími) myšlienky o humanizme.¹² Erich Fromm veril, že jednota ľudí vyplýva zo skutočnosti, že si je človek sám seba vedomý. Tým sa líši od iných živých bytostí. Len človek je schopný uvedomiť si svoju vlastnú existenciu; svoju budúcnosť vrátane toho, že musí umrieť, svoju malosť, svoju bezmocnosť, vnímať iných. Žije v prírode a podlieha jej zákonom, aj keď ju svojím rozumom presahuje. Každý človek má možnosť voľby medzi životom a smrťou, medzi kreativitou a deštruktívnou silou, medzi zmyslom pre skutočnosť a ilúziou, medzi objektivitou a intoleranciou, medzi bratskou nezávislosťou a závislosťou plynúcou zo vzťahu pod- alebo nadriadenosti. Fromm sa domnieva, že životu by mal človek pripísať zmysel neustále sa opakujúceho narodenia a trvalého vývoja; a smrti zase pripísať zmysel konca rastu a neustáleho opakovania.¹³ Každý človek má možnosť voľby, či chce ísť vpred alebo späť. Ak si vyberie cestu späť, tak preto, že hľadá jednotu, snaží sa oslobodiť od neznesiteľného strachu zo samoty a neistoty. Ak si vyberie cestu vpred, môže nájsť novú jednotu, v ktorej rozvinie všetky svoje ľudské sily. Fromm verí, že láska je hlavným

¹¹ FROMM, E.: Humanismus und Psychoanalyse (Humanismo y Psicoanálisis). In: FROMM, E.: Gesamtausgabe (GA), Band IX. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999, s. 5.

¹² Ide o vybrané a voľne preložené myšlienky z tzv. kréda humanistov. FROMM, E.: Gesamtausgabe (GA), Band XI. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999, s. 593 – 596.

¹³ Myšlienka neustáleho opakovania je blízka myšlienkou Friedricha Nietzscheho – tzv. večný návrat všetkého. NIETZSCHE, F.: Tak pravil Zarathustra. Praha : Spolek výtvarných umělců Mánes, 1914. Myšlienku v súčasnosti v modernej a beletrickej podobe oživil americký psychiater Irvin D. Yalom – YALOM, I. D.: Když Nietzsche plakal. Praha : Portál, 2014, s. 259. „Povinnosť, spoločenské pravidlá, vernosť, nesebeckosť, láskavosť – to všetko sú omamné látky, ktoré človeka uspia a z toho spánku sa preberie – ak vôbec – až na samom konci života. A až potom zistí, že vlastne vôbec nežil. Mám len jeden život, a ten sa môže opakovať donekonečna. Nechcem celú večnosť ľutovať, že som stratil sám seba, aby som splnil povinnosť voči niekomu inému. Mám len povinnosť stať sa tým, kým som.“

klúčom, ktorý otvára brány rozvoja ľudí. Láska, v ktorej sa človek cíti byť s inými jedno bez toho, aby potlačil svoj cit pre vlastnú integritu a nezávislosť. Láska je produktívna za predpokladu, že sú naplnené tieto jej definičné znaky: človek sa musí o toho, s kým chce byť jedno, zaujímať, cítiť sa zaňho zodpovedný, vážiť si ho a rozumieť mu. Láska je nezmyselná, ak je len polovičatá. Domnieva sa, že človek sa musí najprv oslobodiť od svojich vnútorných a vonkajších väzieb, aby našiel slobodu pre niečo: pre tvorivú duševnú činnosť, pre získavanie nových vedomostí atď. Až vtedy je človek schopný byť slobodnou, činnou a zodpovednou bytosťou. Verí, že „boj za slobodu“ znamená bojovať proti každej autorite, ktorá bola jednotlivcovi nanútená a ktorej cieľom je podlomiť vôľu jednotlivca. V súčasnosti by to znamenalo bojovať proti každej autorite, ktorej sme „dobrovoľne“ podriadení. Mali by sme sa oslobodiť od všetkých vnútorných síl, ktoré nás nútia k tejto podriadenosti, pretože nie sme schopní zniesť slobodu. Fromm zastáva názor, že sloboda nie je žiadna konštantná vlastnosť vedomia, ktorú buď máme alebo nemáme, ale akt nášho vlastného oslobodenia. Každý krok, ktorý urobíme v živote, ktorý zvyšuje zrelosť človeka, zvyšuje aj jeho schopnosť zvoliť si v živote tú alternatívu, ktorá ho robí slobodnejším. Verí, že nikto nemôže druhého „zachrániť“ tým, že urobí rozhodnutie za neho. Jediná možná pomoc je ukázať druhému vo všetkej úprimnosti a láske, bez sentimentu a ilúzií, možné alternatívy. Uvedomenie si týchto alternatív, ktoré ho môžu oslobodiť, môže v človeku prebudiť skrytú energiu a priviesť ho na cestu, na ktorej si zvolí život namiesto smrti.¹⁴ Fromm ďalej verí, že človek môže cítiť rovnosť všetkých ľudí, ak sa pokúsi úplne spoznať sám seba; pritom si všimne, že ostatní sú rovnakí a identifikuje sa s nimi. Každý človek nosí v sebe celé ľudstvo bez ohľadu na rozdiely medzi ľuďmi v ich inteligencii, nadaní, veľkosti tela, farbe pokožky. Verí, že človek musí pamätať na rovnosť všetkých ľudí, pretože je nutné skončiť s tým, aby bol človek používaný ako nástroj iných.¹⁵ Verí, že človek môže a musí veriť v zdravú a rozumnú spoločnosť. Takáto spoločnosť podporuje človeka v láske k blížnemu, v rozvoji jeho rozumu a v objektívne správnom vnímaní seba

¹⁴ Táto myšlienka veľmi pripomína učenie amerického psychiatra 20. storočia, zakladateľa prístupu zameraného na klienta, PCA terapie (Personal Centered Approach) – Carla Rogersa. Základné myšlienky humanistickej terapie spolu s príkladmi obsahol (v českom preklade) v ROGERS, C.: *Být sám sebou: Terapeutův pohled na psychoterapii*. Praha : Portál, 2015 a ROGERS, C.: *Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. Praha : Portál, 2014.

¹⁵ Myšlienku, že človek nesmie byť nikdy znevážnený a degradovaný na objekt, nástroj iných, presadzoval predovšetkým Immanuel Kant, ktorý ju formuloval vo svojom kategorickom imperatíve, o ktorom bude krátka zmienka v ďalšej časti príspevku.

samého, ktoré vedie k rozvoju jeho produktívnej energie. Verí aj, že človek môže a musí dúfať v znovuzískanie psychického zdravia širokej populácie. Tá sa vyznačuje schopnosťou milovať, duševne tvoriť, oslobodiť sa od väzieb na klan a zem, prežívať vlastnú identitu spočívajúcu v tom, že jednotlivec zažije pocit, že je subjektom a vykonávateľom vlastných síl, schopnosťou prijať skutočnosť vo vnútri i mimo seba a rozvojom objektivity a rozumu. Verí, že v miere, v ktorej sa náš svet zdá šialený a neludský, stále väčší počet ľudí cíti potrebu spojiť sa a spoločne pracovať s inými ľuďmi, ktorí zdieľajú ich obavy. Napokon Fromm verí, že je možný svet, v ktorom je (v zmysle znamená, nie požíva – pozn. autorky) človek veľa, aj keď má sám málo, v ktorom nie je základnou hybnou silou konzum, v ktorom je človek prvý a posledný cieľ, v ktorom človek môže nájsť cestu, ako dať svojmu životu zmysel a nájsť silu žiť slobodne a bez ilúzií.

Náčrt Frommovho kréda humanizmu snáď aspoň stručne priblížil, aké obsiahle tieto myšlienky sú a že humanizmus je v jeho ponímaní realizovateľný v zásade vo všetkých oblastiach ľudského života. Výnimkou by teda nemalo byť ani právo.¹⁶

2. Humanizmus v práve

Myšlienka humanizmu v práve je vlastná v určitých oblastiach i súčasnému právu. Prvou oblasťou je trestné právo. V českom trestnom zákonníku našla zásada humanizmu pozitívno-právne vyjadrenie v § 37 ods. 2, v ktorom je uvedené: „Páchateľovi nemožno uložiť kruté a neprimerané trestné sankcie. Výkonom trestnej sankcie nesmie byť ponížená ľudská dôstojnosť.“¹⁷ V slovenskom trestnom zákonníku takéto všeobecné vyjadrenie zásady humanizmu v rámci zásad ukladania trestov chýba,¹⁸ premieta sa ale do povinnosti prihliadať na osobu páchatela pri ukladaní trestov.¹⁹ Idea humanizmu je tak prítomná aj v súčasnom pozitívno-právnom vyjadrení slovenského trestného práva hmotného.²⁰

¹⁶ Veľkou oblasťou, v ktorej sa uplatňuje humanistický prístup, je psychológia. Viac k tejto téme, ako aj k téme humanizmu v práve HENČEKOVÁ, S.: Od behaviorálnej k humanistickej analýze práva. In: GÁBRIŠ, T. a kol.: Nedogmatická právna veda: od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu. Praha : Wolters Kluwer, 2018, s. 247 – 261.

¹⁷ § 37 ods. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

¹⁸ Pozri § 34 a nasl. zákona č. 300/2005 Z. z., trestný zákon.

¹⁹ § 34 ods. 4 zákona č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, v ktorom je uvedené: „Pri určovaní druhu trestu a jeho výmery súd prihliadne najmä na spôsob spáchania činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, pritažujúce okolnosti, polahčujúce okolnosti a na osobu páchatela, jeho pomery a možnosť jeho nápravy.“

²⁰ Zaujímavé je, že český trestní zákoník výslovne neformuluje povinnosť prihliadať „na osobu“

Vyjadrenie humanizmu v trestnom práve úzko súvisí s prežarovaním základných ľudských práv do podústavného práva. Najlepšie je idea humanizmu v rámci základných ľudských práv vyjadrená zrejme v nemeckom základnom zákona (*Grundgesetz*), ktorý v samom úvode, t. j. v článku 1 ods. 1, zakotvuje nedotknuteľnosť ľudskej dôstojnosti.²¹ Tú vykladá Spolkový Ústavný súd podľa doktríny tzv. *Objektformel* tak, že človek nemôže byť nikdy štátnou mocou degradovaný na prostý objekt štátu, resp. nemôže byť tolerované zaobchádzanie, ktoré spochybňuje jeho kvalitu ako človeka.²² Táto doktrína je nepochybne inšpirovaná kategorickým imperatívom Immanuela Kanta: „*Konaj tak, aby si používal ľudstvo tak vo svojej osobe, ako v osobe každého druhého vždy zároveň ako účel a nikdy iba ako prostriedok.*“²³ Žiadny človek nemôže byť degradovaný na objekt, nástroj na plnenie cieľov iných či štátnej moci. V súčasnosti túto myšlienku (v nemeckom prostredí) obnovil napríklad neurovedec Gerald Hüther.²⁴

Ďalšie oblasti súčasného českého, resp. slovenského práva, v ktorých by sme mohli nájsť premietnutie idey humanizmu, sú napríklad medicínske právo (spolu s bioetikou), či rodinné právo. Človek je práve v týchto oblastiach na prvom mieste (v rodinnom práve predovšetkým maloleté dieťa). Zabúdať na človeka by sa ale zrejme nemalo ani v zdanlivo technických právnych odvetviach ako je napríklad právo sociálneho zabezpečenia, procesné právo, či všeobecne správne právo. Často sa totiž zdá, že pri tvorbe a aplikácii noriem napríklad práva sociálneho zabezpečenia, pracovného práva, exekučného práva či správneho práva všeobecne, sa zabúda na to, že tieto normy dopadajú a výrazným spôsobom ovplyvňujú životy ľudí.

páchatela. Dôvod môže byť práve ten, že je myšlienka humanizmu vyjadrená na inom mieste – v už spomínanom § 37 ods. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

²¹ Art. 1 Abs. 1 S. 1 Grundgesetz: „*Die Würde des Menschen ist unantastbar.*“

²² BVerfGE 109, 279 (312 f.); 87, 209 (228).

²³ KANT, I.: Základy metafyziky mravů. Praha : Svoboda, 1990, s. 91.

²⁴ O tejto teórii sa zmieňuje napríklad v HÜTHER, G.: *Etwas mehr Hirn, bitte.* Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2015. „*Som človek a nechcem, aby bolo so mnou zachádzané ako s objektom. Správame sa k sebe príliš často nie viac ako subjekty, ale v množstve vzťahov sa používame navzájom ako objekty. Tak robíme z iných objekty našich zámerov a záujmov, našich hodnotení a očakávaní. Týmto spôsobom vytvárame odluku medzi nami a inými osobami. A preto nemôže z takýchto vzťahov vzniknúť nič iné než ľútosť a pocit, že nie som vidенý, počutý, stále iba používaný. Ľudia, ktorí vstúpia do vzťahu subjekt-subjekt, ktorí sú pripravení zachádzať so svojím partnerom ako s človekom a nie si od neho vynucovať plnenie určitej role či funkcie, nepocitujú tento pocit odluky. Považujú sa sami za súčasť vzťahu; reakcia inej osoby má totiž vždy čo do činenia s nimi samotnými. Len v takýchto ja-ty-vzťahoch sa môžu obaja partneri vyvíjať ďalej.*“ Tamže, s. 291.

Zároveň sa často zabúda aj na to, že aplikácia týchto noriem výrazným spôsobom zasahuje do ľudskej dôstojnosti. V tejto súvislosti mi napadajú štyri aktuálne príklady, všetky znázornené vo forme televíznych dokumentov – prvý sa týka dopadov aplikácie pracovno-právnych predpisov, okrem iného, vymožitelnosti predpisov upravujúcich agentúrne zamestnávanie či dĺžky pracovného času v Českej republike a napríklad aj dopadov nastavenia výšky minimálnej mzdy;²⁵ druhý sa týka možných katastrofálnych dopadov aplikácie exekučných predpisov (s exekúciami súvisí prvý aj tretí dokument);²⁶ tretí sa týka nedôstojnosti nastavenia predpisov sociálneho zabezpečenia či neregulácie nájomného pre sociálne slabších;²⁷ posledný zase možných negatívnych dopadov aplikácie inštitútu akéhosi „predbežného opatrenia“ v oblasti daní v Českej republike (konkrétne „zajišťovací príkaz“, ktorý má slúžiť na zabezpečenia zaplatenia domnej DPH pri dôvodnej pochybnosti, že v čase splatnosti dane nebude mať daňový subjekt dostatok prostriedkov).²⁸ Všetky tieto dokumenty vrelo odporúčam v rámci liečby „existenciálnym šokom.“ Spoločne majú to, že sa vo všetkých prípadoch pri tvorbe a aplikácii právnych pravidiel zabudlo na človeka – alebo sa na určitý typ človeka a jeho ľudskú dôstojnosť niekto úplne vykašlal. Ak by sme všetci prijali základnú humanistickú myšlienku, že v každom človeku je obsiahnuté celé ľudstvo a že všetci sme si rovní, niečo také by sme asi nedopustili, resp. by sme sa s tým aspoň vážne snažili niečo spraviť.

3. Humanizmus v súdnom rozhodovaní

Posledná časť príspevku pred záverom bude venovaná tomu, čo by malo byť jeho podstatou, aby sa naplnilo jeho poslanie byť súčasťou sekcie nesúcej názov

²⁵ Dokument s názvom Hranice práce (Saša Uhlová, Apolena Rychliková) dostupný na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10408111009-cesky-zurnal/216562262600002-hranice-prace> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

²⁶ Dokument s názvom „Exekuce“ (Andrea Culková) dostupný na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10408111009-cesky-zurnal/215562262600003-exekuce> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

²⁷ Dokument s názvom „Obzor Filipa Horkého: Bolestná chudoba“ (Filip Horký, Filip Vích, Tomáš Svoboda) dostupný na internete: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/cekal-jsem-na-smrt-nemel-jsem-co-jist-v-jedne-mistnosti-nas-zije-pet-pribehy-beznadeje-ktere-zaziva-milion-chudych-cechu-42897?dop-ab-variant&seq-no=1&source=hp> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

²⁸ Dokument s názvom „Hon na bílé koně“ (Reportéři ČT) dostupný na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1142743803-reporteri-ct/217452801240014/obsah/539629-hon-na-bile-kone> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

„Sudcovské rozhodovanie: záruky a prekážky spravodlivého procesu.“ Začnem od konkrétneho príkladu smerom k všeobecnejším úvahám.

V rámci judikatúry predovšetkým českého Ústavného súdu som hľadala rozhodnutie, v ktorom by sa objavil príkladný humanistický argument.²⁹ Ide o nález Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 7. 8. 2017 so sp. zn. II. ÚS 2027/17. Skutkovo išlo v tomto prípade o to, že sťažovateľ popíjal dňa 26. 3. 2016 so známym kofolu s rumom. Podľa tohto nálezu vypil minimálne šesť rumov, posledný z nich niekedy pred polnocou. Druhý deň ráno sa cítil v poriadku, a tak vzal manželku a dvoch synov autom na výlet. Jazdu autom ale nezvládol a došlo k dopravnej nehode – zrážke so stromom. Sťažovateľova manželka a starší syn, ktorý mal vtedy šesť rokov, nehodu neprežili. Prežil sťažovateľ a mladší syn, ktorý mal v čase nehody tri roky. Podľa nálezu mal sťažovateľ v čase jazdy autom v krvi najmenej 1,54 g/kg alkoholu (t. j. viac než 1,5 promile). Okresný súd v Opave ako prvostupňový súd odsúdil sťažovateľa za spáchanie trestného činu usmrtienia z nebanlivosti a prečinu ohrozenia pod vplyvom návykovej látky a uložil mu trest zákazu činnosti spočívajúci v zákaze riadiť motorové vozidlo po dobu siedmich rokov spolu s povinnosťou nahradiť škodu. Ďalej sťažovateľovi uložil trest domáceho väzenia po dobu dvoch rokov. Neuložil mu teda nepodmienečný trest odňatia slobody, hoci sa touto otázkou rozsiahle zaoberal. Odôvodnil to tak, že stupeň škodlivosti konania sťažovateľa síce odôvodňoval uloženie nepodmienečného trestu odňatia slobody, ale prvostupňový súd zohľadnil ďalšie okolnosti tohto prípadu, predovšetkým to, že sa voči osobe sťažovateľa pozitívne vyjadrili rodičia zosnulej manželky, ktorí ho hodnotili ako príkladného manžela a milujúceho otca a prosili súd, aby neoddeľoval sťažovateľa od maloletého preživšieho syna. Ten sa aj podľa znaleckých posudkov stal predovšetkým po zmienenej udalosti na sťažovateľovi citovo závislý. Druhostupňový Krajský súd v Ostrave mal na vec iný právny názor. Zrušil výrok o treste prvostupňového súdu a uložil sťažovateľovi nepodmienečný úhrnný trest odňatia slobody v trvaní štyroch rokov. Taktiež uložil trest zákazu činnosti po dobu siedmich rokov. Ako hlavný argument pre svoje rozhodnutie

²⁹ Tento nález bol rozoberaný aj v mojom ďalšom príspevku venujúcom sa humanistickému prístupu k právu. V tomto príspevku bol ale rozbor zameraný na porovnanie behaviorálneho a humanistického argumentu, keďže sa oba v danom rozhodnutí vyskytovali. Dovolím si nasledujúcich pár riadkov z daného príspevku prevziať. In HENČEKOVÁ, S.: Od behaviorálnej k humanistickej analýze práva. In: GÁBRIŠ, T. a kol.: Nedogmatická právna veda: od marxizmu ku behaviorálnej ekonomii. Praha : Wolters Kluwer, 2018, s. 257 – 259.

uviedol vysokú spoločenskú škodlivosť konania sťažovateľa, na ktorej nič nemôže zmeniť ani pozitívne hodnotenie iných osôb k osobe sťažovateľa. Sťažovateľ sa ďalej obrátil na Najvyšší súd, ten ale dovolanie odmietol s odôvodnením, že nie je naplnený žiadny zo zákonných dovolacích dôvodov. Sťažovateľ sa tak obrátil s ústavnou sťažnosťou na Ústavný súd, pričom jeho sťažnosť smerovala predovšetkým voči rozsudku druhostupňového súdu – Krajského súdu v Ostrave.

Krajský súd v Ostrave totiž odsúdil sťažovateľa na nepodmienečný trest odňatia slobody v trvaní štyroch rokov napriek citovej závislosti mladšieho syna na sťažovateľovi a napriek prosbám rodičov po zosnulej manželke. Toto rozhodnutie javí znaky absencie ľudskosti. A tento nedostatok ľudskosti si všimol aj Ústavný súd, ktorý napokon v predmetnom náleze tento rozsudok zrušil (spolu s uznesením Najvyššieho súdu) s odvolaním sa na porušenie práva na spravodlivý proces a práva na ochranu rodičovstva, rodiny a osobitnej ochrany detí. Humanistický postoj Ústavného súd v tejto veci je zrejme najciteľnejší z nasledujúceho úryvku nálezu: *„Známy americký trestný obhajca Bryan Stevenson vo svojom bestselleri s názvom „Just Mercy: A Story of Justice and Redemption“ (Spiegel & Grau, 2015, s. 290) napísal, že každý z nás je viac než najhoršia vec, ktorú sme kedy urobili. Ak niekto zaklame, nie je len klamár. Ak si niekto vezme niečo, čo mu nepatrí, nie je len zlodej. A rovnako tak, ak niekto niekoho zabije, nie je len človek, ktorý niekoho zabil. Je pritom dôležité ústavne chrániť tú druhú časť v každom z nás ako súčasť našej ľudskej dôstojnosti. V tom sa možno líšil pohľad okresného a krajského súdu. Prvý zmienený súd v sťažovateľovi nevidel len človeka, ktorý vlastnou nedbanlivosťou usmrtil dvoch členov svojej rodiny, a premietol to do svojho rozhodnutia. Krajský súd, naopak, v sťažovateľovi len človeka, ktorý vlastnou nedbanlivosťou usmrtil dvoch členov svojej rodiny, videl. Pri odôvodňovaní svojho nového rozhodnutia vo veci preto musí zmeniť svoju perspektívu a náležite zohľadniť všetky relevantné okolnosti tohto smutného prípadu.“*³⁰

Uvedený nález Ústavného súdu považujem za vhodný príklad humanistickej aplikácie práva. Ústavný súd nevidel v sťažovateľovi len niekoho, kto zabil, ale predovšetkým človeka a rozhodol sa chrániť jeho ľudskú dôstojnosť za použitia ničoho iného než právnych pravidiel. Nepovedal (ani nemohol), že je sťažovateľ nevinný alebo že mal Krajský súd v Ostrave uložiť podmienečný trest. Povedal len, že sa nesmie pri odôvodňovaní rozhodnutia zabúdať na to, že sa rozhoduje o človeku bez ohľadu na to, že usmrtil dvoch členov svojej rodiny. A práve to

³⁰ Tamže, s. 257 – 259.

mám pri rozhodovaní v duchu humanizmu na myslí, a to má byť nosnou myšlienkou humanizmu v práve – nie aby právo poskytlo ochranu každému človeku a nikoho netrestalo, ale aby sa pri aplikácii práva na človeka nezabudlo.

Súdne rozhodnutia majú nepochybne výrazný dopad na život človeka, a tým nemyslím len to, že sa v dôsledku súdneho rozhodnutia zmení jeho právne postavenie. Na človeka dosť vplyvajú predovšetkým psychicky. Boli ste už niekedy účastníkom konania? A obžalovaným? Alebo niekto vám blízky? Z pozície advokáta je to trochu iné, ten je nezaujatý, koná svoju prácu, nie je citovo zaangažovaný. Rovnako je na tom sudca. Možno by niekedy pre presadenie humanizmu v súdnom rozhodovaní stačilo, aby si sudca predstavil na mieste účastníka, o ktorom rozhoduje, seba alebo svojho blízkeho. Človek sa vie totiž lepšie stotožniť s ideou humanizmu – s tým, že všetci sme si rovní a sme jedno – pokiaľ ide o jeho blízkych, resp. z pohľadu seba samého nachádzajúceho sa v zraniteľnejšej pozícii, t. j. v pozícii účastníka konania. Sudca a účastníci konania by si mali byť rovní. Ľudsky. A nezabúdať na to.

Humanistické rozhodovanie je ale namieste nielen zo strany sudcov, ale aj správnych orgánov, úradníkov a vôbec každého, kto rozhoduje o iných. Zrejme najväčší problém je s rozhodovaním správnych orgánov a rôznych úradníkov. Právomoci jednotlivých úradníkov sú nejasne vymedzené, čo znamená nekontrolovateľné kompetencie a možnosť využívať ich viac-menej ľubovoľne; a presne tam sa ukáže, či majú alebo nemajú humanistické nazeranie na svet. Príklad neuvediem. Bohužiaľ sa totiž domnievam, že každý čitateľ si v krátkom okamihu spomenie na niekoľko príkladov z vlastného života.

Pri výklade humanizmu všeobecne som spomenula, že humanizmus v histórii vždy nastupuje ako reakcia na hrozbu dehumanizácie, ohrozenie ľudstva a že ku koncu 20. storočia a v 21. storočí slúži predovšetkým ako obrana pred hrozbou byrokratizácie. Max Weber vnímal byrokraciu za najracionalizovanejšiu techniku riadenia a organizovania štátu a spoločnosti, ktorej chod je regulovaný jasne stanovenými pravidlami, zákonmi a nariadeniami, ktoré sú všeobecné a abstraktné. Vylúčený je tak nerovný postup *ad hoc* založený na osobných privilégiách či prejavenej priazni, ktorý je nahradený neosobnosťou. Úradníci vytvárajú monokraticky riadenú hierarchiu, so vzťahmi nadriadenosti a podriadenosti, s možnosťou odvolať sa k vyššej inštancii. Medzi súkromným a pracovným životom úradníkov je zreteľná deliaca čiara. Byrokrati sú odborníkmi v oblasti, v ktorej pôsobia. Pre byrokraciu sú typické racionalizmus,

profesionalita, neosobnosť, vecnosť, písomnosť. Podľa Webera ide o ideál, ku ktorému by sa verejná správa mala v záujme dobrého fungovania približovať.³¹ Weber teda nevnímal byrokraciu negatívne, práve naopak, i keď si uvedomoval jej niektoré možné úskalia. Časy sa ale trochu zmenili a byrokracia začína byť hrozbou v okamihu, keď jej začína byť príliš, keď „bujnie“ ako to trefne označujeme v slovenčine, pretože práve vtedy sa v nej človek stratí úplne a dochádza prípadne k ohrozeniu demokracie.³²

V oblasti súdneho rozhodovania sa obdobný problém ako je byrokratizácia pri rozhodovaní úradníkov detekoval v súvislosti s formalizmom. Nie sú to problémy úplne totožné, ale myslím, že súvisiace a zároveň sa oba v ich negatívnej podobe zdajú byť dôsledkom deficitu humanistického prístupu. Pri-
pomeňme si niečo o formalizme.³³ Formalizmus sa v súčasnosti všeobecne chápe skôr ako hanlivé označenie pre nerozmyšľajúceho sudcu, ktorému prácu uľahčuje striktné držanie sa litery zákona bez ohľadu na jeho zmysel, účel a na dopad jeho aplikácie v reálnom živote. Hermann Kantorowicz vykresľuje formalistického právnika (hoci ho tak nenazýva) ako vysokého štátneho úradníka s akademickým vzdelaním sediaceho vo svojej kancelárii s jedinou výbavou – štátnym zákonníkom položeným na zelenom stole. Tento úradník je schopný zákonodarcom vopred predurčené riešenie akéhokoľvek hypotetického alebo skutočného prípadu odvodiť s absolútnou presnosťou zo štátneho zákonníka, a to za použitia čisto logických operácií a len jemu známych tajných techník.³⁴ V roku 1988 publikoval v *The Yale Law Journal* profesor na Virginia School of Law Frederick Schauer článok s príznačným názvom „Formalizmus.“³⁵

³¹ WEBER, M.: *Economy and Society: an outline of interpretive sociology*. Volume two. 1st print. Berkeley : University of California Press, 1978, s. 956 a nasl.

³² V súčasnosti sa napríklad v Európe bojuje proti „bruselskej byrokracii“. Za týmto účelom sa zakladajú dokonca celoeurópske hnutia, ako napríklad DiEM25. Jej manifest je dostupný na internete: <https://diem25.org/manifest-plna-verze/> (navštívené dňa 19. 2. 2018).

³³ Viac som k tomu spolu s konkrétnymi príkladmi napísala v HENČEKOVÁ, S.: *Voľné nachádzanie práva (riešenie problému formalizmu v rozhodovacej praxi?)*. In: ŠMELKOVÁ, J. (et. al.): *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (...)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 431 – 437. Dostupné na internete: http://lawconference.sk/milniky_/sprava/files/doc/Zbornik%20Milniky%202015%20pdf.pdf (navštívené dňa 19.2.2018).

³⁴ KANTOROWICZ, H.: *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*. Heidelberg : C. Winter, 1906, s. 7.

³⁵ SCHAUER, F.: *Formalism*. In: *The Yale Law Journal*, roč. 97, 1988, s. 509 – 548.

Schauer, naopak, nevníma formalizmus výslovne negatívne či dokonca pejoratívne. Označuje formalizmus za extrémny, a teda nešťastný prejav v zásade vhodnej charakteristiky prístupu k právu. Formalizmus spája predovšetkým s rozhodovaním podľa pravidiel. Podľa neho práve akontextuálna rigidita pravidiel činí z pravidiel pravidlá a jej nerešpektovanie, naopak, stiera rozdiely medzi pravidlom a odôvodnením. Úlohu formalizmu vidí predovšetkým tam, kde sa považuje za vhodné obmedziť rozhodovacie možnosti. Tvrdí ale, že nie je na mieste vo všetkých prípadoch a nemôže byť preto univerzálnym prístupom k právu.³⁶ Problém formalizmu možno zhrnúť nasledujúco. Peter Brezina vo svojej práci týkajúcej sa formalizmu v práve³⁷ uvádza, že za spoločný znak podstatnej časti problému formalizmu v českom (ale aj slovenskom – pozn, autorky) právnom prostredí, možno označiť tzv. „vákuovosť“ premýšľania o právnych otázkach. Vákuovosť znamená, že súd berie pravidlá prijaté parlamentom ako danosť a vykladá a aplikuje ich akoby existovali vo vákuu, teda bez súvislosti s ľudským konaním.³⁸ Tomáš Sobek k tejto problematike výstižne uvádza, že *„pohrdavé označenie „formalista“ si sudca vyslúži predovšetkým tým, že aplikuje právo ako vojak Jozef Švejk, ktorý absurdizoval príkazy svojich nadriadených tým, že ich doslovne dodržiaval. Stupídna a hodnotovo necitlivá interpretácia nie je dôsledkom nejakého nadužívania logiky, ale je nakoniec záležitosťou právnických a možno aj obecné ľudských kvalít sudcu.“*³⁹

„Všeobecne ľudské kvality sudcu“ by mohli znamenať práve absenciu humanistického nazerania na svet. Formalizmus považujeme v našich podmienkach za nespravodlivý, za nevhodnú aplikáciu práva a s týmto v zásade súhlasím s výhradami, o ktorých hovorí Frederick Schauer, t. j. že v zásade ide o správny prístup k právu, ide o dodržiavanie pravidiel, ale tento prístup sa stáva nesprávnym a nespravodlivým vtedy, keď sa buď rozhoduje vákuovo, nelogicky, nesystematicky, a teda nesprávne, alebo sa pri rozhodovaní zabudne na človeka.

³⁶ BREZINA, P.: Právo moc svazujúcí: niekoľik úvah k formalizmu v právu. In: Právni formalizmus. Sborník příspěvků sekce teorie práv přednesených na mezinárodní konferenci Olomoucké právnické dny 2014. Olomouc : Univerzita Palackého, 2014, s. 17. Dostupné na internete: http://old.pf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PF-katedry/teorie-prava/OPD_2014_-_sbornik_formalizmus.pdf (navštívené dňa 19. 2.2018).

³⁷ BREZINA, P.: Formalismus v právu (dizertační práce). Praha : Univerzita Karlova, 2014.

³⁸ RICHTER, T.: Insolvenční právo. Praha : ASPI, 2008, s. 66.

³⁹ SOBEK, T.: Právni myšlení: kritika moralismu. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011, s. 255.

Záver

Humanizmus je v mojom subjektívnom poňatí cestou k spravodlivému rozhodovaniu. Mám na mysli také rozhodovanie, pri ktorom sa nezabúda na človeka, nezabúda sa na to, že rozhodnutia majú vplyv na život ľudí. V 21. storočí je v poňatí Ericha Fromma humanizmus predovšetkým reakciou na hrozbu dehumanizácie prostredníctvom byrokratizácie. Byrokratizácia sa prejavuje predovšetkým v rozhodovaní správnych orgánov a úradníkov. V súdnom rozhodovaní sa problém byrokratizácie podobá na problém formalizmu – pri formalistickej aplikácii sa sudcovia príliš sústreďujú na právne pravidla a zabúdajú na ľudí, ktorých sa týkajú. Humanistickým prístupom v rozhodovaní nemám na mysli také rozhodovanie, kde sudca nutne rozhodne v prospech účastníka, pretože treba byť ku všetkým milý, slušný, nad všetkými sa zľutovať a nikoho netrestať, nech urobil čokoľvek. Humanistické môže byť napríklad aj rozhodnutie, ktorým sudca odsúdi obžalovaného. Tieto prípady sa nevyklúčujú. To jediné dôležité z pohľadu humanizmu je, aby sa k nemu za každých okolností správal ako k seberovnému človeku, aby nezabudol, že rozhoduje o človeku, aby sa napríklad ani obžalovaný necítil (resp. aby sme urobili, čo sa dá, aby sa necítil) ako objekt pohadzovaný v rukách justície či úradníkov. Aby sa necítil ako v Kafkovom „Procese.“ Môže sa to zdať banálne. Môže sa to zdať nepodstatné. Verím ale, že opak je pravdou; že ľudský, humanistický prístup v práve môže zlepšiť dosť pošpinené meno právnikov v očiach verejnosti a zvýšiť dôveru v justíciu.

Použitá literatúra:

- BREZINA, P.: Formalismus v právu (dizertační práce). Praha : Univerzita Karlova, 2014.
- BREZINA, P.: Právo moc svazující: několik úvah k formalismu v právu. In: Právní formalismus. Sborník příspěvků sekce teorie práv přednesených na mezinárodní konferenci Olomoucké právnické dny 2014. Olomouc : Univerzita Palackého, 2014, s. 15 – 34.
- FROMM, E.: Gesamtausgabe in zwölf Bänden (GA), hg. von Rainer Funk. Stuttgart/München : Deutsche Verlags-Anstalt und Deutscher Taschenbuch Verlag, 1999.
- FROMM, E.: Humanismus als reale Utopie: Der Glaube an den Menschen. Schriften aus dem Nachlaß. Band 8 (hrsg. von Reiner Funk). Weinheim/Basel : Beltz, 1992.

- FROMM, E.: Umenie milovať. Bratislava : Citadella, 2014.
- GÁBRÍŠ, T. a kol.: Nedogmatická právna veda: od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu. Praha : Wolters Kluwer, 2018.
- HENČEKOVÁ, S.: Voľné nachádzanie práva (riešenie problému formalizmu v rozhodovacej praxi?). In: ŠMELKOVÁ, J. (et. al.): Mílniky práva v stredo-európskom priestore 2015: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (...). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 431 – 437.
- HÜTHER, G.: Etwas mehr Hirn, bitte. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- KANT, I.: Základy metafyziky mravů. Praha : Svoboda, 1990.
- KANTOROWICZ, H.: Der Kampf um die Rechtswissenschaft. Heidelberg : C. Winter, 1906.
- NIETZSCHE, F.: Tak pravil Zarathustra. Praha : Spolek výtvarných umělců Mánes, 1914.
- RICHTER, T.: Insolvenční právo. Praha : ASPI, 2008.
- ROGERS, C.: Být sám sebou: Terapeutův pohled na psychoterapii. Praha: Portál, 2015.
- ROGERS, C.: Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele. Praha : Portál, 2014.
- SANDEL, M.: Spravedlnost: Co je správné dělat. Praha : Karolinum, 2016.
- SCHAUER, F.: Formalism. In: The Yale Law Journal, roč. 97, 1988, s. 509 – 548.
- SOBEK, T.: Právní myšlení: kritika moralismu. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011.
- WEBER, M.: Economy and Society: an outline of interpretive sociology. Volume two. 1st print. Berkeley : University of California Press, 1978.
- YALOM, I. D. Když Nietzsche plakal. Praha : Portál, 2014.

Kontaktné údaje:

Mgr. Slavomíra Henčeková
hencekova.slavka@gmail.com
Univerzita Karlova
Právnická fakulta
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1
Česká republika

SÚDNY DIALÓG MEDZI ETIKOU A LOGIKOU¹

Tomáš Gábriš

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

Trial dialogue is an art and a science in one. It shares common traits both with discursive ethics as well as with dialogical logic. Applying both related views may help to better understand the actual nature of the dialogue within a judicial trial.

Abstrakt

Súdny dialóg je umením a vedou zároveň. Vykazuje spoločné znaky ako s diskurzívnou etikou, tak s dialogickou logikou. Aplikovaním oboch príbuzných pohľadov je možné prehĺbiť pochopenie podstaty a fungovania dialógu v súdnych konaniach.

Keywords: logics, ethics, dialogue, legal realism

Kľúčové slová: logika, etika, dialóg, právny realizmus

Úvod

Už Aristoteles v Etike Nikomachovej pripodobňuje právo a etiku ako dve oblasti, ktoré na rozdiel od prírodných vied nevykazujú nemennosť a stálosť svojich axiómov, ale naopak, ich predpoklady sa neustále menia tak, ako sa s dobou menia náhľady na to, čo je správne, spravodlivé, či dovolené/zakázané.

Príspevok má za cieľ priblížiť najprv súčasné relativizačné a partikularizačné trendy v postmodernej etike, spojené s hľadaním riešení etických dilem v dialógu, čo je zároveň často aj spôsob hľadania riešenia na sporné právne otázky, osobitne v prípade tzv. *hard cases*, ktoré majú nezriedka dočinenia práve aj s problematickými otázkami etiky, či morálky. Za týmto účelom považujeme za vhodné predstaviť poňatie dialogickej etiky u kanadského filozofa Charlesa Taylora (nar. 1931), reagujúceho práve na postmodernú situáciu v etike. Taylor pritom hodnotovo predstavuje „liberála medzi komunitaristami“² a formuluje

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0049/17 Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

² Podľa Hrubeca ide o komunitaristickú redefiníciu liberalizmu. TAYLOR, C.: Etika autenticity.

tomu zodpovedajúcu etiku, tzv. etiku autenticity, rozvíjanú vždy v rámci dialógu.³ Hoci podrobné predstavenie Taylorovho diela by si nepochybne zaslúžilo rozsiahlejšie pojednanie, vzhľadom na obmedzenosť rozsahu tohto textu budeme pri predstavovaní Taylorových myšlienok vychádzať iba z jeho diela *Etika autenticity* (1992) a zo sekundárnej literatúry, ktorá približuje Taylorovo myslenie na pozadí jeho ďalších diel – osobitne knihy *Sources of the self* (1989). Ide pritom o osobitné riešenie dialogickej, diskurzívnej etiky, iné, než ho poznáme z diela Jürgena Habermasa, ktorému tu nebudeme venovať podrobnejšiu pozornosť.

Následne, po predstavení Taylorovej dialogickej etiky, prejdeme k „vedeckejšiemu“ dialógu, dialógu logickému. Hoci totiž právo môžeme vnímať ako „umenie dobra a spravodlivosti“ nie nepodobné etike, právo (právna veda) je zároveň aj vedeckou disciplínou, ktorá musí (aj) v rovine dialogickej argumentácie rešpektovať zásady logiky. V tomto kontexte predstavíme niekoľko prístupov k tzv. dialogickej logike, resp. k logike právneho (konkrétne súdneho) dialógu.

Ako prepojenie s etikou, tak prepojenie s logikou pritom nerobíme samoučelne, ale zásadne tak činíme s cieľom komplexnejšieho pochopenia súdneho dialógu ako umenia a zároveň vedy, na pomedzí disciplín, ktoré sa podobne ako právo venujú dialogickému riešeniu dilem a sporov.

1. Dialóg a diskurz v postmodernej etike

Arno Anzenbacher, ktorý vo svojom Úvode do etiky sumarizuje recentné trendy v etike a morálke, konštatuje, že aj v tejto oblasti je v 20. (a 21.) storočí príznačná postmoderná relativizácia hodnôt a noriem.⁴ Hovorí sa aj o tzv. morálnom partikularizme.⁵ Anzenbacher pritom sám netvrdí, že by etika musela

Prel. Marek Hrubec. Praha : Filosofia, 2001, s. 116. Porovnaj LAITINEN, A.: Strong Evaluation without Moral Sources : On Charles Taylor's Philosophical Anthropology and Ethics. Berlin : Walter de Gruyter, 2008, s. 163; KERR, F.: The Self and the Good : Taylor's Moral Ontology. In: ABBEY, R. (ed.): Charles Taylor. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, s. 89. K rozdielom liberalizmu a komunitarizmu pozri napr. CHOVANCOVÁ, J.: Liberalizmus versus komunitarizmus. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2009.

³ Pozri PALOVIČOVÁ, Z.: K Taylorovej koncepcii človeka ako sebainterpretujúcej sa bytosti. In: SMREKOVÁ, D. a kol.: Podoby etiky. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2009, s. 46-72.

⁴ Rôzne druhy relativizmu približuje GLUCHMAN, V.: Úvod do etiky. Prešov : LIM Prešov, 1994, s. 95 a nasl.

⁵ WALL, J. – SCHWEIKER, W. – HALL, W. D. (eds.): Paul Ricoeur and Contemporary Moral Thought. New York : Routledge, 2002, s. 2 – 3. Porovnaj DANCY, J.: Ethics without Principles. Oxford : Oxford University Press, 2006.

mať nutne iba jednu, raz a navždy danú, podobu – píše totiž o viacerých „nových formách etiky“, ktoré boli príznačnými pre 20. storočie, a ktoré označuje ako (1.) materiálna etika hodnôt, (2.) existencialistická etika, a napokon (3.) postmoderná etika.⁶ Tieto tri formy etiky, chronologicky na seba nadväzujúce v naznačenom poradí, považuje v 20. (a 21.) storočí za najvýraznejšie. Ako menej významnú tiež Anzenbacher približuje staršiu, Adornovu, tzv. negatívnu etiku, podľa ktorej (zjednodušene) možno konštatovať, že aktuálne dominantný systém sa „mýli“ a jeho normy treba považovať za negatívne vymedzujúce tie skutočné, pravé morálne hodnoty a normy.⁷

Z uvedených troch najvýznamnejších európskych etických prúdov, predstaviteľom materiálnej etiky hodnôt bol osobitne Nikolai Hartmann, a zástancovia tohto prúdu mali za to, že hodnoty ontologicky existujú ako objektívne, nedejinné a na svete nezávislé entity.⁸ Existencializmus, naopak, volal po zodpovednom konaní sebaurčujúcej sa existencie.⁹ Oba tieto prúdy však už medzičasom zoslabli a v súčasnosti sa za najaktuálnejšiu považuje práve posledná uvedená – postmoderná etika, a v rámci nej etika diskurzu. Jej významným predstaviteľom je najmä nemecký filozof Jürgen Habermas, ktorý však rolu diskurzu ako zdroja etiky uznáva iba vo vzťahu k formulovaniu noriem správania sa, ale nie k formulovaniu základných morálnych hodnôt,¹⁰ čím sa sám pokúša vymedziť voči iným, relativizujúcim postmodernistom. Pre úplnosť je totiž nutné uviesť, že existuje viacero iných postmoderných prúdov etiky s rôznou mierou relativizácie hodnôt, z ktorých Anzenbacher osobitne upozorňuje najmä na etické úvahy kritického racionalizmu (K. Popper, H. Albert), teórie spravodlivosti J. Rawlsa, teóriu zodpovednosti H. Jonasa a preferenčný utilitarizmus P. Singera.¹¹

Aj samotná diskurzívna etika má pritom viaceré podoby – má totiž svojich zástancov aj v americkom pragmatizme (Richard Rorty¹²), či v nemeckých podobách pragmatizmu (Karl Otto Apel¹³), a diskurz, resp. kontext, napokon

⁶ ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha : Academia, 1994, s. 211.

⁷ Tamže, s. 240 – 241.

⁸ Tamže, s. 214.

⁹ Tamže, s. 229.

¹⁰ BAXTER, H.: Habermas' s Disourse Theory of Law and Democracy. In: Buffalo Law Review, 50, 2002, s. 205 a nasl.; ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha : Academia, 1994, s. 239.

¹¹ ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha : Academia, 1994, s. 247.

¹² VIŠŇOVSKÝ, E.: Richard Rorty a zrkadlo filozofie. Bratislava : Kalligram, 2015.

¹³ ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha : Academia, 1994, s. 231.

zdôrazňuje aj hermeneutika a jej klasickí (Hans-Georg Gadamer), ako aj súčasní predstavitelia (napr. Gianni Vattimo¹⁴).

V americkej analytickej koncepcii diskurzívnej etiky pritom platí, že táto (plne v duchu amerických analyticko-lingvistických prístupov) skúma najmä etický, resp. mravný jazyk (ako nástroj dialógu), a to či už ide o prístupy z pozícií pozitivizmu, považujúceho mravné výroky za zmysluprázdne, z pozícií emotivizmu, ktorý chápe morálne vyjadrenia ako výrazy iracionálnych citov, z pozícií deskriptivizmu, ktorý chápe morálne imperatívy ako ilokučné rečové akty, či napokon z pozícií preskriptivizmu, ktorý najvyššie hodnoty chápe ako stanovené dohodou (decizionisticky).¹⁵ V takomto diskurzívnom kontexte – zasadzujúc etické normy do intersubjektívneho rozmeru,¹⁶ a do kontextu dialógu skôr než monológu¹⁷ – možno vnímať aj etiku autenticity kanadského filozofa Charlesa Taylora, ktorú sa na tomto mieste pokúsime priblížiť, ako dialogickú etiku menej známu, ale pritom pre právo (špeciálne pre riešenie *hard cases*) podľa nášho názoru, inšpiratívnu, hoci nateraz právnikmi nedocenenú.

2. Taylorova etika autenticity ako dialogická etika

Charles Taylor spája relativizmus a dialogickosť v etike s – pre liberalizmus aj postmodernu typickým – individualizmom, ktorého prejavom v súčasnom svete je presadzovanie princípu, že každý má právo rozvinúť svoju vlastnú podobu života a spoliehať sa na svoj vlastný cit v otázke toho, čo je skutočne dôležité alebo hodnotné.¹⁸ Ľudia preto podľa Taylora primárne sledujú cieľ svojho vlastného sebauskutočnenia, autentickej sebarealizácie, ktorej obsah si určujú sami. Práve to pritom vo svojom dôsledku vedie k zdanlivému morálnemu partikularizmu, či k relativizácii hodnôt, teda k svetu, kde na pohľad už žiadne spoločné hodnoty neexistujú. Akoby teda všetci žili len v individualistickom monológovi, pri ktorom je dialóg zdanlivo nemožný. Vysvetliť, ako Taylor napriek

¹⁴ Pozri napr. VATTIMO, G.: *Transparentní společnost*. Praha : Rubato, 2013.

¹⁵ ANZENBACHER, A.: *Úvod do etiky*. Praha : Academia, 1994, s. 273.

¹⁶ Porovnaj WALL, J.: *Moral Meaning Beyond the Good and the Right*. In: WALL, J. – SCHWEIKER, W. – HALL, W. D. (eds.): *Paul Ricoeur and Contemporary Moral Thought*. New York : Routledge, 2002, s. 48.

¹⁷ BETHKE ELSHTAIN, J.: *Toleration, Proselytizing, and the Politics of Recognition : The Self Contested*. In: ABBEY, R. (ed.): *Charles Taylor*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, s. 137-138.

¹⁸ TAYLOR, C.: *Etika autenticity*. Prel. Marek Hrubec. Praha : Filosofia, 2001, s. 19. Ide o prepracované dielo, vydané pôvodne pod názvom *Malaise of Modernity*.

tomu vníma možnosť a nutnosť dialógu, si vyžaduje vysvetliť najprv, čo chápe pod pojmom vlastnej autenticity. Čitateľ preto zaiste odpustí menšiu odbočku:

Podľa Taylora je zdanie absolútneho individualizmu a partikularizmu v postmodernom období mylné – v skutočnosti totiž aj takýto prístup k morálnym hodnotám možno redukovat' na základné etické pravidlo, a na základnú morálnu hodnotu – morálnym ideálom je totiž v tomto prípade maxima seberealizácie, úprimnosti k sebe samému, čo Taylor nazýva **autenticitou**.¹⁹ Autenticita je teda podľa Taylora v postmodernej západnej kultúre tým aktuálne najvyšším morálnym ideálom v zmysle „lepšieho“, či „vyššieho“ spôsobu života, ponúkajúc merítko toho, ako by ľudia mali žiť, a brániac tak absolútnej náhodilosti.²⁰ Aj za sebaurčením, autenticitou, sa totiž podľa Taylora skrýva určitá morálna sila. Ak by sme teda sebaurčenie chápali iba ako číry egoizmus, mýlili by sme sa. Byť samým sebou a zostať verným svojmu ideálu si vyžaduje dodržiavanie svojho vlastného morálneho postoja, a nemožno ho vôbec chápať ako neexistenciu akéhokoľvek morálneho ukotvenia. Morálnym problémom potom v skutočnosti podľa Taylora nie je nasledovanie vlastného ideálu seberealizácie, ale – naopak – situácia, kedy sa človek nerealizuje tak, ako by sám chcel, napríklad, keď má pocit, že obetovanie súkromného života v prospech kariéry sa stalo „seberealizačnou“ normou, ktorú musí nasledovať každý. Naopak, skutočná autenticita a seberealizácia v morálke majú v takejto situácii viesť práveže k tomu, aby sa takýto človek dokázal vzoprieť predstave druhých o tom, čo sa má považovať za seberealizáciu. Práve nedostatok tohto uvedomenia a schopnosti je podľa Taylora tým skutočným morálnym problémom dneška, na čo neupozorňujú ani samotní zástancovia etiky autenticity, resp. seberealizácie, ktorí zväčša vyznávajú v otázkach spôsobu života absolútny liberalizmus a necítia povolanosť poučať druhých o tom, že svoju vlastnú cestu seberealizácie si majú voliť sami.²¹ Sú totiž zväčša zástancami tzv. liberalizmu neutrality, ktorý hlása, že spoločnosť by mala zostať neutrálna, pokiaľ ide o konštitutívne otázky správneho a dobrého života.²² No v situáciách, kde zástancovia takéhoto neutrálneho liberalizmu mlčia, za nich nahlas hovorí Taylor, ktorý stojí na pomedzí medzi liberalizmom a komunitarizmom. Podľa neho tak možno (a je potrebné) nahlas konštatovať, že súčasný stav vystihujú tri východiská: (1.) že autenticita je platný ideál,

¹⁹ Tamže, s. 21.

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže, s. 22.

²² Tamže, s. 23.

(2.) že ideály sa dajú rozumne zdôvodňovať, rovnako ako následne sledovať súlad konania s ideálmi, a napokon, (3.) že argumenty môžu mať vplyv aj na druhých.²³ Práve prvky zdôvodňovania (sub 2.) a vplyvu na druhých (sub 3.) pritom predstavujú už avizovaný „dialogický“ prvok v Taylorovej etike, čím sa po odbočke konečne vraciame k problému dialógu v etike (a následne v práve).

Taylor výslovne odmieta „monologickosť“ etiky²⁴ – vlastnú identitu si človek podľa neho nikdy nemôže vytvoriť a ani nevytvára v monológu, ale, naopak, práve v čiastočne otvorenom a čiastočne internalizovanom dialógu s ostatnými členmi spoločnosti.²⁵ Identita (a autenticita) človeka teda nutne závisí od jeho vzťahu s ostatnými; sám si svoju identitu nemôže vytvoriť ani uvedomiť. Sami sebou sa totiž stávame až vyjadrením, artikulovaním toho, čím sme, podobne ako postupuje umelec, ktorý tvorí svoje umelecké dielo.²⁶ Podľa Taylora preto aj „zdôvodňovanie morálnych záležitostí je zdôvodňovaním, na ktorom sa vždy podieľa ešte niekto iný.“²⁷ Zdôvodňovanie má totiž formu diskusie, kde východiskom sú vlastné pozície diskutujúcich, alebo rozdiely medzi ich postojmi. To však, pravda, predpokladá, že obaja diskutujúci zastávajú aspoň nejaké morálne názory a hodnoty, inak by nemali o čom diskutovať.²⁸ Naopak, v prípade absencie diskusie, teda **pri sebaurčovaní sa mlčky, či monologicky, v opozícii k spoločnosti, či prírode, by šlo o skutočne deštruktívny morálny partikularizmus, ktorý Taylor odmieta.**²⁹ Takéto konanie je totiž podľa Taylora v rozpore so samotnou ideou autenticity, pretože izolovanie seba samého ničí základný predpoklad, za ktorého sa autenticnosť môže realizovať – teda na pozadí spoločnosti, v ktorej sa jedinec realizuje. Uzátvorkovať históriu, prírodu, spoločnosť, požiadavky solidarity, a vôbec všetko okrem toho, čo nachádzame v sebe, by mohlo znamenať vylúčenie všetkého, na čom by mohlo záležať. Existencia človeka bez všetkého vonkajšieho by sa podľa Taylora stala triviálnou.³⁰ Práve tu sa teda prejavuje Taylorov komunitarizmus, hoci s prvkami liberalizmu –

²³ Tamže, s. 29.

²⁴ Tamže, s. 49.

²⁵ Tamže.

²⁶ Tamže, s. 61.

²⁷ Tamže, s. 35.

²⁸ Tamže.

²⁹ Tamže, s. 43.

³⁰ Tamže.

uznávajúc seberealizáciu (autenticitu) jedinca, ale iba v kontexte spoločnosti, komunity a dialógu.

Taylor na základe uvedeného odmieta vyvodzovať všetko etické dobro z jediného zdroja a princípu; nestojí teda na pozícii najvyššieho a jediného správneho dobra/riešenia. Naopak, uznáva (dialogickú) pluralitu dober, ktoré sú navzájom často inkompatibilné.³¹ Práve táto pluralita je pritom zdrojom morálnych (a tiež právnych) konfliktov, ktoré sa nedajú vždy jednoducho rozhodnúť. Pluralitu však ani napriek týmto negatívam nemožno a nehodno redukovať. Taylor, nadväzujúc na liberálneho mysliteľa Isaiah Berlina, otvorene zastáva názor, že voľba medzi dobrami nie je vždy racionálne možná, a ak sa aj domnievame, že jedno dobro je silnejšie, či hodnotnejšie, než druhé, je to často iba kvôli tomu, že náš vlastný morálny horizont je veľmi obmedzený a nie sme schopní vnímať iné dobrá, ktoré uznávajú iné spoločenstvá.³²

Potiaľto teda Taylor vyznieva ako pomerne zreteľný pluralista a relativista, hoci teoreticky „iba“ ako „dialogický“ pluralista. Následne však Taylor vo svojej etike robí „metafyzický“ obrat, a akoby popiera uvedený relativizmus, čo mu niektorí autori vyčítajú ako inkonzistentnosť v jeho myslení.³³ Zavádza totiž inštitút tzv. konštitutívnych hyperdobier, ktoré podľa neho stoja nad ostatnými dobrami, a z ktorých pozícií možno ostatné dobrá posudzovať. Rozlišuje teda medzi „bežnými dobrami“ a „konštitutívnymi hyperdobami“, ktoré majú svoj pôvod v univerze, či v Bohu (v kontexte práva obdobne môžu mať vyjadrenie v ústave, ako základné princípy a hodnoty, napr. základné práva a slobody, demokracia a pod.), a od ktorých závisí bežné dobro. Hyperdobrá sú podľa Taylora „morálnymi zdrojmi“, ktoré hrajú motivačnú úlohu v našom každodennom živote.³⁴ Táto jeho pozícia sa pritom skutočne môže javiť ako nezlučiteľná s už uvádzanými tvrdeniami o „obmedzenom morálnom horizonte“ a „neschopnosti vnímať dobrá“ iných spoločenstiev.

Takéto „utiekanie sa“ k vyšším princípom, kam Taylor zahŕňa, okrem iného, napríklad príkaz neublížovať druhým, fínsky etik a filozof Laitinen kritizuje ako zbytočné, a dokonca ako úplne narúšajúce Taylorovu koncepciu etiky autenticity. Laitinen predpokladá, že sa tu zrejme prejavuje Taylorov kresťanský

³¹ LAITINEN, A.: Strong Evaluation without Moral Sources : On Charles Taylor's Philosophical Anthropology and Ethics. Berlin : Walter de Gruyter, 2008, s. 196.

³² Tamže, s. 196 – 197.

³³ Tamže, s. 8.

³⁴ Tamže. Tiež s. 258 – 259.

svetonázor, ktorý ho núti zaviesť metafyzické, špekulatívne princípy, do inak samostatne udržateľného systému etiky.³⁵ Laitinen však má za to, že aj bez tohto špekulatívneho inštitútu možno Taylorovu koncepciu považovať za udržateľnú, a to za predpokladu, že sa zriekneme snahy ponúknuť odpoveď na otázku, odkiaľ pochádza povaha „dobra“, a teda kde je zdroj dobra. Túto otázku totiž podľa neho treba považovať za pomýlenú, a preto na ňu odpoveď nielen neexistuje, ale ani ju netreba zbytočne hľadať.³⁶

3. Medzitýmny záver – implikácie dialogickej etiky Charlesa Taylora pre právo

Na predchádzajúcich stranách sme sa pokúsili stručne priblížiť etiku atencivity Charlesa Taylora, ktorú vnímame ako pokus o prekonanie kritizovanej postmodernej situácie morálneho partikularizmu. Riešenie, ktoré Taylor ponúka, má pritom blízko k diskurzívnej etike, ktorej zrejme najvýznamnejším súčasným predstaviteľom je Habermas. Taylor totiž uznáva, že morálne dobro, rovnako ako ľudská identita, vzniká v dialógu, a nemôže existovať v podmienkach radikálneho monologického individualizmu, ktorý napokon ani sám osebe nie je možný. Kým však Habermas konštatuje, že diskurz môže byť iba zdrojom morálnych noriem, ale nie hodnôt samotných, Taylor sa spočiatku javí ako zastávajúci názor aj o dialogickom relativizme hodnôt; následne však tento svoj postoj koriguje akousi „negatívnou etikou“ (princípom neublížovania druhým, resp. odstrašujúcimi príkladmi), a inštitútom konštitutívnych hyperdobier, ktoré sú svojou povahou metafyzické a teologické tak, ako sú nimi napríklad hodnoty zakotvené v súčasných ústavách a ich materiálnych jadrách. Prikláňame sa tu však k Laitinenovmu názoru, podľa ktorého takéto riešenie v podobe metafyzických konštitutívnych dohier nie je pre udržateľnosť diskurzívnej, resp. dialogickej etiky nevyhnutným, a aj bez tohto „dodatku“ predstavuje Taylorova koncepcia zrozumiteľný výklad dialógu noriem a hodnôt v súčasnom svete – veď napokon v praxi riešenia sporných (etických či právnych) dilem sa často nemožno utiekať ani k hyperdobrám, či najvyšším princípom, keďže aj tie je potrebné podobne ako v práve pomeriavať a hľadať optimálne riešenie v dialógu.

³⁵ Tamže, s. 8.

³⁶ Tamže, s. 279.

4. Dialogická argumentácia v (neklasickej) logike

Diskurzívnosť (dialogickosť) zažíva od konca 20. storočia popularitu nielen v etike. Fenomén dialógu, resp. osobitne protiargumentácie a vzájomného vyvracania protitvrdení, pôsobí inšpiratívne aj na logikov, ktorí dokonca v 2. polovici 20. storočia začali hovoriť o osobitnej, neklasickej, nemonotonicknej logike – aj logika sa totiž v ich poňatí stáva do istej miery diskurzívnou, či dialogickou. Táto je pritom podľa niektorých názorov využiteľná práve v disciplínach, akými sú etika alebo právo, prípadne v oblastiach výskumu umelej inteligencie, t. j. v disciplínach, v ktorých sa závery vyvodzujú aj abduktívne, či z neexistencie dôkazov opaku, z meniacich sa (vyvrátiteľných) východísk/argumentov (*defeasible reasoning/argumentation*), z tzv. revízií presvedčení (*belief revision*), či tzv. odvolateľných inferencií (*retraction of inferences*).³⁷

Klasickí logici by pritom síce mohli mať za to, že v tomto prípade vo vlastnom zmysle slova ani nejde o logiku, keďže nemonotonická logika skúma skôr predpoklady akceptovania záverov, a to aj vtedy, keď nie sú vyvoditeľné deduktívne, kým klasická logika iné ako deduktívne získané závery neuznáva; v niektorých disciplínach je však výslovne žiaducim (a aj „rozumným“) akceptovať určitý záver, resp. argument aj vtedy, keď pri ňom nemáme absolútnu istotu ohľadom jeho správnosti.³⁸ Hoci totiž napríklad v oblasti práva môže byť želaným, aby bol súdny rozsudok založený na istote a deduktívnej operácii sudcu (využívajúc logický právny sylogizmus), nie je to vždy možné; súdne rozhodnutia (najmä v iných ako trestnoprávných veciach) sú, naopak, často založené skôr na istote (fakticky presvedčení) vyplývajúcej z vykonaného dokazovania, bez toho, aby sa sudca k rozhodnutiu dopracoval len za použitia dedukcie a operácií „klasickej logiky“.³⁹

Za iniciátorov takto poňatého nemonotonického logického uvažovania sa zvyknú pokladať primárne dve osobnosti-nelogici – filozof John Pollock a počítačový vedec Ronald Loui.⁴⁰ Termín „*defeasibility*“ vo vzťahu k „vyvrátiteľným“

³⁷ Porovnaj STRASSER, C. – ANTONELLI, G. A.: Non-monotonic Logic. In: ZALTA, E. N. (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition). Dostupné na internete: <https://plato.stanford.edu/entries/logic-nonmonotonic/> (navštívené dňa 24. 12. 2017).

³⁸ PRAKKEN, H. – VREESWIJK, G.: Logics for Defeasible Argumentation, s. 4. Dostupné na internete: <http://www.umiacs.umd.edu/~horty/courses/readings/prakken-vreeswijk-2002.pdf> (navštívené dňa 24. 12. 2017).

³⁹ HAGE, J.: Studies in Legal Logic. Dordrecht : Springer, 2005, s. 26.

⁴⁰ PRAKKEN, H. – VREESWIJK, G.: Logics for Defeasible Argumentation, s. 4. Dostupné na

argumentom, na základe ktorých sa má dospieť k záveru, však bol prvýkrát použitý – možno pre niekoho prekvapivo – v právnej vede. Tam ho totiž zaviedol právny filozof Herbert L. A. Hart už v roku 1949,⁴¹ a to práve vo vzťahu k priebehu (sporového) súdneho konania, v ktorom proti sebe vystupujú v kontradiktórnom postavení protistrany, snažiac sa vyvrátiť si navzájom argumenty, pričom ich cieľom je dopracovať sa k záveru, v ktorom tvrdenie nevyvrátené protistranou povedie k úspechu v spore – napríklad, ak sa jednej strane podarí preukázať (a protistrane sa nepodarí vyvrátiť) prítomnosť okolnosti vylučujúcej protiprávnosť. Podobne môže závisieť (ne)úspech žalobcu iba od (ne)použitia námietky premlčania. Práve v takýchto prípadoch vraj nestačí klasická logika prvého rádu na vysvetlenie javu, kde sa záver vyvoditeľný z premís môže po pridaní ďalších premís zmeniť – to v prípade logiky prvého rádu nie je možné, pretože v klasickej logike pridávanie nových premís k dovedajším premisám, z ktorých bol vyvodенý predbežný záver, nemôže viesť k inému ako pôvodnému záveru.⁴²

Jaap Hage tu síce uznáva, že vyvrátiteľnosť argumentov by bolo v prípade ochoty a vôle logikov možné zakomponovať aj do klasickej logiky, s použitím tzv. revízie presvedčení (*belief revision*), napríklad zakomponovaním dodatočnej premisy, podľa ktorej v prípade posudzovania trestnej zodpovednosti nie je v riešenom prípade prítomná žiadna okolnosť vylučujúca protiprávnosť, či vylučujúca trestnoprávnu spôsobilosť obžalovaného,⁴³ nie vždy je však možné vopred takéto premisy pridať a vyvodiť z nich záver deduktívne. V právnej (osobitne) súdnej argumentácii sa totiž tieto premisy dodatočne pridávajú v závislosti na striedajúcej sa argumentácii (a aktivite) protistrán. A hoci aj takýto postup by sa dal zapracovať do systému klasickej logiky, takáto operácia by bola pomerne komplikovaná; preto je podľa Hageho pragmatickejšia preferencia nemonotonnickej logiky pred klasickou logikou.⁴⁴

K tomu tiež Hage uvádza, že v prípade použitia deduktívnej metódy by to vždy musel byť sudca, kto by musel preveriť, či neexistuje žiadny dôvod (premise), na základe ktorého by mal rozhodnúť inak, napríklad oslobodiť obžalovaného.

internete: <http://www.umiacs.umd.edu/~horty/courses/readings/prakken-vreeswijk-2002.pdf> (navštívené dňa 24. 12. 2017).

⁴¹ Tamže, s. 10.

⁴² Tamže, s. 4.

⁴³ HAGE, J.: *Studies in Legal Logic*. Dordrecht : Springer, 2005, s. 27.

⁴⁴ Tamže, s. 25 – 28.

To by však prichádzalo do úvahy zásadne iba v trestnom konaní; v civilných sporových konaniach, prebiehajúcich na základe kontradiktórnosti a akuzáčného princípu, kde sudca rozhoduje zásadne iba na základe argumentov prednesených stranami a v závislosti od ich aktivity, nie je úlohou sudcu samostatne zohľadňovať nenamietané skutočnosti a argumenty.⁴⁵ Iba v prípade konaní, kde musí sudca postupovať samostatne na základe vyšetrovacieho princípu (ako napr. v civilných mimosporových konaniach) a sám zisťovať skutočný stav veci, by bolo podľa Hageho možné trvať na použití klasickej logiky a deduktívneho postupu – pretože iba v týchto prípadoch by záver pri použití monotonickej (klasickej) a nemonotonnickej logiky musel byť nutne totožný.

Sumarizujúc tak možno konštatovať, že v prípade aplikácie princípu materiálnej pravdy, ak má skutkový stav zisťovať sudca s vyšetrovacími právomocami, uplatní sa zväčša logika monotonická. No v prípade uplatnenia princípu formálnej pravdy, čo je princíp, pri ktorom sudca rozhoduje na základe tvrdení a aktivity sporiacich sa protistrán, t. j. zásadne na základe zvažovania (pomeriavania) tvrdení (argumentov) protistrán, v podobe akejsi *reason-based logic*, je nemonotonická logika pragmatickejšou.⁴⁶ (Vo formalizovanom zápise by šlo o pomeriavanie argumentov „za“ a „proti“ s využitím osobitnej logickej funkcie, operátora „>“.⁴⁷) Ak však takýto postup máme chápať *stricto sensu* ako postup „logický“, podľa priznania samotného Jaapa Hageho si to vyžaduje celkovo redefinovať tradičný predmet a účel formálnej logiky,⁴⁸ a to skôr smerom k úlohe logiky ako arbitra racionálnosti rozhodovania a presvedčivosti záverov.⁴⁹ Tento návrh pritom vskutku môže ortodoxným logikom spôsobovať nevoľnosť...

V oblasti aplikácie logiky v práve však už v 70. rokoch 20. storočia nemeckí filozofi a logici Lorenzen a Lorenz venovali pozornosť vytvoreniu práve takej logiky (nazvali ju logikou dialógu⁵⁰), pri ktorej protistrany striedavo používajú prostriedky útoku a obrany až do dosiahnutia víťazstva v polemike jednou zo strán sporu. Klasická logika sa v tomto ich poňatí síce tiež používa, ale iba pri

⁴⁵ Tamže, s. 28.

⁴⁶ Tamže, s. 31.

⁴⁷ Tamže, s. 81 – Hage uvádza príklad zápisu v prospech argumentov „za“ takto: $\forall *s(r+(*) > r-(*) \& \sim \exists *x(Dr(*x, *~s)) \rightarrow \text{Obtains}(*s))$.

⁴⁸ HAGE, J.: *Studies in Legal Logic*. Dordrecht : Springer, 2005, s. 3.

⁴⁹ Tamže, s. 30.

⁵⁰ V ich spoločnom diele *Dialogische Logik*. Pozri: LORENZ, K. – LORENZEN, P.: *Dialogische Logik*. Darmstadt : WBG, 1978, s. 229.

subargumentoch⁵¹ vedúcich k sformulovaniu procesného útoku alebo obrany. Jednotlivé použité prostriedky útoku alebo obrany sa samotné nevyhodnocujú ako pravdivé alebo nepravdivé (ako by to vyžadovala klasická logika), ale len sa pomeriavajú vo svojej vzájomnosti, či jeden porazí (vyvráti) druhý.

Aj Henry Prakken, holandský logik, podobne ako Hage, vychádza z predpokladu, že v práve si nevystačíme s jednoduchou dedukciou. Právo totiž podľa neho nie je iba axiomatickým systémom, ale má aj svoje sociálne ciele, kvôli ktorým sa aj právne normy menia a vyvíjajú. Až po ich presnom vyjadrení v texte noriem potom teoreticky môže postačovať deduktívne postupovanie pri realizácii a aplikácii práva – určite však nie výlučne a absolútne. V práve totiž platí, že právne normy sú často formulované veľmi abstraktne (napr. koncept odbornej starostlivosti), a pripúšťajú viacero všeobecných výnimiek (napr. nutná obrana), čo prirodzene vedie k protikladným záujmom zúčastnených subjektov, a k sporom, ktoré sú samé osebe rôznych druhov.⁵² Podľa Prakkena si práve preto v právnej praxi nevystačíme s jednoduchými klasickými logickými operáciami ako je *modus ponens*. Tvrdí tiež, že právnická argumentácia je viac induktívna a analogická, než deduktívna.⁵³ Napokon, ako ďalšie špecifikum práva, podľa Prakkena sa v právnej praxi často argumentuje nielen vyvrátiteľnými argumentmi, ale pracuje sa aj s neúplnými a inkonzistentnými informáciami, či dokonca kontradiktórnymi tvrdeniami – čo je samo osebe podstatou súdneho sporu minimálne v civilných sporových veciach. V klasickej logike pritom platí, že z kontradikcie možno vyvodit' akýkoľvek záver, čo by však v práve bolo neudržateľné. Preto klasická logika síce môže byť nástrojom právnej argumentácie, ale nie jej jediným nástrojom, či dokonca jej výlučným a výstižným modelom, tvrdí Prakken.

Prakken v tejto súvislosti sformuloval až štvorvrstvovú schému dialogickej argumentácie, ktorá pozostáva z vrstvy logickej, dialektickej, procesnej a strategickej. Logická úroveň (v zmysle klasickej logiky) sa pritom používa podobne ako pri dialogickej logike Lorenza a Lorenzena na sformulovanie možných argumentov (prostriedkov útoku a obrany), následne dialektická úroveň potom v druhom kroku argumenty rozdelí na vyvrátené a nevyvrátené (vyvrátiteľné

⁵¹ Tamže, s. 238.

⁵² PRAKKEN, H. – SARTOR, G.: Law and Logic: a Review from an Argumentation Perspective. In: Artificial Intelligence, 227, 2015, s. 2.

⁵³ PRAKKEN, H.: Logical Tools for Modelling Legal Argument : A Study of Defeasible Reasoning in Law. Dordrecht : Springer, 1997, s. 8.

a nevyvrátiteľné), procesná úroveň v treťom stupni určí, v akom poradí sa v dialógu majú argumenty (prostriedky útoku a obrany) použiť, a napokon štvrtá úroveň – strategická – určí, v akom poradí sa argumenty (prostriedky útoku a obrany) naozaj v dialógu (spore) použijú, so zámerom zvíťaziť. Pritom platí, že záver v jednej fáze dialógu (sporu) vôbec nemusí byť zhodný so záverom v inej fáze; všetko závisí na použitých argumentoch a protiargumentoch, a ich dialektike v kontexte stratégie proponenta a oponenta ako strán dialógu (sporu).⁵⁴

Obdobné dialogické zvažovanie a pomeriavanie argumentov sa však môže využívať aj tam, kde niet protistrán, napríklad pri súdnej interpretácii práva v prípade tzv. *hard cases*, kde má miesto dialogické zvažovanie a pomeriavanie právnych princípov, ako ho pertraktujú právni filozofi Dworkin a Alexy,⁵⁵ pričom jeden princíp môže byť uprednostnený pred druhým, ale ani jeden z nich tým neprestáva v právnom poriadku platiť.

A napokon, ak aj právnik alebo sudca rozhodne po zohľadnení všetkých okolností určitým spôsobom, ešte vždy sú v práve možné viaceré konkurenčné právne názory,⁵⁶ ktoré môžu zvíťaziť v opravnom konaní pred vyššou inštancom, alebo v iných podobných prípadoch. Práve na tieto špecifiká právnej argumentácie pritom dáva odpoveď Prakkenov a iné obdobné modely nemonotonnickej či dialogickej logiky, ktoré okrem operácií klasickej logiky berú do úvahy aj iné prvky, v kombinácii s klasickou logikou vernejšie odrážajúce praktické fungovanie práva – konkrétne súdneho konania. Takýchto neklasických logických modelov nemonotonnickej argumentácie pritom existuje viacero a pochádzajú od rôznych autorov;⁵⁷ zásadne však všetky vykazujú jednotiaci znak v tom, že sa po filozofickej stránke približujú k diskurzívnej teórii, resp. teórii komunikatívneho konania z dielne Jürgena Habermasa, ktorý predpokladá racionálny dialóg ako základ právnych aj morálnych noriem.⁵⁸ Habermas sa však vo svojich dielach a vo svojej diskurzívnej teórii práva a etiky nezameriava primárne na diskurz v podobe argumentácie používanej protistranami v rámci súdneho

⁵⁴ Tamže, s. 271 – 273.

⁵⁵ Porovnaj HOLLÄNDER, P.: Filipika proti redukcionizmu. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 147.

⁵⁶ PRAKKEN, H.: Logical Tools for Modelling Legal Argument : A Study of Defeasible Reasoning in Law. Dordrecht : Springer, 1997, s. 7.

⁵⁷ HAGE, J.: Studies in Legal Logic. Dordrecht : Springer, 2005, s. 240 a nasl.

⁵⁸ BAXTER, H.: Habermas's Disourse Theory of Law and Democracy. In: Buffalo Law Review, 50, 2002, 205.

konania, ale skôr na diskurzy právotvorné, legislatívne, či súdne interpretačné.⁵⁹ Naopak, Lorenz-Lorenzenov, ako aj Prakkenov a iné podobné systémy počítajú práve s modelom argumentácie v pozícii sporových strán v súdnom konaní.

5. Medzitýmný záver – implikácie dialogickej logiky pre právo

Súdne rozhodovanie je nezriedka postavené na princípe dialógu, známom aj ako princíp kontradiktórnosti. Osobitne v sporovom konaní strany prednášajú svoje argumenty, navzájom si ich vyvracajú, a tým napomáhajú substancovať stav, na základe ktorého sudca rozhoduje. Ide tu o princíp tzv. formálnej pravdy, kde súd za základ rozhodnutia berie stav predostretý stranami, zásadne bez toho, aby bol súd nútený sám si zisťovať (vyšetrovať) skutkový stav. Záver právnej argumentácie (napr. súdne rozhodnutie) preto často závisí primárne na argumentácii strán sporu a na ich aktivite alebo pasivite. Kým pritom v klasickej logike možno platnosť záveru ovplyvniť iba zmenou alebo vypustením premís, v nemonotonicknej logike možno záver ovplyvniť aj pridaním dodatočných premís,⁶⁰ indukciou a analógiou, či pracovaním s inkonzistentnými, rozpornými, alebo neúplnými informáciami. Takéto chápanie logiky sa však vymyká tradičnej predstave o klasickej logike, a predmet logiky sa tak posúva skôr smerom k otázkam posudzovania presvedčivosti záverov získaných na základe neúplných, meniacich sa a pribúdajúcich premís.

Záver – súdny dialóg a právny realizmus

Kým právny normativizmus kladie dôraz na text právnych predpisov, právny realizmus, naopak, zdôrazňuje „reálnu prax“ – prax súdov, na ktorých pôde a v ktorých činnosti sa právo skutočne dotvára – slovami Guastiniho: stáva sa z normatívnej dispozície vlastnou „normou“.⁶¹ Pre súdne konanie, osobitne to najklasickejšie, sporové, je pritom typickým dialóg protistrán a ich snaha o vyvrátenie si argumentov v záujme dopracovania sa k substancovaniu stavu, na základe ktorého súd nakoniec rozhodne – vysloví „právo“. Dialóg a vyvrátenosť argumentov ako základný znak súdneho (sporového) konania pritom vykazujú viacero znakov spoločných so – v súčasnosti veľmi populárnym – dialogickým a diskurzívnym prístupom prítomným v etike aj logike. Kým s etikou súdny dialóg vykazuje spoločné znaky najmä v „ťažkých prípadoch“ (*hard cases*)

⁵⁹ HAGE, J.: *Studies in Legal Logic*. Dordrecht : Springer, 2005, s. 245.

⁶⁰ Tamže, s. 277.

⁶¹ Pozri bližšie GÁBRIŠ, T.: Talianky právny realizmus. In: *Historia et theoria iuris*, 2017, č. 1 – 2.

nemožnosti nájdania jediného správneho riešenia (čo podľa právnych realistov môže byť v skutočnosti väčšina prípadov, keďže možnosť jediného správneho riešenia a jedinej správnej interpretácie vo všeobecnosti spochybňujú), kde ide skôr o „umenie“ nachádzať dobro a spravodlivosť, s logikou vykazuje súdny dialóg nevyhnutné styčné plochy najmä v rovine argumentačnej, pri práci so sylogizmami, premisami a závermi. Osobitne neklasické logiky, ako je logika dialogická, však pritom viac než logika klasická berú do úvahy špecifiká právnickej (súdnej) argumentácie a dialógu. Neklasická (nemonotonická, dialogická) logika dokonca prevzala z práva (od H. L. A. Harta) pojem tzv. vyvrátenosti,⁶² a ďalej s ním pracuje v záujme lepšieho vystihnúť skutočnej podstaty dialogickej argumentácie, prítomnej nielen v práve a špecificky v sporovom súdnom konaní. Pri právnej vyvrátenosti pritom nejde o vlastnosť, ktorá by bola osobitne vyjadrená v texte právneho predpisu. Neprejavuje sa totiž v rovine zákonov, z právne-realistického hľadiska vnímaných iba ako tzv. „normatívne dispozície“, ale až na úrovni súdnej interpretácie a aplikácie práva, pri vyslovení rozhodnutia v konkrétnom prípade, čo je až tá úroveň, ktorú právní realisti považujú za „skutočné právo“.⁶³ Dialóg a vlastnosť vyvrátenosti argumentov tak predstavujú zásadný predpoklad spoznania skutočného práva – v realite jeho súdnej aplikácie.

Použitá literatúra:

- ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha : Academia, 1994.
- BAXTER, H.: Habermas' s Disourse Theory of Law and Democracy. In: Buffalo Law Review, 50, 2002.
- BETHKE ELSHTAIN, J.: Toleration, Proselytizing, and the Politics of Recognition : The Self Contested. In: ABBEY, R. (ed.): Charles Taylor. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
- DANCY, J.: Ethics without Principles. Oxford : Oxford University Press, 2006.
- GÁBRIŠ, T.: Taliansky právny realizmus. In: Historia et theoria iuris, 2017, č. 1 – 2.
- GLUCHMAN, V.: Úvod do etiky. Prešov : LIM Prešov, 1994.

⁶² GUASTINI, R.: Variaciones sobre temas de Carlos Alchourrón y Eugenio Bulygin. Derrotabilidad, lagunas axiológicas e interpretación. In: Análisis filosófico, XXVI, 2006, N° 2, s. 287 – 288.

⁶³ Tamže, s. 290 – 291.

- GUASTINI, R.: Variaciones sobre temas de Carlos Alchourrón y Eugenio Bu-lygin. Derrotabilidad, lagunas axiológicas e interpretación. In: Análisis filosófico, XXVI, 2006, N° 2.
- HAGE, J.: Studies in Legal Logic. Dordrecht : Springer, 2005.
- HOLLÄNDER, P.: Filipika proti redukcionizmu. Bratislava : Kalligram, 2009.
- CHOVANCOVÁ, J.: Liberalizmus verus komunitarizmus. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2009.
- KERR, F.: The Self and the Good : Taylor's Moral Ontology. In: ABBEY, R. (ed.): Charles Taylor. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
- LAITINEN, A.: Strong Evaluation without Moral Sources : On Charles Taylor's Philosophical Anthropology and Ethics. Berlin : Walter de Gruyter, 2008.
- LORENZ, K. – LORENZEN, P.: Dialogische Logik. Darmstadt : WBG, 1978.
- PALOVIČOVÁ, Z.: K Taylorovej koncepcii človeka ako sebainterpretujúcej sa bytosti. In: SMREKOVÁ, D. a kol.: Podoby etiky. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2009, s. 46 – 72.
- PRAKKEN, H. – SARTOR, G.: Law and Logic: a Review from an Argumentation Perspective. In: Artificial Intelligence, 227, 2015.
- PRAKKEN, H. – VREESWIJK, G.: Logics for Defeasible Argumentation, s. 4. Dostupné na internete: <http://www.umiacs.umd.edu/~horty/courses/readings/prakken-vreeswijk-2002.pdf> (navštívené dňa 24. 12. 2017).
- PRAKKEN, H.: Logical Tools for Modelling Legal Argument : A Study of Defeasible Reasoning in Law. Dordrecht : Springer, 1997.
- STRASSER, C. – ANTONELLI, G. A.: Non-monotonic Logic. In: ZALTA, E. N. (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition). Dostupné na internete: <https://plato.stanford.edu/entries/logic-nonmonotonic/> (navštívené dňa 24. 12. 2017).
- TAYLOR, Ch.: Etika autenticity. Prel. Marek Hrubec. Praha : Filosofia, 2001.
- VATTIMO, G.: Transparentní společnost. Praha : Rubato, 2013.
- VIŠŇOVSKÝ, E.: Richard Rorty a zrkadlo filozofie. Bratislava : Kalligram, 2015.

WALL, J. – SCHWEIKER, W. – HALL, W. D. (eds.): Paul Ricoeur and Contemporary Moral Thought. New York : Routledge, 2002.

WALL, J.: Moral Meaning Beyond the Good and the Right. In: WALL, J. – SCHWEIKER, W. – HALL, W. D. (eds.): Paul Ricoeur and Contemporary Moral Thought. New York : Routledge, 2002.

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

tomas.gabris@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

3. PRAKTICKÉ IMPLIKÁCIE

TRESTNOPRÁVNE GARANCIE NEZÁVISLÉHO A SPRAVODLIVÉHO SUDCOVSKÉHO ROZHODOVANIA

Michal Krajčovič

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The contribution focuses on the issue of criminal law guarantees of an independent (thus just) judicial decision making process. This category of guarantees of the independence of the judiciary mostly absents in scientific literature. By the application of the principle *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege* in the field of criminal law it is required that the conditions of the criminal liability are precisely specified in the Criminal Code. The contribution pays closer attention to two criminal offences – Interfering with judicial independence and Obstruction of justice. A qualitative research is a substantial part of the contribution, which is focused on the decision-making process of courts (imposed penalties) if a perpetrator is proven guilty of committing either of these criminal offences.

Abstrakt

Príspevok sa venuje trestnoprávnym garanciam nezávislého (teda aj spravodlivého) sudcovského rozhodovania. Táto kategória garancií nezávislosti súdnej moci sa v odbornej literatúre väčšinou opomína. Uplatňovaním zásady *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege* v trestnoprávnej oblasti je daná požiadavka, aby boli podmienky trestnoprávnej zodpovednosti precízne stanovené v Trestnom zákone. Príspevok sa bližšie venuje dvom trestným činom, ktoré možno v tejto súvislosti spomenúť – trestný čin zasahovanie do nezávislosti súdu a trestný čin marenie spravodlivosti. Ich skutkové podstaty budú analyzované z pohľadu obligatórnych zákonných znakov skutkových podstat a kvalitatívna časť výskumu bude zameraná na rozhodovacia činnosť súdov (ukladané tresty) v prípade preukázania viny páchatelom týchto trestných činov

Keywords: judge, decision-making process, independence of judiciary, justice, criminal law

Kľúčové slová: sudca, rozhodovací proces, nezávislosť súdnictva, spravodlivosť, trestné právo

Úvod

Garanciami, resp. zárukami možno rozumieť ustanovené podmienky a prostriedky, ktorými sa má zabezpečiť dosiahnutie alebo zachovanie už dosiahnutého spoločensky žiaduceho cieľa alebo stavu. V podmienkach materiálneho právneho štátu sa právnymi garanciami zabezpečujú ciele, ktoré sú celospoločensky žiaduce a sledujú uspokojenie verejného záujmu alebo ochranu základných ľudských práv a slobôd. Žiaducim stavom v oblasti súdnej zložky štátnej moci je stav **nezávislosti súdnej moci**. Hoci ide o stav garantovaný v medzinárodnom práve a rovnako aj v ústavnej rovine, etablujú sa ako jeden zo základných princípov proklamovaného právneho štátu, musia byť v právnom poriadku prítomné záruky garantujúce, že sa tento žiadaný stav transformuje z formálnej roviny (formálnej deklarácie v ústave) do materiálnej (t. j. reálnej a vnímateľnej) podoby.

V tomto našom príspevku sa zamyslíme nad systémom garancií nezávislosti súdnej moci, predovšetkým z doktrinálneho pohľadu, a špecificky sa budeme zaoberať tým, či možno za jednu z garancií považovať aj trestnoprávnu ochranu nezávislosti súdnej moci (alebo jej jednotlivých aspektov). Z hľadiska konkrétnych trestných činov sa budeme venovať analýze skutkovej podstaty trestného činu **zasahovania do nezávislosti súdu** a trestného činu **marenia spravodlivosti**. Následne zameriame pozornosť na aplikačnú prax trestných súdov pri daných trestných činoch a cestou analýzy údajov z rezortnej štatistiky Ministerstva spravodlivosti SR budeme uvažovať o efektívite takto poskytovanej (trestno) právnej ochrany.

1. V skratke k nezávislosti súdnej moci

E. Valko a M. Timcsák v roku 2004 vyslovili výstižnú a presnú myšlienku v súvislosti so sudcami, ako reprezentantmi súdnej zložky štátnej moci. Samotní sudcovia „*tvoria dušu právneho systému. Kvalita ich práce ako aj profesijná etika vdychujú život právnej regulácii širokej sféry spoločenského bytia.*“¹ Aby mohol sudca rozhodovať spravodlivo, t. j. napĺňať odveký ľudský ideál spravovania

¹ VALKO, E. – TIMCSÁK, M.: Reforma súdnictva z pohľadu advokátskej skúsenosti. In: Dělba soudní moci v České republice. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 37.

spoločnosti, musí byť zabezpečený voči vplyvom, ktoré by mohli ohroziť, prípadne znemožniť dosiahnutie tohto cieľa. Postavenie sudcu, súdu, ako aj celej zložky štátnej moci preto musí spĺňať kritérium **nezávislého postavenia**. Ide o elementárnu podmienku toho, aby sa mohla spravodlivosť materiálne naplniť – z formálnej roviny ústavnej proklamácie sa transformovať do roviny spoločenských vzťahov.

Významnosť tohto postavenia je vyjadrená tiež tým, že sa transformovala do jedného z elementárnych princípov materiálneho právneho štátu, pričom v zhode s M. Tomoszkom² uvádzame, že ide o **princíp organizačný a procesný** (organizačno-technickej a procesnej povahy). Neslobodno však opomíňať, že bez ohľadu na toto osobitné postavenie súdnych orgánov sa stále ide o štátne orgány (orgány štátnej moci), ktoré konajú v mene štátu, na jeho účet a prirodzene aj na jeho zodpovednosť.

Súdne orgány sú štandardne ponímané za primárne a najdôležitejšie orgány ochrany práva. Význam nezávislosti spočíva v tom, že poskytuje určitú bariéru, odolnosť voči interným alebo externým vplyvom, ktoré by mohli sudcu ovplyvniť v prospech odklonenia sa od ochrany ohrozených alebo porušených práv, prípadne od napĺňania verejného záujmu a presadzovania celospoločenských hodnôt, ktoré sa ich recepciou do právneho poriadku stali rovnako hodnotami právnymi. Napĺňanie týchto cieľov by bolo substituované sledovaním uspokojenia súkromných záujmov, čím by sa nenaplnili legitímne očakávania občianskej spoločnosti vo vzťahu k výkonu funkcie sudcu (využívajúc zverenú právomoc, ktorá mu bola v rámci zodpovednosti za plnenie parciálnych úloh spoločnosti a štátu zverená).

Zákonodarca má zohľadniť tento princíp v procese tvorby práva a reflektovať ho do právnej regulácie takým spôsobom, aby toto ich nezávislé postavenie bolo rešpektované a neohrozované alebo nenarúšané. Ide o prejav normotvornej funkcie princípu nezávislosti súdnej moci. Nezávislé postavenie a rozhodovanie týchto orgánov je podmienkou materiálneho naplnenia princípu spravodlivosti.

1.1 Súdny a spravodlivosť

Pristavíme sa pri odvekom ideáli spravovania spoločnosti, ktorý je nerozlučne spojený so sudcami a súdením individuálnych sporov. Týmto ideálom, hodnotou a v dôsledku jej významu pre právny poriadok aj právnym princípom je

² TOMOSZEK, M.: Podstatné náležitosti demokratického právneho štátu. Praha : Leges, 2015, s. 76.

spravodlivosť, ktorej obsah a jednotlivé formy (prejavy) sa menili v nadväznosti na osobitosti jednotlivých etáp kultúrno-historického vývoja ľudskej spoločnosti. V minulosti mala spravodlivosť preto prirodzene iný obsah ako má dnes a jej dnešné chápanie je zaiste odlišné, než bude jej chápanie v budúcnosti. V zhode so Schmidtzom však vnímame spravodlivosť v jej pluralistickom chápaní s jej základnými prvkami v podobe reciprocitu, vzájomnosti, rovnosti a potreby.³ Tieto prvky treba nutne v individuálnom prípade zohľadniť jednotlivo aj vo vzájomnej súvislosti a len vtedy možno určiť a každému dať to, čo mu právom patrí.

Na základe kritéria napĺňania spravodlivosti možno orgány verejnej moci, ktorých najväčšiu skupinu predstavujú štátne orgány, rozdeliť na orgány **predbežnej** (prvotnej) spravodlivosti a orgány spravodlivosti **následnej**. Prvá skupina orgánov disponuje normotvornou právomocou, pri ktorej by sa mala prejavíť normotvorná funkcia ústavných princípov a právnych zásad z nich odvodených. Právne princípy sú v komparácii s právnymi normami nadradenými formami práva a ich obsah by mal do zákonnej a podzákonnej normotvorby prežarovať, pričom tento by mal byť v ich svetle následne aj interpretovaný. Všeobecný obsah právnych princípov je v normotvornej činnosti týchto orgánov konkretizovaný v relácii na určitú právnu skutočnosť alebo skutkovú podstatu.

Tieto orgány ustanovujú akceptovateľné pravidlá sociálnej interakcie, určujú hranicu medzi právom aprobovaným a právom reprobovaným správaním sa v spoločnosti a v súlade s princípom zákonnosti definujú právomoc a pôsobnosť iných orgánov verejnej moci, prirodzene v rámci svojej vlastnej právomoci. Prežarovanie obsahu právnych princípov do prijímanej reglementácie však nie je automatické. V systéme týchto hodnôt je nezastupiteľná hodnota spravodlivosti. Prostredníctvom hodnotovo súladnej normotvornej činnosti zákonodarcu možno následne prijímané právne normy označiť za spravodlivé, teda kategórie legálnej spravodlivosti a spravodlivosti etickej sa v značnej miere, ak nie úplnej, prekrývajú. Možno tak hovoriť o spravodlivej úprave spoločenských vzťahov, spravodlivých právnych normách, právnych inštitútoch a finálne o spravodlivom práve, ktorého primárne pramene práva sú v kontinentálnom právnom systéme pramene *lex scripta*. **To** (rozumej predbežná spravodlivosť) však samostatne na spravodlivé usporiadanie a spravovanie spoločnosti nepostačuje.

³ SCHMIDTZ, D.: Prvky spravodlivosti. Praha : Dokořán/CEVRO Institut, 2015, s. 15 a nasl.

Napriek všeobecnej záväznosti zákonodarcom prijímaných pravidiel správania sa zostáva človek slobodným a môže sa dobrovoľne rozhodnúť neuposlúchnuť ustanovený príkaz alebo zákaz obsiahnutý v dispozícii právnej normy.⁴ Pokiaľ je úroveň jeho právnej informovanosti na dostatočnej úrovni, je si zároveň vedomý následku (sankcie), ktorý bude s jeho rozhodnutím asociovaný, či už popri splnení si primárnej povinnosti, alebo namiesto nej. Pokiaľ sú však tieto na nízkej úrovni, osoba koná protiprávne bez vedomia hroziacej sankcie.

Platí pravidlo *Ignorantia iuris neminem excusat* a s porušením právnej povinnosti je spojená sankcia bez ohľadu na stupeň právneho vedomia alebo právnej informovanosti zodpovednej osoby. S výnimkou prípadov, ak ide o právnu normu imperfektnú – normu regulačnú, ktorej v rámci trojčlánkovej štruktúry absentuje sankcia. Sankcia predstavuje zodpovednosť v jej užšom ponímaní a práve hrozbou vyvedenia subjektívne citeľnej sankcie sa pôsobí na jednotlivcov motivačne pri plnení záväzných príkazov a zákazov obsiahnutých v právnych normách.

Realistický pohľad nedovoľuje iné, než konštatovať, že sankcii sa len málokto dobrovoľne podvoľuje okrem prípadov, keď jej verejnou akceptáciou dochádza k manifestácii subjektívneho presvedčenia jednotlivcom alebo skupinou. Z tohto dôvodu musí existovať osobitná kategória orgánov verejnej moci, ktoré budú plnenie týchto pravidiel správania sa (či už v primárnej alebo sekundárnej dispozícii) vymáhať v prípade výskytu protiprávneho konania. Túto skupinu orgánov nazývame **orgánmi následnej spravodlivosti**, keďže sa ich činnosť prevažne odvíja od dobrovoľného nerealizovania práva žiadaným spôsobom v právnych vzťahoch (možno spomenúť rozhodovanie o žalobách na plnenie, v exekučnom konaní, trestnom konaní a pod.). Ich hlavným reprezentantom sú súdy a práve ich činnosť a nimi realizované rozhodovacie procesy ochraňujú právo a jeho hodnoty v spoločnosti. Samozrejme, v podmienkach, kedy je ich činnosť neovplyvnená spomínanými externými alebo internými vplyvmi na ich činnosť.

⁴ Alebo ako uvádza Petr Osina, „*Problém spočívá v tom, že právné normy iba určujú, za akých podmienok bude to alebo ono správanie sa v medziach prípustnosti. Nechávejú však na jednotlivcov (subjektoch podliehajúcim týmto pravidlám správania sa), aby si vytvorili vlastný priestor závislý čiastočne na subjektívnej vôli, čiastočne na mimovoľných okolnostiach.*“ OSINA, P.: *Teorie práva*. Praha : Leges, 2013, s. 213.

Skutočne tak svojou činnosťou vdychujú právnemu systému dušu a z hľadiska personifikácie bohyne Justície sú jej váhy v rovnovážnej polohe vykladané tak, že tieto symbolizujú samotný súd. Súdny tak vyvažujú (napravujú) záslahy do pokojného, rovnovážneho stavu, ktorý svojou rozhodovacou činnosťou obnovujú. Aj **nezávislosť**, ako charakteristickú črtu, možno z personifikácie spravodlivosti vyčítať. Uvedenému sme sa venovali v našej štúdii publikovanej v Justičnej revue:⁵ „*Tento symbol je však akosi skrytý, keďže na jej vyobrazení netreba hľadať vec, ktorou disponuje, no sa treba zamerať práve na veci, ktoré zámerne absentujú. Uvedené možno badať pri pohľade na jej končatiny a zamyslení sa nad jej postojom.*

Postoj ma prirodzene hrdý a pri vyobrazení so zašliapnutým hadom o kódex sa zdá, akoby stála na piedestály. Jej postojom sa má vystihnúť jej sloboda a autorita v spoločnosti, pričom následne si nutne položiť otázku, či možno v spoločnosti oprávnené požívať autoritu a uznanie, ak je jednotlivec závislý od iného jednotlivca alebo subjektu. Ako podporný argument možno taktiež uviesť, že na jej rukách aj nohách absentujú okovy, prípadne iné prejavy neslobody (ergo aj závislosti) a nemožno na končatinách nájsť ani stopy po nich.“

Aj pri personifikácii spravodlivosti je zrejmé, že s ňou je nezávislosť nerozlučne spojená, rovnako tak aj vo vzťahu k súdom a sudcom konajúcimi v jej mene. Zhodujeme sa s tým, že „*Súdna moc, aby mohla fungovať v systéme rozdelenia výkonu verejnej moci v štáte, musí byť postavená minimálne na troch pilieroch, a to: adekvátnej právomoci, sudcovskej nezávislosti a sudcovskej tvorbe práva.*“⁶ V nasledujúcej podkapitole v skratke priblížime podkategórie nezávislosti súdnej moci (jej jednotlivé zložky).

1.2 Zložky nezávislosti súdnej moci

Nezávislosť súdnej moci môžeme rozdeliť do nasledujúcich podkategórií: **nezávislosť organizačná, nezávislosť funkčná a nezávislosť osobná**. Vyjadruje sa tým nezávislosť súdnej moci, súdnictva aj sudcu. Tento názor je z hľadiska doktrinálneho výkladu ustálený.⁷ Podstatou **organizačnej nezávislosti** je

⁵ KRAJČOVIČ, M.: Nezávislosť súdnej moci z pohľadu právneho princípu. In: Justičná revue, 68, 2016, č. 8 – 9, s. 829 – 856.

⁶ SVÁK, J.: Súdna moc a moc sudcov na Slovensku / The Judiciary and the Power of Judges in Slovakia. Bratislava : EUROKÓDEX, 2011, s. 46.

⁷ Napr. KROŠLÁK, D. – ŠMIHULA, D.: Základy teórie štátu a práva. Bratislava : Iura Edition, 2013, s. 122 – 123, PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: Teória práva. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 60, OTTOVÁ, E.: Teória práva. 3. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2010, s. 82 – 83.

oddelenosť súdov od iných zložiek štátnej moci, pričom súdne orgány sú usporiadané v osobitnej inštitucionálnej sústave orgánov verejnej moci.⁸ **Funkčnou nezávislosťou** sa rozumie absencia viazanosti súdnych orgánov čímkol'vek iným, než je ústava a zákon, prípadne medzinárodné zmluvy a priamo účinné prameňe nadnárodného práva, napríklad práva EÚ.⁹ Podstatou **statusovej nezávislosti** je zabezpečenie kreačnej nezávislosti sudcov v podobe ich neodvolateľnosti z iných ako zákonom predpísaných dôvodov, ktoré však musia byť neutrálnymi vo vzťahu k výkonu súdnenia.¹⁰

Organizačnú nezávislosť a funkčnú nezávislosť môžeme v súhrne označiť za **nezávislosť súdov** a statusová nezávislosť predstavuje **nezávislosť individuálnu – nezávislosť sudcov samotných**. Na ich zabezpečenie je právnenmu poriadku známych viacero garancií. Systém týchto záruk predstavuje súhrn faktických a právnych prostriedkov pôsobiacich v smere presadenia sudcovskej a súdnej nezávislosti, pričom hlavný význam má ich celkový rozsah a úroveň, ako aj stupeň ich praktickej vynútiteľnosti.¹¹

Tieto garancie kategorizujeme v zhode s prof. Svákom na záruky súdnoprocesného charakteru a záruky súdnoorganizačného charakteru.¹² **Súdnoprocesné garancie** nezávislosti zahŕňajú kolegiálnosť súdneho rozhodovania, verejnosť súdneho konania, účasť ľudu na výkone súdnictva, voľné hodnotenie dôkazov, tajnosť porád, možnosť vylúčenia z prejednávania a rozhodovania konkrétnej súdnej veci určitého sudcu vzhľadom na pochybnosť o jeho predpojatosti. **Súdnoorganizačné záruky** predstavujú najmä osobitný vznik legitimity sudcov, sudcovská imunita (implikujúca požiadavku osobitného disciplinárneho postihu), nepreložitelnosť sudcov, časovneobmedzené funkčné obdobie, neznižiteľnosť sudcovského platu (zachovanie stability a primeranosti materiálneho i sociálneho zabezpečenia sudcov) a nezlučiteľnosť sudcovskej funkcie.¹³

⁸ PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: Teória práva. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 60.

⁹ Tamže, s. 61.

¹⁰ Tamže, s. 62.

¹¹ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 4. júla 2000, sp. zn.: PL. ÚS. 52/99.

¹² „Prvá kategória zahŕňa kolegiálnosť súdneho rozhodovania, verejnosť súdneho konania, účasť ľudu na výkone súdnictva, voľné hodnotenie dôkazov, tajnosť porád, možnosť vylúčenia z prejednávania a rozhodovania konkrétnej súdnej veci určitého sudcu vzhľadom na pochybnosť o jeho predpojatosti. Druhá kategória pozostáva zo systému záruk existujúcich pri vzniku, existencii a zániku funkcie sudcu (vrátane stability a primeraného materiálneho i sociálneho zabezpečenia), ako aj sudcovskej imunity vrátane osobitného disciplinárneho postihu.“ SVÁK, J.: Právne garancie sudcovskej nezávislosti. In: Justičná revue, 42, 1990, č. 3, s. 811.

¹³ Tamže.

V nasledujúcej kapitole sa zamyslíme nad tým, či možno skutočnosť poskytnutia trestno-právnej ochrany nezávislému postaveniu súdov a sudcov považovať za samostatnú garanciu nezávislosti súdnej moci. Doktrínálny výklad ju za samostatnú garanciu štandardne nepovažuje. Ak by sa však o túto záruku jednalo, išlo by o súdnoprocesnú garanciu.

2. Významnosť trestnoprávnej ochrany

V trestnoprávnej oblasti sa uplatňuje zásada *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege*, a teda trestnoprávne postihnutelné je len také konanie, ktorého znaky sú výslovne vymedzené v zákone. V prípade, ak konanie trestnoprávne zodpovednej osoby naplní obligatórne znaky skutkovej podstaty niektorého z trestných činov vymenovaných v osobitnej časti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej len „*Trestný zákon*“ alebo „*TZ*“), je možné tomuto páchatelovi uložiť predvídanú trestnoprávnu sankciu. Okamihom spáchania skutku vzniká medzi páchatelom a štátom zodpovednostný právny vzťah, ktorého obsahom je právo štátu uložiť trestnoprávnu sankciu a tomu zodpovedajúca povinnosť páchatela (po preukázaní viny bez dôvodných pochybností) sa jej podrobiť, inak bude táto aj proti jeho vôli vykonaná.

Trestné právo patrí medzi odvetvia práva verejného a v zmysle teórie sankcií majú sankcie ním ukladané represívny charakter, ktorými sa zasahuje do páchatelových práv spôsobením citelnej ujmy vo vhodne zvolenej sfére jeho života. Postih páchatela sa spravuje kritériom účelnosti a účel sledovaný uložením trestu je vymedzený v § 34 ods. 1 TZ. Primárnym cieľom postihu je zabezpečenie ochrany spoločnosti, ktorá sa dosahuje práve spomínanou represiou, ktorá má byť síce prísna, no spravodlivá a primeraná. Páchatel má dostať presne to, čo mu právom patrí, nie viac a ani nie menej.

K tejto funkcii (účelu) pristupuje funkcia preventívna, resp. preventívno-výchovná. Generálno-výchovné pôsobenie trestného práva hmotného v spoločnosti znamená, že prostredníctvom jednotlivých ustanovení Trestného zákona (osobitne prostredníctvom ustanovených druhov trestov, ich výmer a pravidiel ich ukladania) sa osoby odrádzajú od zákonom vymedzených druhov konaní obsiahnutých (zväčša opisným spôsobom) v osobitnej časti TZ. Uvedený účel má byť zachovaný pri postihu akéhokoľvek trestného činu. Ktoré skutkové podstaty však súvisia s nezávislosťou súdnej moci?

S nezávislosťou súdnej moci by bolo možné spájať viaceré trestné činy, či už z organizačno-technického pohľadu na nezávislosť súdnej moci, alebo procesného pohľadu na právno-aplikačný proces (resp. rozhodovací proces v oblasti aplikácie práva). V najširšom možnom pohľade možno prirodzene spomenúť trestné činy korupcie alebo tiež aj trestný čin nevyplatenie mzdy a odstupného (§ 214 TZ), keďže primerané hmotné zabezpečenie sudcov je jedným z predpokladov ich nezávislosti. Bližšie sa však zameriame na piaty diel ôsmej hlavy osobitnej časti TZ, ktorý nesie rubriku *Iné formy rušenia činnosti orgánov verejnej moci*.¹⁴ Pod túto systematickú rubriku spadá celkovo 15 trestných činov. Rozsah príspevku neumožňuje bližšiu hĺbkovú analýzu všetkých týchto trestných činov, z pohľadu súvisu ich objektu s nezávislosťou súdnej moci a spravodlivosti rozhodovania sudcov. Z toho dôvodu sa bližšie zameriame na **trestný čin zasahovanie do nezávislosti súdu** (§ 342 TZ) a **trestný čin marenie spravodlivosti** (§ 344 TZ), ktoré sú vo svojich základných skutkových podstatách zločinmi. Vylučuje sa tak uplatnenie materiálneho korektívu a signalizuje sa zvýšená závažnosť týchto skutkov a významnosť objektov chránených skutkovými podstatami týchto trestných činov.

Venovať sa budeme len základným skutkovým podstatám. Pri oboch trestných činoch je horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody stanovená na 6 rokov odňatia slobody a spodná hranica tohto trestného pásma je určená 1 rokom. Pri oboch skutkových podstatách ide o všeobecný subjekt, teda týchto trestných činov sa môže dopustiť ktorákoľvek trestne zodpovedná osoba a postihujú sa páchatelia len v prípade úmyselnej formy zavinenia (subjektívna stránka skutkovej podstaty).

2.1 Zasahovanie do nezávislosti súdu

Podľa § 342 ods. 1 TZ, „Kto pôsobí na sudcu, aby nesplnil svoju povinnosť v konaní pred súdom, alebo kto koná v úmysle zmariť práva účastníkov súdneho konania alebo obvineného na zákonného sudcu, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až šesť rokov.“

¹⁴ Účelom tejto skupiny trestných činov je chrániť činnosť orgánov verejnej moci pred neoprávnenými zásahmi, ktoré by túto činnosť narušali. Ochrana je poskytovaná tak samotnej činnosti orgánov verejnej moci a výsledkom ich činnosti a zároveň aj výkonu ich právoplatných a vykonateľných rozhodnutí. Bližšie pozri VALENT, M. In: MENCEROVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. – TURAYOVÁ, Y. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2014, s. 265.

Objektom tohto trestného činu je **záujem spoločnosti na riadnom a ničím nerušenom výkone nezávislého súdництва**. Objektívna stránka trestného činu spočíva v pôsobení páchatela na sudcu, aby tento nesplnil svoju povinnosť v konaní pred súdom alebo v konaní páchatela smerujúceho k zmareniu práva účastníkov súdneho konania na zákonného sudcu.¹⁵

Týmto trestným činom sa rovnako reflektuje skutočnosť, že k ovplyvňovaniu nezávislosti sudcu najčastejšie dochádza v rámci kolegiálnych alebo kama-rátskych vzťahov prostredníctvom iných osôb s právnickým vzdelaním, ktoré majú v tomto ohľade najväčší vplyv a možnosti. Pri marení práva na zákonného sudcu sa bude jednať o rôznorodé technické obštrukcie a pod., ktoré sú vedené úmyslom dosiahnuť, aby vec nebolo pridelená zákonnému sudcovi. Môže ísť napríklad o prípady podania viacerých návrhov na príslušný súd v tej istej veci s úmyslom, aby sa po ich pridelení konkrétnemu sudcovi ponechal na súde len ten návrh, ktorý bol pridelený sudcovi vyhovujúcemu alebo žiadanému (ostatné návrhy budú späťvzaté).¹⁶

Už zo samotnej rubriky trestného činu je markantný úzky súvis s princípom nezávislosti súdництва a sudcov. Vyvodením trestnoprávnej zodpovednosti sa má postihnúť páchatel, ktorého zámerom je ovplyvniť sudcu, aby rozhodol alebo konal v rozpore s požiadavkami odbornej spôsobilosti a morálnej integrity. Tieto sú základné determinanty individuálnej nezávislosti sudcu.¹⁷ Vyvíjanie tohto vplyvu na sudcu môže nadobúdať rozličné formy – od prehovárania až po vyhrážanie sa (s výnimkou násilia fyzického) a na trestnoprávnu zodpovednosť sa nevyžaduje úspešné dosiahnutie cieľa páchatela – ovplyvnenie sudcu.

Práve trestnoprávne sankcionovanie týchto páchatelov (a hrozba jeho usku-točnenia) má prispieť k vytvoreniu podmienok na to, aby sudca rozhodol alebo konal odborne (v súlade s princípom legality) a v súlade so svojou morálnou in-tegriťou (s vnútorným presvedčením o spravodlivom usporiadaní prejednávane-ho spoločenského vzťahu). Garantuje a podporuje sa individuálna nezávislosť – nezávislosť sudcov samotných.

¹⁵ Tamže. Zákonným sudcom je sudca vykonávajúci funkciu na príslušnom súde a tento bol ur-čený v súlade so zákonom a rozvrhom práce na konanie a rozhodovanie o prejednávanej veci. Neodňateľnosť zákonnému sudcovi je výslovne potvrdená v čl. 48 ods. 1 Ústavy SR.

¹⁶ ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný zákon. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Bratislava : EU-ROKÓDEX, 2015, s. 667.

¹⁷ DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava : EU-ROKÓDEX, 2010, s. 83 a nasl.

2.2 Marenie spravodlivosti

Podľa § 344 ods. 1 TZ, „Kto v konaní pred súdom alebo v trestnom konaní

- a) predloží dôkaz, o ktorom vie, že je sfaľovaný alebo pozmenený, na účel použiť ho ako pravý,
 - b) falšuje, pozmení alebo marí dôkaz, alebo bráni v získaní dôkazu,
 - c) marí alebo bráni prítomnosti alebo výpovedi strany trestného konania, účastníka súdneho konania, alebo ich zástupcov v konaní, svedka, znalca, tlmočníka alebo prekladateľa, alebo
 - d) použije násilie, hrozbu násillia alebo hrozbu inej ťažkej ujmy, aby pôsobil na sudcu, stranu trestného konania, účastníka súdneho konania, svedka, znalca, tlmočníka, prekladateľa alebo na orgán činný v trestnom konaní,
- potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až šesť rokov.“

Objektom tohto trestného činu je **záujem spoločnosti na spravodlivom rozhodovaní súdu, prípadne orgánu činného v trestnom konaní, na základe zákonne získaných a zákonne vykonaných dôkazov.**¹⁸ Spravodlivosť rozhodnutia je podmienená kvalitatívnym aspektom konania predchádzajúceho vydaniu tohto individuálneho právneho aktu (a jeho jednotlivých etáp). Spravodlivé rozhodnutie prejednávanej kauzy tak spočíva o. i. v zachovaní štandardov v štádiu zisťovania faktickej skutkovej podstaty určitého prípadu – skutkových okolností konkrétnej veci.

Táto môže byť zámerne ovplyvnená konaním páchatela, ktorý sleduje zmarenie zistenia pravdy súdom v súdnom alebo trestnom konaní (či už formálnej, alebo materiálnej), a to niektorým z konaní opísaných v písm. a) – d) tohto ustanovenia TZ. Páchatel týmito konaniami zámerne sleduje zmarenie účelu týchto konaní, prípadne ich účel aj reálne zmaril. V dôsledku týchto skutočností

¹⁸ VALENT, M. In: MENCEROVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. – TURAYOVÁ, Y. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2014, s. 268. Nestotožňujeme sa však so záverom, že sa týmto ustanovením chráni výlučne zákonnosť (a teda aj spravodlivosť) trestného konania. Dochádza k ochrane aj iných druhov konaní, než len konania trestného. Záveru, že je chránené len trestné konanie, môže nasvedčovať alternatíva „v konaní pred súdom alebo v trestnom konaní“. Konanie pred súdom by bolo možné poňať za úsek trestného konania, no na účely tohto trestného činu je nutné tento pojem vykladať extenzívnejšie ako akékoľvek konanie pred súdom (napr. občianskoprávne). Ak by mal zákonodarca na mysli len trestné konanie, nebolo by nutné formulovať uvedenú alternatívu, keďže konanie pred súdom by už bolo zahrnuté v druhej z alternatív – v trestnom konaní. Porovnaj ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný zákon. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Bratislava : EUROKÓDEX, 2015, s. 669.

nemožno hovoriť o dosiahnutí spravodlivosti, keďže táto bola oprávneným osobám odňatá z dôvodu úmyselného konania páchatela.

3. Aplikácia prax pri vyvodzovaní trestnoprávnej zodpovednosti za tieto skutky

Pristupujeme k analýze rozhodovacej činnosti súdov v danej veci, na základe údajov z rezortnej štatistiky Ministerstva spravodlivosti SR. Cieľom je zistiť, keďže významná je trestnoprávna ochrana v reálnom živote spoločnosti, v akej miere sa páchatelia týchto skutkov dopúšťajú a ako sú za tieto skutky trestaní.

Z poskytnutých údajov Ministerstva spravodlivosti SR vyplýva, že v rokoch 2015, 2016 a prvom polroku roku 2017 nebol spáchaný ani jeden trestný čin zasahovania do nezávislosti súdu, nebol teda odsúdený **ani jeden páchatel**. Za spáchanie trestného činu marenia spravodlivosti bolo v rovnakom období odsúdených len 42 páchatelov, pričom evidovaných bolo celkovo 55 uvedených skutkov. V prvom polroku 2017 bolo evidovaných 12 skutkov, z toho bolo odsúdených 10 páchatelov; v roku 2016 išlo o 22 skutkov a 15 páchatelov bolo odsúdených. V roku 2015 išlo celkovo o 21 skutkov a počet odsúdených páchatelov dosiahol počet 17.

Ukladané tresty v prípade trestného činu marenie spravodlivosti podľa § 344 ods. 1 TZ

	1. pol 2017	2016	2015
Trest odňatia slobody s podmieneným odkladom jeho výkonu s uložením primeraných obmedzení alebo povinností	1	1	1
Trest odňatia slobody s podmieneným odkladom jeho výkonu bez uloženia primeraných obmedzení alebo povinností	4	11	11
Trest odňatia slobody s podmieneným odkladom jeho výkonu a probačným dohľadom	4	1	1
Trest odňatia slobody so zaradením do ústavu na výkon trestu s minimálnym stupňom stráženia	–	2	2
Trest odňatia slobody so zaradením do ústavu na výkon trestu so stredným stupňom stráženia	–	–	2

V prvom polroku 2017 tak z 10 odsúdených bol uložený trest v 9 prípadoch a v rokoch 2016 a 2015 bol trest uložený všetkým páchatelom tejto trestnej

činnosti. V ukladaných trestoch je zaznamenaný aj trest odňatia slobody bez podmieneného odkladu jeho výkonu – v roku **2015** išlo o 4 prípady a v roku **2016** o 2 prípady.

V prípade trestného činu marenia spravodlivosti v **prvom polroku 2017** išlo o konanie (objektívna stránka skutkovej podstaty) podľa § 344 ods. 1 písm. a) TZ v 3 prípadoch, podľa písm. b) v 1 prípade, podľa písm. c) v 3 prípadoch a podľa písm. d) v 3 prípadoch.

V roku **2016** išlo o konanie podľa § 344 ods. 1 písm. a) TZ v 7 prípadoch, podľa písm. b) v 3 prípadoch, podľa písm. c) v 1 prípade a podľa písm. d) v 4 prípadoch. V roku **2015** išlo o konanie podľa písm. a) predmetného ustanovenia v 9 prípadoch, podľa písm. b) v 1 prípade, podľa písm. c) v 1 prípade a finálne podľa písm. d) v 5 prípadoch.

Možno teda uzavrieť, že dvomi najčastejšími formami marenia spravodlivosti v zvolenom období bolo predloženie sfalšovaných dôkazov s cieľom ich použitia za pravých a použitie násilia, hrozby násilia alebo hrozby inej ťažkej ujmy, v záujme pôsobenia na sudcu, stranu trestného konania, účastníka súdneho Ide o teda o konania brániace spravodlivému rozhodnutiu súdu, keďže nebolo možné adekvátnym spôsobom objasniť faktickú skutkovú podstatu predjednávaného prípadu (alebo jej objasnenie bolo ohrozené).

Záver

V našom príspevku sme sa zamerali na otázku, či možno skutočnosť poskytnutia trestnoprávnej ochrany nezávislosti súdnej moci (a jej jednotlivým aspektom) považovať za samostatnú kategóriu v systéme garancií tohto nezávislého postavenia. Dôvodom úvah bola skutočnosť, že právna doktrína túto garanciu do systému garancií štandardne nepriraďuje. Tým, že trestnoprávna ochrana týchto spoločenských vzťahov je obsiahnutá v piatom diele ôsmej hlavy osobitnej časti TZ, dáva sa najavo významnosť týchto právom chránených záujmov pre štát a spoločnosť, hoci nemožno hovoriť o absolútnej prioritě v rámci trestnej politiky štátu. Pod touto rubrikou je evidovaných celkovo 15 trestných činov, z čoho sme príkladmo poukázali na trestný čin zasahovanie do nezávislosti súdu a trestný čin marenie spravodlivosti.

Z analýzy údajov z rezortnej štatistiky Ministerstva spravodlivosti SR vyplýva, že sa nejedná o frekventované skutky. Záver je však výlučne štatistický, počet neodhalených skutkov musí byť zaiste vyšší. Aj napriek tejto skutočnosti

hodnotíme existujúcu trestnoprávnu ochranu poskytovanú týmto spoločenským vzťahom **za významnú**. Je nutné si uvedomiť, že v prípade trestného práva ide o najintenzívnejšie represívne pôsobenie na deliktuálne zodpovedného páchatela, s možnosťou uloženia trestu odňatia slobody. Viaceré skutky sú navyše v základných skutkových podstatách zločinmi. Samotnú inkorporáciu týchto skutkov do TZ treba vnímať pozitívne aj z hľadiska generálno-preventívneho účinku.

Z hľadiska trestného činu zasahovania do nezávislosti súdu možno hodnotiť pozitívne, že nebolo zaznamenané páchanie opísaných skutkov vo zvolenom období. Tým však nie je dotknutá opodstatnenosť inkorporácie tohto trestného činu v TZ. Nevyhnutnosť trestnoprávneho postihu týchto skutkov vyplýva z bazálneho charakteru princípu nezávislosti súdnej moci v podmienkach materiálneho právneho štátu. V podmienkach uplatňovania zásady *nullum crimen sine lege* je vhodnejšou alternatívou tá, keď TZ určité konanie definuje za trestnoprávne postihnutelné bez ohľadu na frekvenciu páchania týchto skutkov, ako by mal byť určitý trestný čin vypustený z TZ a následne by v budúcnosti nebolo možné postihnúť páchatela z uvádzaného dôvodu.

Z uvádzaných dôvodov sme teda toho názoru, že do systému garancií nezávislosti súdnej moci môžeme priradiť aj garanciu trestnoprávnej ochrany nezávislosti súdnej moci, súdництва aj sudcov, pričom ide o ochranu z organizačno-technického, no hlavne z procesného hľadiska. Chránená je nezávislosť celková aj jej jednotlivé aspekty, pričom z hľadiska internej systematiky TZ sú trestnoprávne sankcionovateľné skutky, ktorým sme sa venovali v tomto príspevku, obsiahnuté v piatom dieli ôsmej hlavy osobitnej časti TZ.

Isteže nemožno hovoriť o prioritte tejto záruky v komparácii napríklad s predpokladmi vymenovania za sudcu, spôsobu ich výberu a menovania, či dĺžke ich funkčného obdobia a hmotnom zabezpečení. To však neznamená, že by záruka v podobe trestnoprávnej ochrany týchto spoločenských vzťahov mala byť opomínaná a jej význam bagatelizovaný (bez ohľadu na štatistické údaje o frekvencii páchania týchto skutkov).

Použitá literatúra:

- ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný zákon. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Bratislava : EUROKÓDEX, 2015. 956 s. ISBN 978-80-8155-053-9.
- DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava : EUROKÓDEX, 2010. 416 s. ISBN 978-80-89447-25-1.

- KRAJČOVIČ, M.: Nezávislosť súdnej moci z pohľadu právneho princípu. In: Justičná revue, 68, 2016, č. 8-9, s. 829 – 856. ISSN 1335-6461.
- MENCEROVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. – TURAYOVÁ, Y. a kol.: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2014. 392 s. ISBN 978-80-89122-86-8.
- OSINA, P.: Teorie práva. Praha : Leges, 2013. 240 s. ISBN 978-80-87576-65-6.
- OTTOVÁ, E.: Teória práva. 3. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2010. 323 s. ISBN 978-80-89122-59-2.
- PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: Teória práva. Bratislava : C. H. Beck, 2013. 294 s. ISBN 978-80-896-0314-5.
- SCHMIDTZ, D.: Prvky spravodlnosti. Praha : Dokořán/CEVRO Institut, 2015. 304 s. ISBN 978-80-7363-705-7.
- SVÁK, J.: Právne garancie sudcovskej nezávislosti. In: Justičná revue, 42, 1990, č. 3, s. 8 – 11. ISSN 1335-6461.
- SVÁK, J.: Súdna moc a moc sudcov na Slovensku / The Judiciary and the Power of Judges in Slovakia. Bratislava : EUROKÓDEX, 2011. 168 s. ISBN 978-80-89447-55-8.
- TOMOSZEK, M.: Podstatné náležitosti demokratického právneho štátu. Praha : Leges, 2015. 192 s. ISBN 978-80-7502-116-8.
- VALKO, E. – TIMCSÁK, M.: Reforma súdnictva z pohľadu advokátskej skúsenosti. In: Dělbá soudní moci v České republice. Brno : Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3318-5.
- Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 4. júla 2000, sp. zn.: PL. ÚS. 52/99.

Kontaktné údaje:

Mgr. Michal Krajčovič
michal.krajcovic10@gmail.com
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

SÚDNE PRESKÚMANIE ROZHODNUTÍ PROTIMONOPOLNÉHO ÚRADU

Katarína Kalesná

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The article explores judicial review of the Antimonopoly Office decisions. Based on analysis of the case law of the Slovak courts (The District Court and the Supreme Court of the Slovak Republic) it shows certain inconsistency of these judgements with the respective case law of the European Commission and the European courts, constant judicature included. It offers also some solution how to improve the present state.

Abstrakt

Článok sa zaoberá preskúmaním zákonnosti rozhodnutí Protimonopolného úradu SR súdmi. Na podklade konkrétnych rozsudkov Krajského súdu v Bratislave a Najvyššieho súdu dokumentuje nekonzistentnosť súdnych rozsudkov s rozhodovacou praxou Európskej komisie a osobitne európskych súdov vrátane rozporu s konštantnou judikatúrou. V závere ponúka riešenia na zlepšenie súčasného stavu.

Keywords: competition law, judicial review, administrative decisions, judgements, constant judicature, general clauses, interpretation, specialization of the courts, amicus curiae

Kľúčové slová: súťažné právo, súdne preskúmanie, správne rozhodnutia, rozsudky, ustálená judikatúra, generálne skutkové podstaty, interpretácia, špecializácia súdov, amicus curiae

Úvod

Ochrana hospodárskej súťaže ako základnej podmienky funkčnosti trhového mechanizmu sa v Slovenskej republike zveruje Protimonopolnému úradu (ďalej „PMÚ“), ktorý je podľa § 14 ods. 1 zákona č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže v platnom znení (ďalej „ZOHS“) „ústredným orgánom štátnej správy Slovenskej republiky na ochranu a podporu súťaže“. PMÚ vyvíja svoju činnosť na poli ochrany hospodárskej súťaže predovšetkým podľa ZOHS, ktorý

zakotvuje v § 22 aj jeho právomoc. Bezprostredný dopad na podniky ako aktérov hospodárskej súťaže má § 22 ods. 1 písm. b) ZOHS, podľa ktorého úrad „*vydáva rozhodnutia o tom, že konanie alebo činnosť podnikateľa je zakázaná podľa tohto zákona alebo ustanovení osobitného predpisu, rozhoduje o uložení povinnosti zdržať sa takéhoto konania a o jeho povinnosti odstrániť protiprávny stav.*“ Súčasťou právomocí úradu je aj sankčná právomoc, v rámci ktorej úrad uplatňuje zodpovednosť za správne delikty spáchané porušením povinností podľa ZOHS alebo osobitných predpisov, pod ktorými zákon rozumie hlavne predpisy Európskej únie (ďalej „EÚ“). V súlade so svojou povahou správnych deliktov sú porušenia týchto predpisov stíhané administratívno-právnymi sankciami. Voči rozhodnutiam vydaným v konaní na prvom stupni možno podať v stanovenej lehote podľa § 34 ZOHS riadny opravný prostriedok-rozklad. Účastník konania sa tiež môže domáhať preskúmania zákonnosti rozhodnutia PMÚ na základe žaloby podanej na Krajský súd v Bratislave. V prípade podania riadneho opravného prostriedku proti tomuto rozsudku rozhoduje v najvyššom stupni proti správne rozhodnutiu PMÚ Najvyšší súd SR.¹

Právomoc PMÚ aplikovať v konaní právne predpisy EÚ vyplýva z nariadenia 1/2003, ktoré upravuje v čl. 3 aj vzájomný vzťah medzi právnou úpravou v Zmluve o fungovaní EÚ (ďalej „ZFEÚ“) a vnútroštátnym súťažným právom. Podľa tohto ustanovenia, „*ak orgány hospodárskej súťaže členských štátov alebo vnútroštátne súdy uplatňujú vnútroštátne súťažné právo na dohody, rozhodnutia združení podnikov alebo zosúladené postupy v zmysle čl. 81 ods.1 Zmluvy, ktoré môžu ovplyvniť obchod medzi členskými štátmi v zmysle uvedeného ustanovenia, uplatnia aj čl. 81 Zmluvy na také dohody, rozhodnutia alebo zosúladené postupy. Ak orgány hospodárskej súťaže členských štátov alebo vnútroštátne súdy uplatňujú vnútroštátne súťažné právo na akékoľvek zneužitie zakázané článkom 82 Zmluvy, uplatnia aj článok 82 Zmluvy.*“²

Vzhľadom na paralelné uplatnenie vnútroštátneho a európskeho práva v aplikačnej praxi národných súťažných orgánov zakotvuje nar. č. 1/2003 aj tzv. konvergenčné pravidlá. Ich výrazom je čl. 3 ods. 2 tohto nariadenia, podľa ktorého uplatňovanie vnútroštátneho súťažného práva nemôže viesť k zákazu dohôd, rozhodnutí združení podnikov alebo zosúladených postupov, ktoré môžu

¹ Procesný postup preskúmania zákonnosti rozhodnutí PMÚ v súčasnosti upravuje Správny súdny poriadok (zák. č. 162/2015 Z. z.), ktorý nahradil OSP. Vecne sa však právna úprava zasadne nezmenila.

² V platnej právnej úprave ide o čl. 101 a 102 ZFEÚ.

ovplyvniť obchod medzi členskými štátmi, ale ktoré neobmedzujú hospodársku súťaž v zmysle čl. 81 ods.1 Zmluvy alebo spĺňajú podmienky článku 81 ods. 3 Zmluvy alebo ktoré sú predmetom nariadenia o uplatňovaní čl. 81 ods. 3 Zmluvy. Členským štátom sa týmto nariadením nezabraňuje prijímať a uplatňovať prísnejšie vnútroštátne predpisy na ich území, ktoré zakazujú alebo trestajú jednostranné konanie podnikov.

Právna úprava v oblasti nedovoleného obmedzovania hospodárskej súťaže (antitrust) má na vnútroštátnej i európskej úrovni charakter generálnych klauzúl, t. j. všeobecných zákazových skutkových podstát, ktoré pracujú so všeobecnými, z právneho hľadiska až neurčitými právnymi pojmami. Takéto legislatívne riešenie je pre národného i európskeho zákonodarcu akousi poistkou na riešenie tých situácií, ktoré je vzhľadom na rozmanitosť hospodárskeho života nemožné anticipovať, a teda ich aj vyjadriť vo forme konkrétnych skutkových podstát. Až na všeobecne formulovanú skutkovú podstatu nadväzuje exemplifikačný výpočet konkrétnych skutkových podstát, ktoré nepriamo určujú akčný rádius všeobecnej skutkovej podstaty. Z logiky právnej úpravy totiž vyplýva, že na základe všeobecnej skutkovej podstaty bude možné postihnúť aj také správanie aktérov hospodárskej súťaže, ktoré nie je možné subsumovať pod konkrétnu skutkovú podstatu.

Je pochopiteľné, že pri opísanom charaktere právnej úpravy antitrustu, t. j. dohôd obmedzujúcich súťaž a zneužívania dominantného postavenia, bude mať kľúčovú úlohu rozhodovacia prax. Aplikujúci orgán totiž musí všeobecnú skutkovú podstatu predovšetkým interpretovať, teda správne vyložiť všeobecné pojmy, s ktorými pracuje. Tým zároveň podmieňuje aj jej adekvátnu aplikáciu, a teda fungovanie celého systému ochrany hospodárskej súťaže v praxi. Z tohto hľadiska je osobitne dôležitá aj konzistentnosť rozhodovacej praxe, súladnosť rozhodnutí súťažných orgánov a ich precedenčný význam. O to viac to platí pre súdy, ktoré preskúmavajú rozhodnutia súťažných orgánov, t. j. v SR Krajský súd Bratislava (ďalej aj „KS BA“) a Najvyšší súd SR (ďalej aj „NS SR). Na európskej úrovni majú analogický význam rozhodnutia Komisie, ktoré podliehajú súdnemu preskúmaniu európskych súdov, t. j. Všeobecného súdu a Európskeho súdneho dvora. Osobitne treba zdôrazniť záväznosť záverov európskych súdov pre národnú rozhodovaciu prax i judikatúru, a to nielen v prípade aplikácie európskeho, ale aj vnútroštátneho súťažného práva.

1. Preskúmanie rozhodnutí Protimonopolného úradu súdmi

1.1 Prípád Marianum

V tomto prípade preskúmaval rozhodnutie PMÚ vo veci zneužitia dominantného postavenia zo strany Marianum v sektore pohrebných služieb v konečnom stupni NS SR.³

PMÚ v správnom konaní identifikoval niekoľko praktík dominantného podniku, ktoré subsumoval pod všeobecnú zákazovú skutkovú podstatu (generálnu klauzulu) podľa § 8 ZOHS a za spáchané správne delikty uložil aj pokutu. KS BA konajúci v prvom stupni žalobu zamietol. Na základe odvolania žalobcu sa vecou zaoberal NS SR, ktorý odmietol uložiť pokuty za správny delikt na základe generálnej klauzuly v § 8 ZOHS. Túto možnosť súd odmietol aj napriek tomu, že potvrdil správnosť subsumovania posudzovaných praktík pod všeobecnú skutkovú podstatu. NS konštatoval, že ak PMÚ „*tieto praktiky priradil ako samostatné už k zákonom demonštratívne vymenovaným pod písmenami a) – e) v § 8 zák. č. 136/2001 Z. z. najvyšší súd nezistil v tejto úvahe žiadne zjavné a logické rozpory. Správnu úvahu považuje za vykonanú vecne správne, zákonne a i proporcionálne.*“⁴

Právomoc na identifikovanie praktík zneužitia dominantného postavenia pomocou správnej úvahy je podľa NS daná zákonom v § 22 ods. 1 písm. b) zákona č. 136/2001 Z. z., podľa ktorého „úrad vydáva rozhodnutie o tom, že konanie alebo činnosť podnikateľa je zakázaná podľa tohto zákona alebo podľa ustanovení osobitného predpisu; rozhoduje o uložení povinnosti zdržať sa takéhoto konania a o povinnosti odstrániť protiprávny stav.“⁵

Nemožnosť uložiť pokutu na základe generálnej klauzuly NS odôvodnil potrebou dodržať základné princípy a zásady správneho trestania. Podľa jeho názoru, generálna klauzula zákona, zákon samotný tomto prípade je všeobecný a okrem formulácie „najmä“ neobsahuje explicitný opis skutkovej podstaty správneho deliktu tak, aby ním sama osebe bola naplnená požiadavka čl. 41 Ústavy SR v spojení s čl. 152 ods. 4 Ústavy SR, že „*len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo*

³ Rozsudok NS SR vo veci 3 Sžh/3/2010 zo dňa 3. mája 2011.

⁴ Tamže, s. 18.

⁵ Tamže, s. 18 – 19.

majetku možno uložiť za jeho spáchanie“.⁶ Uloženie pokuty na základe generálnej klauzuly nepovažoval teda NS za kompatibilné so zásadou, že „sankcia, ktorú je možné uložiť, ako aj okolnosti, za ktorých môže byť uložená, musia byť stanovené v zákona (zakotvené v zákone)“⁷ a „žiadna správna sankcia nemôže byť uložená za konanie, ktoré v čase, keď sa stalo, nebolo v rozpore s platným zákonom.“⁸

Konfliktnosť podľa názoru NS vyplýva z povahy generálnej klauzuly, „keď nová skutková podstata bola žalovaným [PMÚ] ustálená v napadnutom rozhodnutí s konštitutívnymi účinkami. Až tým, že žalovaný túto skutkovú podstatu sformuloval, naplnil požiadavku, že okolnosti sú stanovené zákonom,...“⁹ „...ustálenie skutkovej podstaty zneužívania dominantného stavenia na generálnej klauzule (demonštratívnej právnej norme) má konštitutívny význam, t. z. že skutková podstata je protimonopolným úradom priamo kreovaná. Až týmto okamihom spĺňa požiadavky zásady č. 1 a zásady č. 2, ale i čl. 49 Ústavy SR a zásady nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege.“¹⁰

Podľa NS „zásada proporcionality vyžaduje, že ak protimonopolný úrad má právomoc na základe generálnej klauzuly a demonštratívneho vymedzenia zákona sformulovať nové skutkové podstaty, na druhej strane podnikateľ musí mať možnosť poznať presné znenie praktiky, ktorá je zakázaná. Až po tomto momente ho možno sankcionovať.“¹¹

Pri opätovnom posúdení prípadu „Rada úradu dospela k záveru, že aplikácia generálnej klauzuly sama osebe neznamená, že úrad nemôže uložiť pokutu. V jednotlivých prípadoch jej aplikácie je pre možnosť uloženia pokuty podstatné zachovanie princípu predvídateľnosti. To však platí rovnako aj pre prípad aplikácie každej z demonštratívne vymedzených praktík.“¹²

⁶ Tamže, s. 19.

⁷ Tamže, s. 20. (V rozsudku označené ako zásada č. 1.)

⁸ Tamže. (V rozsudku označené ako zásada č. 2.)

⁹ Tamže.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže. S týmto právnym názorom sa NS stotožnil aj v ďalšom rozsudku vo veci 4 Sžhpu 1/2011, v ktorom poukázal na rozsudok 3 Sžh 3/2010, pokiaľ ide o „podmienky správneho trestania v prípade použitia generálnej klauzuly, keď nová skutková podstata s konštitutívnymi účinkami ustálená žalovaným [PMÚ], musí rešpektovať zásady správneho trestania, t. j. sankciu ukladať až vtedy, ak podnikateľ nerešpektuje rozhodnutím ustálenú skutkovú podstatu.“ (Rozsudok NS vo veci 4 Sžhpu/1/2011, s. 13).

¹² Rozhodnutie Rady PMÚ č. 2011/DZ/R/2/044, bod č. 25.

Z tohto hľadiska možno považovať za prirodzené, že záujem európskej súťažnej judikatúry sa orientoval na otázku predvídateľnosti, resp. princíp proporcionality.¹³

Európska komisia, ktorá na rozdiel od PMÚ nemá povinnosť uložiť pokutu v každom prípade zistenia správneho deliktu, využila možnosť neudeliť pokutu v tých prípadoch, v ktorých identifikovala určitý nový prvok. Išlo najmä o prípady, keď neexistovala predchádzajúca rozhodovacia prax, prípady, keď sa praktika týkala nových sektorov, prípadne osobitných tovarov/služieb, nie však o prípady aplikácie generálnej klauzuly.¹⁴ Treba zdôrazniť, že novosť sa musí týkať vlastnej povahy zneužití a nebude postačujúce, aby nové boli len použité metódy, ktoré dosiaľ neboli predmetom rozhodnutia Komisie, prípadne Súdneho dvora, a to v rámci správania, ktoré sa jednoznačne odchyľuje od súťaže na základe zásluh.¹⁵

Záver Rady úradu o zachovaní princípu predvídateľnosti v analyzovanom prípade možno považovať za konzistentný so štandardným využitím generálnej klauzuly v rozhodovacej praxi PMÚ, existenciou podobných prípadov v minulosti i aplikáciou pravidiel hospodárskej súťaže v tom istom sektore.

Z porovnania rozhodovacej praxe na európskej úrovni s judikatúrou NS teda možno badať zrejmy rozchod právneho názoru vo veci možnosti sankcionovať správanie reprobované na základe generálnej klauzuly. K záveru, že generálna klauzula je vyčerpávajúcim vymedzením „crimen“, ktorý je možno sankcionovať uložením pokuty, dospela nielen rozhodovacia prax, ale aj teória, ktorá sa nestotožnila so závermi NS.¹⁶

¹³ Napr. rozsudok Všeobecného súdu vo veci AC Treuhand v. Komisia T 99/04 (2008). V tejto veci šlo o uloženie pokuty konzultačnej spoločnosti, ktorá nebola priamym účastníkom kartelovej dohody, za jej účasť na protisúťažnej dohode vo forme konzultácie. (Rozhodnutie Rady PMÚ č. 2011/DZ/R/2/044, bod č. 26).

¹⁴ Rozhodnutie Rady PMÚ č. 2011/DZ/R/2/044? bod č. 31-32 a judikatúra tam citovaná.

¹⁵ Návrhy GA Mazáka vo veci C-457/10 P, Astra Zeneca AB a Astra Zeneca plc proti Európskej komisii prednesené 15. mája 2012, bod č. 108. K prípadu ASTRA Zeneca pozri aj rozhodnutie Súdneho dvora vo veci C-457/10 P zo dňa 6.12.2012-Astra Zeneca AB a Astra Zeneca plc proti Európskej komisii (EU:C:2012:770), ods. 166, z ktorého vyplýva, že podľa Súdneho dvora „*ani nová povaha zneužitia ani skutočnosť, že tieto zneužitia zatiaľ nevyvolali účinky, ktoré skupina AZ zamýšľala, neodôvodňujú zmenu kvalifikácie týchto zneužití ako závažných protiprávných konaní ani konštatovanie existencie polahčujúcich okolností, a teda ani zníženie pokuty z týchto dôvodov.*“ (ŠMEJKAL, V. – DUFKOVÁ, B.: Průvodce aktuální judikaturou Soudního dvora EU k ochraně hospodářské soutěže. Praha : UK v Prahe, Právnická fakulta, 2015, s. 52.)

¹⁶ KALESNÁ, K.: Zneužívání dominantního postavení v teorii a v aplikační praxi. In: Právní

1.2 Prípady LTE

Tento prípad je zaujímavý z hľadiska aplikácie testu ekonomickej kontinuity v rozhodovacej praxi PMÚ. Aplikáciou tohto testu známeho z rozhodovacej praxe v EÚ, PMÚ reagoval na to, že prechod deliktuálnej zodpovednosti pri zániku právnickej osoby explicitne nerieši žiadny predpis, takže sa stalo prekážkou pri aplikácii súťažného práva v SR, ak v priebehu správneho konania došlo k zániku obchodnej spoločnosti, napríklad akciovej spoločnosti jej zrušením bez likvidácie rozdelením na dve novovzniknuté obchodné spoločnosti. Aplikovaná prax v takýchto prípadoch vychádzala z toho, že nástupníckym spoločnostiam nemožno pričítať zodpovednosť za protiprávne konanie ich právneho predchodcu, ktorého sa nedopustili. Bolo by to totiž v rozpore so základným princípom, že protiprávne konanie možno pripísať a sankciu možno uložiť len tomu subjektu, ktorý sa protiprávneho konania dopustil.

Test ekonomickej kontinuity sa v európskom súťažnom práve rozvíjal postupne. V prípade *Commission v. Anic Partecipazioni*¹⁷ si ESD osvojil základné princípy:

1. Zodpovednosť za porušenie nasleduje právnu entitu, ktorá sa dopustila porušenia súťažného práva.
2. Zodpovedná právna entita sa nemôže oslobodiť spod zodpovednosti zmeňovanou právnej formy alebo mena. Ak je nová entita právnym nástupcom pôvodného porušiteľa, nesie zodpovednosť naďalej.
3. V prípade transferu podniku alebo jeho častí nadobúdateľ podniku nepreberá zodpovednosť, ak právna entita, ktorá sa dopustila porušenia, ďalej existuje.¹⁸

V ďalších prípadoch, ktoré sa otázkou prechodu zodpovednosti za porušenie súťažného práva zaoberali,¹⁹ Všeobecný súd modifikoval a doplnil „zásadu

obzor, roč. 95, 2012, č. 4, s. 297 – 306 a literatúra tam citovaná, ŠABOVÁ, Z.: Zásada *nullum crimen sine lege* a ukládanie sankcií v súťažnom práve. In: Právny obzor, 2013, č. 2. Pozri aj ORŠULOVÁ, A.: (Ne)čakaný obrat názoru Najvyššieho súdu SR na uplatnenie zásady „*nullum crimen, nulla poena sine lege*“ v súťažných kauzách. In: Antitrust, 2013, 3, s. 85 – 91.

¹⁷ Case C-49/92 P *Commission v. Anic Partecipazioni* [1999] E.C.R. 4125 [2001] 4 C.M.L.R.17.

¹⁸ Tamže. Testom ekonomickej kontinuity sme sa zaoberali aj v článku KALESNÁ, K.: Právnické osoby v konfrontácii s ekonomickou realitou. Test ekonomickej kontinuity. In: ŠTENGLOVÁ, I. (ed.): *Pocta Miloši Tomsovi k 80. narodeninám*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 186.

¹⁹ Case T-134/94 *NMH Stahlwerke* [1999] E.C.R. II-239, Case T- 9/99 *HFB v. Commission* [1999] II-2429 [2001] 4 C.N.L.R. 29, para [106], Cement case C-204/00 P *Aarlborg Portland A/S v. Commission*, Judgement of the Court of First Instance in Joined Cases T 25/95, 26/95, 30/95-

Anic“ tak, že zodpovednosť sleduje ekonomickú entitu (podnikovú entitu predstavujúcu súbor ľudských a materiálnych zdrojov, ktorá sa porušenia dopustila), ak právna entita, ktorá by inak niesla zodpovednosť, síce naďalej existuje, ale nie je schopná zaplatiť pokutu. Zároveň môže mať pokus obísť zodpovednosť, resp. vyhnúť sa zodpovednosti, za následok, že zodpovednosť sa pričíta inej fyzickej alebo právnickej osobe ako právnickej osobe, ktorá by ju inak znášala.

Podstatou testu ekonomickej kontinuity teda je, že v prípade, ak nástupnícka spoločnosť, ktorá nadobudla od zaniknutej spoločnosti hmotné a osobné zložky podnikania, pokračuje v ekonomických aktivitách zaniknutej spoločnosti, a teda pôsobí aj ako aktér hospodárskej súťaže, možno tomuto nástupcovi pričítať zodpovednosť za protiprávne konanie jeho právneho predchodcu a uložiť aj tomu zodpovedajúcu sankciu.

PMÚ aplikoval test ekonomickej kontinuity prvýkrát v prípade spoločnosti CARGO,²⁰ kde dominantný podnikateľ Železničná spoločnosť v priebehu správneho konania zanikol formou rozdelenia na dve nové spoločnosti. Posudzovaná praktika zneužívania dominantného postavenia spočívala v tom, že dominantný podnikateľ ŽS SR ako právny predchodca účastníka konania ŽS CARGO na liberalizovanom trhu železničnej nákladnej dopravy vylúčil svojho konkurenta, spoločnosť LTE z trhu.

Rozhodnutie PMÚ preskúmaval KS BA,²¹ ktorý sa síce stotožnil s kvalifikáciou protisúťažného konania i aplikáciou testu ekonomickej kontinuity, no považoval za potrebné znížiť uloženú pokutu vzhľadom na poľahčujúcu okolnosť spočívajúcu v tom, že nástupca v čase spáchania deliktu ešte neexistoval, a teda nemohol nezákonné konanie ani ovplyvniť.²²

V štádiu odvolacieho konania, keď na základe odvolania PMÚ vo veci rozhodoval NS SR, podala v postavení *amicus curiae* písomné vyjadrenie Európska komisia, ktorá poukázala predovšetkým na to, že je potrebné ekonomické

32/95, 34/95-36/95, 42/95-46/95, 48/95, 50/95-65/95, 68/95-71/95, 87/95, 88/95, 103/95 and 104/95 *Cimentaries CBR v. Commission* [2000] E.C.R. II 491, paras [1335] and [1336].

²⁰ Rozhodnutie úradu č.2006/DZ/2/1/067 z 3. 7. 2006 v spojení s rozhodnutím Rady úradu č. 2006/DZ/R/2/144 z 22. 12. 2006.

²¹ Rozsudok KS BA 1S 27/2007-227 zo 6. 12. 2007.

²² Rozsudok NS SR 4 Sžhpu/2/2014, s. 8. K tomu pozri aj DEMČÁK, P.: Ekonomické nástupníctvo-zodpovednosť za delikt. In: Aktuálne otázky súťažného práva v Európskej únii a na Slovensku. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 13 – 16.

nástupníctvo ako inštitút európskeho súťažného práva aplikovať v celej EÚ jednotným spôsobom. Zdôraznila, že „zistenie ekonomického nástupníctva medzi dvoma podnikateľmi... musí nevyhnutne znamenať nielen to, že nástupnícka spoločnosť je zodpovedná za porušenie ZFEÚ, ale tiež že nástupnícka spoločnosť je zodpovedná v plnej miere aj za pokutu, ktorá by inak bola uložená jej predchodcovi....No fakt, že nástupníckej spoločnosti je uložená pokuta len za porušenie jej predchodcu, samo osebe poľahčujúcou okolnosťou byť nemôže“.²³

Komisia v tejto argumentácii pokračovala: „Otázka prisúdenia plnej zodpovednosti nástupníckym spoločnostiam vrátane pokút má preto veľký význam a dôležitosť pri efektívnom uplatňovaní európskeho súťažného práva. Medzi nálezom zodpovednosti za porušenie a uložením pokuty existuje nerozlučné prepojenie. Ak by zmena v totožnosti alebo štruktúre umožnila podnikateľovi vyhnúť sa zodpovednosti a/alebo pokute, i jej, časti, znamenalo by to narušenie efektívneho uplatnenia európskych súťažných noriem. Mohlo by sa to stať pre podnikateľov jednoduchým návodom, ako sa vyhnúť zodpovednosti a plateniu pokút cez reštrukturalizáciu. **Je potrebné zdôrazniť, že už samotné zníženie pokuty by mohlo viesť k takýmto následkom, keďže by mohlo nabádať podnikateľov na predaj alebo reštrukturalizáciu.**“²⁴ NS SR rozsudok KS BS zmenil tak, že žalobu zamietol. Po rozhodnutí Ústavného súdu vo veci procesného pochybenia NS SR vo veci päť rozhodoval s identickým výsledkom. V poslednom treťom rozsudku²⁵ však NS SR prekvapujúco rozsudok KS BA potvrdil. Tento rozsudok je zaujímavý aj dissentným stanoviskom predsedníčky senátu, ktorá navrhovala rozsudok KS BA zmeniť tak, že žaloba sa zamieta.²⁶

1.3 Prípád CAPGEMINI

V ostatnom čase vzbudil pozornosť odbornej verejnosti rozsudok NS SR vo veci CAPGEMINI.²⁷ Žalobca sa v tomto prípade návrhom na ochranu pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy domáhal, aby NS zakázal žalovanému PMÚ pokračovať v porušovaní práv žalobcu, ktoré spočíva v akomkoľvek nakladaní s údajmi, informáciami a dátami z inšpekcie realizovanej v priestoroch žalobcu dňa 2. 2. 2014 a ich akomkoľvek použití.

²³ Rozsudok NS SR 4 Sžhu/2/2014, s. 14.

²⁴ Tamže.

²⁵ Rozsudok NS SR 4 Sžhu/2/2014.

²⁶ Tamže, s. 27.

²⁷ Rozsudok NS SR z 28. 4. 2016, sp. zn. 8 Sžnz/2/2015-221.

Prekvapujúci bol záver NS vychádzajúci z výkladu ustanovení ZOHS účinného do 30. 6. 2014 vo väzbe na relevantné ustanovenia OSP, ktorým konštatoval, že vzhľadom na absenciu právnej úpravy o procesnom postupe pri vykonaní inšpekcie v ZOHS v znení účinnom do 30. 6. 2014 prichádzal do úvahy iba postup v súlade s § 78a OSP, teda vykonanie inšpekcie s predchádzajúcim súhlasom súdu. NS preto hodnotil postup PMÚ, ktorý si nevyžiadal predchádzajúci súhlas súdu s vykonaním inšpekcie podľa § 78a OSP ako postup nemajúci oporu v zákone. Rozsudok bol o to prekvapujúcejší, že bol vydaný v čase, keď bol známy záver ESLP v rozsudku DELTA PEKÁRNY.²⁸ ESLP v tomto rozsudku dospel k záveru, že absenciu predchádzajúceho súhlasu súdu s vykonaním inšpekcie možno kompenzovať kontrolou *ex post facto*, pričom žiadal dostatočnú a účinnú následnú kontrolu. Pod kontrolou *ex post facto* sa rozumie súdne preskúmanie spôsobu, akým Úrad ochrany hospodárskej súťaže (ÚOHS) posúdil vhodnosť, dĺžku a rozsah šetrenia.²⁹

Záver

Opísané prípady nasvedčujú tomu, že rozsudky slovenských súdov preskúmajúce zákonnosť správnych rozhodnutí PMÚ nemožno vždy považovať za konzistentné s *case law* Európskej komisie a judikatúrou európskych súdov. Tento záver je znepokojujúci najmä z toho hľadiska, že PMÚ je právnym názorom súdu viazaný. Stabilite rozhodovacej praxe, požiadavkám právnej istoty a napokon i jednotnosti rozhodovania v rámci EÚ rozhodne nezodpovedá, ak sa súdy SR odchyľujú od ustálenej judikatúry európskych súdov napriek tomu, že osobitne v rovine súťažného práva možno práve judikatúru považovať za dôležitú súčasť *acquis communautaire*, ktorou je SR ako členský štát EÚ viazaná.³⁰

V rámci možností zlepšenia tohto stavu prichádza do úvahy v prvom rade špecializácia súdov preskúmajúcich rozhodnutia PMÚ na oblasť súťažného práva. Vzhľadom na to, že podľa dostupných údajov predstavujú súťažné veci v agende správneho súdnictva veľmi nízky podiel oproti majoritným

²⁸ Rozsudok ESLP z 2. 10. 2014, DELTA PEKÁRNY, a. s. proti ČR, sťažnosť č. 97/11. Týmto rozsudkom sme sa zaoberali aj v článku: KALESNÁ, K.: Inšpekcie v súťažnom práve optikou rozhodovacej praxe. In: Právni rozhledy, 12, 2017, s. 434-435.

²⁹ KUPČÍK, J. – KLOBÁSKA, J.: Rozhodnutí ESLP a českých soudů ve věci Delta Pekařny – aktuální stav a předpokládaný vývoj. In: Antitrust, 2016, č. 4, s. 125.

³⁰ DEMČÁK, P.: Ekonomické nástupníctvo-zodpovednosť za delikt. In: Aktuálne otázky súťažného práva v Európskej únii a na Slovensku. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 14.

daňovým a sociálnym veciam, by však takéto riešenie bolo zrejme príliš nákladné, a preto aj ťažko prijateľné. Ponúka sa preto azda schodnejšia alternatíva spočívajúca v špecializácii súdov na určité vymedzené oblasti ich preskúmavacej činnosti tak, aby na ne nedoliehal široký rozptyl agendy rôznych oblastí ich pôsobnosti v plnom rozsahu.

Odhliadnuc od úvah o špecializácii súdov však určité skvalitnenie ich činnosti možno dosiahnuť aj prostredníctvom širšieho využitia inštitútu *amicus curiae*. Osobitne treba pritom zdôrazniť možnosti pôsobenia Komisie v postavení *amicus curiae*; Komisia sa už dosiaľ v mnohých prípadoch podieľala nielen na objasňovaní nových konceptov, ale aj vysvetľovaní ustálených prístupov. Okrem toho Komisia môže podávať aj písomné pripomienky súdom členských štátov, ak to vyžaduje koherentné uplatňovanie článkov 101 a 102 ZFEÚ (č. 15 ods. 3 nar. č. 1/2003). Žiaduce by zároveň zrejme bolo, keby sa vyjadreniam a pripomienkam Komisie v rozhodovacej praxi súdov priznala adekvátne autorita.

Použitá literatúra:

- DEMČÁK, P.: Ekonomické nástupníctvo-zodpovednosť za delikt. In: Aktuálne otázky súťažného práva v Európskej únii a na Slovensku. Bratislava : UK v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 13 – 16.
- KALESNÁ, K.: Generálne klauzuly v súťažnom práve. In: Právny obzor, 99, 2016, č. 2, s. 79-88.
- KALESNÁ, K.: Inšpekcie v súťažnom práve optikou rozhodovacej praxe. In: Právní rozhledy, 12, 2017, s. 432-436.
- KALESNÁ, K.: Právnické osoby v konfrontácii s ekonomickou realitou. Test ekonomickej kontinuity. In: ŠTENGLOVÁ, I. (ed.): Pocta Miloši Tomsovi k 80. narodeninám. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 182-189.
- KALESNÁ, K.: Zneužívanie dominantného postavenia v teórii a v aplikačnej praxi. In: Právny obzor, roč. 95, 2012, č. 4, s. 297 – 306.
- KUPČÍK, J. – KLOBÁSKA, J.: Rozhodnutí ESLP a českých soudů ve věci Delta Pekařny – aktuální stav a předpokládaný vývoj. In: Antitrust, 2016, č. 4, s. 125 – 131.
- ORŠULOVÁ, A.: (Ne)čakaný obrat názoru Najvyššieho súdu SR na uplatnenie zásady „nullum crimen, nulla poena sine lege“ v súťažných kauzách. In: Antitrust, 2013, 3, s. 85 – 91.

ŠABOVÁ, Z.: Zásada nullum crimen sine lege a ukládanie sankcií v súťažnom práve. In: Právny obzor, 2013, č. 2.

ŠMEJKAL, V. – DUFKOVÁ, B.: Průvodce aktuální judikaturou Soudního dvora EU k ochraně hospodářské soutěže. Praha : UK v Prahe, Právnická fakulta, 2015.

Kontaktné údaje:

Doc. JUDr. Katarína Kalesná, CSc.
katarina.kalesna@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. 6
Bratislava
Slovenská republika

ROZHODOVANIE SÚDOV V OBLASTI SÚDNEJ KONTROLY VÝKONU INŠPEKCIÍ

Michaela Nosa

*Protimonopolný úrad SR, Právnická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave*

Abstrakt

Power to conduct inspection of national competition authorities is subject to court review. In general, in the EU we may find systems with *ex ante* or *ex post* judicial control. In last years, European as well as Slovak courts have demarcated the scope of power to conduct inspections and powers related thereto. The aim of contribution is to analyse the application of power to conduct inspections in business premises of undertakings in cases of possible competition law infringements, scope and lines of this power with the stress on the question of *ex ante* v. *ex post* control with reference to the individual court decisions of the European Court of Justice, Slovak courts as well as European Court of Human Rights.

Abstrakt

Právomoc vykonávať inšpekcie úradmi na ochranu hospodárskej súťaže je predmetom súdnej kontroly. Vo všeobecnosti je pri výkone takýchto právomocí v rámci EÚ zavedený systém súdnej kontroly buď *ex ante*, formou predchádzajúceho súhlasu súdu s vykonaním inšpekcie, alebo *ex post*, realizáciou súdneho prieskumu aplikácie tejto právomoci na základe žaloby. V posledných rokoch súdy, európske, ako aj tie slovenské, „dotvárajú“ svojim rozhodovaním mantinely uplatňovania konkrétnych právomocí pri výkone inšpekcií. Príspevok sa sústreďí na vykonávanie inšpekcií v prípadoch podozrenia na porušenia v oblasti ochrany hospodárskej súťaže v obchodných priestoroch podnikateľov, ako aj na spôsob a rozsah uplatnenia konkrétnych právomocí, s dôrazom na otázku *ex ante* v. *ex post* kontroly poukázaním na konkrétne súdne rozhodnutia Súdneho dvora EÚ, slovenských súdov, ako aj Európskeho súdu pre ľudské práva v tejto oblasti.

Keywords: inspection (dawn raid), *ex ante* control, *ex post* control, authorisation of the inspection

Kľúčové slová: inšpekcia (dawn raid), kontrola ex ante, kontrola ex post, poverenie na výkon inšpekcie

Úvod

Právomoc vykonávať neohlásené inšpekcie je jednou z najinvazívnejších právomocí v pôsobnosti Protimonopolného úradu SR (ďalej aj „protimonopolný úrad“), ako aj iných úradov na ochranu hospodárskej súťaže. Táto právomoc sa priznáva a zväčša uplatňuje na účinné odhaľovanie najzávažnejších porušení pravidiel hospodárskej súťaže, prevažne na preukazovanie kartelových dohôd. Preto je v centre pozornosti ich výkon, ako aj podmienky ich výkonu. Záujem je pochopiteľný. Od zákonnosti inšpekcie sa odvíja zákonnosť dôkazov na nej získaných. V rámci výkonu tejto právomoci dochádza tiež k zásahom do súkromia a rodinného života v rôznej podobe. Často sa teda stretávame s namietaním porušenia čl. 8 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj „Dohovor“). K výkonu týchto právomocí, aj keď nie vo vzťahu k prípadom v SR, sa vyjadroval aj Európsky súd pre ľudské práva.

Súdy v SR taktiež významným spôsobom prispievajú k interpretácii právomocí protimonopolného radu pri výkone inšpekcií. Nasledujúci príspevok sa zamiera osobitne na podmienku vstupu do obchodných priestorov podnikateľov (ďalej ako „podnikateľské priestory“) a na rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej ako „Najvyšší súd“) v tejto súvislosti.

1. Základné ustanovenia výkonu inšpekcií v priestoroch podnikateľa.

Súdny prieskum výkonu inšpekcií vykonávaných protimonopolným úradom

Podľa § 22a ods. 1 zákona č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže a o zmene a doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon o ochrane hospodárskej súťaže“) majú zamestnanci úradu, ako aj osoby poverené plnením úloh patriacich do pôsobnosti úradu (ďalej len „zamestnanci úradu“) pri plnení úloh podľa zákona o ochrane hospodárskej súťaže právo na základe písomného poverenia (ďalej len „poverenie“) vstupovať do všetkých priestorov a dopravných prostriedkov podnikateľa, ktoré súvisia s činnosťou alebo s konaním podnikateľa, s cieľom vykonať inšpekciu (na účely tohto príspevku sa tieto priestory označujú ďalej ako „podnikateľské priestory“). Pri vykonávaní prešetrovania

a v prvostupňovom konaní poverí zamestnancov úradu na vykonanie inšpekcie podpredseda úradu, v konaní pred radou poverí zamestnancov úradu predseda rady. Poverenie obsahuje meno, priezvisko a funkciu osoby vydávajúcej poverenie, označenie podnikateľa, v ktorého priestoroch a dopravných prostriedkoch sa má inšpekcia vykonať, časový rozsah vykonávania inšpekcie, predmet a účel inšpekcie, meno a priezvisko zamestnanca úradu povereného výkonom inšpekcie, poučenie o právach a povinnostiach podnikateľa, v ktorého priestoroch a dopravných prostriedkoch sa má inšpekcia vykonať, podpis osoby, ktorá poverenie vydala, číslo poverenia a odtlačok pečiatky úradu.

Ustanovenia § 22a ods. 2 až 7 a 11 zákona o ochrane hospodárskej súťaže v znení s účinnosťou od 1. 7. 2014 zároveň vymedzujú aj konkrétne ďalšie postupy protimonopolného úradu a povinnosti podnikateľa pri výkone inšpekcie.

Podľa ustanovenia § 22a ods. 8 zákona o ochrane hospodárskej súťaže, ak je dôvodné podozrenie, že sa v iných priestoroch alebo dopravných prostriedkoch podnikateľa, ako uvedených v odseku 1, ako aj v súkromných priestoroch alebo súkromných dopravných prostriedkoch súčasných alebo bývalých zamestnancov podnikateľa nachádzajú podklady alebo dokumenty, ktoré súvisia s činnosťou alebo konaním podnikateľa, na základe ktorých možno preukázať obmedzenie súťaže, úrad môže vykonať inšpekciu v týchto priestoroch na základe súhlasu súdu s inšpekciou vydaného na návrh úradu. Súhlas súdu s inšpekciou doručí úrad osobe, u ktorej sa inšpekcia vykoná, pri začatí inšpekcie. Ak osoba, u ktorej sa má inšpekcia vykonať, nie je prítomná, úrad súhlas súdu s inšpekciou odovzdá na poštovú prepravu najneskôr do 24 hodín po vykonaní inšpekcie spolu s odpisom zápisnice o vykonaní inšpekcie.¹

Výkon inšpekcie môže byť predmetom súdneho prieskumu na základe viacerých ustanovení zákona č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok (ďalej ako „Správny súdny poriadok“).

Základným právnym prostriedkom ochrany podnikateľa je žaloba na ochranu proti inému zásahu orgánu verejnej správy podľa § 252 Správneho súdneho poriadku (pred prijatím Správneho súdneho poriadku – žaloba o ochrane pred nezákonným zásahom podľa § 250v už neúčinného Občianskeho súdneho poriadku²). Prostredníctvom tejto žaloby sa môže podnikateľ, resp. osoba, ktorá sa cíti dotknutá na svojich právach, domáhať pred súdom ochrany, a to

¹ Poznámka pod čiarou k odkazu 23a) znie: „23a) § 430 až 437 Správneho súdneho poriadku.“

² Zákon č. 99/163 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej aj „OSP“).

v subjektívnej dvojmesačnej a objektívnej dvojročnej lehote od zásahu. Pokiaľ ide o oblasť inšpekcií, doterajšia prax, najmä Najvyššieho súdu, ktorý bol príslušný konať v týchto žalobách podľa OSP ukazuje, že Najvyšší súd rozhodol vo väčšine prípadov efektívne, najneskôr do roka od podania žaloby.

Podnikateľ, proti ktorému vydal protimonopolný úrad rozhodnutie a uložil mu sankciu podľa zákona o ochrane hospodárskej súťaže sa môže tiež domáhať jeho preskúmania podľa § 194 Správneho súdneho poriadku žalobou vo veciach správneho trestania. Na základe tejto žaloby súd vyhodnocuje aj zákonnosť postupu orgánu verejnej správy pred prijatím napadnutého administratívneho rozhodnutia, čím môže teoreticky dôjsť aj preskúmaniu postupu pri inšpekcii, resp. k hodnoteniu zákonnosti dôkazov na nej získaných.

V prípade, že podnikateľ počas inšpekcie poruší niektorú z jeho povinností, ktoré sú vymedzené v § 22a zákona o ochrane hospodárskej súťaže, následkom je sankcia. Rozhodnutie o uložení pokuty môže byť opäť predmetom prieskumu na základe správnej žaloby vo veciach správneho trestania (§ 194 a nasl. Správneho súdneho poriadku). Tu je opäť teoreticky možné, že žalobca bude v snahe o zrušenie rozhodnutia namietat aj samostatný postup pri inšpekcii, prípadne nedostatky poverenia na jej vykonanie.

Vzájomný vzťah medzi týmito ustanoveniami Správneho súdneho poriadku, prípadná otázka subsidiarity, dosiaľ nebola bližšie objasnená. Domnievam sa, že v budúcnosti zrejme budú tieto vzťahy predmetom potreby objasnenia na súdoch, keďže teoreticky by bolo možné, aby zákonnosť inšpekcie bola predmetom preskúmania pred súdom dva, či dokonca trikrát. V prípade, kedy podnikateľ využije možnosť podať žalobu na ochranu proti inému zásahu orgánu verejnej správy, v tomto prípade na ochranu pred inšpekciiou, po vydaní rozsudku súdu vo veci tohto zásahu je možné, že neskôr bude predmetom preskúmania pred súdom správne rozhodnutie na základe žaloby vo veciach správneho trestania. V takom prípade sa domnievam, že rozsudok v otázke zákonnosti inšpekcie bude prekážkou *res iudicata* pre súd, ktorý bude rozhodovať vo veci žaloby proti správne rozhodnutiu, ktoré sa zakladá aj na dôkazoch získaných na takejto inšpekcii. Otázkou však zostáva, ak si podnikateľ napríklad „nestráži svoje práva dostatočne“ a nevyužije možnosť podania takejto žaloby. Následne by však mohol podnikateľ namietat napríklad nezákonnosť získaných dôkazov z dôvodu nezákonnosti inšpekcie v žalobe vo veciach správneho trestania. Mohol by v takom prípade súd rozhodovať o zákonnosti inšpekcie, hoci podnikateľ

nevyužil možnosť podať žalobu na ochranu proti takémuto zásahu? Z hľadiska ochrany práv podnikateľa, z pohľadu podnikateľa a dotknutej osoby by asi nebolo protiprávne, ak súd takéto námietky pripustí. No, je otázne, či možno hovoriť o zásahu do práv podnikateľa, ktorý tento zásah ako nezákonný zásah do jeho práv v čase vykonania inšpekcie nevnímal. Je dôležité poznamenať, že poučenie o možnosti podať takúto žalobu, ako aj o lehote na jej podanie je štandardne súčasťou poverení protimonopolného úradu. Ak teda má dôjsť k zrýchleniu tak správnych, ako aj súdnych konaní, mali by sa primárne zrejme využívať osobitné typy žalôb, ktoré právny poriadok pripúšťa. Správne žaloby by nemali byť prostriedkom pre zdržiavanie procesu prieskumu rozhodnutia.³

2. Inšpekcie v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva

Z hľadiska výkonu policajných prehliadok, ako aj výkonu inšpekcií bolo predmetom konania pred Európskym súdom pre ľudské práva viacero prípadov.⁴ Predmetom výkladu bol tak rozsah a obsah práva na súkromný a rodinný život (ang. „private life“), pojem „obydlie“ – v ang. „home“, ako aj otázka potreby predchádzajúceho súhlasu súdu s výkonom právomoci vykonať inšpekciu. Pokiaľ ide o otázku potreby predchádzajúceho súhlasu vnútroštátneho súdu s výkonom inšpekcie v podnikateľských priestoroch, Európsky súd pre ľudské práva zaujal nasledujúci postoj.

Európsky súd pre ľudské práva v prípade *Niemitz proti Nemecku*⁵ uviedol, že ochrana aktivít v oblasti výkonu profesie, ako aj podnikateľskej činnosti alebo priestorov je súladná s podstatou predmetu a cieľa čl. 8 Dohovoru, a to chrániť individuálne osoby proti arbitrárnym zásahom orgánov verejnej moci. V prípade *Société Colas Est a iní proti Francúzsku*⁶ sa zasa Európsky súd pre ľudské práva vyjadril, že za istých okolností práva garantované čl. 8 Dohovoru zahŕňajú práva na rešpektovanie sídla spoločnosti, jej pobočiek a iných podnikateľských priestorov, v prípade spoločnosti však môže byť právo zásahu zmluvných štátov ešte širšie.

³ Argumentov pre aj proti je viac, táto otázka však nie je primárna na účely tohto príspevku.

⁴ Vzhľadom na predmet tohto príspevku sa zameriam len na vybrané rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a Ústavného súdu SR.

⁵ Rozsudok zo 16. decembra 1992, č. sťažnosti 13710/88.

⁶ Rozsudok z 16. apríla 2002, č. sťažnosti 37971/97.

V rozhodnutí *DEBÚT Zrt. a iní proti Maďarsku*⁷ sa Európsky súd pre ľudské práva zaoberal sťažnosťou na porušenie čl. 8 Dohovoru inšpekciou vykonávanou maďarským úradom na ochranu hospodárskej súťaže. V rozsudku pripomenul, že na rozdiel od rodinných príbytkov, obchodné priestory neslúžia na realizáciu súkromného a rodinného života alebo osobný rozvoj, čo je v prípade rodinných príbytkov základom na poskytnutie osobitnej ochrany. Také obchodné priestory *prima facie* nepokrývajú realizáciu profesijných činností alebo obchodnej činnosti, ktorá by mohla byť vykonávaná z domu, a teda očakávania vlastníka podniku ohľadom rešpektovania „súkromného života“ sú nepochybne iné ako vlastníka príbytku. Súd teda uznal, že ochrana čl. 8 Dohovoru sa vzťahuje aj na činnosti vykonávané v obchodných priestoroch, v podnikoch, no nie v takej miere ako pri ochrane „rodinného príbytku“. Vzhľadom na charakter obchodných činností je pochopiteľné, že musia strpieť kontrolu zo strany rôznych orgánov.

V prípade *DELTA PEKÁRNÝ, a.s. proti Českej republike* išlo o prípad, kedy český Úrad na ochranu hospodárskej súťaže vykonal inšpekciu v podnikateľských priestoroch sťažovateľky. Keďže pri inšpekcii došlo k porušeniu povinnosti spolupracovať (napríklad spoločnosť odmietla sprístupniť požadovanú elektronickú korešpondenciu), bola jej uložená pokuta. Rozhodnutie o pokute bolo preskúmané príslušnými českými súdmi, ktoré žalobu zamietli. Sťažovateľka, okrem iného, namietala, že žiadny z českých súdov nepreskúmal priebeh inšpekcie ani dôvodnosť jej vykonania, a teda neexistuje účinná kontrola ex post.

Európsky súd pre ľudské práva v rozsudku zopakoval, že pojem „obydlie“ má širší význam než pojem „home“ a môže zahŕňať napríklad aj pracovňu alebo kanceláriu príslušníka slobodného povolania. Za určitých okolností je preto možné vykladať práva zaručené čl. 8 Dohovoru v tom zmysle, že zahŕňajú právo spoločnosti na rešpektovanie jej sídla a obchodných priestorov; v ich prípade však môže byť právo štátov na zásah širší.

Ďalej uviedol, že v konkrétnom prípade nie sú pochybnosti o tom, či inšpekcia v obchodných priestoroch podnikateľa zasahuje do jeho práv na rešpektovanie „obydlia“, čo zahŕňa v určitej miere aj korešpondenciu spoločnosti, ako aj súkromnú korešpondenciu zamestnancov (s odkazom na rozhodnutie vo veci *Bernh Larsen Holding AS a ostatní proti Nórsku*⁸, č. 24117/08, rozsudok z dňa 14. marca 2013, § 106 a 163).

⁷ Rozsudok zo dňa 20. novembra 2012, sťažnosť č. 24851/10.

⁸ Rozsudok zo 14. marca 2013, sťažnosť č. 24117/08.

Preto je z pohľadu rešpektovania súkromného a rodinného života dôležité vyhodnotiť, či bol tento zásah v súlade so zákonom, či sleduje legitímny cieľ a je nevyhnutný v demokratickej spoločnosti na dosiahnutie tohto cieľa.

Z hľadiska potreby predchádzajúceho súhlasu vnútroštátneho súdu pred vykonaním inšpekcie Európsky súd pre ľudské práva s odvolaním sa na svoje predchádzajúce rozhodnutia⁹ uviedol, že zásah do obchodných priestorov môže byť zhojený aj dostatočnou účinnou súdnou kontrolou, resp. možnosťou kontroly, *ex post facto*. *Ex ante* súhlas vnútroštátneho súdu preto nie je nevyhnutný.

V konkrétnom prípade však dal za pravdu sťažovateľovi v tom, že tu nebola možnosť účinnej kontroly *ex post*.

V Českej republike pritom podľa § 82 zákona – Soudní řád správní (zákon č. 150/2002 Sb. v znení účinnom do 1. mája 2004) bolo možné podať obdobne ako v SR žalobu na ochranu proti nezákonnému zásahu. Ako však vyplýva zo zistení v rozsudku, taká žaloba by bola zrejme v tom čase neúspešná, keďže by buď nespĺňala podmienku trvania alebo hrozby opakovania tohto zásahu, alebo z dôvodu, že v tom čase bola vnímaná, ako majúca subsidiárny charakter vo vzťahu k žalobe na prieskum rozhodnutia.¹⁰

3. Rozsudok Najvyššieho súdu SR vo veci *Capgemini*¹¹

Vo veci *Capgemini* Najvyšší súd rozhodoval vo veci žaloby o ochrane pred nezákonným zásahom, ktorou sa žalobca domáhal, aby Najvyšší súd zakázal pokračovať protimonopolnému úradu v porušovaní jeho práv, ktoré malo spočívať v nakladaní s údajmi, informáciami a dátami, ktoré boli získané počas inšpekcie realizovanej v priestoroch žalobcu dňa 4. februára 2014, ako aj v použití týchto údajov, informácií a dát a žiadal nariadenie ich zničenia. Najvyšší súd SR žalobe vyhovel, a okrem iných skutočností týkajúcich sa konkrétnej veci¹² tiež

⁹ Pozri napr. rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva vo veciach: Heino, rozsudok z 15. februára 2011, sťažnosť č. 56720/09, Smirnov proti Rusku, rozsudok zo 7. mája 2007, č. sťažnosti 71362/01.

¹⁰ Je potrebné poznamenať, že v ČR sa so začiatkom inšpekcie začína súčasne aj správne konanie, čo mohlo mať vplyv na odlišné vnímanie tohto inštitútu, ktorý má byť primárne využitý, ak neexistuje iný prostriedok nápravy. V správnom konaní však prirodzene také možnosti sú, minimálne v podobe žaloby na preskúmanie rozhodnutia, ktoré je výsledkom tohto správneho konania.

¹¹ Rozsudok Najvyššieho súdu vo veci žaloby na ochranu pred nezákonným zásahom, sp. zn. 8Sžnz/2/2015 z 28. 4. 2016.

¹² Najvyšší súd vyjadril viacero dôvodov, pre ktoré považoval tento zásah za nezákonný. Vzhľa-

konštatoval ako dôvod nezákonnosti tohto zásahu aj skutočnosť, že inšpekcia bola vykonaná bez predchádzajúceho súhlasu súdu. Najvyšší súd konkrétne uviedol, cit. „Podľa názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky v danom prípade absentovala v čase vykonania inšpekcie, t. j. 04.02.2014, právna úprava v zákone č. 136/2001 Z. z. o procesnom postupe pri vykonaní inšpekcie, a teda do úvahy by prichádzal iba taký postup žalovaného, ktorý by bol v súlade s ust. § 78a O.s.p. ods. 1, teda postup majúci za cieľ zabezpečenie dôkazov na účely prešetrovania podľa zákona č. 136/2001 Z. z. so súhlasom súdu, keďže táto kompetencia (vykonať prešetrovanie) mu vyplývala len z Nariadenia č. 1/2003, no podľa vnútroštátnych procesných pravidiel, ktoré boli upravené v ust. § 78a O.s.p., keďže konanie vo veci samej (možného porušenia pravidiel hospodárskej súťaže) bolo začaté až dňa 19.03.2015.

Ak teda žalovaný nepostupoval v súlade s vykonaním inšpekcie tak, že pred samotným začatím konania si nevyžiadal súhlas súdu podľa § 78a O.s.p., možno hodnotiť tento jeho postup ako postup nemajúci oporu v zákone, a teda v rozpore s čl. 2 ods. 2 Ústavy, a to jednak z dôvodu, že nebolo začaté konanie podľa § 25 ods. 1 zákona č. 136/2001 Z. z. a jednak nepožiadala súd o predchádzajúci súhlas s vykonaním inšpekcie na zabezpečenie dôkazov na účely prešetrovania podľa zákona č. 136/2001 Z. z.

Ďalej Najvyšší súd Slovenskej republiky posudzoval zákonnosť postupov žalovaného v rozsahu žalobných dôvodov v rozsahu poverenia na vykonanie inšpekcie podľa § 22 ods. 2 zákona č. 136/2001 Z. z. v znení účinnom do 30.06.2014 a v tejto súvislosti zdôrazňuje, že poverenie je základný právny akt, na základe ktorého žalovaný mohol postupom podľa § 78a O.s.p. požiadať súd o súhlas s vykonaním inšpekcie. Jeho zákonnosť je predpokladom zákonnosti ďalšieho postupu vykonaného na jeho základe. Zákon č. 136/2001 Z. z. v znení účinnom do 30.06.2014 totiž neustanovoval náležitosti poverenia na vykonanie inšpekcie, tie ustanovoval len § 78a ods. 2 O.s.p. Tento súhlas súdu zároveň stanovuje rozsah výkonu inšpekcií Protimonopolného úradu, ktorý by mal byť v súlade s sledovaným legitímnym cieľom a princípom proporcionality tak, aby nebol svojvoľným alebo neprimeraným zásahom verejnej moci do práva kontrolovaného na ochranu jeho súkromia. Neohlásená inšpekcia nepochybne znamená zásah do činnosti podnikateľa. Je preto nevyhnutné, aby súd preskúmal,

dom na skutočnosť, že otázka predchádzajúceho súdneho súhlasu v podstate poprela dovtedajšiu viac ako jednu dekádu trvajúcu prax, tento z dôvodov rezonoval aj v odbornej verejnosti najviac.

či nejde o svojvoľný výkon verejnej moci, či existujú skutočnosti, ktoré by odôvodňovali vykonanie takého zásahu, ako aj či poverenie, na základe ktorého bude inšpekcia vykonaná, je v súlade so sledovaným legitímnym cieľom a tieto sledované ciele nie je možné dosiahnuť inak.“

Uvedený záver Najvyššieho súdu bol prekvapivý pre protimonopolný úrad, minimálne časť odbornej verejnosti a zrejme aj samotného žalobcu, keďže uvedenú skutočnosť nenamietal.

Počas aplikácie ustanovení zákona o ochrane hospodárskej súťaže totiž nikdy zo strany súdov nedošlo k spochybneniu právomoci vykonávať inšpekciu v podnikateľských priestoroch na základe poverenia predsedu úradu, či podpredsedu úradu.¹³ Súd pritom preskúmavali priebeh inšpekcie, ako aj zákonnosť poverenia, a to či už v rámci správnej žaloby vo veci rozhodnutia úradu (v takom prípade podnikatelia nevyužili inštitút žaloby o ochrane pred nezákonným zásahom podľa § 250v OSP) alebo v rámci žaloby o ochrane pred nezákonným zásahom. Je potrebné poznamenať, že súd sa neobmedzoval len na rozsah samotnej žaloby, ale *ex offico* preskúmavali zákonnosť poverenia nad rozsah samotnej žaloby.¹⁴

Domnievam sa, že uvedený záver Najvyššieho súdu o potrebe predchádzajúceho súdneho súhlasu pred vykonaním inšpekcie v priestoroch podnikateľa je chybný z nasledujúcich dôvodov.

4. Analýza „potreby“ predchádzajúceho súhlasu súdu na vykonanie inšpekcie v podnikateľských priestoroch

4.1 Historický exkurz – vývoj právnej úpravy inšpekcií v SR

Ustanovenie k právomoci vykonať inšpekciu v podnikateľských priestoroch bolo zavedené už v zákone č. 188/1994 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže. Ustanovenie § 22 ods. 3 v zákone o ochrane hospodárskej súťaže č. 136/2001 Z. z., teda právomoc vykonávať inšpekciu aj v iných ako podnikateľských priestoroch

¹³ Poverenie na vykonanie inšpekcie vydáva/podpisuje predseda úradu, s účinnosťou od 1. júla 2014 aj podpredseda úradu (bližšie pozri § 22a ods. 1 zákona o ochrane hospodárskej súťaže v znení tejto novelizácie).

¹⁴ Pozri napr. rozsudok vo veci Štatistické a evidenčné vydavateľstvo tlačív, a.s., ŠEVT, a. s. – sp. zn. 3 Sžz 1/2011 z 5. 4. 2011, Zb. 5/2012, R. 113/2012), v ktorom Najvyšší súd nad rámec žaloby uviedol ako jeden z nedostatkov poverenia absenciu úradnej pečiatky na poverení predsedu protimonopolného úradu na výkon inšpekcie.

a dopravných prostriedkoch podnikateľa, teda v súkromných priestoroch jeho zamestnancov (čím sa myslí aj manažérov, členov štatutárnych orgánov a pod.) bolo zavedené zákonom č. 204/2004 Z. z.¹⁵ Cieľom tejto novelizácie bola predovšetkým potreba prijatia opatrení na národnej úrovni vo vzťahu k nariadeniu 1/2003.¹⁶ Je potrebné zdôrazniť, že zákon č. 204/2004 Z. z. zaviedol prvýkrát možnosť vykonania inšpekcie v súkromných priestoroch, a to so súhlasom súdu. Možnosť vykonať inšpekciu v priestoroch podnikateľa a bez súhlasu súdu bola teda daná už pred tým¹⁷ (kedy § 78a OSP neexistoval) a bola aj aplikovaná v praxi a preskúmaná súdom.¹⁸ Novelou – zákonom č. 204/2004 Z. z., sa taktiež spresnili právomoci úradu.

Týmto zákonom bol tiež novelizovaný OSP, kde sa, okrem iného, dopĺňalo práve ustanovenie § 78a. Vo všeobecnej časti dôvodovej správy k tomuto zákonu sa uvádza, cit.: „*Návrh zákona dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky súdny poriadok“)* tým, že dáva súdu právomoc vydať súhlas s inšpekciou **v iných ako podnikateľských objektoch, priestoroch a dopravných prostriedkoch podnikateľa, ako aj v súkromných objektoch, priestoroch a dopravných prostriedkoch jeho predstaviteľov a zamestnancov komisiou alebo úradom na základe dožiadania iného národného súťažného orgánu v súlade s nariadením 1/2003, resp. úradom podľa zákona o ochrane hospodárskej súťaže. Obdobná úprava je vo všetkých členských štátoch Európskej únie a zavádza sa aj do právnych poriadkov prístupujúcich krajín. Rovnaký štandard aplikácie takejto právomoci je aj v krajinách, ktorých ústavný poriadok zabezpečuje rovnaký (Česko) alebo obdobný (Litva, Lotyšsko) stupeň ochrany obyvdlia ako Ústava Slovenskej republiky.**“

¹⁵ Zákon č. 204/2004 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže a o zmene a doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 465/2002 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁶ Nariadenie Rady (ES) č. 1/2003 zo 16. decembra 2002 o vykonávaní pravidiel hospodárskej súťaže ustanovených v článkoch 81 a 82 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (Úradný vestník Európskych spoločenstiev L 001, 4/1/2003) (ďalej ako „nariadenie 1/2003“).

¹⁷ § 22 ods. 3 zákona 136/2001 Z. z. v znení do 30. 4. 2004: „(3) *Pri plnení úloh podľa tohto zákona majú zamestnanci úradu na základe osobitného písomného poverenia právo vstupovať do všetkých objektov, priestorov a dopravných prostriedkov podnikateľov, ktoré súvisia s činnosťou alebo s konaním podnikateľov podľa § 3 ods. 2.*“

¹⁸ Pozri napríklad rozsudok vo veci sp. zn. 2S 414/05 z dňa 28. 2. 2007.

Rovnako tak vo vzťahu k zavádzanej právomoci na výkon inšpekcie v „súkromných priestoroch sa uvádza, cit.: „Ak bude mať úrad dôvodné podozrenie, že sa v iných ako podnikateľských priestoroch podnikateľa alebo v súkromných priestoroch predstaviteľov alebo zamestnancov tohto podnikateľa nachádzajú určité podklady alebo dokumenty, na základe ktorých je možné preukázať vážne obmedzenie hospodárskej súťaže, napr. tajný cenový kartel, úrad vydá rozhodnutie o vykonaní inšpekcie v takýchto priestoroch. Návrh zákona presne špecifikuje náležitosti takéhoto rozhodnutia. Úrad následne požiada príslušný súd o vydanie súhlasu s inšpekciou v takýchto priestoroch. V zmysle návrhu novely Občianskeho súdneho poriadku súd vo vydanom uznesení o súhlase s inšpekciou presne špecifikuje účel takejto inšpekcie, objekty, priestory alebo dopravné prostriedky, ktoré majú podliehať inšpekcií a tiež presne ustanoví oprávnenia konkrétnych pracovníkov, ktorí inšpekciu vykonávajú.“

4.2 Znenie a vzťah § 22 zákona o ochrane hospodárskej súťaže v znení účinnom do 30. 6. 2014 a § 78a OSP

Podľa § 1 zákona o ochrane hospodárskej súťaže v znení účinnom do 30. 4. 2014 je jeho účelom „ochrana hospodárskej súťaže (ďalej len „súťaž“) pred jej obmedzovaním, ako aj vytváranie podmienok na jej ďalší rozvoj v prospech spotrebiteľov a úprava právomoci a pôsobnosti Protimonopolného úradu Slovenskej republiky (ďalej len „úrad“) pri dohľade nad dodržiavaním ustanovení tohto zákona.“

Podľa § 22 ods. 1 písm. a) zákona v znení účinnom do 30. 6. 2014 úrad vykonáva prešetrovanie na relevantnom trhu.

Podľa § 22 ods. 3 zákona pri plnení úloh podľa tohto zákona majú zamestnanci úradu na základe písomného poverenia predsedu úradu právo vstupovať do všetkých objektov, priestorov alebo dopravných prostriedkov podnikateľa, ktoré súvisia s činnosťou alebo s konaním podnikateľa podľa § 3 ods. 2 s cieľom vykonať inšpekciu. (inšpekcia v podnikateľských priestoroch).

Podľa § 22 ods. 4 zákona, ak je dôvodné podozrenie, že sa v iných objektoch, priestoroch alebo dopravných prostriedkoch podnikateľa ako uvedených v odseku 3, ako aj v súkromných objektoch, súkromných priestoroch alebo súkromných dopravných prostriedkoch zamestnancov podnikateľa nachádzajú podklady alebo dokumenty, ktoré súvisia s činnosťou alebo konaním podnikateľa podľa § 3 ods. 2, na základe ktorých možno preukázať vážne obmedzenie súťaže,

úrad vydá rozhodnutie o vykonaní inšpekcie zamestnancami úradu. (inšpekcia v súkromných priestoroch).

Podľa § 22 ods. 6 zákona inšpekciu podľa odseku 4 možno vykonať iba na základe súhlasu súdu s inšpekciou vydaného na návrh úradu podľa osobitného predpisu.

Týmto osobitným predpisom je § 78a OSP. Podľa § 78a ods. 1 OSP „*na zabezpečenie dôkazu na účely prešetrovania podľa osobitných predpisov*“) súd na základe návrhu Komisie alebo protimonopolného úradu do troch dní rozhodne o vydaní súhlasu s inšpekciou objektov, priestorov alebo dopravných prostriedkov. Prílohou k návrhu na vykonanie inšpekcie Komisiou je rozhodnutie Komisie.“ (pozn. Komisiou rozumej Európsku komisiu).

Poznámka pod čiarou k odkazu 7) znie:

„*Zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže a o zmene a doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov.*

Nariadenie Rady (ES) č. 1/2003 zo 16. decembra 2002 o vykonávaní pravidiel hospodárskej súťaže ustanovených v článkoch 81 a 82 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (Ú. v. EÚ L 001, 4.1. 2003).“

Ďalej je potrebné poukázať aj na skutočnosť, že v čase aplikácie OSP, bolo použitie druhej časti, v ktorej je zaradené ustanovenie § 78a v rámci správneho súdnictva (piatej časti) vylúčené (pozri § 246c ods. 1 OSP). Aj keď systematické zaradenie tohto ustanovenia nie je, podľa môjho názoru, v tomto prípade kľúčové.

Okrem iného, je potrebné poznamenať, že ani nariadenie 1/2003 nestanovuje povinnosť pre členské štáty zakotviť pre vykonanie inšpekcie v podnikateľských priestoroch podmienku predchádzajúceho súdneho súhlasu. Upravuje len právomoc Európskej komisie, kde pri podnikateľských priestoroch platí taký právny režim, ako sa uplatňuje podľa vnútroštátneho práva štátu, v ktorom sa inšpekcia vykoná.

4.3 Rozhodovacia prax slovenských súdov pred rozsudkom *Capgemini*

Ako je už uvedené, v rozhodovacej praxi súdov okrem tohto jediného prípadu nevznikla nikdy pochybnosť o tom, či na výkon inšpekcie je potrebný predchádzajúci súhlas súdu. V nasledujúcich rozhodnutiach sa súdy zaoberali

zákonnosťou poverenia na vykonanie inšpekcie v podnikateľských priestoroch, pričom žiadne z poverení úradu nebolo nikdy predložené súdu na vyslovenie jeho súhlasu podľa § 78a OSP.

V rozsudku Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 2S 414/05 z dňa 28.2.2007 sa uvádza, cit.: „Právo žalovaného požadovať predloženie podkladov a poskytnutie informácií a tomu zodpovedajúca povinnosť žalobcu predložiť požiadané podklady a informácie vyplýva z § 22 ods. 2 a 3 ZOHS. Ustanovenia § 22 ods. a 3 ZOHS upravujú postup žalovaného pri inšpekcii, čo je špecifický zákonom upravený postup získavania informácií a podkladov od podnikateľov na relevantnom trhu.

Konanie žalovaného je upravené v piatej časti, označenej ako „Konanie“, naproti tomu vykonávanie inšpekcie a postup pri nej upravený v štvrtej časti zákona, označenej „Právomoc úradu“. Inšpekcia je osobitný postup žalovaného, ako to vyplýva o systematického zaradenia jej úpravy v zákone, ako aj z jej samotnej podstaty a zmyslu. Vykonáva sa pred začatím správneho konania v oblasti ochrany hospodárskej súťaže, ktorou sa vo veciach dohody obmedzujúcej súťaž začína konanie vždy z vlastného podnetu. ...“

Ani v ďalšom prípade Krajský súd v Bratislave podrobne sa zaoberajúc zákonnosťou poverenia nevnímal ako podmienku zákonnosti predchádzajúci súhlas súdu, naopak, z rozsudku Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 1S 165/2005 z dňa 29. 3. 2007 vyplýva dostatočnosť poverenia, cit.: „Súd po preskúmaní spísového materiálu zistil, že predložené poverenie zamestnancami úradu bolo v súlade so zákonom (pozn. išlo o poverenie podľa § 22 ods. 3 zákona v znení do 30.6.2014), bolo zrozumiteľné a obsahovalo údaj o tom, aké právomoci má zamestnanec vykonávajúci inšpekciu. ...“

Najvyšší súd v prípade sp. zn. 3Sžz 1/2011 z 5.4.2011, Zb. 5/2012, R. 113/2012, judikoval:

„I. Inšpekcia (dawn raid) vykonávaná protimonopolným úradom je postupom správneho orgánu, ktorý podlieha prieskumu zákonnosti správnym súdom v konaní o ochrane pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy.

II. Zaznamenanie procesných úkonov o vykonanej inšpekcii (dawn raid) do administratívneho spisu je základnou požiadavkou na preskúmanie zákonnosti postupu protimonopolného úradu.

III. Ak poverenie na vykonanie inšpekcie (dawn raid) predsedu protimonopolného úradu neobsahuje presnú identifikáciu právomoci, ktorú úrad realizuje

a evidenčné číslo, úradnú pečiatku, trpí vadami ovplyvňujúci zákonnosť inšpekcie.“

V rozsudku Najvyššieho súdu, sp. zn. 4Sžz/1/2013 z dňa 17. 10. 2013, Najvyšší súd taktiež potvrdil zákonnosť poverenia, ktoré nebolo *ex ante* odsúhlasované súdom, cit.: „*Poverenie je opatrené spisovou značkou a úradnou pečiatkou a podpisom predsedu v súlade s § 47 ods. 5 Správneho poriadku.*

Pre úplnosť súd poznamenáva, že poverenie na inšpekciu bolo vydané podľa § 22 ods. 3 zákona, t. j. v objektoch a priestoroch podnikateľa, nie však podľa ods. 4-7 uvedeného ustanovenia zákona. ...

Pri inšpekcii tohto druhu sa využíva moment prekvapenia, kedy podnikateľ nie je vopred informovaný. Pre začatie inšpekcie boli podľa zistenia súdu splnené všetky zákonom stanovené požiadavky. Inšpekcia sa začala preukázaním poverenia, z ktorého vyplýval právny dôvod inšpekcie, t. j. na základe akého ustanovenia zákona sa voči podnikateľovi postupuje. ...“

Pochybnosť alebo požiadavka na súdny súhlas s inšpekciou v podnikateľských priestoroch nebola vznesená napríklad ani v týchto konaniach/rozhodnutiach Najvyššieho súdu: sp. zn. 3 Sžz 1/2011 z 5. 4. 2011, 5 Sžnz 1/2015 z 25. 6. 2015, 5 Sžnz 2/2015 z 25. 6. 2015, 3 Sžh 4/2010 z 21. 5. 2013, 2 Sžhpu 3/2011 z 22. 5. 2013. Osobitne zaujímavé je, že ani vo veciach Datalan a Sukuba (5 Sžnz 1/2015 z 25. 6. 2015, 5 Sžnz 2/2015 z 25. 6. 2015), v ktorých Najvyšší súd, aj keď vytkol úradu, okrem iného, nedostatky poverenia, taktiež nekonštatoval potrebu predchádzajúceho súdneho súhlasu pri inšpekcii v podnikateľských priestoroch, ktorá bola vykonaná v rámci prešetrovania tej istej veci, ako inšpekcia u podnikateľa Capgemini (Najvyšší súd, sp. zn. 8 Sžnz 2/2015), v rovnaký deň (4. 2. 2014) a za účinnosti toho istého zákona o ochrane hospodárskej súťaže v znení účinnom do 30. 6. 2014.

4.4 Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora EÚ. Prax v iných štátoch EÚ

Ako je už uvedené, z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že v prípadoch takýchto zásahov do súkromia, či podnikateľskej činnosti sa vyžaduje buď *ex ante* súhlas súdu s výkonom tohto zásahu alebo účinná súdna kontrola *ex post facto*.

Rovnako tak Súdny dvor EÚ v rámci prieskumu výkonu inšpekcie napríklad v prípade Deutsche Bahn proti Európskej komisii,¹⁹ konkrétne Súdny dvor (ako aj Všeobecný súd) uvádza, že absencia predchádzajúceho súdneho súhlasu neznamená automaticky samo osebe nezákonnosť zásahu, dôležitá je kontrola *ex post facto*. Súdny dvor taktiež zdôrazňuje záruky proti svojvoľnému zásahu, pričom súdna kontrola *a posteriori* je jednou z nich. Tu je vhodné pripomenúť, že právomoc protimonopolného úradu vykonávať inšpekcie bola prevzatá po vzore Európskej komisie, ktorú má vymedzenú európskym nariadením 1/2003.

Pokiaľ ide o prax v iných štátoch EÚ, podľa správy Európskej komisie z roku 2012 k vyšetrovacím a rozhodovacím právomociam, približne v polovici členských štátov EÚ sa vyžadoval predchádzajúci súhlas na vykonanie inšpekcie v podnikateľských priestoroch. Zaujímavé však je, že v niektorých prípadoch, tam, kde sa vyžaduje predchádzajúci súhlas súdu nie je súčasne možné aj napadnutie tohto zásahu na súde *ex post*, samostatným odvolaním proti súdnemu súhlasu (napr. v Poľsko). Taktiež je potrebné pripomenúť, že sudy zvyčajne v rámci vydávania súdneho súhlasu nemajú právomoc spochybňovať, či je tu naozaj potrebné inšpekciu vykonať. V porovnaní so slovenskou právnou úpravou, ako aj jej aplikáciou súdmi, kde sudy nielen preskúmavajú zákonnosť poverenia, ale aj priebeh samotnej inšpekcie na základe samostatnej žaloby, si dovoľujem vysloviť názor, že *ex post facto* kontrola môže byť dokonca v porovnaní s konkrétnymi úpravami aj viac garantujúca ochranu práva zaručeného čl. 8 Dohovoru (okrem už spomenutého napríklad v prípade Európskej komisie, Súdny dvor preskúmava samotný akt, na základe ktorého je vykonávaná inšpekcia, nie však už jej priebeh.)

S ohľadom na prístup slovenských súdov pri prieskume žalôb na ochranu pred nezákonným zásahom (resp. iným zásahom), alebo pri prieskume správnych rozhodnutí je zrejmé, že v SR je zabezpečená účinná kontrola *ex post facto*.

4.5 Závery

Z uvedeného je teda zrejmé, že:

1. protimonopolný úrad koná a postupuje pri výkone svojich právomocí podľa zákona o ochrane hospodárskej súťaže; zákon o ochrane hospodárskej súťaže je jediným všeobecne záväzným právnym predpisom, ktorý upravuje

¹⁹ Vec C-583/13 P, ECLI:EU:C:2015:404, vec na Všeobecnom súde T-289/11, T-290/11 a T-521/11, EU:T:2013:404. Rozsudok Všeobecného súdu bol v časti Súdnym dvorom zrušený.

podmienky výkonu právomoci úradu pri dohľade nad jeho dodržiavaním, iné všeobecne záväzné právne predpisy, ako napríklad správny poriadok, sa uplatňujú subsidiárne, t. j. iba zákon upravuje podmienky výkonu inšpekcií a konkrétne aj to, kedy a podľa ktorého ustanovenia sa inšpekcia vykonáva na základe poverenia predsedu a kedy na základe rozhodnutia a súhlasu súdu (*lex specialis*),

2. protimonopolný úrad mohol/môže na základe poverenia predsedu úradu vstupovať do všetkých objektov, priestorov alebo dopravných prostriedkov podnikateľa, ktoré súvisia s činnosťou alebo s konaním podnikateľa s cieľom vykonať inšpekciu,
3. protimonopolný úrad mohol/môže vstupovať aj do iných objektov, priestorov alebo dopravných prostriedkov podnikateľa ako objekty, priestory alebo dopravné prostriedky súvisiace s činnosťou alebo konaním podnikateľa s cieľom vykonať inšpekciu, a to na základe rozhodnutia úradu, s následným súhlasom súdu pre výkon takejto inšpekcie podľa § 78a OSP, resp. v súčasnosti podľa § 430 a nasl. Správneho súdneho poriadku,
4. podľa § 22 ods. 1 písm. h) a i) zákona v znení účinnom do 30. 6. 2014, úrad mal stanovenú (v rámci právomoci) možnosť podať návrh na súd na vydanie súhlasu s inšpekciou pre Komisiu na výkon jej činností podľa osobitného predpisu, alebo podať návrh na súd na vydanie súhlasu s inšpekciou na výkon svojich činností podľa odseku 4; návrh na vydanie súhlasu súdu s inšpekciou bol teda aj podľa § 22 ods. 1 písm. i) viazaný priamo na vykonanie inšpekcie v iných objektoch, priestoroch a dopravných prostriedkoch ako tie, ktoré súvisia s činnosťou alebo s konaním podnikateľa, teda na inšpekciu v tzv. súkromných priestoroch,
5. ustanovenie § 78a ods. 1 OSP priamo odkazovalo na účel prešetrovania podľa osobitného predpisu, ktorým je okrem nariadenia 1/2003 aj zákon o ochrane hospodárskej súťaže. Keďže ustanovenie § 78a ods. 1 priamo odkazuje na osobitný predpis, priamo predvída uplatnenie hmotnoprávnych podmienok podľa zákona pre uplatnenie postupu a podanie návrhu podľa § 78a OSP. Kedy je potrebné požadovať súhlas súdu teda upravuje zákon. Ustanovenie § 78a OSP stanovuje náležitosti návrhu a postup súdu pri vydávaní tohto súhlasu (rovnaký režim bol prevzatý do § 430 Správneho súdneho poriadku),

6. okrem iného, ustanovenie § 78a OSP v znení do 30. 6. 2014 požadovalo ako prílohu návrhu rozhodnutie úradu pre vykonanie inšpekcie. Rozhodnutie protimonopolný úrad v prípade inšpekcie v podnikateľských priestoroch nevydával a ani nevydáva. Ak by mal teda úrad postupovať v prípade inšpekcie v podnikateľských priestoroch podľa § 78a OSP v znení do 30. 6. 2014, nemohol by ako prílohu návrhu priložiť rozhodnutie, ktoré mu zákon umožňoval vydať len pri inšpekcii v súkromných priestoroch,
7. rozhodovacia prax slovenských súdov potvrdzuje prax protimonopolného úradu, pokiaľ ide o vydávanie poverenia, pričom rozsudok vo veci *Capgemini* je v tomto ojedinelý,
8. judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, ani judikatúra Súdneho dvora EÚ nepopiera zákonnosť zásahu – inšpekcie pri absencii predchádzajúceho súdneho súhlasu.

S ohľadom na vzťah právnych predpisov (zákona o ochrane hospodárskej súťaže a OSP), systematický, ako aj teleologický výklad, cieľ zákonodarcu vyjadrený v týchto ustanoveniach, ako aj v dôvodových správach, je, podľa môjho názoru, potrebné dospieť k záveru, že nemožno s ohľadom na zákonnosť inšpekcie vyžadovať podmienku predchádzajúceho súhlasu súdu. Vzhľadom na skutočnosť, že v rozsudku Najvyššieho súdu sa nenachádza zdôvodnenie v tomto smere a zjavne nikto z účastníkov konania tento záver nepredpokladal, nie je zrejmé, či Najvyšší súd tieto skutočnosti zvažoval v prípade rozsudku vo veci *Capgemini*. Okrem toho Najvyšší súd sa v rozsudku ďalej nezaoberal konkrétnymi podmienkami uplatnenia tohto ustanovenia, ani vzťahom následnej súdnej kontroly vykonanej inšpekcie.

5. Ako ďalej v novej právnej úprave po prijatí Správneho súdneho poriadku

Objavili sa názory, že závery z rozsudku *Capgemini* je potrebné vnímať aj v kontexte Správneho súdneho poriadku, ktorý odstránil problém s „nesystematickým“ zaradením § 78a OSP a zaradil ho správne do inej časti. Uvedené ustanovenia o návrhu protimonopolného úradu alebo Európskej komisie na vydanie súhlasu súdu s inšpekciou sú teraz súčasťou siedmej hlavy správneho súdneho poriadku, ktorá upravuje konania o návrhoch v iných veciach. Podstata pozmeneného znenia sa však nezmenila. Ustanovenie rovnako ako § 78a OSP uvádza, že ide o návrh, ktorým sa navrhovateľ môže domáhať vydania rozhodnutia,

ktorým sa dáva súhlas s inšpekciou objektov, priestorov alebo dopravných prostriedkov na zabezpečenie dôkazu na účely prešetrovania podľa osobitného predpisu. Znova sa dostávame na odkaz na osobitný predpis, čo je pochopiteľné, pretože osobitný predpis, ktorým je zákon o ochrane hospodárskej súťaže, je práve ten, ktorý upravuje právomoc protimonopolného úradu vykonávať inšpekcie, ako aj podmienky jej vykonávania. Zákon o ochrane hospodárskej súťaže nebol Správnym súdnym poriadkom v tomto ohľade menený, ten stále rozlišuje medzi inšpekciou v podnikateľských priestoroch a inšpekciou v iných ako podnikateľských priestoroch – súkromných priestoroch, pričom v prípade súkromných priestorov vyžaduje tak, ako aj pred tým, súhlas súdu podľa osobitného predpisu, ktorým je Správny súdny poriadok (pozri § 22a ods. a a 8 zákona o ochrane hospodárskej súťaže v súčasnosti účinnom znení).

Dovolím si preto tvrdiť, že závery uvedené v časti 5 platia rovnako aj na súčasnú právnu úpravu, a to o to viac, že až do rozhodnutia *Capgemini*, nikdy nebola táto otázka, ani z advokátskej obce predložená. Pokiaľ by mal platiť opačný názor, bolo by nevyhnutné najprv novelizovať v tomto zmysle zákon o ochrane hospodárskej súťaže. Štátne orgány môžu totiž konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. V neposlednom rade by sa tiež musel zákonodarca vysporiadať so vzťahom existencie tak *ex ante*, ako aj *ex post facto* kontroly. V prípade *ex ante* súhlasu súdu by totiž mal byť vymedzený inak aj následný prieskum, nemalo by sa totiž o tej istej otázke konať dvakrát. Napríklad legalita poverenia by už nemala byť zrejme vôbec skúmaná. Domnievam sa preto, že prípadná požiadavka, či námietka na zabezpečovanie súdneho súhlasu pred vykonaním inšpekcie v podnikateľských priestoroch protimonopolným úradom podľa § 22a zákona o ochrane hospodárskej súťaže nemá oporu v zákonných ustanoveniach. Iná situácia je, samozrejme, v prípade iných, ako podnikateľských priestorov podnikateľa, súkromných priestorov, kde zákon o ochrane hospodárskej súťaže tento súhlas výslovne vyžaduje. To je však už iná otázka.

Použitá literatúra:

PETR, M.: Šetření na místě – cesta tam a zpátky. In: Antitrust, 2015, 1, s. 3.

BERGHE, P. – DAWES, A.: „Little Pig, Little Pig, Let Me Come In”: An Evaluation of the European Commission’s Powers of Inspection in Competition Cases. In: European Competition Law Review, 2009, 9, s. 407.

KALESNÁ, K.: Inšpekcia v súťažnom práve optikou rozhodovacej praxe. In: Právni rozhledy, 2017, 12, s. 432.

Dôvodová správa k návrhu zákona č. 204/2004 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 136/2001 Z. z. o ochrane hospodárskej súťaže a o zmene a doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 347/1990 Zb. o organizácii ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 465/2002 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Európska komisia a Pracovná skupina ECN pre otázky spolupráce a spravodlivý proces: Investigative Powers Report, z 31. októbra 2012.

Kontaktné údaje:

Mgr. Michaela Nosa
michaela.nosa@antimon.gov.sk
Protimonopolný úrad SR
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Šafárikovo nám. Č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

PROCESNÉ ODKLONY V ANTIDISKRIMINAČNOM SPORE – ZÁRUKA SPRAVODLIVÉHO PROCESU

Michal Cenikner

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract

The adoption of the concept of weaker party protection represents partial result of civil procedure recodification in our territory. In our contribution, we focus on the analysis of procedural diversions, the purpose of which is to deepen the principle of equality among the parties of anti-discriminatory dispute. Following the guaranties of a fair trial, the victim of discrimination cannot be disadvantaged in the way of exercising its procedural rights and obligations for reasons of fact; procedural divergences are sufficient guarantee of this aim. The purpose of our contribution is to verify this thesis.

Abstrakt

Čiastkovým výsledkom rekodifikácie civilného procesu na našom území je prijatie konceptu ochrany slabších strán civilných sporov. V našom príspevku sa zameriavame na analýzu procesných odklonov, ktorých účelom je prehĺbovanie princípu rovnosti strán antidiskriminačného sporu. V nadväznosti na záruky spravodlivého procesu totiž nemôže byť obeť diskriminácie znevýhodnená pri realizácii jej procesných práv a povinností z dôvodov, ktoré majú faktickú povahu, pričom práve procesné odklony sú toho dostatočnou zárukou. Cieľom nášho príspevku je overenie uvedenej tézy.

Keywords: anti-discriminatory dispute, claim, procedural divergence, fair trial, principle of equality of arms, principle of weaker party protection, principle of parties equality

Kľúčové slová: antidiskriminačný spor, žaloba, procesný odklon, spravodlivý proces, rovnosť zbraní, princíp ochrany slabšej strany, princíp rovnosti strán sporu

1. Procesná divergencia

Nadobudnutím účinnosti zákona č. 160/2015 Z. z. Civilného sporového poriadku,¹ vznikla subjektom civilného sporového konania povinnosť rešpektovania princípu ochrany slabších strán civilných sporov, ktorý nachádza konkrétne vyjadrenie prostredníctvom ustanovení druhej hlavy, tretej časti nového civilného sporového kódexu. Na prvý pohľad k spotrebiteľovi, obeti diskriminácie, či zamestnancovi zhovievavý zákonodarca v skutočnosti stráži dodržiavanie základných princíпов celkového konceptu práva na spravodlivý súdny proces. Jeho nespornou súčasťou je princíp rovnosti strán sporu, ako aj princíp rovnosti zbraní v kontradiktórnom spore o právo, resp. právom chránený záujem. V našom príspevku zameriavame svoju pozornosť osobitne na procesné postavenie obete diskriminácie po rekodifikácii civilného procesu na našom území, ale zároveň využívame aktuálne komparatívne poznatky z obdobia pred nadobudnutím účinnosti nových civilných procesných kódexov, osobitne CSP.

Procesná divergencia vo vzťahu k obeti porušenia zákazu diskriminácie, explicitne vymedzeného v celom rade právnych noriem, obsiahnutých v predpisoch súkromnoprávnej, ako aj verejnoprávnej povahy, nachádza svoj pôvod v nadnárodnom záujme na ochrane a rozvoji vnútorného trhu Európskej únie.² Rovnosť v zaobchádzaní v konkrétnych oblastiach spoločenských, resp. právom regulovaných vzťahov, je základnou hodnotou,³ ktorá požíva osobitnú ochranu, vyjadrenú v normatívnych aktoch tzv. antidiskriminačných smerníc.⁴ Členské štáty EÚ tak postupne reagujú na nadnárodnú požiadavku ochrany obetí diskriminácie, resp. prijímajú také opatrenia, civilnú procesnú legislatívu nevynímajúc, ktoré sú dostatočnou zárukou vymožitelnosti zákonných nárokov dotknutých osôb. Na základe uvedeného sme presvedčení o skutočnosti, že procesné odklony sú o. i. tiež reakciou vnútroštátneho zákonodarcu na nadnárodný záujem na poskytnutí určitej harmonizovanej úrovne procesnej ochrany

¹ V nasledujúcich riadkoch používame skratku CSP; pozn. autora.

² V minulosti Európskych spoločenstiev; pozn. autora.

³ Porovnaj napríklad ustanovenia článku 4 písm. f), článku 10, 40, bodu 2, článku 114 Konsolidovaného znenia Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ, rovnako ako ustanovenia druhej časti tejto Zmluvy s názvom „Nediskriminácia a občianstvo Únie“. Text Zmluvy je dostupný na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

⁴ Porovnaj ustanovenia Smernice Rady 79/7/ES, Smernice Rady 2000/43/ES, Smernice Rady 2000/78/ES, prípadne Smernice Rady 2004/113/ES, dostupných na internete: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=sk> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

obetiam diskriminácie, v rámci vnútorného trhu EÚ. Tým jednotlivé členské štáty prispievajú k jeho rozvoju.

Dôkladnou analýzou ustanovení antidiskriminačných smerníc zisťujeme, že ich obsahom je jediný procesný odklon, ktorý ma protektívny charakter vo vzťahu k obeti porušenia zákazu diskriminácie. Je ním procesný inštitút tzv. preneseného dôkazného bremena. Aplikácia uvedeného odklonu je v slovenskom právnom poriadku viazaná na úvahu súdu o jej dôvodnosti. Inými slovami, ak súd dospeje k dôvodnému úsudku o porušení zákazu diskriminácie, je na žalovanom, aby preukázal, že svojím konaním či opomenutím konania sa nedopustil porušenia zákazu diskriminácie.⁵ V kontexte negatívnej dôkaznej teórie žalovaný preukazuje skutočnosti, na základe ktorých „bráni“ svoju verziu o dôvodnosti, rozumnosti a legálnej povahe nerovnakého zaobchádzania so žalovaným. Súd by mal mať teda ešte pred samotnou aplikáciou tzv. preneseného dôkazného bremena vyriešenú otázku súvisiacu so skutočnosťou, či so žalobcom žalovaný zaobchádzal nerovnako alebo nie. Pokiaľ súd dospeje k dôvodnému úsudku, že v konkrétnom prípade mohlo dôjsť k porušeniu zákazu diskriminácie, je následne na žalovanom, aby preukázal ospravedlniteľné dôvody nerovnakého zaobchádzania so žalobcom. Domnievame sa však, že súd by sa mal v každom prípade namietaného porušenia zákazu diskriminácie zaoberať otázkou objektivity v prístupe k dôkazným prostriedkom na strane obeť porušenia predmetného zákazu. Detailná analýza implementácie procesného odklonu preneseného dôkazného bremena však nie je predmetom tejto štúdie. Upozorňujeme len na skutočnosť, že uvedený procesný odklon je výsledkom transpozície procesu a akceptácie medzinárodného záväzku, spojeného s členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii.

Obsahom antidiskriminačných smerníc sú však aj ďalšie dôležité ustanovenia, ktoré môžu mať vplyv na legislatívnu podobu pravidiel o postupe súdu a strán antidiskriminačného sporu „v prospech“ žalobcu.⁶ Záujem európskeho normotvorcu na ochrane práva na rovnaké zaobchádzanie v kontexte rozvoja

⁵ Porovnaj ustanovenia § 11 ods. 2 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačného zákona); elektronicky dostupného na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/365/> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

⁶ Porovnaj napríklad znenie čl. 8 Smernice Rady 2000/43/ES, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod, dostupnej na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:SK:HTML> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

vnútorného trhu EÚ je nespochybniteľným. Slovenský zákonodarca reagoval na predmetný záujem prijatím konceptu procesnej ochrany slabších strán sporov, ku ktorým z konkrétnych dôvodov zaradil aj obeť porušenia zákazu diskriminácie, resp. nedodržania zásady rovnakého zaobchádzania. Urobil tak v rámci rekodifikácie civilného procesu.

Vzhľadom na znenie ustanovení § 307 až 315 CSP je zjavné, že v civilnom sporovom procesnom kódexe nachádzame viacero procesných odklonov, ktorých účelom je vyrovnávanie konkrétnych foriem nerovnosti medzi stranami antidiskriminačného sporu, ktoré sú často, ako sa neskôr presvedčíme, výsledkom objektívneho stavu. Procesná divergencia vo vzťahu k všeobecným ustanoveniam sa prejavuje v rozšírenej manudukčnej povinnosti súdu k strane sporu, v príklone k vyšetrovaciemu princípu, v neuplatnení princípu zákonnej koncentrácie konania vo vzťahu k žalobcovi, t. j. obeť porušenia zákazu diskriminácie, v nemožnosti vydania tzv. kontumačného rozsudku v neprospech žalobcu, ako aj v nemožnosti vydania rozsudku pre vzdanie sa nároku v konaniach, ktorých predmetom je uplatnenie satisfakčných nárokov obeť diskriminácie, priznaných samotným zákonom.

V nasledujúcom texte sa zameriame predovšetkým na analýzu charakteru týchto procesných odklonov, a to osobitne vo vzťahu k uplatneniu základného ľudského práva na spravodlivý súdny proces, ktorého imanentnou súčasťou je princíp rovnosti strán sporu, ako aj princíp rovnosti zbraní. Inými slovami, v našej stručnej štúdii sa zaoberáme otázkou spravodlivosti vo vzťahu k rovnakým možnostiam strán antidiskriminačného sporu, účinne a efektívne realizovať ich procesné práva a povinnosti. Vzhľadom na prijatie konceptu procesnej ochrany obeť porušenia zákazu diskriminácie totiž dedukujeme, že dotknutá osoba je už na začiatku civilného súdneho konania v nevýhodnejšej situácii v porovnaní so žalovaným. Zárukou spravodlivosti, a teda aj rovnosti v možnostiach zmienenej efektívnej procesnej realizácie strán sporu v antidiskriminačnom spore, majú byť práve prijaté procesné odklony. Presvedčíme sa teda, či procesná divergencia má skutočný potenciál naplňať jej poslanie.

2. Príčiny odklonov

Legislatívne vyjadrené procesné odklony nie sú len obyčajným vyjadrením záujmu zákonodarca na eurokonformnom postupe súdu a strán sporu v antidiskriminačnom spore. Zároveň sú totiž aj výsledkom faktického, resp. objektívneho stavu, panujúceho medzi stranami antidiskriminačného sporu, ktorý

sa prejavuje v nerovných možnostiach účinnej procesnej realizácie práv a povinností v civilnom súdnom konaní. Vychádzame z typických prejavov porušenia zákazu diskriminácie, kedy je jej obeť často vystavená objektívnemu stavu dôkaznej núdze. Rovnako tak si musíme uvedomiť, že samotný priebeh civilného súdneho konania v antidiskriminačnom spore je tak náročným procesom, že často mu „nestíhajú“ ani samotní kvalifikovaní zástupcovia, nieto ešte obeť diskriminácie, ktorou je vo väčšine prípadov „obyčajný, resp. jednoduchý človek bez vplyvu.“ Práve povaha strán antidiskriminačného sporu predurčuje samotné možnosti efektívnej realizácie ich procesných práv a povinností. Pasívne vecne legitimovanou stranou antidiskriminačného sporu je v absolútnej väčšine prípadov ekonomicky silný subjekt (zamestnávateľ, dodávateľ, štátny orgán a pod.), ktorému je adresovaný zákaz diskriminácie, resp. povinnosť dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania.

Silné postavenie žalovaného má svoj pôvod v prirodzenej povahe subjektov právnych vzťahov, ktoré sú chránené antidiskriminačnou legislatívou. Hovoríme tiež o chránených oblastiach, ktoré predstavujú jeden z troch základných definčných znakov civilného deliktu porušenia zákazu diskriminácie. Aj napriek skutočnosti, že pracovná zmluva je výsledkom konsenzu o obsahu záväzkového právneho vzťahu medzi zamestnávateľom a zamestnancom, je to vo veľkej väčšine prípadov práve zamestnávateľ, ktorý si nielen vyberá z radu potenciálnych zamestnancov, ale často im aj predkladá znenie pracovnej zmluvy, ktoré je jeho „dielom“. Rovnako tak dodávateľ, v postavení podnikateľa, si vytvára vlastnú stratégiu podnikania a spotrebiteľ je v konečnom dôsledku postavený pred „hotovú vec“. Žiadny zo subjektov, ktorý má značný vplyv na uzatváranie právnych vzťahov a určovanie ich obsahu v chránených oblastiach, však nesmie zneužívať svoje postavenie v absolútnom slova zmysle. Zákaz diskriminácie predstavuje konkrétne právne inštrumentárium predchádzania závažným následkom nedodržania zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávnej oblasti, oblasti spotrebiteľských právnych vzťahov, oblasti práva sociálneho zabezpečenia, oblasti vzdelávania a prístupu k nemu, v oblasti zdravotnej starostlivosti, ako aj v oblasti výkonu základných ľudských práv a slobôd, výkonu trestu odňatia slobody a napokon výkonu väzby. Každý z jeho adresátov je povinný tento zákaz nielen rešpektovať, ale zároveň robiť všetko pre to, aby predchádzal prípadnému porušeniu predmetného zákazu. Prevencia proti diskriminácii je kľúčovým faktorom rozvoja demokratických princípov v chránených oblastiach spoločenských vzťahov.

Príčiny slabšieho procesného postavenia obeť porušenia zákazu diskriminácie však nenachádzame len v prirodzenej povahe slabšieho postavenia zamestnanca, či spotrebiteľa, ale taktiež v podstatne užšom spektre alternatív procesného zastúpenia strany sporu v civilnom súdnom konaní. Zastúpenie obeť porušenia zákazu diskriminácie je pritom doslova žiaducim v kontexte náročnosti samotného procesného postupu pri uplatňovaní zákonných nárokov satisfakčnej povahy v antidiskriminačnom spore.⁷ Škálu alternatív procesného zastúpenia významne ovplyvňuje samotná ekonomická sila strany sporu. Napriek tejto skutočnosti, štát zabezpečuje bezplatnú právnu pomoc obetiam diskriminácie prostredníctvom národného antidiskriminačného orgánu – Slovenského národného strediska pre ľudské práva.⁸ Obeti porušenia zákazu diskriminácie však často chýba vedomosť o uvedenej alternatíve procesného zastúpenia. Zákonodarcu preto pristúpil k rozšíreniu všeobecnej poučovacej povinnosti vo vzťahu k žalobcovi v antidiskriminačnom spore o alternatívy procesného zastúpenia, o ktorých súd žalobcu poučí pri prvom procesnom úkone.⁹ Na strane žalovaného nemôžeme hovoriť o informačnom deficite vo vzťahu k účinnej realizácii jeho procesných práv a povinností, a to z dôvodu toho, že pasívne vecne legitimovaným subjektom je v absolútnej väčšine prípadov strana sporu, ktorej poskytuje právne služby jej všeobecný právny zástupca, či zamestnanec s vysokoškolským vzdelaním druhého stupňa v odbore právo.

Osobitnou zostáva otázka dôkaznej núdze osoby dotknutej nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania. Pôvodca zásahu do práva na rovnaké zaobchádzania býva vo väčšine prípadov „obozretnejší“ v obstarávaní dôkazných prostriedkov svedčiacich v neprospech žalobcu. Ten sa musí pri hájení svojich právom chránených záujmov často spoliehať na výpovede svedkov, ktorých hodnota je závislá od ich vzťahu k pôvodcovi zásahu. Obeť diskriminácie, ktorá

⁷ K otázke náročnosti prejednávania antidiskriminačného sporu sa dokonca vyjadril aj samotný Ústavný súd SR. K tomu porovnaj Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 90/2015-40, dostupný na internete: https://www.ustavnysud.sk/ussr-intranet-portlet/docDownload/ea48d9c0-f748-4f82-b743-cc6872127be6/Rozhodnutie%20-%20N%C3%A1llez%20III.%20%C3%9A%2090_2015.pdf (navštívené dňa 20. 2. 2018).

⁸ Porovnaj ustanovenie § 1 ods. 2 písm. e) zákona č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších právnych predpisov, dostupného na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1993/308/20150901> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

⁹ Porovnaj ustanovenie § 309 CSP, dostupného na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/160/20160701> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

nekoná obozretne, čo je prirodzene veľmi častý jav, nemá k dispozícii prakticky žiadne priame dôkazné prostriedky na preukázanie jej tvrdení o porušení zákazu diskriminácie vo vzťahu k nej samotnej. Domnievame sa, že práve tieto skutočnosti viedli európskeho normotvorcu k prijatiu inštitútu tzv. preneseného dôkazného bremena v antidiskriminačných sporoch. Rovnako tu môžeme dôvodne hovoriť o pomerne jednoznačnom odkaze európskeho normotvorcu, adresovanom členským štátom Únie, v zmysle ktorého sú tieto štáty povolané k prijatiu ešte priaznivejších procesných ustanovení vo vzťahu k obeti diskriminácie, a to špeciálne, pokiaľ ide o procesné štádium dokazovania.

3. Analýza procesných odklonov v kontexte záruk spravodlivého súdneho procesu

Postavenie aktívne vecne legitimovanej strany antidiskriminačného sporu v procesnom štádiu dokazovania posilňuje zákonodarca predovšetkým prijatím ustanovenia o podmienenom príklone k vyšetrovaciemu princípu, tak atypickému pre súčasný koncept kontradiktórneho civilného procesu, ovládaného princípom prejednávacím. Všeobecne akceptovaný princíp formálnej pravdy a jeho dominantné uplatnenie v civilnom sporovom konaní je vyjadrené aj samotným kondicionálom aplikácie princípu materiálnej pravdy, k uplatneniu ktorého súd pristúpi iba v prípade, ak je to nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci samej.¹⁰ Vyjadrením príklonu k vyšetrovaciemu princípu je procesná aktivita súdu, smerujúca k obstaraniu dôkazných prostriedkov aj bez návrhu žalobcu, a to takých dôkazných prostriedkov, na základe vykonania ktorých súd dospeje k vydaniu spravodlivého rozhodnutia vo veci samej. Predmetná procesná aktivita je podmienená dôslednou úvahou súdu o nevyhnutnosti jej aplikácie. Súd môže pristúpiť k aktivácii § 311 CSP aj po tom, čo už došlo k presunu dôkazného bremena na žalovaného, a teda k aktivácii ustanovenia o prenesenom dôkaznom bremene v antidiskriminačnom spore.

Procesný odklon spočívajúci v príklone k vyšetrovaciemu princípu totiž nemožno podmieňovať a ani stotožňovať s aplikáciou preneseného dôkazného bremena. Spoločným znakom oboch procesných odklonov je na druhej strane podmienenosť ich aktivácie úvahou súdu. Tak, ako v prípade presunu dôkazného bremena na žalovaného, musí aj v tomto prípade súd dospieť k dôvodnému úsudku, resp. vysokej miere pravdepodobnosti o porušení zákazu diskriminácie

¹⁰ § 311 CSP.

alebo naplnení jeho definičných znakov, rovnako v prípade príklonu k vyšetrovaciemu princípu sa súd musí najskôr zaoberať otázkou, či je jeho samotné uplatnenie nevyhnutným pre vydanie spravodlivého rozhodnutia vo veci samej.

Ingerencia súdu vo vzťahu k procesnému štádiu dokazovania je zrejmá už pri prvom procesnom úkone vo vzťahu k žalobcovi. Zákonodarca totiž rozširuje všeobecnú poučovaciu povinnosť o informovanie žalobcu o relevantných dôkazných prostriedkoch, ktorých vykonaním by mohli byť jeho tvrdenia o nerovnakom zaobchádzaní preukázané. Domnievame sa však, že napriek absencii explicitného vymedzenia, súd nepouča slabšiu stranu antidiskriminačného sporu, ktorá je v konaní zastúpenou kvalifikovaným procesným zástupcom. V opačnom prípade by sme totiž mohli hovoriť o narušení princípu rovnosti zbraní, základnej zložky celkového konceptu práva na spravodlivý súdny proces. Zároveň však dedukujeme, že už samotným vymedzením rozšírenej poučovacej povinnosti súdu vo vzťahu k žalobcovi o potrebe predloženia konkrétnych dôkazných prostriedkov, s cieľom preukázania jeho tvrdení o porušení zákazu diskriminácie, je zrejmé, že zákonodarca po žalobcovi, aj keď slabšej strane sporu, chce, aby uniesol nielen bremeno tvrdenia, ale rovnako tak dôkazné bremeno. V uvedenom kontexte je, podľa nášho názoru, správne vziať do úvahy skutočnosť, že žalobca nepreukazuje dôvod, resp. motiváciu konania žalovaného, čo je v súlade s rozhodovacou praxou vysokých súdnych autorít krajín, ktoré do svojho právneho poriadku transponovali články antidiskriminačných smerníc, obsahujúcich inštitút preneseného dôkazného bremena.¹¹ Predmetný záver je tak v súlade s inštitútom preneseného dôkazného bremena. Inými slovami, súd dospeje k dôvodnému úsudku o porušení zákazu diskriminácie až vtedy, ak žalobca preukáže, že žalovaný s ním zaobchádzal nerovnako v porovnaní s osobami v porovnateľnej situácii. Opätovne zdôrazňujeme potrebu veľmi citlivého vyhodnocovania samotnej otázky prístupu obete diskriminácie k dôkazným prostriedkom, a to zvlášť z objektívneho hľadiska. V prípade, že obeť diskriminácie objektívne nemá prístup k obstaraniu dôkazných prostriedkov, je

¹¹ K uvedenému porovnaj najmä Nález Ústavného súdu Českej republiky, spis. zn. Pl. ÚS 37/04, dostupný na internete: <http://kraken.slv.cz/Pl.US37/04> (navštívené dňa 20. 2. 2018), ako aj teoretické poznatky od POLÁKOVÁ, A.: Prenesené dôkazné bremeno v prípadoch namietanej diskriminácie. In: Justičná revue, 59, 2007, č. 8 – 9, s. 1078. Prípadne porovnaj MAGUROVÁ, Z.: Uplatňovanie preneseného dôkazného bremena v prípadoch diskriminácie. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2014, s. 331 a nasl. Dostupné na internete: http://www.lawconference.sk/archiv/bpf_2013/_index.php?page=14 (navštívené dňa 20. 2. 2018).

vecou súdu, aby uplatnil nielen inštitút rozšírenej manudukčnej povinnosti vo vzťahu k nezastúpenej slabšej strane antidiskriminačného sporu, ale rovnako tak pristúpil k aktivácii ustanovenia § 311 CSP. Ak je totiž samotná obeť porušenia zákazu diskriminácie v stave dôkaznej núdze, no vzhľadom na jej tvrdenia a argumentácie je vysoko pravdepodobné, že k porušeniu predmetného zákazu mohlo dôjsť, je vyšetrovacía ingerencia súdu ospravedlnenou v kontexte jej nevyhnutnosti pre vydanie spravodlivého rozhodnutia vo veci samej. Hovoríme tiež o legitímite príklonu k princípu materiálnej pravdy. Opätovne však zdôrazňujeme podmienenosť jeho aplikácie.¹²

V predchádzajúcich riadkoch sme sa tak mohli presvedčiť o eurokonformnosti, legitímnosti a dôvodnosti procesnej divergencie v rámci procesného štádia dokazovania v antidiskriminačných sporoch. Text zákona však obsahuje ďalšie procesné odklony, ktorých poslaním je vyrovnávanie faktických nerovností medzi stranami uvedených sporov. *In concreto* tu hovoríme o výnimke z princípu koncentrácie civilného sporového konania, a to v prípade, ak by mal byť kontumačný rozsudok vydaný v neprospech žalobcu, t. j. slabšej strany antidiskriminačného sporu, ako aj o nemožnosti súdu vydať rozsudok pre vzdanie sa nároku.

Pokiaľ ide o výnimku z koncentračného princípu, rozmenené na drobné, slabšia strana antidiskriminačného sporu má právo predkladať súdu návrhy na vykonanie dôkazných prostriedkov aj po vydaní uznesenia súdu o skončení dokazovania. To všetko na rozdiel od žalovaného. Domnievame sa však, že v prípade, ak slabšia strana využije túto „možnosť“ a predloží súdu aj po vydaní uznesenia o skončení dokazovania dôkazné prostriedky, prípadne prostriedky procesnej obrany či procesného útoku, je namieste, aby v zmysle dôsledného uplatňovania princípu kontradiktórnosti civilného sporového konania, disponoval právom vyjadrenia sa k „novým“ skutočnostiam aj žalovaný, a to napriek tomu, že je fakticky silnejšou stranou sporu. Naša domnienka je ešte viac relevantnou v prípade, ak je slabšia strana sporu v konaní zastúpená kvalifikovaným procesným zástupcom. Ak by sme totiž dospeli k opačnému výkladu a neumožnili žalovanému, aby sa vyjadril k uplatnenému prostriedku procesnej obrany, resp. procesného útoku zo strany žalobcu, mohli by sme hovoriť nielen o narúšaní princípu rovnosti strán sporu, ale aj o porušení práva na spravodlivý

¹² K tomu porovnaj aj CENKNER, M. In: ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – ME-SIARKINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol.: Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 1054.

súdny proces. V každom prípade by išlo o neželaný právny stav, preto sme presvedčení o racionalite a dôvodnosti našej explicitne vyjadrenej domnienky. Procesný odklon výnimky z koncentračného princípu tak nemožno aplikovať absolútne, t. j. v každom prípade, ale len po zvážení jeho dôvodnosti, a to aj napriek zneniu zákona, ktoré nás nabáda k jeho generálnej aplikabilite. Tá je vylúčená uplatnením iných základných princípov civilného sporového konania, ktoré napriek rozporuplným reakciám odbornej verejnosti majú zjavný potenciál koexistencie s princípom ochrany slabšej strany sporu.

Nemožnosť vydania rozsudku pre vzdanie sa nároku je relevantnou predovšetkým vo vzťahu k všeobecnému a celospoločenskému záujmu na prijatí dostatočných mechanizmov, ktorých výsledkom by bolo zabezpečenie takého stavu, aby sa každej obeti porušenia zákazu diskriminácie dostalo relevantné zadostučinenie. Verejný záujem na riadnom, účinnom a čo možno najrýchlejšom prejednaní antidiskriminačného sporu a vydaní spravodlivého rozhodnutia v tomto spore, je nadradený nad dispozičný princíp, ktorého konkrétnym prejavom je alternatíva vzdania sa nároku. Vylúčenie aplikability predmetnej dispozičnej alternatívy strany sporu je dôvodné predovšetkým vzhľadom na existenciu evidentného záujmu európskeho normotvorcu na dodržiavani zásady rovnakého zaobchádzania vo vybraných chránených oblastiach.

V nadväznosti na uvedené môžeme konštatovať, že jednotlivé procesné odklony sú výsledkom legislatívneho procesu, ktorý je zároveň reakciou na konkrétne faktické prekážky, brániace obeti porušenia zákazu diskriminácie v efektívnej realizácii jej procesných práv a povinností. Z tejto skutočnosti odvodzujeme ich dôvodnosť, legitimitu a napokon aj potenciál prehlbovania princípu rovnosti medzi slabšou a silnejšou stranou antidiskriminačného sporu. Vzhľadom nazávažné následky porušenia zákazu diskriminácie, nehovoriac o diskriminácii skupiny osôb, ktorá je v kontexte závažnosti v súčasnom právnom poriadku Slovenskej republiky podradená dokonca pod skutkovú podstatu trestného činu,¹³ nemôže byť faktická nerovnosť dôvodom narúšania či napokon porušovania princípu rovnosti zbraní strán antidiskriminačných sporov. Tento princíp je v zmysle záverov rozhodovacej praxe štrasburských orgánov ochrany práva vnímaný „ako rovnaká miera možností participácie na procesných úkonoch ako vlastných, tak i procesných úkonoch protistrany v tom zmysle, aby ku

¹³ Porovnaj ustanovenie § 424a zákona č. 300/2005 Z. z., Trestného zákona v znení neskorších právnych predpisov, dostupného na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

každej relevantnej námietke, tvrdeniu či dôkazu mala objektívnu možnosť vyjadriť sa protistrana.¹⁴ O správnosti uvedených záverov nás presvedča aj samotná povaha, resp. typológia strán antidiskriminačného sporu, kde na strane žalobcu je v absolútnej väčšine prípadov ekonomicky slabá strana sporu, pre ktorú je príznačný informačný deficit. Žalovaný v mnohých prípadoch akoby uvedené okolnosti „využíval“ vo svoj prospech a spoliehal sa na to, že mu napriek porušovaniu zákazu diskriminácie „nič nehrozí“.

V kontexte uvedených skutočností máme na pamäti predovšetkým to, že „strany sporu majú v konaní rovné postavenie spočívajúce v rovnakej miere možnosti uplatňovať prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany okrem prípadu, ak povaha prejednávanej veci vyžaduje zvýšenú ochranu strany sporu s cieľom vyvažovať prirodzene nerovnovážne postavenie strán sporu.“¹⁵ Napriek explicitnému vymedzeniu princípu ochrany slabšej strany sporu v tomto ustanovení a jeho ohradeniu vo vzťahu k implementácii princípu rovnosti strán zákonodarcom vybraných sporov, sme presvedčení, že poslaním a samotným zmyslom procesných odklonov je práve prehlbovanie princípu rovnosti strán sporu, nie jeho narúšanie, či porušovanie.

4. Procesná divergencia – zábezpeka rovnosti a spravodlivosti

Argumentačná línia, ktorá je výsledkom rozhodovacej činnosti tak vnútroštátnych, ako aj nadnárodných súdnych autorít sa zhoduje v názore, v zmysle ktorého je povinnosťou štátu zabezpečiť reálny prístup k súdu „každému bez akejkoľvek diskriminácie, pričom tomuto právu zodpovedá povinnosť súdu vo veci konať a rozhodnúť.“¹⁶ Najvyšší súd Slovenskej republiky ďalej poznamenáva, že „právo na spravodlivý súdny proces je naplnené tým, že všeobecné súdy zistia skutkový stav a po výklade a použití relevantných právnych noriem rozhodnú tak, že ich skutkové a právne závery nie sú svojvoľné, neudržateľné alebo prijaté v zrejmom omyle konajúcich súdov, ktorý by poprel zmysel a podstatu“¹⁷ tohto práva.

¹⁴ Z Osobitnej časti Dôvodovej správy k CSP, dostupnej na internete: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24141> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

¹⁵ Porovnaj čl. 6 CSP, dostupného na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-160> (navštívené dňa 20. 2. 2018).

¹⁶ Porovnaj Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 3 Cdo 285/2015 z 11. júna 2015, dostupné na internete: http://www.supcourt.gov.sk/data/att/43092_subor.pdf (navštívené dňa 20. 2. 2018).

¹⁷ Tamže, s. 6.

Prístup objektívne, resp. fakticky slabšej strany sporu by mal byť z kvalitatívneho hľadiska takým, aby strana sporu mohla v konaní pred súdom vykonávať jej prináležiace procesné práva a plniť si procesné povinnosti efektívne, resp. účelne. Faktický stav by nemal vytvárať prekážky strane sporu v tom, aby sa mohla v civilnom sporovom konaní účinne brániť, prípadne účinne útočiť, resp. kontrovať silnejšej strane sporu v kontradiktórnom spore o právo, či právom chránený záujem. Poslaním prijatých procesných odklonov je prehlbovanie uvedenej myšlienky a zároveň napĺňanie základných princípov civilného sporového konania. Vykonaním dôslednej analýzy a následnou abstrakciou získaných poznatkov sme dospeli k argumentačnému výsledku o dôvodnosti a legitímnosti koexistencie princípu osobitnej procesnej ochrany slabšej strany antidiskriminačného sporu s ďalšími základnými princípmi civilného sporového konania. Dokonca si dovoľíme tvrdiť, že v prípade absencie procesných odklonov v antidiskriminačnom spore a súčasnom nerešpektovaní prirodzenej a objektívnej nerovnosti medzi stranami antidiskriminačného sporu, by tu existovalo vysoké riziko spojené s narušením princípu rovnosti strán, ako aj celkového konceptu práva na spravodlivý súdny proces. Uvedené konštatovanie podporujú aj výsledky normotvornej činnosti európskeho normotvorcu, ktoré explicitne požadujú zavedenie priaznivejších procesných pravidiel pre slabšiu stranu antidiskriminačného sporu v rámci vnútroštátnych právnych úprav jednotlivých členských krajín. Je tak zodpovednosťou každého členského štátu vrátane Slovenskej republiky, pristúpiť k legislatívnej úprave vnútroštátnych procesných pravidiel, a tým rešpektovať nadnárodný záujem na ochrane práva na rovnaké, resp. rovné zaobchádzanie v jednotlivých chránených oblastiach. Iný postup by bol v rozpore s medzinárodnými záväzkami, ktoré Slovenskej republike vyplývajú z jej členstva v Európskej únii. Právo na rovnaké zaobchádzanie v chránených oblastiach totiž predstavuje jeden zo základných pilierov hodnotového rebríčka Únie.

Spravodlivý súdny proces by sa nepochybne mal vyznačovať dôsledným uplatňovaním princípu rovnosti strán sporu. Slovanmi Gustava Radbrucha, podstatou spravodlivosti je rovnosť a všeobecnosť je jej formou.¹⁸ V našom prípade predstavujú konkrétnu formu spravodlivosti všeobecne aplikovateľné divergentné procesné postupy, ktorých účelom je dosiahnutie rovnosti strán

¹⁸ Porovnaj HOLLÄNDER, P.: Problém spravodlivosti, s. 17. Dostupné na internete: http://www.ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf (navštívené dňa 20. 2. 2018).

antidiskriminačného sporu v kontexte efektívnej procesnej realizácie ich procesných práv a povinností, čím spejeme k dosiahnutiu podstaty samotnej spravodlivosti, ktorou je rovnosť.

Použitá literatúra:

CENKNER, M. In: ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. – BARICOVÁ, J. – MESIAR-KINOVÁ, S. – BAJÁNKOVÁ, J. – TOMAŠOVIČ, M. a kol.: Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 1540.

HOLLÄNDER, P.: Problém spravodlivosti. Dostupné na internete: http://www.ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf (navštívené dňa 20. 2. 2018).

MAGUROVÁ, Z.: Uplatňovanie preneseného dôkazného bremena v prípadoch diskriminácie. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2014, s. 331 – 339.

POLÁKOVÁ, A.: Prenesené dôkazné bremeno v prípadoch namietanej diskriminácie. In: Justičná revue, 59, 2007, č. 8 – 9, s. 1076 – 1083.

Nález Ústavného súdu SR, sp. zn.: III. ÚS 90/2015-40

Nález Ústavného súdu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 37/04

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 3 Cdo 285/2015

Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)

Zákon č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších právnych predpisov

Dôvodová správa k zákonu č. 160/2015 Z. z. Civilnému sporovému poriadku

Konsolidované znenie Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ

Smernica Rady 79/7/ES o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením

Smernica Rady 2000/43/ES, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod

Smernica Rady 2000/78/ES, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani

Smernica Rady 2004/113/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu

Kontaktné údaje

Mgr. Michal Cenkner

michal.cenkner@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

PROHIBITION OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS: AN OBSTACLE TO OR A GUARANTEE FOR FAIR TRIAL? THE EXPERIENCE UNDER THE CASE LAW OF POLISH ADMINISTRATIVE COURTS¹

Jerzy Parchomiuk, Ph. D.

John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

Every democratic legal system, based on the rule of law, has had to face the problem of resolving the conflict between two values. On the one hand, it must provide the entity with effective legal protection measures. The access to court proceedings must be facilitated. On the other hand, courts must be able to carry out this function effectively. The threat to its implementation is the multiplication of barren legal disputes, that is the abuse of the right to action. This issue also appears in relation to the judicial review of public administration. In recent years, this problem has become the subject of broad discussion in the case law of Polish administrative courts. The concept of prohibiting the abuse of the right to court has emerged in the case law. The aim of my paper is to present the main arguments raised in this discussion. I want to try to answer the question whether the prohibition of abuse of procedural rights should be treated as an obstacle or rather as a guarantee of a fair trial before an administrative court.

Keywords: abuse of rights, right to court, procedural guarantees, judicial review

1. Introduction. Abuse of rights in procedural law – general approach

The concept of abuse of procedural rights is a practical example of judicial decision-making in relation to the fair trial principle. Contemporary procedural regulations do not know the general rules expressing the prohibition of abuse of rights. The legislature expresses the prohibition of abuse in the form of detailed regulations, specific solutions relating to individual procedural institutions in which abusive behaviour may occur. However, where there is no specific

¹ The paper was prepared as part of the research project “Abuse of Rights in Administrative Law”, financed from funds of the National Science Centre, Poland (Ref. UMO-2015/17/B/HS5/00430).

regulation, the general prohibition of abuse of right arises through judicial decision-making. Courts derive the prohibition of abuse from general rules expressing basic values relevant to the trial (fairness, good faith, loyalty, protection of trust). These values in procedural law constitute a basis for some rules of action during trial, involving all actors of proceedings. The essence of these ideas are well reflected in the concepts of „due process” and „fair trial”.

It is not easy to create a definition of abuse of rights in procedural law that would be both precise and general, reflect the complexity of various behaviours during trial, which are considered manifestations of abuse of procedural rights.² A common component of various conceptual patterns is that the term of abuse of rights relate to behaviour that is detrimental to said values: “actions taken in bad faith”, “unjustifiable breach of rules”, “fraudulent conduct”, “fundamentally unfair behaviour”.³

Therefore, abuse of procedural rights is committed by anyone who exercises these rights in a manner contrary to their intended purpose, in order to harm the opponent party, or in any other manner that is unacceptable in terms of fundamental legal values that form a basis of each fair process. Such an approach can be applied to any type of proceeding, including administrative proceeding and judicial review of administrative acts. Of course, it is only a general approach and needs further clarification in a more detailed analysis.

As theorists of procedure point out, there are two basic methods for combating abuse of procedural rights – through general clauses prohibiting abuse of rights (e.g. clauses of good faith or fairness) or specific solutions relating to individual procedural institutions in which abusive behaviour may occur.⁴ Similar solutions can also be seen in administrative procedures. General clauses are also used for filling gaps in the legislation, where there is no detailed solutions to prevent abusive behaviour of the parties.

2. Abuse of procedural rights and the fundamental right to court

The right to court is one of the foundations of modern standards in fundamental rights. This entails a need for very cautious approach to the concept of

² More on difficulties in defining abuse of procedural rights, see: TARUFFO, M.: Abuse of procedural rights: general report. In: Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness. The Hague [u.a.]: Kluwer Law Internat., 1999, pp. 8-10.

³ See more: Ibidem, pp. 13-14.

⁴ Ibidem, pp. 6-7.

abuse of rights of action, due to the possible axiological collision: the concept of abuse of right may not constitute a disproportionate barrier to access to legal protection.

The fundamental nature of the right to court does not mean that it is an absolute right, excluding the possibility of any restrictions. On the contrary, the ECtHR has stated in its case law that the right to court may be subject to limitations. However, these limitations must not restrict exercise of the right in such a way or to such an extent that the very essence of the right is impaired. They must pursue a legitimate aim and there must be reasonable proportionality between the means employed and the aim sought to be achieved.⁵ The freedom of a state to shape the right to court is limited by a requirement that it be practical and effective not theoretical or illusory.⁶

The importance of these problems in the field of procedural administrative law was very well recognized in one of the classic English textbooks on judicial control of administration, indicating that “[all] developed legal systems have had to face the problem of resolving the conflict between two aspects of the public interest – the desirability of encouraging people to participate actively in the enforcement of the law, and undesirability of encouraging meddling interlopers invoking the jurisdiction of the courts in matters in which they are not concerned.”⁷

The need to keep caution does not mean that there is a necessary contradiction between procedural guarantees and the abuse of procedural rights. Guaranteed rights can be used incorrectly and contrary to intended purpose, thus – they can be abused. On the other hand, procedural guarantees are not to protect and legitimize abusive practices. They serve to protect rights, not to legitimize unfair and harmful behaviour. In other words: the guarantees end where abuse begins.⁸

⁵ ECHR, 29 July 1998, *Omar v. France*, 24767/94, § 34; ECHR, 14 November 2000, *Annoni di Gussola and oth. v. France*, 31819/96 and 33293/96, § 48.

⁶ ECHR, 9 October 1979, *Airey v. Ireland*, 6289/73, § 24 až 26; ECHR, 19 June 2000, *Kreuz v. Poland*, 28249/95, § 54 až 60; ECHR, 26 July 2005, *Jedamski and Jedamska v. Poland*, 73547/01, § 57 až 67; ECHR, 17 July 2007, *Yigit v. Turkey*, 52658/99, § 33a až 34; ECHR, 10 March 2009, *Anacomba Yula v. Belgium*, 45413/07, § 31 až 32.

⁷ WOOLF, H. – JOWELL, J. – LE SUEUR, A.: *De Smith's Judicial Review*. 6th ed. London : Sweet & Maxwell, 2007, pp. 69-70.

⁸ TARUFFO, M.: *Abuse of procedural rights: general report*. In: *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. The Hague [u.a.]: Kluwer Law Internat., 1999, p. 13.

The problem of abusive exercise of the right to legal protection has been reflected in the wording of the European Convention on Human Rights. Pursuant to Article 35 paragraph 3a), the Court shall declare inadmissible any individual application submitted under Article 34 if it considers that the application is incompatible with the provisions of the Convention or the Protocols thereto, manifestly ill-founded or in the event of an abuse of the right of individual application. Abuse of the right of action is, therefore, one of negative conditions for its admissibility, although it is used very sparingly.

In its case law, the ECHR distinguished between two main forms of abuse of the right of action. In the first case, application may be considered abusive if it has been deliberately based on false facts to misguide the Court. The most severe and most symptomatic case is forgery of documents addressed to the Court. This form of abuse can also occur as a result of omission, if applicant failed to inform the Court about a circumstance that is of importance for the investigation of the case. In any such situation, it must be evidenced that the applicant had the intention to mislead the Court. In the second case, abuse of rights takes place if applicant uses, when communicating with the Court, insulting, offensive, threatening or provocative words which are directed towards the opposing party, the Court itself, its judges or court clerks. However, it is not enough when the language used by the applicant is vivid, slashing or sarcastic. To be considered abusive, it must go beyond the limits of normal, civilized and reasonable criticism.

The Court pointed out that the concept of abuse of the right of individual application is not limited to the above-described cases. Other situations may prove to be abusive acts also. First of all, each complainant's behaviour that is clearly contrary to the function of the right of action established by the Convention and which obstructs the proper functioning of the Court or efficient conduct of proceedings before it may be regarded as abusive.⁹

⁹ ECHR, 15 September 2009, *Mirolubovs v. Latvia*, 798/05, § 62 až 66; hudoc.echr.coe.int. See also: ECHR, 5 October 2000, *Varbanov v. Bulgaria*, 31365/96, § 36; ECHR, 28 March, *Melnikv. Ukraine*, 72286/01, § 58 až 60; ECHR, 29 June 2006, *Nold v. Germany*, 27250/02, § 87. A selection of older ECHR judgements on this matter is available in: ZWART, T.: *The Admissibility of Human Rights Petitions: The Case Law of the European Commission of Human Rights and the Human Rights Committee*. Dordrecht : Springer Netherlands, 1994, pp. 156-170. See also: REID, K.: *A practitioner's guide to the European convention on human rights*. London : Sweet & Maxwell, 2012, pp. 47-49

3. Abuse of the right of action in administrative law

Theorists of procedural law point to the possibility of distinguishing between abuse of litigation as such and abuse of specific procedural institutions. Abuse of litigation refers generally to abuse of the right to legal protection before court. Depending on the entity that commits abusive behaviour, it can take one of two forms, mutually symmetrical in a way. If abuse is committed by plaintiff, it may be considered abuse of the right of action, while if by defendant – abuse of defence. Abuse of the right of action occurs when complainant lodges an action without his/her legitimate interest. In turn, abuse of the right to defence may be obviously unfounded (devoid of legal and factual grounds) defense against well-founded action.¹⁰

As regards administrative procedures, one can certainly talk about the phenomenon of abuse of the right of action, which will be here understood as initiating proceedings before administrative bodies or initiate judicial review of administrative action without a real need for legal protection.

Various legal systems apply various methods of counteracting the abuse of the right of action.

The primary barrier against abuse of right is the obligation to demonstrate the need to for legal protection. Regulation of this issue differs much in various jurisdictions, it is essentially based on the category of legal interest (in a more or less wide sense). In order to effectively apply for initiation of proceedings one must prove that the outcome thereof will have an impact on the legal interest of the recipient. This is by necessity a very general approach to the problem, because even within a single legal system, there are different concepts of legal interest with the option to effectively request the initiation of proceedings.¹¹ Nevertheless, a barrier against barratry in the form of having to prove the legal interest is characteristic for all jurisdictions.

A good example of this phenomenon is the German concept of the need of legal protection (*Rechtsschutzbedürfnis*), directly related to the concept of abuse

¹⁰ TARUFFO, M.: Abuse of procedural rights: general report. In: Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness. The Hague [u.a.]: Kluwer Law Internat., 1999, pp. 15-16.

¹¹ Similarly: JENSEN, T.: General Report. In: The concept of interest in administrative litigation (personal interest, collective interest, *actio popularis*) especially in environmental matters, 8th Colloquium of the Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Copenhagen, 1982, p. 139.

of the right of action. The idea of this concept was well explained by the Federal Constitutional Court (hereinafter: FCC) in its judgement of 24 January 2002.¹² The Court pointed out that the condition of necessary legal protection means a prerequisite common to all procedural regulations that affects decision of the case as to its merits. It is to be inferred from the principle of good faith (*Treu und Glauben* – § 242 BGB) applicable also in procedural law the prohibition of abuse of procedural rights as well as the principle of efficiency (*Effizienz*) of activities of state bodies. The lack of interest that is a condition for legal protection (*Rechtsschutzinteresse*) can be inferred from the prohibition of inadmissible exercise of right, resulting from principle of good faith and applicable also for procedural law.¹³

As it is pointed out in the literature, the concept of the need of legal protection (interest in legal protection, legitimate interest) expresses the idea according to which only the one who, demanding protection through trial, seeks to satisfy the interest deserving legal protection, has a claim for consideration of the case by court as to the merits. In the absence of such interest, his/her complaint must be rejected as inadmissible.¹⁴

Some legal systems contain legal mechanisms of “filtering” complaints addressed to court already at the stage of initiation of the proceedings (permission for lodging a complaint). An example of a system of preliminary consent to lodge a complaint to court is solutions used in the English system of judicial review of administrative acts. It is being pointed out in the literature of reference that the step of obtaining the consent serves several purposes. Firstly, it can protect public authorities by preventing or eliminating complaints that are manifestly ill-founded, without the need to carry out the complete procedure (full hearing). Therefore, this requirement can protect against blocking the effectiveness of administrative acts in anticipation of the legality review, if it is based on alleged, false grounds. Secondly, from the point of view of the court, the procedure for obtaining consent is a mechanism of effective administration of the judicial system in view of the imminent danger of flooding with too many

¹² 2 BvR 957/99; BVerfGE 2002, 124.

¹³ Similarly: SCHMITT GLAESER, W. – HORN, H.-D.: *Verwaltungsprozessrecht*. München : C. H. Beck, 2011, p. 182; STERN, K.: *Verwaltungsprozessuale Probleme in der öffentlich-rechtlichen Arbeit*. München : C. H. Beck, 2000, pp. 180-181.

¹⁴ KOPP, F. O. – SCHENKE, W. R.: *Verwaltungsgerichtordnung. Kommentar*. 19th edition. München : C. H. Beck, 2013, p. 112.

cases. A certain percentage of cases may be rejected at the stage of consent with minimal use of the limited resources available to the court. When granting consent for the proceedings, court may reject these elements of the action, which do not seem to be successful in the further consideration of the case. Thirdly, from the point of view of the complainant, the step of obtaining consent can be beneficial because it allows the complainant to quickly and cheaply obtain an overall view of the court on the merits of the case.¹⁵ In other words, the complainant, before defending a costly and long procedure of full recognition, can initially assess his/her chances of success.

The procedure of court's consent for lodging a complaint is a rarely used option, since it can raise some objections from the point of view of access to a court. In continental systems, the above-discussed requirement to demonstrate legal interest in the case is used more often as the legal filter.

The abuse of the right of action may be also addressed by the requirement to be represented by a lawyer. This is to discourage entities that have no chance of success in the trial. Experience and knowledge of a lawyer should be a mechanism for filtering ungrounded complaints or appeals. Lawyer can discipline the client during the trial, by explaining that certain activities may entail negative consequences for the client because they are an expression of abuse of procedural rights.

The effectiveness of the requirement of representation by a lawyer as a means to counter abuse of procedural rights depends to some extent on extra-legal factors, such as ethical stance of the lawyer.¹⁶ Even in cases where this requirement is present, the risk remains that a dishonest lawyer will continue to lodge complaints in accordance with the will of the one who pays him, even if they are to manifestly fail. Undoubtedly, ethical stance of a particular lawyer is crucial. An important role in its enforcement is played by lawyer's professional ethics and accountability mechanisms. The requirement of being represented by a professional attorney rarely concerns first instance proceedings; it is rather used at further stages of the proceedings, notably before the courts of highest instance.¹⁷

¹⁵ See more: WOOLF, H. – JOWELL, J. – LE SUEUR, A.: *De Smith's Judicial Review*. 6th ed. London : Sweet & Maxwell, 2007, p. 838-840.

¹⁶ Similarly: ERGEC, R.: *General Report*. In: *Preventing Backlog in Administrative Justice*. XXI-Ind Congress of the Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Luxembourg, 2010, pp. 4-5.

¹⁷ In many ECHR's judgements the Court stressed that this requirement cannot in itself be seen

Abusive exercise of procedural rights, including the right of action, can entail specific financial consequences – in the form of legal costs borne by the opponent, and sometimes financial losses beyond these costs, the public costs associated with reviewing official acts in matters where there is no real need for legal protection. Thus, there are also measures of financial nature to combat abusive behaviour during proceedings.

In some countries, financial sanctions for abuse of the right of action take the form of direct financial sanctions (fines) against those committing abusive behaviour. For example, French regulations grant the judge the power to punish the author of abusive complaints with a fine of up to EUR 10,000 (*l'amende pour recours abusif*).¹⁸ On the other hand, in Estonia, the Supreme Court may impose penalties for abuse of procedural rights, breach of faith or a delaying tactics characteristic of bad faith. Similar arrangements exist in Austria, Belgium, Cyprus, Greece, Malta, Portugal and Slovenia.¹⁹ Those sanctions are applied with great moderation. It is in fact a solution that raises some doubts from the point of view of the admissibility of restrictions on the fundamental right to court.

Definitely, more frequently used form of sanction imposed on an entity that commits abusive behaviour during proceedings is charging him/her for the cost of trial. The charging of an entity committing abusive behaviour with costs of trial can result from the application of the basic rule: loser pays the costs, since abusive complainants or appeals will be rejected typically. Sometimes, however, there are rules sanctioning the principle of division of costs for abusive

as being contrary to Article 6. This is usually due to the specific nature of the proceedings in which such a requirement exists, especially with regard to supreme courts which recognize cases that are exclusively aimed at legal issues (application of law and not establishing facts). ECHR, *Tabor v. Poland*, § 42; ECHR, *Siałkowska v. Poland*, § 106; ECHR, *Kowalski v. Poland*, § 24; ECHR, 22 March 2007, *Staroszczyk v. Poland*, 59519/00, § 128.

¹⁸ Art. R. 741-12 Code de justice administrative. More on this topic: FRAISSEIX, P.: Droit au juge et amende pour recours abusif. In: *Actualité Juridique. Droit Administratif (AJDA)*, 2000, no. 1, pp. 20-30; CHAPUS, R.: *Droit du contentieux administratif*. Paris : LGDJ, 2008, pp. 1076-1077; GOHIN, O.: *Contentieux administratif*. Paris : Lexis Nexis, 2012, p. 399; KHDR, M.: *Le recours abusifs devant le juge administratif*. In: *Revue administrative*, 258, 1991, 11-12, p. 520; BUSSON, B.: *Le mauvais proces des recours des associations: faux arguments et vrai menaces*. In: *Revue Juridique de l'Environnement*, Vol. 26, 2001, no. 1, pp. 62-64; RICHER, L.: *L'amende pour recours abusif devant le Conseil d'Etat et les tribunaux administratifs*. In: *AJDA*, 1983, no. 4, pp. 452-453.

¹⁹ ERGEC, R.: *General Report*. In: *Preventing Backlog in Administrative Justice. XXIInd Congress of the Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union*. Luxembourg, 2010, p. 10.

behaviour regardless of the overall result of the trial. Examples include Polish regulations, which provide for that, regardless of the outcome of the case, the court may impose an obligation on the party to reimburse, in whole or in part, the costs created by his negligent or clearly improper conduct.²⁰

4. Abuse of the right of action in the case law of Polish administrative courts

The problem of abuse of the right of action has increasingly been discussed in the case law of Polish administrative courts.

The case-law defines abuse of the right of action as such an activity of the complainant, who initiated court proceedings not for protecting infringed rights but to use the weakness of the law allowing them to conduct unreasonable court proceedings.²¹ In a similar way the abuse of procedural rights is defined in the literature of reference.²²

One of forms of abuse of the right to court is the complainant's attitude that initiates a number of administrative court trials to challenge any and all actions of the administrative bodies, even those that are not subject to appeal.²³ However, the courts note that the large number of complaints does not automatically mean that the party abuses the right to court. This is so because the nature of such complaint cannot be disregarded when making such an assessment. As an example, a party having many interests who seeks to protect these interests before court by initiating even a considerable number of cases, will not be deemed an entity abusing its rights.²⁴

The case law notes that every right, including the right to court, is granted by law in order to protect one's legitimate interests. Hence, this right should

²⁰ Art. 208 of the Law on Proceedings before Administrative Courts from 30 August 2002 (*Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*; *Dziennik Ustaw* 2017/1369; next as: LPAC).

²¹ Supreme Administrative Court (*Naczelny Sąd Administracyjny*): 18 March 2014, I OZ 175/14; 27 October 2015, I OZ 1350/15; 12 July 2016, I OZ 605/16; Voivodship Administrative Court (*Wojewódzki Sąd Administracyjny*) of Warsaw : 22 June 2016, I SAB/Wa 597/15; *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

²² SZWAST, M. – SZWED, M.: Nadużycie prawa do sądu w postępowaniu sądownoadministracyjnym. In: *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego*, 2016, no. 6, p. 64.

²³ Supreme Administrative Court: 18 December 2014, I OZ 1163/14, *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

²⁴ Voivodship Administrative Court of Bydgoszcz: 30 Mai 2012, I SA/Bd 279/12; Voivodship Administrative Court of Wrocław: 21 January 2016, IV SAB/Wr 215/13; Voivodship Administrative Court of Poznan : 6 October 2015, IV SA/Po 1168/12, *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

be exercised with the purpose for which it was granted. Therefore, a behaviour that is formally consistent with the letter of the law, but contrary to the sense of the regulation, may not be protected. This is how we should assess the behaviour of an individual that initiates a number of court proceedings not to protect her/his real rights, but for which the initiation of these proceedings is a goal in itself.²⁵ Extreme cases involve hundreds of trials initiated by the same complainant pending before an administrative court.²⁶ Such a conduct results in reducing the level of protection of other individuals that cannot be granted legal protection within a reasonable time.²⁷

The case law indicates that the accumulation of requests addressed to an administrative body or court, as well as the irrelevance of demands may indicate that the complainant is not concerned with the exercise of the right to defend his legitimate interests before the administrative body or court. Such a behaviour is essentially aimed at harassing the body responsible for deciding cases in the field of public administration, which is contrary to the functions of administrative proceedings. In such cases, the complainant acts with a purpose to initiate as many proceedings as possible and not to defend his rights. This means abuse of rights that does not deserve protection and results in the rejection of the complaint.²⁸

The jurisprudence derives the basis for the general prohibition of abuse of the right to court from the principle of the rule of law, although courts point to the necessity of applying this principle combined with statutory provisions, in particular those regulations on which the abused rights are based.²⁹

Abuse of the right to legal protection before an administrative court may involve not only lodging a complaint in an abusive manner but also the application

²⁵ Supreme Administrative Court: 1 August 2012, II FZ 641/12; 1 October 2012, II FZ 591/12; Voivodship Administrative Court of Wrocław : 24 October 2016, IV SA/Wr 168/15; *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

²⁶ As an example: the Voivodship Administrative Court of Warsaw notes, in the judgement of 2.11.2016, (I SO/Wa 158/16, *orzeczenia.nsa.gov.pl*) that over 2200 cases initiated by one complainant were registered with the Court in the period from 1. 1. 2016 to 19. 8. 2016.

²⁷ DOLECKI, H.: *Nadużycie prawa do sądu*, in: *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980–2005*. Warszawa : Naczelny Sąd Administracyjny, 2005, p. 136.

²⁸ Voivodship Administrative Court of Warsaw: 30 June 2016 I SAB/Wa 359/16; 5 August 2016, I SAB/Wa 36/16; *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

²⁹ Supreme Administrative Court: 31 August 2016, I GSK 332/16; 15 September 2016, I GSK 329/16; *orzeczenia.nsa.gov.pl*.

for other legal protection measures. Examples include judgements wherein unfounded requests to impose fines on the administrative body due to the failure to provide the court with the files of the case were deemed by the courts an abuse of rights. A fine is to guarantee the exercise of the right to court and cannot be applied at the request of an entity who abuses his right. This is how to assess the conduct of a complainant who initiates a series of administrative proceedings not in order to protect his actual rights, but for whom the initiation of these proceedings is a goal in itself.³⁰

The problem of abuse of the right of action appeared in the case-law also in the context of attempts to circumvent the consequences of final rejection of previous complaints lodged.

In the ruling of 9.3.2016 (III SA/Lu 125/16), the Voivodship Administrative Court of Lublin has noted that rejection of a complaint does not result in *res judicata*, however this does not mean that the rejection of the complaint does not prevent the same entity from lodging an appeal against the same decision. This applies especially to such situations as the one that occurred in the case concerned, where the rejection of the complaint was due to the fact that the administrative court was not competent to control such acts (Article 58 § 1 point 1 of the LPAC). If the same complainant lodged another complaint against the same decision, it would be necessary to quote exactly the same arguments as before. Such a situation could happen many times, which could lead to the abuse of the right of action. Lodging a complaint against the same act multiple times, despite the court's inability to provide effective legal protection, is contrary to the idea of judicial protection because the complaint is out of the scope of jurisdiction of the administrative court.

5. Abuse of the right of exemption from court costs

The issue of abuse of the right of action is closely linked to the problem of abuse of the right of exemption from court costs. In this case, there is a kind of feedback: there are people who, being exempt from the obligation to pay court fees, lodge numerous complaints taking advantage of the opportunity for running futile legal disputes without financial risk.

This phenomenon is widely present in the case law of Polish administrative courts.

³⁰ Supreme Administrative Court: 12 July 2016, I OZ 605/16; orzeczenia.nsa.gov.pl.

The case law points out that the obligation to guarantee effective access to court does not automatically mean the need to guarantee the parties an unconditional right to be granted legal assistance. The requirement to pay the costs of proceedings does not limit the right to court and results from the need to ensure proper work of the judiciary. This requirement forces any party who initiates court proceedings to consider whether unreasonable and groundless complaints are worth lodging in, and to think over the consequences of such complaints in the form of the necessity to bear the costs of such court proceedings.³¹

The case law stresses that the court, as the host of the proceedings having relevant public funds at its disposal, cannot accept a situation where the costs of numerous, substantively doubtful legal proceedings would be financed by the state.³²

Abuse of the right to court by a complainant who initiates the court proceedings for other purposes than protecting actually infringed rights must result in the refusal to grant the right to assistance.³³ When examining the legitimacy of an application for being exempt from court costs, one must take into account the nature of the decisions subject to judicial review and the number of cases lodged, as well as the number and nature of procedural submissions made in court proceedings. This assessment may lead to the conclusion that the complainant's purpose is not to defend his rights before court but to initiate court proceedings as a goal in itself.³⁴ The right to assistance is a form of exercising the right to court and may not be granted to those who wrongly exercise their right.³⁵

³¹ Supreme Administrative Court: 20 February 2014, I OZ 101/14; 21 Mai 2015 r., II OZ 455/15; orzeczenia.nsa.gov.pl

³² Supreme Administrative Court: 19 December 2014, I OZ 1171/14; 10 July 2015, I OZ 815/15; 18 December 2015, I OZ 1654/15; 4 March 2016, I OZ 199/16; Voivodship Administrative Court of Wrocław : 7 July 2016, IV SA/Wr 523/14; orzeczenia.nsa.gov.pl.

³³ Supreme Administrative Court: 18 March 2014, I OZ 175/14; 18 December 2014, I OZ 1163/14; 22 March 2016, I OZ 259/16; 15 April 2016, I OZ 361/16; Voivodship Administrative Court of Gliwice: 26 September 2016, I SA/Gl 898/16; Voivodship Administrative Court of Krakow : 19 February 2015, III SA/Kr 1291/14; Voivodship Administrative Court of Wrocław: 15 July 2015, IV SAB/Wr 202/14; 25 July 2016, IV SAB/Wr 79/16; 14 September 2016, IV SA/Wr 504/15; orzeczenia.nsa.gov.pl.

³⁴ Supreme Administrative Court: 25 November 2015, I OZ 1519/15; Voivodship Administrative Court of Warsaw: 20 July 2015, III SA/Wa 1242/15; Voivodship Administrative Court of Wrocław : 31 January 2017, IV SA/Wr 193/16; orzeczenia.nsa.gov.pl.

³⁵ Voivodship Administrative Court of Wrocław: 23 June 2015, IV SAB/Wr 208/13; 24 October

The case law also points to the need to balance the complainant's individual right to court and the right to a court in general, the element of which is also the right to examine the case without unreasonable delay. Since public funds are limited, granting the complainant (who abuses of the right of action) the right to assistance would result in extending the proceedings in other cases and thus would violate the constitutional guarantees of the right to court (Article 45(1) of the Constitution of the Republic of Poland).³⁶ In view of limited financial resources, the fact of granting the right to assistance to a complainant abusing the right to court could result in the refusal to grant this right to a person who genuinely needs to be granted legal protection of his or her rights and freedoms, which would undermine the constitutional guarantees of the right to court.³⁷

6. Rejection of an abusive complaint without examination on the merits of the case in the light of the case law of Polish administrative courts

The concept of rejection of complaint due to the abuse of the right to court appeared for the first time in the Polish jurisprudence in the ruling of the Supreme Administrative Court of 16 October 2015.³⁸

This ruling applied for a resolution to be adopted by a panel of seven judges to resolve the question of law as follows: "May the administrative court reject a complaint under Article 58 § 1 point 6 of the Law on Proceedings before Administrative Courts (LPAC)³⁹ in conjunction with Article 8 of the Constitution, when the complaint constitutes an unacceptable (under rule of law – Article 2 of the Constitution) abuse of the right to court (Article 45(1) of the Constitution) due to the fact that it was lodged in an evidently insignificant matter?"⁴⁰

2016, IV SA/Wr 168/15; Voivodship Administrative Court of Gliwice: 4 December 2014, II SA/Gl 1497/13; orzeczenia.nsa.gov.pl

³⁶ Supreme Administrative Court: 18 March 2014, I OZ 175/14; 21 June 2015, I OZ 583/15; 20 August 2015, I OZ 1026/15; 18 December 2015, I OZ 1654/15; 7 July 2016, I OZ 721/16; Voivodship Administrative Court of Wrocław: 4 February 2016, IV SA/Wr 613/15; orzeczenia.nsa.gov.pl

³⁷ Supreme Administrative Court: 7 August 2015, I OZ 890/15; orzeczenia.nsa.gov.pl

³⁸ I OSK 1992/14; orzeczenia.nsa.gov.pl.

³⁹ Article 58 § 1 point 6 LPAC provides for that the court shall reject the complaint if it is inadmissible for "other reasons".

⁴⁰ We need to explain here that the matter of dispute regarded a fee of PLN 0.42 (approx. EUR 0.06) for providing public information, and the complainant in fact challenged only part of this amount, namely PLN 0.14 (approx. EUR 0.02). The case was heard twice by both instances

The Court's attempt to confirm this view, in the form of a ruling having stronger effect (a resolution of judges), proved futile due to procedural problems.⁴¹ Nevertheless, this question is repeated in the subsequent case law and the importance of this issue makes us expect that the Supreme Administrative Court will sooner or later face the need to take an unambiguous position on this issue. Therefore, it is important to analyse the Court's arguments, since they are of a universal nature, going beyond the specificity of this case.

The court adopted the traditional definition of abuse of rights as the use of a legal institution contrary to its purpose and function. Since the purpose and function of proceedings before an administrative court is to resolve a dispute between the parties as to the legality of activity of the public administration body affecting rights or obligations of the party, it must be assumed that lodging a complaint that will not serve to resolve the actual dispute between the parties regarding the legality of activity of the public administration can be assessed as an abuse of rights.

The Court pointed to the rule of law as the basis for the prohibition of abuse of rights. A key element in the Court's argumentation is the indication of two aspects of the right to court: vertical and horizontal. In vertical terms, the implementation of the right to court involves hearing an individual case of an entity who lodged the complaint. In horizontal terms, it is about the overall judicial activity of the court, which resolves complaints submitted to it, having at its disposal specific personal, financial and infrastructural resources. The insightful and quick examination of cases, in relation to the essentially constant resources available for the court, and thus the adjudication capabilities, depends on the number of cases lodged before the court, i.e. the number of cases waiting for an examination on the merits.⁴²

of administrative courts, and the complainant was represented by a lawyer within the right to assistance, so the remuneration of the lawyer was paid from the state budget.

⁴¹ By the decision of Supreme Administrative Court of 21 March 2016, (I OPS 3/15, *orzeczenia.nsa.gov.pl*), the resolution was refused due to the fact that the presented question of law regarding the admissibility of complaint in the given case had already been resolved as a result of issuing another ruling by the Supreme Administrative Court in the same case. In other words: it is not possible to raise the admissibility of complaint in the same case, even with reference to other arguments, if the question has already been the subject of the Supreme Administrative Court's examination in the same case.

⁴² The Polish Constitutional Court in the judgement of 13 October 2015 (SK 63/12, OTK-A 2015, no 9, ref. 146) points out that excessively wide access to court may result in the decrease in the quality of decisions issued, grossly harming the constitutionally protected security of legal

According to the Court, the rejection of a complaint lodged in case which is evidently insignificant, thus constituting an abuse of rights, is a proportional restriction of the right to court as assessed in the vertical aspect. Such a decision does not limit the right of an individual to court in the vertical aspect, because due to the trivial nature of the case, its impact on the complainant's legal situation is minor. Although, this restriction may subjectively be perceived as serious for the party, in objective terms it does not noticeably affect the party, because the right to court does not protect any real legal interest in such a situation.

On the other hand, when looking in terms of horizontal aspect, the rejection of the complaint will strengthen the right to court and make it more effective. One of the essential elements of the right to court is the right to obtain a binding court ruling in individual's case within a reasonable time. As the Court put it, the rejection of evidently insignificant complaint which fails to fulfil the function of the right to court and in fact constitutes an abuse of rights, allows the court to focus its limited resources on the resolving of cases that are at least of minimum significance from the point of view of the objectively assessed situation of the parties. As a result, this leads to acceleration of hearing the cases that are objectively relevant for the parties, and thus to ensure that they obtain a ruling without unreasonable delay. This makes the right to court effective. In other words, limiting the examination of complaints that are irrelevant for the legal situation of the complainant ensures better implementation of the right to court for other cases examined by administrative courts. In many cases, the quick timing of the proceedings before the court and the time it takes for the judgement determines whether the parties will be granted genuine legal protection. In such situations, a delay in obtaining the ruling, resulting from the fact that the administrative court also considers insignificant cases – in fact leads to the infringement of the right to court vested in other parties.

In conclusion, the Court stated that the analysis of the relationship between the vertical and horizontal aspect of the right to court in the case at issue results in strengthening the constitutional right to court.

The Supreme Administrative Court also provided conditions restricting the application of the concept presented. An administrative court considering the

transactions (Article 2 and Article 7 of the Polish Constitution), and impairing the dynamism in recognizing cases, thus affecting one of the elements of the right to court (Article 45 paragraph 1 of the Constitution), which is the right to have one's case promptly decided.

rejection of a complaint due to abuse of the right to court must thoroughly examine whether the case is relevant or irrelevant for protecting the complainant's rights and freedoms. This solution cannot be applied in an arbitrary manner.

The instance review of judicial decisions is a mechanism of protection against the "abuse" of the concept proposed by the Supreme Administrative Court and the unlawful closure of legal action before court. The complainant whose complaint has been rejected, has the right of appeal to Supreme Administrative Court to challenge the judgement of the voivodship administrative court. Such a solution protects against arbitrariness and sufficiently ensures that the complainant's right to court is respected.

In my opinion, the concept presented by the Supreme Administrative Court deserves full support, both in argumentative and pragmatic terms.

Running a multitude of futile legal disputes without a real need for legal protection is an action the consequences of which affect not only the vertical relationship of the individual and the state, but extend to the horizontal arrangement – the possibility of effective legal protection exercised by other individuals, forced to wait long for the resolution of the dispute.

The Supreme Administrative Court's concept expresses the principle, which can be put, with a grain of salt, as follows: "*Actiones non sunt multiplicandae praeter necessitatem*" (Complaints must not be multiplied beyond necessity). This kind of "judicial Occam's razor" proposed by the Supreme Administrative Court is a proportional measure. Following the Court's arguments, it can be concluded that restricting the right to court in vertical aspect is, in fact, illusory. When judging subjectively, an entity can of course claim that it has been deprived of judicial protection. However, in objective terms, the right of this entity was in fact not even limited, because by lodging an abusive complaint the entity failed to exercise the right by going beyond the limits of the right to court. The limits of the right to court are determined both by its objectives (i.e. to provide real, and not only illusory, legal protection before an administrative court) as well the axiology of the legal system (a state governed by the rule of law cannot accept using legal protection instruments for a kind of "game" with state institutions, by lodging complaints deprived of any real influence on the legal situation of the abusing person). Therefore, as it is aptly noted in the literature of reference, the constitutional guarantees of the right to court apply only to situations where an individual really seeks protection of his own interests.

Taking use of court proceedings solely to make it difficult for the court to work or to seek completely imaginary claims is an abuse of the right to court and is not covered by constitutional guarantees.⁴³

An important point is that the Court also noticed the danger of “abusing” this concept. In my opinion, one must bear in mind the risk that complaints could be too hastily rejected by administrative courts. “Evidently insignificant case” is a very vague notion that offers a wide margin of discretion and creates the risk of arbitrary application. There are two key mechanisms protecting from too hasty use of the concept discussed. First of all, the court must reasonably explain in the grounds of its ruling, why the case was considered “evidently insignificant” in a given case. The second protective mechanism is the instance review of judicial decisions. It is not sufficient for the court of first instance to assess the matter as “evidently insignificant”; this assessment must be confirmed by the court of second instance.

In my opinion, the Supreme Administrative Court’s concept has a more universal impact, it is not only about the problem of a filter preventing abusive lodging of complaints to court. It also confirms the validity of the principle of prohibiting abuse of procedural rights in administrative procedural law. The ideas underlying this concept can also be applied to other aspects of abusive behaviour in the proceedings before administrative court.

Conclusions

The case law of Polish administrative courts recognizes the problem of abuse of the right of action by excessive litigiousness, not related to the real need of legal protection. This problem has not yet been unambiguously resolved. In particular, it is debatable whether the court may reject an abusive complaint without the need to analyse its merits. Both in the case law and the scholarly opinion, concerns are raised against a kind of “abuse” of the concept of abuse of the right of action and the excessive restriction of the fundamental legal guarantees of the right to court.

The position of the judiciary on the abuse of the right of exemption from court costs is more clear-cut. Pursuant to the view that has already been established, the court cannot accept a situation in which the costs of numerous,

⁴³ SZWAST, M. – SZWED, M.: Nadużycie prawa do sądu w postępowaniu sądowniczym. In: Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego, 2016, no. 6, p. 69.

substantively doubtful trials initiated by the complainant would be financed from public funds. Abuse of the right to court by complainant's activity for whom the litigation is not actually aimed at protecting infringed rights but constitutes a goal in itself, must result in a refusal to grant exemption from court costs.

When looking for an answer to the question posed in the title of the article, it is worth paying particular attention to two aspects of the right to court: vertical and horizontal. The guarantees of the right to court cannot be taken too narrowly. One cannot lose sight of the fact that courts have limited personal, financial and infrastructural resources. The problem of efficiency of the judiciary and preventing backlog in hearing the cases is widespread in modern democratic countries. Belated justice often becomes injustice. One cannot allow futile litigiousness in the name of misunderstood guarantees of the right to court. It is obvious that such futile legal disputes do not actually serve to protect the fundamental rights of a "vexatious litigant", but they violate the rights to court vested in other individuals, who – due to limited institutional resources of courts – must wait much longer for their cases to be heard. Once again, the general idea must be repeated that where abuse begins the guarantees end.

The concept of abuse of rights in administrative procedural law, when applied reasonably, should not be a barrier to access to legal remedies, but on the contrary – it may constitute one of the guarantees of their effectiveness. It is the guarantee, that the right to court will serve specific objectives, namely the protection of legitimate interests of individuals seeking legal protection before administrative courts.

Bibliography:

BUSSON, B.: Le mauvais proces des recours des associations: faux arguments et vrai menaces. In: *Revue Juridique de l'Environnement*, Vol. 26, 2001, no. 1, pp. 62-64.

CHAPUS, R.: *Droit du contentieux administratif*. Paris : LGDJ, 2008.

DOLECKI, H.: Nadużycie prawa do sądu. In: *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980 – 2005*. Warszawa : Naczelny Sąd Administracyjny, 2005.

- ERGECE, R.: General Report. In: Preventing Backlog in Administrative Justice. XXIInd Congress of the Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Luxembourg, 2010.
- FRAISSEIX, P.: Droit au juge et amende pour recours abusif. In: Actualité Juridique. Droit Administratif (AJDA), 2000, no. 1, pp. 20-30.
- GOHIN, O.: Contentieux administratif. Paris : Lexis Nexis, 2012.
- JENSEN, T.: General Report. In: The concept of interest in administrative litigation (personal interest, collective interest, actio popularis) especially in environmental matters, 8th Colloquium of the Association of Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Copenhagen, 1982.
- KHDIR, M.: Le recours abusifs devant le juge administratif. In: Revue administrative, 258, 1991, 11-12, pp. 520-525.
- KOPP, F. O. – SCHENKE, W. R.: Verwaltungsgerichtordnung. Kommentar. 19th edition. München : C. H. Beck, 2013.
- REID, K.: A practitioner's guide to the European convention on human rights. London : Sweet & Maxwell, 2012.
- RICHER, L.: L'amende pour recours abusif devant le Conseil d'Etat et les tribunaux administratifs. In: AJDA, 1983, no. 4, pp. 452-454.
- SCHMITT GLAESER, W. – HORN, H.-D.: Verwaltungsprozessrecht. München : C. H. Beck, 2011.
- STERN, K.: Verwaltungsprozessuale Probleme in der öffentlich-rechtlichen Arbeit. München : C. H. Beck, 2000.
- SZWAST, M. – SZWED, M.: Nadużycie prawa do sądu w postępowaniu sądownoadministracyjnym. In: Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego, 2016, no. 6, pp. 52-76.
- TARUFFO, M.: Abuse of procedural rights: general report. In: Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness. The Hague [u.a.]: Kluwers Law Int., 1999.
- WOOLF, H. – JOWELL, J. – LE SUEUR, A.: De Smith's Judicial Review. 6th ed. London : Sweet & Maxwell, 2007.

ZWART, T.: *The Admissibility of Human Rights Petitions: The Case Law of the European Commission of Human Rights and the Human Rights Committee.* Dordrecht : Springer Netherlands, 1994.

Contact information:

Jerzy Parchomiuk, Ph. D.

parchom@kul.pl.

The John Paul II Catholic University of Lublin
Faculty of Law, Canon Law and Administration
Al. Raclawickie 14
20-950 Lublin
Poland

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta

Tomáš Gábris (zost.)

SUDCOVSKÉ ROZHODOVANIE

ZÁRUKY A PREKÁŽKY
SPRAVODLIVÉHO PROCESU

Sadzba: Pavol Markov – PAMART
Vydalo vydavateľstvo právnickej literatúry
Wolters Kluwer s. r. o.,
Mlynské nivy 48, 821 09 Bratislava,
office@wolterskluwer.sk, www.wolterskluwer.sk,
v roku 2018 ako svoju 408. publikáciu.

ISBN 978-80-8168-916-1 (brožovaná)
ISBN 978-80-8168-917-8 (pdf)